

ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ-ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ

ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ମାଧ୍ୟମିକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସମିତି

ଜୀବନୀ ସାହିତ୍ୟ—ଏକ ଅଧ୍ୟୟନ

ଲେଖକ :

ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଠାଣୀ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଏମ୍. ଏ.

ରତ୍ନ ଓ ମୁଖ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ

ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, କଟକ

୧୯୭୭



ପ୍ରକାଶକ

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା

ଭୁବନେଶ୍ୱର

INTRODUCTION TO THE STUDY OF BIOGRAPHY

•Published under the scheme of production of books and literature in Regional Languages at the University level sponsored by the Government of India in the Ministry of Education and Social Welfare (Department of Education), New Delhi.

Written by :

SHRI PATHANI PATNAIK, M. A.
Reader and Head of the Department of Oriya
Christ College, Cuttack-8

Reviewed by :

Dr **KUNJABEHARI TRIPATHY, M. A., Ph. D.** (London)
Former Professor of Oriya
Professorpara, Cuttack.

First Edition – 1977; 2,100 Copies.

Published by :

THE ORISSA STATE BUREAU OF
TEXTBOOK PREPARATION AND PRODUCTION,
BHUBANESWAR.

Publication No.— 220

© All rights reserved by the Publisher. No part of the book may be reproduced in any form or by any means without the permission from the publisher in writing.

Paper used for the Printing of the book was made available by the Government of Orissa at concessional rate.

Printed at ;
KANJIKA PRESS
CUTTACK-8

Price - Rs. 5-25
(Rupees Five and paise
twenty five only)

ଉପୋଦ୍‌ଘାତ

“ମାତୃଭୂମି ମାତୃଭାଷା ଉଭୟେ ଜନନୀ,

ସେବ ତାଙ୍କୁ ଉକ୍ତିଭରେ ଦବସ ରଜନୀ ।”—ମଧୁସୂଦନ

ଭାରତ ଏକ ବହୁ ଭାଷାଭାଷୀ ଦେଶ । ତେଣୁ ଭାଷା-ସମସ୍ୟା ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା । ଇଂରେଜମାନେ ପାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ କରାଇଥିଲେ । କଲେଜ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ଅମଳରେ ଇଂରାଜୀ ହିଁ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାକୁ ଉଲ୍ଲରୂପେ ଆସ୍ପଦ କରି ସେ ଭାଷାରେ ଉଚ୍ଚ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବା ବଡ଼ ଆସ୍ଥାସଂସାଧ୍ୟ ଥିଲା । ହିନ୍ଦୀବରୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ଯେ ଦୀର୍ଘ ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱ ଶେଷରେ ଭାରତବର୍ଷର ଦୁଇ ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମାତ୍ର ଦୁଇଜଣ ଲୋକ ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖିପଢ଼ି ଜାଣିଛନ୍ତି । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କଣ କଣ ଉନ୍ନତ କରାଯିବ ସେଥିପାଇଁ ଡକ୍ଟର ଡ଼ି ଏସ୍. କୋଠାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକ ଶିକ୍ଷା କମିସନ୍ ବସାଇଲେ । ଏହି କମିସନ୍ (୧୯୭୪-୭୭) ଅନେକ-ଗୁଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକିତ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେମାନେ ମତ ଦେଲେ । ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ କଲେଜ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରାଗଲେ ଶିକ୍ଷାର ମାନରେ ଗୁଣାତ୍ମକ ଆନ୍ତର୍ବୃଦ୍ଧି ଘଟିବ । ବିଜ୍ଞାନ ଓ କାଗିରୀ ଜ୍ଞାନରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ବୁଝାଇ ପାରିବେ । ତଦ୍ୱାରା ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରାମ ଗହଳରେ ପ୍ରସାରଲାଭ କରିବ । ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେଲେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଓ ନିରକ୍ଷର ଜନତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୁଝାମଣା ସୁବିଧାରେ ହେବ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ଅମଳର ଯେଉଁ ଅଭେଦ୍ୟ ପ୍ରାଚୀର ଗଢ଼ି ଉଠିଛି, ତାହା କ୍ରମଶଃ ଲୋପ ପାଇବ । ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମୋନ୍ନତି ଘଟି ସେଗୁଡ଼ିକ ପୃଥିବୀର ଉନ୍ନତ ଭାଷା ସହୃଦ ସମକକ୍ଷ ହୋଇପାରିବ । ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ବିକାଶ ହେଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଓ ସମାଜବାଦର ମୂଳଦୁଆ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେବ । ଏସବୁ ସୁଫଳଗୁଡ଼ିକ ଚିନ୍ତା କରି କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର କୋଠାସ କମିସନ୍‌ଙ୍କ ସୁପାରିଶ ଅନୁଯାୟୀ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିକ୍ଷା ଓ ପରୀକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତି ବସ୍ତାନ କଲେ । ଏହି ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୀତିକୁ ଭାରତ ପାରିଆମେଶ୍ୱ ୧୯୭୮ ଜାନୁଆରୀ ତା ୧୮ରଖ ଦିନ ସର୍ବସମ୍ମତିନିମ୍ନେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ।

ଭାରତ ସରକାର ଚଉଦ ଗୋଟି ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ କଲେଜ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ-ମାନଙ୍କରେ ପଠନୋପଯୋଗୀ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଇଁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରଙ୍କୁ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାର ଘୋଷଣା କଲେ । ତଦନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ମାନ ୧୯୭୦ ମାର୍ଚ୍ଚ ତା ୧୧ତାରିଖରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଏହି ସମ୍ମାନ ତରଫରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ଶତାଧିକ ଛାତ୍ରଙ୍କର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଏ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର ଉପାଦେୟତା ଶିକ୍ଷକ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ସୌକର୍ଯ୍ୟକ ସହଯୋଗ ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରେ । ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବେ, ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥମାନେ ଖୁବ୍ ଭଲରୂପେ ପାଠକୁ ଆସୁଥିବେ କରପାରିବେ ଓ ପଢ଼ାଣରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ହେବେ ।

ସମ୍ମାନ ତରଫରୁ ମୁଁ ଏହି ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ଅଧ୍ୟାପକ ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ, ସମୀକ୍ଷକ ଡ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ସିଂହାଠୀଙ୍କୁ ହାର୍ଦ୍ଦିକ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଞାପନ କରୁଛି ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର
ଜୁନ୍ ୧୦, ୧୯୭୭

ଗଦାଧର ମିଶ୍ର
ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ
ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ
ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ମାନ

ଭୂମିକା

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ଓ ଆତ୍ମଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନଥିଲା । “ଜୀବନସାହିତ୍ୟ-ଏକ ଅକ୍ଷୟାନ” ପୁସ୍ତକଟି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉଦ୍ୟମ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ଶାଳ୍ୟ ପାଠପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର କଥା । ଏଥିପାଇଁ ସମ୍ଭାର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଲ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ସୀମିତ ପରିସରରେ ଏପରି ଏକ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ ଲେଖାଯାଇଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ଆତ୍ମଜୀବନ ଓ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେପରି ବିଶେଷତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନୁଶୀଳନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ତାହା ଏଥିରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ଏପରି ଏକ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଲାବେଳେ ଲେଖକଙ୍କ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପରିବନ୍ଧକ ହୋଇଛି ହାତ ପାହାନ୍ତରେ ଲେଖି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପାଇବା । ସଙ୍ଗଠିତ ଓ ସୁପରିଚ୍ଛଳିତ ପୁସ୍ତକାଳୟର ଅଭାବ ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ପୁନଶ୍ଚ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର “ପରିଚିତ” ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମେମାନେ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ସମୁର୍ଣ୍ଣ ଅବହତ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କାଳରେ ବହୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ଦୟାନିଧି ସାମନ୍ତସାୟ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପୁସ୍ତକାଳୟରୁ କେତେକ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଲେଖକଙ୍କୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପୁସ୍ତକର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତୀତ କୁମାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶ୍ରୀ ଲେଖକଙ୍କ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଶ୍ରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଅକୃଷ୍ଣ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଅବସରରେ ଲେଖକ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ସ୍ନେହ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଜ୍ଞା ଜଣାଇ ସୁଖୀ ହେଉଛନ୍ତି ।

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟତ ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ପାଇଁ ପୁସ୍ତକର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରକାଶିତ ଜୀବନ ତଥା ଆତ୍ମଜୀବନ ପୁସ୍ତକର ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ତାଲିକାକୁ କେବେହେଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣିତ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତଥାପି ଅଧିକାଂଶ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ପୁସ୍ତକ ଏହି ତାଲିକାରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରାଚୀନ ପୁସ୍ତକାଳୟର ସାହାଯ୍ୟ ନେଲେ ଏହି ତାଲିକା ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ହୋଇପାରିବ ।

ମୋର ଗୁରୁ ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ସିଂହାଠୀ ଏହି ପୁସ୍ତକର ସମୀକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ଲେଖକ ନିକମ୍ବର ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଅଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ପୁଣି ପାଠକବୃନ୍ଦ ଏହି ଆଲୋଚନାକୁ ସଦୟ ଚିତ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ।

ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ

କେନ୍ଦୁଝର କଲେଜ

କଟକ-୮

ତା ୨୩ । ୭ । ୭୭

ସୂଚୀ

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧ । ଜୀବନଚରିତ କାହିଁକି ?	୧-୪
୨ । ଜୀବନଚରିତ — ଇତିହାସ ଓ ହିମବିକାଶ	୫-୯
୩ । ଜୀବନଚରିତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ତାର ଭୂମିକାବିକାଶ	.. ୧୧-୨୩
୪ । ପ୍ରାଚ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ଧାରା	୨୪-୨୯
୫ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ଭୂମିକାବିକାଶ	୩୦-୪୨
୬ । ମହା ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଜୀବନଚରିତର ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରସାର	୪୩-୫୮
୭ । ଆତ୍ମଚରିତ ଓ ତାର ହିମବିକାଶ	୫୯-୧୦୦
୮ । ଓଡ଼ିଆ ଚରିତମାଳା — ଇତିହାସ ଓ ପରମ୍ପରା	୧୦୧-୧୧୫
୯ । ପ୍ରତ୍ନାବଳୀ ଓ ସ୍ମୃତିଲିପିରେ ଚରିତ ପରିଚିତ	... ୧୧୬-୧୨୦
୧୦ । ଉପସଂହାର	୧୨୧
୧୧ । ପରିଶିଷ୍ଟ	୧୨୨-୧୩୦

(କ) ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ କେତେକ ଜୀବନଚରିତ

(ଖ) କେତେକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସ୍ମୃତିଲିପି

(ଗ) କେତେକ ଆତ୍ମଚରିତ

ଜୀବନ ଚରିତ କାହିଁକି ?

ଇଂରେଜ କବି ଲଙ୍କଷ୍ଟେଲେ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ :—

“Lives of Greatmen all remind us
We can make our lives sublime,
And departing leave behind us
Footprints on the sands of time.”

ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନୁକରଣୀୟ । ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୁର୍ବଳ । ଜୀବନର ଗତିପଥରେ ସେ ଦିଗଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼େ । ପ୍ରକୃତ୍ତିର ଅର୍ଥାନ ହୋଇ ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେବେଳେ ସେ ଯଦି ବିଫଳକାମ ହୁଏ, ସେହି ସମୟରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଆଲୋକବର୍ତ୍ତନା ପରି ନୈରାଶ୍ୟର ଘନଅନ୍ତକାର ମଧ୍ୟରେ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥାଏ । ମହାପୁରୁଷଗଣ ହେଲେ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ଦୁର୍ବଳ ମାନବ, ଜୀବନକୁ ଫଳସ୍ୱାନ କରିପାରେ । ସେ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ପୂର୍ବରୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଏପରି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ, ଯହିଁରେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ କାଳବନ୍ଧରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦବିନ୍ଦୁ ରଖିଦେଇଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ଜୀବନଚରିତ ଅଧ୍ୟୟନ ଏକାନ୍ତ କାମ୍ୟ ବୋଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବି ଗୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ଜଣେ କବି ଏହିପରି କହିଛନ୍ତି—

“The height by greatmen reached and kept
Were not attained by sudden flight
But they while their companions slept
Were toiling upward in the night.”

ହେଉମାନେ ଉନ୍ନତର ଚରମ ସୋପାନରେ ଉପଗତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏକାଦିନକେ ସେହି ସୌଭାଗ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନା ଓ ତପସ୍ୟା ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଭାବନ୍ତ କରିଥାଏ । କାଳବନ୍ଧରେ ଅମର ଅକ୍ଷରରେ ନିଜର

ସୁନିଚିତ୍ତ ଖୋଦନ କରିବା ପାଇଁ ଯମ ଦେବା କିନ୍ତୁ ସହଜସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଦୁସିଖେଳି ଜୀବନକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବିଭାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସମୟର ମୂଲ୍ୟ ସେମାନେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । Time and Tide wait for none. ସମୟର ସଦୃଶଯୋଗ ନକଲେ କାହାର ପକ୍ଷରେ ଜୀବନକାଳରେ କୃତକୃତ୍ତ ହାସଲ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସମାଜର ବରପୁତ୍ରଗଣ ଜୀବନାବଧି କେତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହ ନାନା ବୃତ୍ତାନ୍ତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ବାର ପରି ବିପଦକୁ ବରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅବଶେଷରେ ସେମାନେ ଯଶଶ୍ରୀମଣ୍ଡିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି—“ସା ନିଶା ସବ୍ଭୁତାନଂ ତସ୍ୟାଂ ଜାଗତ୍ସିଦସମୀ” ଯେତେବେଳେ ସାର୍ବଜନିକ ଶୋକପଡ଼େ, ସେହି ସମୟରେ ମହାପୁରୁଷଗଣ କାନ୍ଦିତ ରହି ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ସାଧନାତେ ଥାଆନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ପୁଣେ ପୁଣେ ମହତ୍ତ୍ୱଲେକମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ପରସ୍ପର ଦିଆଯାଇଥାଏ । ମହତ୍ତ୍ୱଲେକମାନଙ୍କର ଜୀବନ ସର୍ବଦା ଅନୁକରଣୀୟ । ସେମାନଙ୍କର ଆଚରଣୀୟ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ରହେ । ମହତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସ୍ୱୀକାର କରି ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ମହତେ ଯାହା ଆଚରଣେ
ଇତରେ ତାହା ହିଁ କରିବେ ।
ସେ ଯାହା ପ୍ରମାଣ କରିବେ
ଲୋକେ ତଦନୁବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ ।”

ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋକେ ନିଜର ଆଦର୍ଶରେ ସର୍ବଦା ଅଟଳ ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେତେ ବାଧାବିଘ୍ନ, ପ୍ରଲେଭନ ଆତ୍ମ ପଛକେ, ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟପଥରୁ କେବେହେଲେ ବିଚ୍ୟୁତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ବିପତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱିକ ନିଷ୍ଠା ଏବଂ ଦୃଢ଼ତା ଅଧିକ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବଳରେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ତୋଫାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ସେମାନେ ଅଗେଇ ଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ କବି ମହତ୍ତ୍ୱଲେକଙ୍କୁ ସ୍ତରଣ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—

“କଣ୍ଠାଗ୍ରତପ୍ତାଣ ହେଲେ ବଡ଼ ଲୋକ
କେତେବେଳେ ନ ଗୁଡ଼ିଇ ନିଜ ଟେକ ।” (ଦୀନକୃଷ୍ଣ)

କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନ କରିବା ହେଲା ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ । ଏ ସଂସାର କେବଳ ବେଳଘର ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ କର୍ମର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଜୀବନରେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ଏ ଜୀବନ ହେଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳ୍ପକାଳ ସ୍ଥାୟୀ । କାଳର ସାଗରରେ ଜୀବନ ହେଉଛି ନାମାନ୍ୟ ପାଣିଫୋଟକା ପତ୍ର । ମାତ୍ର ଏହି ସ୍ଫଳକାଳର ଜୀବନକୁ ଯଥେଚ୍ଛାଗୁଣ ଭାବରେ ବିଭାଇ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଉପଯୁକ୍ତ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଏହି ଧରପୃଷ୍ଠରେ କର୍ମବାର ହେବାକୁ ହେବ । ଜୀବନ ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱ ନୁହେଁ ଅଥବା ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ନାନା ସମସ୍ୟା ଓ ସଂଘର୍ଷରେ ପଡ଼ିପୁଣି ଏହି ଜୀବନକୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଜୀବନର କଞ୍ଚରିତ

ପଥରେ କେବଳ ମହାବୀର ରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଏବଂ ତପସ୍ୟା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହସ ଏବଂ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି କର୍ମୀଧୀନ । ଦୁର୍ବଳ ଲୋକେ କେବଳ ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ବିଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଉତ୍କଳମଣି ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି—

“ମାନବ ଜୀବନ ନୁହେଁ କେବଳ
ବର୍ଷ, ମାସ, ଦିନ, ଦଣ୍ଡ
କର୍ମେ ଜୀବି ନର କର୍ମ ଏକା ତାର
ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ ।” (ଗୋପବନ୍ଧୁ)

ବାସ୍ତବିକ ମହାବୀରରୂପମାନଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ଅଧ୍ୟୟନ ନ କଲେ କର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ବ ଉପଲବ୍ଧ ହେବନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉଛି । ଅହାଧାରଣ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋଚନା କଲେ ସାଧୁ ସଙ୍ଗର ଫଳ ଅର୍ଜନ କରାଯାଇଥାଏ ।

ନୀତିବାକ୍ୟରେ ବୁଝାଯାଇଛି :—

ଅସାରେ ଖଜୁ ସସାରେ
ସାର ମେଢ଼ଜରୁଷ୍ଟୟମ୍ ।
କାଶ୍ୟାଂ ବାସ୍ୟାଂ ସତ୍ୟାଂ ସଜୋଂ ।
ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଶମ୍ଭୁ ସେବନମ୍ ।

ଏହି ସଂସାର ହେଉଛି ମରଣଶୀଳ । ଏଠାରେ ଲୋଭମୋହର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ନାନା ଅଲୀକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର ନିଜର ଜୀବନକାଳରେ ଯଦି ସେ ଗୁଣଗୋଟି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ, ତେବେ ସେ ଧନ୍ୟ । ତାହାହେଲେ କାଶୀର୍ଯ୍ୟାଠରେ ବାସ, ଗଙ୍ଗାଜଳ ଗ୍ରହଣ, ସାଧୁମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଏବଂ ଭିକ୍ଷୁରସେବା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଶ୍ରାବ୍ୟରେ ସାଧୁସେବା ଅଥବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗଲଭର ସୁଫଳ ମିଳେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସାଧାରଣ ଲୋକ ସାଧୁସନ୍ଥ ଏବଂ ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କଲେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସାନ୍ନ୍ୟାସଭର ଫଳ ମିଳିଥାଏ । କାରଣ ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରାବଳୀଦ୍ୱାରା ଏହି ମହାପୁରୁଷଗଣ ସାଧାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଜୀବନ ଏକ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଜୀବନ । ସ୍ତ୍ରୀ ଯୁଗେ ସ୍ତ୍ରୀ ଦେଶେ ଦେଶେ ଏମାନେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ସମାଜର କଳାଶ ସାଧନ କଲେହିଁ ସର୍ବତ୍ର ସାଧୁଲୋକ ସୂଚିତ ହୁଏ । ସବୁ ସମାଜରେ ସାଧକ ଏବଂ ତପସ୍ୱୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ସମାଜ ଓ ଦେଶ ଶ୍ରାବ୍ୟବାନ୍ ଯେଉଁଠାରେ ମହାପୁରୁଷଗଣ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଜନମାନସର ମୁଖ ଭିକ୍ଷୁ କରୁଥାନ୍ତି ।

ସାଧବୋ ନ ହୁ ସଞ୍ଜ
ଚନ୍ଦନଂ ନ ବନେ ବନେ ।

ସଞ୍ଜ ସାଧୁରୁଷମାନେ ଖୋଜିଲେ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ । ସବୁ ଜଙ୍ଗଲରେ କନ୍ଦନ ଗଛ ନଥାଏ । ଅତଏବ ମହତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ସଂସାରର ଗତିପଥରେ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଜୀବନରୁ ପ୍ରେରଣା ଗ୍ରହଣ କରି ସାଧାରଣ ଲୋକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଯାତାୟାତ କରନ୍ତି । ମହତ୍‌ଲୋକଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ହେଲା ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମ । ନୀତିବାକ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି—

‘କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ମହତାଗ୍ରୟଃ ।’

ମହତ୍‌ଲୋକର ଆଗ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସର୍ବଦା ହିତକାରକ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ସୌଭାଗ୍ୟ କେତେଜଣଙ୍କର ଭାଗ୍ୟରେ ଥାଏ ମିଳିଥାଏ । ଏହି କାରଣରୁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାଲତରୁ ଚ୍ୟୁତ ଲୋକମାନେ ଜୀବନଚରିତ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ କେତେକାଂଶରେ ଉପକୃତ ହୋଇ-
ପାରିବେ ।

—————

ଜୀବନଚରଣ-ଇତିହାସ ୭

ଦମନକାଶ

ଜୀବନଚରଣ ସାହିତ୍ୟ ସଂସାରକୁ ବହୁଦିନପରେ ଆମତାମା ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଆଲୋଚକଗଣ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । କାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନକାହାଣୀ ସଂପର୍କରେ ଅଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସାଧାରଣ ଅନୁଭୂତ ସମାଜରେ ଦେଖାଯାଏନାହିଁ । ପଶୁମାନଙ୍କର ଚଳଣିପରି ସେହି ସମାଜର ଲୋକମାନେ ଏକ ଗତାନ୍ତରାତ୍ମକ ଜୀବନନିର୍ବାହ କରିଥାନ୍ତି । ସତ୍ୟତାର ପ୍ରଗତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକନୂତି, ଆଦର୍ଶ ଓ ଚଳଣିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧିତ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଧରାପଡ଼ି ଯାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ୟସାଧାରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ସମାଜ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୁଏ । ବ୍ୟକ୍ତିର ନେତୃତ୍ୱ ଅନୁସରଣ କରି ସମାଜ ଉପକୃତ ଏବଂ ପରିଗୁଳିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ସେହି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ସଂପର୍କରେ ସମାଜର ଲୋକେ ଆଗ୍ରହ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡଳ, ଚରିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ, ବଳିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା କିଛି ଅସାଧାରଣ କଲେ ଅନ୍ୟମାନେ ଚମତ୍କୃତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିବାପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ଅଥବା ଅଗତରେ ଏହିପରି ଅଭୂତକର୍ମୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କାହାଣୀ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଆସିଥାଏ । ପୁରୁଷାନୁକମ୍ପେ ତାହାକୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଷୟରେ କେତେକ ଅଭିନବ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇପଡ଼େ । ଏହି କାରଣରୁ ଜୀବନଚରଣ ଆଲୋଚନାପାଇଁ ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଅବକାଶ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପୁରୁଷେ ପୁରୁଷେ ସତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଆସିଛି ଏବଂ ଅନ୍ୟର ଦୈନିକ୍ୟ ଓ ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ଆସିଛି । ପୃଥିବୀର ଆଦିକାବ୍ୟ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କର ରାମାୟଣ ପାଠକଲେ ଏହା ସହଜରେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇ ପାରିବ । ମହର୍ଷି ବାଲ୍ମୀକି କାହିଁକି ରାମାୟଣ ରଚନାକଲେ ? କେଉଁଠାରୁ ସେ ଏ ପ୍ରେରଣା ଲାଭକଲେ ? ରାମାୟଣ ବାଳକାଣ୍ଡରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ଏକ ବିବିଧ ଉପାଖ୍ୟାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଦିନେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ମହର୍ଷି ନାରଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ମହର୍ଷି ହେଉଛନ୍ତି ହିକାଲଦର୍ଶୀ, ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟ ସର୍ବହେଷ୍ଠ ଭକ୍ତ । ବାଲ୍ମୀକି ନାରଦଙ୍କୁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ ଏବଂ ଅଭ୍ୟନ୍ତ୍ର ଭକ୍ତିସ୍ୱରରେ

ପଚ୍ଚରିଲେ “ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ଥାନରେ ଏପରି କେହି ପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି ଯେ କି ବୀର, କିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ସୁନ୍ଦର, ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ଏବଂ ଗୁଣବାନ । ତାଙ୍କର ଜୀବନର ବ୍ରତ ହେଉଛି ଲୋକହୃଦ ସାଧନ । ସେ ପୁଣି ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ଓ ପଣ୍ଡିତ । ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିମୟ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ହସ୍ତ ହେଉଥିବେ !” ବହୁ ଚିନ୍ତାକର ନାଚନ୍ଦ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, ଏହିପରି ଗୁଣୀୟ ହେଉଛନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଯେ କି ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ଇଷ୍ଟାକୁ ବଂଶ ମଣ୍ଡନ କରିଥିଲେ ।”

ଏଠାରେ ଉଦାହରଣ ଛଳରେ ରାମାୟଣର ସେହି ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଅସଙ୍ଗତ ହେବନାହିଁ ।

“ପଚ୍ଚରିଲେ ତପୋଧନୀ ବାଲମୀକ ରଷି
ସୁବକତା ମୁନିବର ନାରଦଙ୍କୁ ହସି,
“କହ ଦେବ ରଷି ମୋର ଗୁଣାତ ସମସ୍ତ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ କିଏ ଏବେ ବୀର କିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ।

କିଏ ସେ ସୁନ୍ଦର ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ଗୁଣଧାରୀ
ଯଜ୍ଞରଥ କୋଧଶୂନ୍ୟ ଲୋକହୃଦକାରୀ ?
କିଏ ପୁଣି ହିଂସାହୀନ ଶାସ୍ତ୍ର ସୁପଣ୍ଡିତ
କାହାର ବୀରତ୍ବ-ସ୍ବେଷେ ଦେବେ ସୁଦ୍ଧା ଶ୍ରୀତ ?
ଏମନ୍ତେ କେ ପୁରୁଷ କହ ମହାମୁନି,
ରୁନୈତ ସର୍ବଜ୍ଞ ପୁଣି ଅଟ ମହାଜ୍ଞାନ ।

ଜାଣିବାକୁ ଏହା ମୋର ବଡ଼ୁଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରକାଶି ସେ ପୁଣ୍ୟଧରା ଗୁଣାତ ସମସ୍ତ ।
ବାଲମୀକବାଣୀ ଶୁଣି ଯିଲେକଙ୍କ ମୁନି
ହରଷେ ବୋଇଲେ ଶୁଣ କହୁଛି ବଖାଣି
ଯେ ଯକଳ ଗୁଣ କଥା କହିଲୁ ହେ ରୁନୈ
ଏକାଧାରେ ସେ ଯକଳ କାହିଁକି ହମ୍ବଦେ ?

ବହୁଚିନ୍ତା ପରେ ଏବେ ହେଲୁ ମୋ ସୁରଣ
ଏମନ୍ତ ପୁରୁଷଛନ୍ତି କିଏ ମାତ୍ର ଜାଣ
ଇଷ୍ଟାକୁ ବଂଶରେ ଜାତ ନାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର
ତାଙ୍କ ସମ ଭ୍ରମଣଲେ ନାହିଁ କେ ଗୁଣୀୟ ।

ମହାଧନୁର୍ବର ବାଗୁଁ ଗୁଣଗଣ ଖଣି
ଶତ୍ରୁହନ୍ତା ନୀତିମନ୍ତ ବୀରଭୂଷାମଣି ।
ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ବାହୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲିଟ
ବିଶାଳ ନୟନ ତାଙ୍କ ପ୍ରତାପ ବିରାଟ ।

ପଞ୍ଚୁରିଲେ—

ପୁଣ୍ୟାସା ସେ ପ୍ରଜାପ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ମୀବନ୍ତ ଧୀର
 ଶସ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର ସୁପଣିତ ସତ୍ୟସନ୍ନିଧି ବୀର ।
 ଶ୍ୟାମଳବରଣ ଦେହ ଅତି ସୁଶୋଭନ ।
 ରାମସମ ଦାସିଧାରୀ ନାହିଁ ବିଭୀଷଣ ।
 ପାରାବୀରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅଶ୍ୱିନ ପରାୟଣ
 ଶାନ୍ତି ସଦା ସାଧୁଜନେ ଶ୍ରୀରାମ ଆଶ୍ରୟଣ ।
 କୌଶଲ୍ୟାନନ୍ଦନ ଏହି ରାମ ଅଭିରାମ
 ଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟ ସମୁଦ୍ର, ଧୈର୍ଯ୍ୟେ ହିମାଳୟ ସମ ।
 ବିଷ୍ଣୁରାମ ପରାବ୍ରତେ କୋଥେ କାଳାନଳ
 କ୍ଷମାରେ ବସୁଧା ଦାନେ କୁବେରଙ୍କ ଭୁଲ ।
 ସତ୍ୟେ ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମ ସରି ସେ ମହାପୁରୁଷ
 ସର୍ବଗୁଣ ବିଭୂଷିତ ନାହିଁ ଦୋଷ ଲେଖ ।
 ଏମନ୍ତ ପୁରୁଣଧାରୀ ପ୍ରଜାହତବ୍ରତ ।

×

×

×

(ସାରସ୍ୱତ ରାମାୟଣ-ବାଳକାଣ୍ଡ)

ଏହାପରେ ନାରଦ ସମସ୍ତ ରାମାୟଣର କାହାଣୀ ଏବଂ ରାମଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ
 ଗୁଣଗୁଣ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସମ୍ପର୍କରେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଲଙ୍କାର
 ରାଜା ରାବଣକୁ ବଧକରି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଯୋଧ୍ୟା ଫେରିଆସିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତାଙ୍କର
 ଆଦର୍ଶ ରାଜ୍ୟଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

“ଶ୍ରୀରାମ ରାଜତ୍ୱେ ଦୁଷ୍ଟ ପରଜା ନିବର୍ତ୍ତ
 ନରୋର ନିହାପ ପୁଣି ଗୁଣ ଅଭିଶପ୍ତ ।
 କାହିଁ ନ ଦେଖନ୍ତି କେହି ସନ୍ତାନ ମରଣ
 ରମଣୀୟ ନ ରୋଗନ୍ତ ଦୈତ୍ୟବ୍ୟ କଷଣ ।
 ଅନଳ, ଅନିଳ, ଉଦ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ତପ୍ତର
 ଏ ଆଦର ଭୟ ତଳେ ନାହିଁତ କାହାର ।
 ଜଳେ ଝାସି କେନ୍ଦ୍ରସାଗୀ ନଢେଜେ ଜୀବନ
 ନଗର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସଦା ଧନ୍ୟାନ୍ୟେ ପୁଣି ।
 ପୁଣି ଶାନ୍ତି ସରସରାମ ସନ୍ଧ୍ୟାପୁର ପ୍ରାୟେ
 ଚଳନ୍ତି ପ୍ରକୃତ ପୁଞ୍ଜ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୃଦୟେ ।
 ମହାଯଶା ମହାପତି ରାମ ସୀତାନାଥ

ଶତ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବେ ନିଶ୍ଚିତ ।
 ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣେ ପୁଣି ନାନା ଦ୍ୱିଜେ
 ଅସଂଖ୍ୟ ଗୋ-ଧନ ଦାନ ଅରପିବେ ନିଜେ ।
 ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଚଉବର୍ଣ୍ଣେ ଦେଇ ସନମାନ
 ଶତଗୁଣ ରାଜବଂଶ କରିବେ ସ୍ଥାପନ ।
 ଏଗାର ହଜାର ବର୍ଷ ପାଳି ପ୍ରଜାକୁଳ
 ମଣ୍ଡିବେ ହରଷେ ଯାଇ ବଳକୁଣ୍ଡ ପୁର ।”

(ସାରସ୍ୱତ ରାମାୟଣ-ପ୍ରଥମସର୍ଗ)

ନାରଦ ମହର୍ଷି ରାମଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଫଳରେ ଆଦିକବି ବାଲ୍ମୀକି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଭରଦ୍ୱାଜ ମୁନିଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାକରି ଅଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚତୁର୍ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମା ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମୁନିଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ । ସେ କହିଲେ—

ରାମ ସୀତା ସତ୍ତ୍ୱମିନ୍ଦ୍ରି ଅସୁର ବୃତ୍ତାନ୍ତ .
 ଯା କିଛି ରୁମକୁ ରଖି ନୋହିଛି ବିଦିତ ।
 ମୋର ଅଜ୍ଞବଳେ ଜ୍ଞାତ ହୋଇବ ସେମାନ
 ଅନ୍ୟଥା ନୋହୁବ କେବେ ଏକଥା ପ୍ରମାଣ ।
 ଯେତେକାଳ ଥିବ ଏହି ନଦୀ ପବେତ
 ସେତେକାଳ ଥିବୁ ରୁମ ଶ୍ରୀରାମ ଚରିତ ।

(ସାରସ୍ୱତ ରାମାୟଣ-ଦ୍ୱିତୀୟସର୍ଗ)

ରାମାୟଣ ସ୍ତରରେ ଯେଉଁ ମହଦ୍‌ପୁରୁଷ ଘଟଣା ଘଟିଯାଇଥିଲା, କବି ବାଲ୍ମୀକି ତାହାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲେ । ଏହି ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକରୁ ସେକାଳର ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ସୂଚନା ମିଳୁଥିଲେ ହେଁ ପୁରାଣକାରମାନେ ଐତିହାସିକ ନୁହଁନ୍ତି । ସେମାନେ ଇତିହାସ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲେ ପାଇଁ ପୁରାଣ ରଚନା କରି ନଥିଲେ । ବରଂ ପୁରାଣ ମାଧ୍ୟମରେ ସେକାଳର ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଅସଂଖ୍ୟ ସାଧୁ ସନ୍ଥ ମୁନିବଂଶୀମାନଙ୍କର କାହାଣୀ ଯେପରି ପୁରାଣ ପୃଷ୍ଠା ମଣ୍ଡନ କରିଅଛି, ସେହିପରି ବହୁ ଆଦର୍ଶ ନରନାରୀଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟ ପୁରାଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଅନନ୍ତକାଳ ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଅଛି । ଜୀବନଚରିତ୍ରର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦୃଢ଼ୀଭୂତମାନ କରିଥିଲେ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଗରେ ନାରଦ କେବେହେଲେ ଘୋଷଣା କରି ନଥାନ୍ତେ—

ପଢ଼ିବ ଯେ ଲୋକ ଏହି ପୁଣ୍ୟ ରାମକଥା
 ଧ୍ୟାନ ହେବ ତାର ଶତଜନ୍ମ ପାପବ୍ୟଥା ।

ପୁଣି ପୌଣି ଦାସଦାସୀ ସଙ୍ଗେ ନାନା ସୁଖେ
ଭୁଞ୍ଜି ଇହକାଳ ଶେଷେ ଯିବ ଦିବ୍ୟଲୋକେ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଡ଼ିଲେ ବାଗୀ ଶସିସୁ ଭୂପତି
ବୈଶ୍ୟ ପାଠ କଲେ ହୁଏ ବାଣିଜ୍ୟେ ଉନ୍ନତ ।
ବଡ଼ଇ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଦ୍ଧି ପଡ଼େ ଯେବେ ଶୁଦ୍ର
ମହତ୍ତ୍ୱ ସଭାରେ ବସେ ହେଲେ ହେଁ ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ।”

(ପାଞ୍ଚସତ ରାମାୟଣ—ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅସଂଖ୍ୟ ଘଟଣା ନିଶ୍ଚୟ କବି କଲ୍ପନା ପ୍ରସୂତ । ମାତ୍ର ଲୋକସୃଷ୍ଟି ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ପ୍ରଚଳିତ ବହୁ ସାଧୁ, ଯନ୍ତ୍ର, ମୁନି, ରାଷ୍ଟ୍ର, ସମ୍ରାଟ, ବରଜଣ ରାଜନାତିଙ୍କ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ନରପତିମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଛି । ଆଧୁନିକ ଅର୍ଥରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଖାଣ୍ଟି ଜୀବନଚରିତ ଭାବରେ ଆଖ୍ୟାତ ନ ହେଲେ ହେଁ ତହିଁରେ ସେ ମହତ୍ତ୍ୱଲୋଚକ କାହାଣୀର ସୁବରୂପ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଅଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପୃଥ୍ବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜରେ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ତେଣୁ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଯନ୍ତ୍ର ଓ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନକାହାଣୀ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତେଣୁ ପୃଥ୍ବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହିପରି ଜୀବନ-ଚରିତ ବହୁପରିମାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଥବା ଜୈନଧର୍ମର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସାହିତ୍ୟରେ ଯଥାକ୍ରମେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଓ ମହାବୀରଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଯେପରି ପ୍ରତିଫଳିତ, ସେହିପରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନଙ୍କର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବାଇବେଲରେ ସେହି ଧର୍ମର ବହୁ ଯନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଏତଦ୍ୱ୍ୟାପତ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସମାଜରେ ଯେଉଁ ସାରସ୍ୱପୁରୁଷମାନେ ନିଜର କରଣୀଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ ଚହଲ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମ କାଳର ଏହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ-ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଜୀବନଚରିତର ଅନ୍ୟ ଉନ୍ନେଷକ ବୋଲି ଅଲୋଚନାମାନେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । Biography ବା ଜୀବନଚରିତ ଶିଶୁମାମାରେ ଗୋଟିଏ ଛନ୍ଦ-କୋଷ କିପରି ମଡ଼ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛି, ତାହା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ।

“The seeds of biography are to be found in early legendary accounts of rulers and heroes, such as the stories of the patriarchs and Kings of Israel in the old Testament and of the Greek, Germanic and Celtic heroes in epic and saga. Another type of biography can be traced in the records of the teaching and deeds of saints and sages, found in the prophetic books of the Bible, the sayings of

the Buddha, the analects of Confucius and the words of the seven wise men of Greece. The accounts of the life and teaching of Socrates given by Plato and Xenophen may be regarded as a development of this kind of record of a great teacher."

(Chamber's Encyclopaedia—vol—II)

ବାଇବେଲ ଏକ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ହେଲେ ହେଁ ଏଥିରେ ବହୁ ଯାଜକ ଏବଂ ଅଲୌକିକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇଛି । ବିଶେଷତଃ ମହାପୁରୁଷ ଯୀଶୁଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ନାନାସ୍ଥଳରେ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନଲାଭ କରିଛି । ବାଇବେଲର ଯେ କୌଣସି ଅଧ୍ୟାୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳି ପାରିବ । ଯୀଶୁଙ୍କର ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ 'ଜନ୍ମ' ନାମରେ ଜଣେ ପୁରୁ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ପ୍ରସାର କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକ ଶୂନ୍ୟ ବାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଥିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ଯୀଶୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କପାଇଁ ମାର୍ଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେବ । ଯୀଶୁ ନିଜେ ଅଲୌକିକ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଲେ ହେଁ ଲୋକାସୁରକୁ ସମ୍ମାନ କରି ସେ ପୁରୁ 'ଜନ୍ମ'କହୁଥିବା ଘଣ୍ଟିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଜ୍ଜାତ ମନରେ ଜନ୍ମ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରିଥିଲେ । ବାଇବେଲରୁ ଏହିପରି ବହୁ ଉଦାହରଣ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରିବ ।

"While they were living in Nazareth, John the Baptist began preaching out in the Judean wilderness. His constant theme was, "Turn from your sins……Turn to God……for the kingdom of Heaven is coming soon."

Isaiah the prophet had told about John's ministry centuries before ! He had written, "I hear a shout from the wilderness, prepare a road for the Lord—Straighten out the path where he will walk."

John's clothing was woven from Camel's hair and he wore a leather belt, his food was locusts and wild horey."

People from Jerusalem and from all over the Jordan valley and in fact, from every seticon of Juden went out to the wilderness to hear him preach,

And when they confessed their sins, he baptized them in the Jordan River.

But when he saw many Pharisees and Sadducees coming to be baptized he denounced them. "You sons of snakes, he warned ! 'Who said that you could escape the coming wrath of God ?

Before being baptized prove that you have Turned from sin by doing worthy deeds.

Don't try to get by as you are, thinking we are safe for we are Jews—descendants of Abraham. That proves nothing. God can change these stones here in to Jews !

And even now the axe of God's judgement is poised to chop down every unproductive tree. They will be chopped and burned.

With water I baptized those who repent of their sins, but someone else is coming far greater than I am, so great that I am not worthy to carry his shoes ! He shall baptize you with the Holy spirit and with fire.

He will separate the chaff from the grain, burning the chaff with never—ending fire, and storing away, the grain.

Then Jesus went from his home in Galilee to the Jordan River to be baptized there by John.

John did not want to do it. 'This is not proper ! he said, I am the one who needs to be baptized by you.'

But Jesus said, 'Please do it, for I must do all that is right.' So then John baptized him.

After his baptism, as soon as jesue came up out of the water, the heavens were opened to him and he saw the spirit of God coming down in the form of a dove.

And a voice from heaven said, "This is my beloved son, and I am wonderfully pleased with him."

(The Living New Testament. Ch. 3—1971) ଏହିପରି ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଆଉ ଏକ ଏନସାଇକ୍ଲୋପେଡ଼ିଆଙ୍କର ମତ ହେଲା :—

ପ୍ରାଚୀନ ବାଇବେଲରେ ଡେଣ୍ଟ ଜୀବନଚରିତ୍ରର ମୌଳିକ ଉତ୍ସ ନହୁଅନ୍ତୁ । ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ପୁରୁଷାର୍ଥକ ଲିଖିତ ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ମହାକବି ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କୁ ରୋମୀୟ ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ନାଟକ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇଥିଲା । S. Jerome ସେତେବେଳେ “Illustrious Men” ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଇତିହାସ ଓ ପରମ୍ପରାରୁ ଗୃହୀତ ତଥ୍ୟାବଳୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସାମଗ୍ରୀ ଥିଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଅତୀତରେ ରାଜବଂଶ ଏବଂ ଜମିଦାର ପରିବାରରେ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହୁକ ବଂଶାନୁଚରିତ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଅନେକ ସୁସ୍ୱରୂପ ଦୈନିକ ଲିପି ମଧ୍ୟ ଲେଖି ରଖାଥିଲେ । ଅତୀତରେ ପ୍ରଚଳିତ ଚିଠି, ଦୈନିକ ଲିପି ପ୍ରଚଳିତ କମ୍ପ୍ୟୁଟ୍ରୀ, ଅଥବା ବଂଶାନୁଚରିତ ପ୍ରକୃତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଲେଖକମାନେ ଜୀବନଚରିତ୍ର ଲେଖିବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ।

(Harmsworths Universal Encyclopedia—Vol-2)

ତେବେ ଜୀବନଚରିତ୍ର କ'ଣ ? କାହିଁକି ଜୀବନଚରିତ୍ର ବା ଆତ୍ମଚରିତ୍ର ଲେଖାଯାଏ ? ଏହାର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜରେ ଉପଯୋଗିତା କ'ଣ ? ଏହିପରି ନାନା ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଠକ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ । ପୁଥିବା ବିଷୟ ଇଂରେଜି ବିଶ୍ୱକୋଷ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୀର୍ଘ ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଯଦି ଏସ୍ତର ବିଖ୍ୟାତ ନାଟ୍ୟକାର ଜର୍ଜ ବର୍ଣ୍ଣାଡ଼୍‌ସ୍ କହିଛନ୍ତି—“All autobiographies are lies.”

ଯଦି “ଆତ୍ମଚରିତ୍ର” କେବଳ ମିଛ କଥା । ମାତ୍ର ‘ସ’ଙ୍କର ଏହି ମତାମତ ପ୍ରତି ସମର୍ଥନ ଜଣାଇବାକୁ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଆତ୍ମଜୀବନର ଲେଖକ ବେଳେ ବେଳେ କେତେକ ଅନୁଭୂତିକୁ ଷଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଥିବ ଅଥବା କୌଣସି ଘଟଣାକୁ ଅତିରଞ୍ଜିତ କରିବାକୁ ସେ କୁଣ୍ଡିତ ହେଉନଥିବେ, ମାତ୍ର ଏହା କେବଳ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମାତ୍ର । ଆତ୍ମଚରିତ୍ରର ମୂଳବୋଧ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଆତ୍ମଚରିତ୍ରରେ ଲେଖକ ନିଜର ଆତ୍ମସମୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଲାଭୁଥାଏ । ଘଟଣା ବହୁଳ ଜୀବନର ନାନା କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ସେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ ।

ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାପାଇଁ ସେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥାଏ । ମହତ୍ତ୍ୱ ଲେକେ ନିଜର ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖିଥାଆନ୍ତି ସମାଜର କଳାଶ ପାଇଁ, ଅନ୍ୟକୁ ଉପକୃତ କରିବାପାଇଁ । ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ଅନ୍ୟର ଉପକାରରେ ଲାଗିପାରେ, ଏହି ଭାବରେ ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖି ସେମାନେ ପୁଣି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ୧୯୦୩ରେ ପ୍ରକାଶିତ “The story of my life” ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ଅଲ୍ଫ୍ରୀ ଏବଂ କାର୍ଲୁଣୀ ହେଲେନକେଲର ନିଜର ଜୀବନ ପ୍ରକାଶ କରି ପୃଥିବୀର ଏହି ଅସହାୟ ସମାଜ ମନରେ ଗଭୀର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ଓ ସାହସ ଆଣିଦେଲେ । ସେମାନେ ହତାଶ ନହୋଇ ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କପରି ମଧ୍ୟ ଏକ ପୁଣି, ସମୃଦ୍ଧ ଏବଂ ମହତ୍ତ୍ୱର ଜୀବନଯାପନ କରିପାରିବେ । ଅବଶ୍ୟ ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖିବାର ମୁକ୍ତିରେ ଆତ୍ମାଭିମାନ ମଧ୍ୟ ଲୁଚିଯିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥାଏ । ନିଜକୁ ଜଣେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋକ ବୋଲି ନ ଭାବିଲେ କିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଆତ୍ମଚରିତ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଯିବ । ନିଜର ଜୀବନ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା ଅସାଧାରଣ ଏହି ଭାବନା ଜାଗ୍ରତ ନହେଲେ ସେ ନିଜର କାହାଣୀ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହିବ କାର୍ଯ୍ୟ ? ଏଥିସହିତ ବହୁ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଗୌରବ କାହାଣୀକୁ ପ୍ରଚାର କରିବାର ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ । ନିଜେ ଯେପରି ଇତିହାସର ନିୟନ୍ତ୍ରୀ, ସମାଜର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଏବଂ ରାଜନୀତି, ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜସଂସ୍କାର ପ୍ରଭୃତିର ସଂଗୃହୀତ, ଏହି ଭାବ ପ୍ରତିପାଦନ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମଜୀବନ ଲେଖାଯାଇଥାଏ ।

ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାପାଇଁ ସୁଖପାଏ । ସେମାନଙ୍କ ଉଚ୍ଚଚିନ୍ତା, ବଳିଷ୍ଠ ଚରିତ୍ର, ଗଭୀର ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ପ୍ରଭୃତି ସଦ୍‌ଗୁଣ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼େ । ଯେତେକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଭାବ ରହିଥିବ, ସେତେକାଳଯାଏଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମଚରିତ ଏକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଘୋର ପ୍ରଚ୍ଛାଦିତ ହେଉଥିବ । ତେଣୁ କଂଗ୍ରେସ ଆନକୋଷ କହିବେ—

“Meanwhile among all nations as long as the capacity for less worship endures, as long as human beings desire to draw near to other souls, as long as they wish vacariously to broaden experience, the narrative of another’s life at firsthand by himself will remain one of the most popular literary forms”.

(Encyclopaedia Britannica—Vol I. P. 783-1946)

ଏହି କାରଣରୁ ପୃଥିବୀର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଲେଖକ, କଳାବିତ୍, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବ୍ୟବସାୟୀ ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ନିଜର ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖାଯାଇ ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ ଗୁଡ଼ିକରୁ କେତେକ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ହିସାବରେ ମଧ୍ୟ ଆଦୃତ ହୋଇଅଛି । ବିଶେଷତଃ ଗେଟେ, ରୁଷୋ, ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟ, ଡିଷ୍ଟୋଭସ୍କି, ରସ୍କିନ, ଥମାସ୍ ହଂସ୍‌ଲେ, ଯେ

ଏହି ମିଳି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତ ସାହିତ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏ ପୁରର ବ୍ୟବସାୟୀ ହେନେସି ଫୋର୍ଡ୍, ଲେଖକ ରୁଡ୍ରହାର୍ଡ୍ କିପ୍ଲିଙ୍ଗ, ହେନେସି ଜେମସ୍, ରାଜନୀତି ଗାର୍ସି ଏବଂ ହଟ୍ଟଲର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି ।

ତେବେ ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମଚରିତ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନଚରିତ ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଜୀବନଚରିତର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ । ଆତ୍ମଚରିତର ଲେଖକ କେତେକ କଥା ଗୋପନୀୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ମାତ୍ର ଜୀବନ ଚରିତରେ ଗୋପନ କରିବାର କିଛି ନାହିଁ । ବରଂ ଲେଖକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ତରିକ ଭାବରେ ସେହି ମହତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସାଧନା ଓ ଉପସ୍ୟା ଏପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଯାହାକୁ ପାଠକର ବାକି ପାଠକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼େ ।

ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖକ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନ ଚରିତର ଲେଖକ ଅଧିକ ସାବଧାନ ହୁଏ । ସେ ବିଷୟକୁ ନିର୍ବାଚନରେ ବିଚକ୍ଷଣତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ନକଲେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣାବଳୀ ବାଦ ପଡ଼ିଯାଇପାରେ । ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସବାଦ ଗୁଡ଼ିକ ପାଠକର ହୃଦୟ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ନ ଆସିପାରେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନ ନହେଲେ ଅନେକ ଗୋଟି କଥାବସ୍ତୁ ସ୍ଥାନ ଲୁଚକରି ଜୀବନଚରିତକୁ ଅଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଇ ପାରେ । ଜୀବନ ଚରିତରେ ମହତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନର କାହାଣୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସାମଲୀଳତା, ବିଷୟ ବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥାପନା ଯେପରି ତମକାର ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁ ସେ ସେଥିପ୍ରତି ଲେଖକ ଯଥେଷ୍ଟ ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଜୀବନ ଚରିତ ଜୀବ ଇତିହାସକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରେ ନାହିଁ । ଯଦିତ କୁହାଯାଇଛି “History is the essence of innumerable biographies” ତଥାପି ଜୀବନ ଚରିତ ଇତିହାସ ଅପେକ୍ଷା ଉପନ୍ୟାସର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ପୁଣ୍ୟପାଠ୍ୟ ନହେଲେ ମନରେ ତମକାର ଭାବ ସୃଷ୍ଟି ନକଲେ, ଅନୁସାରିତ ହେବାର ଉପାଦାନ ନଥିଲେ ଜଣେ ପାଠକ ଜୀବନଚରିତ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ କେବେହେଲେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବନାହିଁ । ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଇତିହାସ ଗଠନ କରନ୍ତି, ଇତିହାସକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି, ସାଂପ୍ରତିକ ଇତିହାସ ଉପରେ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ଜୀବନଚରିତକୁ ଇତିହାସ କହିବାରେ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

କେଉଁ ଅନାଦିକାଳରୁ ଜୀବନଚରିତ ଏକ ପୁଣ୍ୟପାଠ୍ୟ ବିଭାଗ ରୂପେ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଅଛି । ନଚେତ ଏତେ ପ୍ରାଚୀନ ପୁରରୁ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖା ହୋଇ ନଥାନ୍ତା । ଜୀବନଚରିତ ପାଠକଲେ ଆତ୍ମୋମାନେ ବାର ମାନଙ୍କର ଅଭୂତ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ଅବହତ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ଅନୁଭବ କରୁ । ମହାବୀରର ମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ସଂପର୍କରେ ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ଘୋଡ଼ିଦିଆଯାଏ । ସେମାନେ ଐତିହାସିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୋଲି ଲୋକ ସମାଜରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ଜୀବନ

ହେଉଛି କଞ୍ଚରିଳ ଏବଂ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଠାରେ ନାନା ସଂଘର୍ଷର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ମହତ୍ତ୍ୱ ହୋଇଛନ୍ତି ନାମ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନେ କିପରି ଏହି ପ୍ରତିବନ୍ଧକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ ଏବଂ କେଉଁ ଉପାୟରେ ସେମାନେ ଅତିକ୍ରମ କରି ସଫଳତାର ଚରମ ସୋପାନରେ ଉପନୀତ ହେଲେ, ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାପାଇଁ କୌତୁହଳ କାତହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମହାତ୍ମା ରୁଷଗଣ ସମୟ ଓ ସମାଜକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଜନମାନସକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନୂଆ ଇତିହାସ ଗଠନରେ ନିୟାମକ ହୋଇପଡ଼େ । ତେବେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ପୁଣି ଦୁଃଖ, ହସ କାନ୍ଦ, ସଫଳତା ବିଫଳତା ପରି ବହୁବିଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ସବୁ ସମସ୍ୟା ରହିଥାନ୍ତି ଜାଣିବା ମାତ୍ରେକେ ପାଠକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, ସାନ୍ତ୍ୱନା ଲାଭକରେ ଏବଂ ଅଗ୍ରସର ହେବାପାଇଁ ନିଜର ଜୀବନରେ ସାହସ ସଫଳତାରେ । ଯେପରି ନିଜକୁ ସାହସ ଦେବାପାଇଁ ଲୋକେ କହିଥାଆନ୍ତି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ—“ବିପଦବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଧପାଦ ଧରିଥିଲେ, ଆମେ କିବା ଲୋକ । “ତେଣୁ ଜୀବନଚରିତ ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଦିଏ ।

ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲେଚନା କରି ଏକ ବିଖ୍ୟାତ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଏହିପରି ଲେଖିଛନ୍ତି—“A good biography presents a man as he lived. It is neither a eulogy nor an indictment. It recounts both good and bad actions, giving a fair, unbiased view, so that we may know the subject as he was. It should also show his relationship to his surroundings for a man's attitude towards life is greatly influenced by his environment. Many men have reached eminence because they were able to recognize the opportunities offered them by particular circumstances. A good biography reveals a man's personality by chronicling his minor actions, the minute detail of his daily life, anecdotes about him, clever or apt sayings, his likes and dislikes. Seldom is a man's true personality shown in the great achievements of his career. How he conducts himself with his family and most intimate friends marks the type of man he really is.”

(The world's Essential knowledge. vol. IV--1929)

ଅଗ୍ରତର ସାହସରେ ଜୀବନଚରିତ ଏବଂ ଇତିହାସ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖୁ ନଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଇତିହାସକୁ ପ୍ରଭାବିତ ଏବଂ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର

ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋଚନା କଲେ ଯେ ସମକାଳୀନ ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷ ଧାରଣା ଜାତ ହେବ, ଏହା ଆଶା କରାଯାଏ ସ୍ବାଭାବିକ । ଇତିହାସ ବାସ୍ତବିକ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ ମହତ୍ତ୍ୱଲେଖମାନଙ୍କର ଜୀବନସାଧନା ପରିସର ମଧ୍ୟରେ । ତେଣୁ ଐତିହାସିକ ଟୟନବା ଜୀବନ-ଚରିତକୁ “Personalised History” କହୁ କିନ୍ତୁ ଅଗୁରୁ କରିନାହାନ୍ତି । ତେବେ ଆଧୁନିକ ପ୍ରଗତି ଜୀବନଚରିତଠାରୁ ଇତିହାସକୁ ପୃଥକ ଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଉଛି । ବିଶ୍ୱକୋଷରେ ଲେଖାଅଛି—“The true conception of biography, therefore, as the faithful portrait of a soul in its adventures through life, is very modern.”

(Encyclopaedia Britannica. P. 594. vol—I—1946)

ବାସ୍ତବିକ ଇତିହାସ ଓ ଜୀବନଚରିତ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ରୂପଗତ ନୁହେଁ, ରସଗତ ମଧ୍ୟ । ଇତିହାସରେ କେବଳ ତଥ୍ୟର ପରିବେଷଣ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଜୀବନଚରିତ ତଥ୍ୟସ୍ଥଳକ ହେଲେ ତାହା ଅପାଠ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଏଥିରେ ପଦେ ପଦେ ସେହି ମହତ୍ତ୍ୱ ଜୀବନର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଜୀବନ ଓ ସମାଜ ସମ୍ପର୍କରେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିର ମତାମତ ଓ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱା ପରସ୍ପର ଭାବରେ ଜୀବନଚରିତରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ପାଠକର ମନରେ ଜୀବନଚରିତ ପାଠ କରୁ କରୁ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନର ଉଦୟ ହୁଏ ଏବଂ ନାନା ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ଜୀବନଚରିତ ପାଠ କଲେବେଳେ ପାଠକ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଚଳୁଥିବା ଜନପରି ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପାଠ କଲେ ଜନବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜରେ ପାଠକ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିଦେଲାଣି ଅନୁଭବ କରେ । ସେହିପରି ନିରମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପାଠ କଲେ ଜଣେ ବ୍ୟସ୍ତବିଳିତ ଡାକ୍ତର ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ଜୀବନଜିଜ୍ଞାସା ଫୁଟି ଉଠିଥିଲା, ତାହା ପଦେ ପଦେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇଥାଏ । ଜୀବନା ଲେଖକର ଦାୟିତ୍ୱ ଏଥିପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ଯଦି ସମକାଳୀନ ସମାଜର ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ ବିଶେଷଣ ନକରି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନଦର୍ଶନର ସୁଲୀଙ୍କନ ନକରେ, ତାହାହେଲେ ଜୀବନଚରିତର ଲକ୍ଷ୍ୟ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବନାହିଁ । ସତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ଅଗତ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ଅବିଷାର ଓ ଉଦ୍ଭାବନକୁ ସମ୍ବଳ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୁଷ ଅନ୍ତରର ହୁଏ । ତେଣୁ ଜୀବନଚରିତ ମାଧ୍ୟମରେ ଲେଖକ ଅଗତକୁ ପ୍ରାଣବନ୍ତ କରେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାର ଉପଯୋଗିତା ପ୍ରସାର କରିଦିଏ । ଫଳରେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚରିତ୍ର ପ୍ରସ୍ତାବଶାଳୀ ହୋଇଉଠେ ଏବଂ ସମାଜ ଜୀବନରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ବ୍ୟର୍ଥତା ନିରାଶ୍ୟ, ବିଫଳତାର ଦନଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରାତୃମିତ୍ର ପ୍ରଗମାନବ ମହତ୍ତ୍ୱଜୀବନ ଚରିତରୁ ଅଭାବନୀୟ ପ୍ରେରଣା ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ଲାଭ କରେ ।

ଏହିପରି ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋକବର୍ତ୍ତନା ପରି ଉଚିତ୍ରାନ୍ତ ପଥକକୁ ଅନ୍ତରର ହେବାପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ତାର ମନରେ ଲରିଦିଏ ଅସୀମ ଯୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାହସ ।

“ଆତ୍ମଜୀବନ ଓ ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ବେହେରାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୁର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଅଧ୍ୟାପକ ବେହେରା ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଜୀବନଚରିତ ଓ ଆତ୍ମଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତୁଳନା ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ପ୍ରାମାଣିକ ଆଲୋଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ପ୍ରକୃତ ସାହିତ୍ୟ ରସରେ ସମୃଦ୍ଧ ଜୀବନଚରିତ ବା ଆତ୍ମଚରିତ ମନୁଷ୍ୟ ମନ ଗଠନ ଦିଗରେ ସବିଶେଷ ସହାୟକ; ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ସେ ସାହିତ୍ୟର ପରିପୁଷ୍ଟି ସାଧିତ ହୁଏ ତାହା ନୁହେଁ, ସମାଜ ଚେତନାର ମଧ୍ୟ ପରିପୁଷ୍ଟି ସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଆମ ଦେଶରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ସଠିକ୍ ଧାରଣା ଗଢି ଉଠିନ । ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଖୁବ୍ କମ୍ ପାଠକ ହିଁ ଦୃଢ଼ଭାବେ କରୁଥାନ୍ତି । ମହତ୍ତ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ସାହାକୁ ଆମେ କହୁ ଯୁକ୍ତଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ବା Creative literature, ମାନବ ଜୀବନର ହିଁ ଅଂଶବିଶେଷ । ଏଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଶାଶ୍ୱତକାଳର ଅନୁଭୂତି ଓ ଚିନ୍ତା ପୁରସ୍ତୋତର ଧରି ମନୁଷ୍ୟ ମନକୁ ନବ ନବ ସୃଷ୍ଟି ପଥରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ତାକୁ ହିଁ ଆମେ କହୁ ସାର୍ଥକ ଆତ୍ମଜୀବନ ବା ଜୀବନଚରିତ । ସାହା ମହତ୍ତ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଂଶ ଭାବରେ ଆମ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆମ ଚିନ୍ତାକୁ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ କରେ ଏବଂ ଚିତ୍ତକୁ ସରସ କରେ ।

ଇଂରାଜୀ autobio-graphy କଥାଟି ହେଉଛି ଆଧୁନିକ କାଳର । କବି ରବୀନ୍ଦ୍ର ସାହେବ (ନେଲ୍‌ସନଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ ଜୀବନଚରିତକାର) ୧୮୧୦ ସାଲରେ ସଫସ୍ତଥମ, ‘ଅଟୋବାୟୋଗ୍ରାଫି’ ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ତା ପୂର୍ବରୁ ଆତ୍ମଜୀବନ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ପରିଚିତ ଥିଲା—ଜାର୍ନାଲ୍, ଲାଇଫ୍ ମେମୋୟର୍ସ୍, କନଫେସନ୍ ତାଏଲ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଏବଂ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବରୁ ‘ମୋର’ ବା ଏହି ରୂପ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ସାଧାରଣତଃ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହା ହିଁ ଥିଲା ସାହେବ—ପୁରସ୍ତୋତୀ କାଳର ଘଟ ବା ଧାର । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତରେ ‘Autobiography frequently reflects national character and in so far as this is true, it can supply a rich source of materials for the understanding of diverse people.’ ଏହି ଉକ୍ତିଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଆମେ ଅନାୟାସରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିବୁ, ଯଦି ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମେ ଯୁରଣ କରୁଁ ଗାନ୍ଧୀ ବା ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନ । ସେଠାରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର କଥା ଯେତେ ଅବଗତ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ବହୁଳାଂଶରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ନିଜସ୍ୱ ଜୀବନର national background ବା ଜାତୀୟ ପଛଭୂମିକୁ । ସମଗ୍ର ମାନବଜାତି ସହୃଦ୍ଦ ଏକାଂଶୀୟତା ବୋଧ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଏବଂ ପୃଥ୍ୱୀବାର ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ଏକ ଏହି ମହତ୍ତ୍ୱ ଚେତନା ଲଭି କେବାକୁ ପ୍ରେରଣାଦାନ କରେ ଆତ୍ମଚରିତ ।” (ବିଦ୍ୟା ପାଠକ—ପୃ. ୧୧-୧୨—୧୯୭୫)

ଜୀବନଚରିତ ବାସ୍ତବିକ୍ ସେମାନ୍ତକର । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ଏବଂ ଆକର୍ଷଣୀୟ । ଏହା କେବଳ କୌଣସି ଲୋକର ଜୀବନର ସୁଖ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ କହିଲେ ଅତିରଞ୍ଜନ ହେବ । ବରଂ ଜୀବନ ଚରିତ ହେଉଛି ସମକାଳୀନ ଜାତି ଓ ସମାଜର ଇତିହାସ । ସେ କୌଣସି ଜୀବନ ସଫର୍କରେ ଲେଖିଲା ବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ସେହି ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ପାଠକର ଦରକାରୀ ନୁହେଁ । ସମାଜରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ମୁଖ୍ୟବୋଧ ସ୍ଥାନିତ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଜୀବନ ଲେଖକଙ୍କ ବ୍ୟାଞ୍ଜ୍ୟ ଓ ଅନୁଶୀଳନ ଉପରେ ଜୀବନ ଚରିତର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇଥାଏ । ସେହି କାରଣରୁ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ଦୁଇଟି ପୃଥକ ଚରିତ ଲେଖା ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଭାରତମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ । ଯେପରି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଫର୍କରେ ନିକଟ ଅତୀତରେ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖା ଯାଇଛି, ବୋଧହୁଏ ଭାରତର ଆଉ କୌଣସି ରାଜନେତାଙ୍କ ଭାବରେ ତାହା ଘଟି ନାହିଁ । କାରଣ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ପାଣିପାଗର ଏକ ଦୃଢ଼ସନ୍ଧ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆର୍ତ୍ତେ ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ସମଗ୍ର ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ସଂଗ୍ରାମୀ ଭୂମିକା ସଫୁର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା । ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଏବଂ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ, ତେଣୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଅସଂଖ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖା ଯାଇଛି । ତେବେ ଅତୀତରେ ଜୀବନ ଚରିତ ଲେଖକଗଣ କେବଳ ଚରିତରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ମହାନ ବିଭାଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ମହତ୍ତ୍ୱ ଚରିତର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଯତ୍ନେ ଯେପରି ଦୋଷାଦିହୁ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଚରିତ ଲେଖକ ସ୍ତବ୍ଧ ଭାଷୀ । ଗୂର୍ଭୀକ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ମଧ୍ୟରେ ଚରିତର ମହତ୍ତ୍ୱ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥାଏ । ଯେପରି ଜେହି ନେହି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମହାମାନବ ଏବଂ ଦେବତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୋଲି ଚର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେବେଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ଗାନ୍ଧୀ ଚରିତର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ତାଙ୍କର ମାନବୀୟ ସ୍ନେହ, ପ୍ରୀତି ଓ ମମତାବୋଧ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପାଠକ ସେହି ଚରିତ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆପଣାର ହୋଇଉଠେ । ଭାରତୀୟ ସାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ପଟ୍ଟପୁରୋଧା ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଏବଂ ଜବାହରଲାଲ ପ୍ରଭୁଦେଙ୍କ ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସାଧନାପୁରଣକର ମଧ୍ୟରେ ସାମାନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ପାଠକ ଆମୋଦିତ ହୁଏ ।

ଜୀବନଚରିତ—ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ତାର ଭୂସୌକ୍ୟକାଶ

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ସମାଜରେ ଜୀବନ ଚରିତ ଲେଖା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଷ୍ଠ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ବିଖ୍ୟାତ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରଥମ କାଳର ଜୀବନଚରିତ ଲେଖକ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରୀକ୍ ଲେଖକ ପ୍ଲୁଟାର୍କ ସର୍ବାଗ୍ରହ ସ୍ମରଣୀୟ । ପ୍ଲୁଟାର୍କଙ୍କ ରଚିତ ‘ଜୀବନମାଳା’ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଉନ୍ନେଷ-ଯୋଗ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏଥିରେ ସଞ୍ଜେପରେ ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରୀକ୍ ଏବଂ ରୋମୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଜୀବନ ଚରିତ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ତେବେ ପ୍ରଥମ କାଳର ଜୀବନଚରିତ ଗୁଡ଼ିକର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ଆରମ୍ଭମୁଖ୍ୟ ସଫଳତାରେ ଅବହତ ନହେଲେ ପ୍ଲୁଟାର୍କ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମସ୍ୟମୀ ମାନଙ୍କ ରଚନା ପ୍ରତି ଉପଯୁକ୍ତ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

“Early biography was mainly in the form of lives of saints or heroes. The author of such stories was not trying to portray an individual; he was attempting to teach a moral lesson and to give examples of goodness and bravery that people might imitate.

(The American Educator Encyclopedia--Vol.2. 1970)

ଆଦି କାଳର ଜୀବନ ଚରିତ ଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା କେବଳ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ । ନୈତିକ ଶ୍ରାବନାର ପରିସ୍ପର୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସାଧୁ, ସନ୍ଥ, ମହାପୁରୁଷ ଏବଂ ରକ୍ଷିତମାନଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେଉଥିଲା । ଏଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟୀ, ତ୍ୟାଗୀ ଏବଂ ସାର୍ବଭୂଷମାନଙ୍କର ଚରିତ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ ମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ଚରିତର ଲେଖକଗଣ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣ କରିଥିବା ଜାଣାଯାଏ ।

ପ୍ଲୁଟାର୍କଙ୍କ ଜୀବନମାଳା ଷୋଡ଼ଶ ଶ୍ରୀଷ୍ଠାବ୍ଦରେ ଇଂରେଜ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁବାଦିତ ହେଲାପରେ ଏକ ଗୁଞ୍ଜଳ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଇଂରେଜୀଠାରୁ ଏବଂ ଲେଖକଗଣ ବହୁଭାଷୀରେ ଏହି ଲେଖାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେଲେ, ଏବଂ ପ୍ଲୁଟାର୍କଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଅବଲମ୍ବନରେ

ଇଂରେଜ ସାହିତ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ କାବ୍ୟ, ନାଟକ ରଚିତ ହେଲା । କେବଳ ଇଂରେଜ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ, ଇଉରୋପର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ସାହିତ୍ୟରେ ଗହୀର ଆଲୋଚନା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ବୋଲି ଜଣା ଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଓ ମୁଖ୍ୟ ପୁରୁଷାର୍ଥ “ସଫେଟିସ୍-ସିଲାପ” କେତେକାଣ୍ଡରେ ଜୀବନ ଚରିତ୍ରର ପରିଚୟ ଉପକ ହେଲେହେଁ ଏହା ଅଧିକ ଦାର୍ଶନିକ ଭାବପଦ । ସେଥିପାଇଁ ଆଲେକକଗଣ ପୁରୁଷାର୍ଥ ରଚନାକୁ ଜୀବନଚରିତ୍ର ହିସାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ପୁରୁଷାର୍ଥ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କାହାଣୀରେ ଛପୁଲିଶ ଜଣ ସେମାୟା ଓ ଶ୍ରୀମାୟା ରାଜନତି ଓ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କର ବିବରଣୀ ପ୍ରଥମେ ଲିପିବଦ୍ଧ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ଉଦ୍ଭବ ଆଦର୍ଶ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଜୀବନ ଚରିତ୍ରକୁ ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ଗଙ୍ଗୋତ୍ରୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ଲୁଟିନ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ୍ର ସଙ୍କଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଆଉକିଣେ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଲେଖକ ଦାର୍ଶନିକ ମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ରାବଳୀ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । *Lives of philosophers—Diogenes Laertius* (c.200-50) ପରେ ଧରେ ଅନେକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତକ ପଦ୍ମମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନରମାନ୍ ରାଜାଙ୍କ ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ଲୁଟିନ୍ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ *Adamnan*ଙ୍କ ଲିଖିତ *St Columba*, *Bede*ଙ୍କ ଲିଖିତ *St Cuthbert* ପ୍ରଧାନ ।

ଅଧୁନିକ ଅର୍ଥରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ହୁଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ପରେ ଏହା ଶିଳ୍ପ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ଉନ୍ନତ ଓ ବାଣ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସମୃଦ୍ଧି ଚରମ ସୋପାନରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ପଶ୍ଚିମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜୀବନଚରିତ୍ର-ଅଧ୍ୟୟନ ସଙ୍କଳିତ ହୋଇଥିଲା । ତେବେ ଉନ୍ନତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା । ଏହି କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଯେଉଁ କେତେକ ବିଖ୍ୟାତ ଜୀବନ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରଣୟନ ହୋଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ *Stephen and Lee—Dictionary of National Biography*, *Dictionary of American Biography* ପ୍ରଧାନ । ସୁନ୍ଦର *Moreri-Dictionnaire Historique of critique* (1671) *Biographie Universella* (85 vols-1811-1862) *Nouvella Biographie Generale* (46vols-1852-1866) *Chalmer's General Biographical Dictionary* (32vols-1812) *Rose-Biographical Dictionary* (12vols-1848-1850) *Dictionary of National Biography* (63vols-1885) *Applton-Cyclopaedia of American Biography* (7vol.-1887-1900) *A. M. Hyamnsen-Dictionary of Universal Biography* ପ୍ରଧାନ ।

ଏକ ସଫୁଲ୍ଲପତ୍ର ଏବଂ ସମ୍ପଦ ସମାଜରେ କେବଳ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖାପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏବଂ ତାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ରୋମ ସମ୍ରାଜ୍ୟ ଖ୍ୟାତ ଲଭକଲ । ରୋମୀୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଅଭିଭୂତ ଅଭିଭୂତ ଶେଷ ରୋମ ସଭ୍ୟତା ଓ ସଫୁଲ୍ଲପତ୍ର ପ୍ରଭବ ଥିଲା ସୁଦୂରପ୍ରମାଣ । ଏହି ସଭ୍ୟତାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖିଲେ । ବହୁ ମହାନ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ସାହିତ୍ୟ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲା । କେତେ ବୀର, ଦାର୍ଶନିକ, ରାଜପୁରୁଷ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସମାଜ ଜୀବନରେ ଆଲୋଚନା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବାଇବେଲ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ପ୍ରଭାବଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ଇଉରୋପ ଖଣ୍ଡରେ ନବଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ଅନ୍ଧାରାବରଣ ଦୂର ହୋଇ ସମଗ୍ର ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜରେ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବେଦନାବୋଧ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜାଗରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରାଚୀନ ଉଚ୍ଛ୍ୱାଳ ସମାଜକୁ ଯେଉଁ ରାଜନୈତିକ ବୀର ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବୀର ପୁରୁଷ ଗଣ ପ୍ରଭେଦନା ଦେଇ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍କଳାଳୀନ ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେଥିପାଇଁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ହେଲେହେଁ ଏହି କାଳରେ ଜଗତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ‘ବାଇବେଲରେ’ ଅସଂଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆବ୍ରାହମ୍, ଇସାୟ, ଦେବୋରା Deborah, ଏଲିଆ (Elijah) ଏଲିଶା Elisha, ଇସାକ Isaac, ଜଣା Isaiah, ଜାକୋବ, ମୋଜେସ, ଯୋଲେମେନ, ଯୋଶେଫ, ମୋସି ପ୍ରଭୃତି ଅସଂଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତ ବିବରଣୀ ଲେଖିଥିବା ହେଲା, ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମନରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବର ପରିପ୍ରସାର ପାଇଁ ଏହି ମହତ୍ତ୍ୱ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଜୀବନ ସୂଚକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ହୋଇଥିଲା ।

ତେବେ ସମ୍ପ୍ରଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଇଉରୋପର ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଜୀବନ-ଜିଜ୍ଞାସା ଅଧିକ ଅନୁଭୂତ ହେଲା । ତେଣୁ ବହୁ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରସାର ହେବା ସମ୍ଭବ ହେଇଥିଲା । ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଥମେ ଲାଟିନ୍ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତ ବହୁଳ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ହେଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଯୋରୁ ବହୁ ସାଧୁଗ୍ରନ୍ଥ, ଧର୍ମପ୍ରସ୍ତୁତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଲୋକମାନଙ୍କରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରି ଚାଲିଥିଲେ । ଧର୍ମନୁମୋଦିତ ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଜୀବନକାହାଣୀ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଅଲୌକିକ କାହାଣୀ ପ୍ରତି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପାଠକ ସ୍ୱାଗତଃ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର କାହାଣୀ ଅବଲମ୍ବିତ ଜୀବନଚରିତ ଅଧିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ହେଲା । ଏଥି ସହିତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି ହେଲା ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ବାବୁରୁଷମାନଙ୍କର ଦୁଃସାହସିକ ଅଭିଯାତ୍ରୀ-ଜୀବନ । ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବୈମାତ୍ସଲ୍ୟ ଶେଷସ୍ୱର କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ପାଠକ କୁଲର ପ୍ରିୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଲାଟିନ୍ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ବିବରଣୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ତେଣୁ ଇଂରେଜ ସାହିତ୍ୟରେ ସମ୍ପ୍ରଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଏବଂ ପରେ ପରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ଯଥେଷ୍ଟ ଅଭିଭୂତ ସାଧିତ ହୋଇ-

ଥିଲା । ଲୁଟିନ୍ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ କେତୋଟି ଜୀବନଚରିତ ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀର Adamnamଙ୍କ ଲିଖିତ St Columba Be'eଙ୍କ ଲିଖିତ St Cuthbert, ନରମାନ୍ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅଫଳରେ ଏହି ସାହିତ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ଏକାଦଶ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କଣ୍ଟୁବରୀର ଜଣେ ମହନ୍ତ ଲୁଟିନ୍ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ St Anselmଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ହୋଇଥିଲେ । ଯେ ଥିଲେ ଜଣେ ବୈଦିକ କାଣ୍ଟୁବରୀ ନାମରେ ପ୍ରଥମ ଧର୍ମସାଧକ । ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତରେ ଏହା ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ଜୀବନଚରିତ କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବନାହିଁ । ଏହିପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅଧିକାଂଶ ଜୀବନ ଥିଲା ଧର୍ମଜଗତର । ବାକିବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଥାବସ୍ତୁ ଥିଲା ଅବସ୍ୟାବଦ୍ଧ । ତେବେ ପ୍ରଥମ ଧର୍ମ ନିରାପେକ୍ଷ ଜୀବନ ହିସାବରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜାମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ରଚିତ ହେଲା । ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଣେ ବିଦେଶ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜା ଆଲଫ୍ରେଡ଼ଙ୍କ ଜୀବନ ଲେଖିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଅନେକ ଦୋଷ ଦୂରକଳ୍ପ ଥିଲେ ହେଁ ଏହି ପ୍ରଥମ ଧର୍ମ ନିରାପେକ୍ଷ ଜୀବନରେ ରାଜା ଆଲଫ୍ରେଡ଼ ଏବଂ ତାଙ୍କର ରାଜତ୍ବକାଳ ସଂକଳ୍ପରେ ଅନେକ କଥା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ପଞ୍ଚଦଶଶତାବ୍ଦୀରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଂଶାନୁଚରିତ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବାର ଏକ ପରମ୍ପରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ପୃଥ୍ବୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯତ୍ନ ସମାଜରେ ଏହି ପରମ୍ପରା ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ ପ୍ରଚାର ଐତିହାସିକଗଣ ଏବଂ ଜୀବନଚରିତର ଲେଖକ ଏହି ବଂଶାନୁଚରିତ ଅଥବା ରାଜାଙ୍କୁ ପାଞ୍ଜିରୁ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଲୁଟିନ୍ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଲିଖିତ ବୋକାସ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନାମାନା ଖୁବ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ତାହାକୁ ପ୍ରଥମେ ଇଂରେଜରେ ଅନୁବାଦ କରାଥିଲେ । John Lydgate. ଇଂରେଜୀ ଚରିତମାଳା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲା । The History of Richard III, ବୋଧହୁଏ 'ମୋରେ' ଥିଲେ ଏହାର ଲେଖକ । ଏପରି ସରସ ଜୀବନଚରିତ ଇଂରେଜୀ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁରୁଷ କେବଳହେଲେ ଲିଖିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ପୁସ୍ତକ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟିକ ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭକରିଥିଲା । ଟିଡ଼ଜର ରାଜବଂଶ ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଚରିତ ଲେଖକ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହିକାଳରେ ଦୁଇଟି ବୈଦିକ ଜୀବନ ଚରିତ ହେଲା Life of Cardinal Wolsey ଏବଂ The Life of Sir Thomas More. ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପ୍ରଥମ ଏଲିଜାବେଥ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଚରିତ-ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ପୁରୁଷ ଅଧ୍ୟାୟ ଉନ୍ନୋତିତ ହୋଇଥିଲା ନୋଲ ଆଲେକ୍ସାନ୍ଦର ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ଅଗତରେ ଜୀବନ ଲେଖା ଏବଂ ଲେଖକ କୌଣସି ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରୁ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନଲେଖା ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଂଶ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଥମ ଜୀବନ ଅଭିଧାନ Athenae Oxonienses ସଂକଳିତ ହୋଇଥିଲା ୧୭୧୧-୧୨ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ଉଲ୍ଲୋଗିଆ ପ୍ରଗ ଇଂରେଜୀସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଆଧୁନିକ କାଳର ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଜୀବନ ଏବଂ ଆତ୍ମଜୀବନ ପୁସ୍ତକ ଲିଖିତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି କରିଅଛି ।

(Chamber's Encyclopaedia. Vol II 1950-320-321)

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱଳ୍ପ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ତେବେ ପୂର୍ବରୁ ଜୀବନଚରିତ କହିଲେ ଯେପରି କେବଳ ସନ୍ଥ, ସାଧୁ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, କେତେକ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଶର ଏବଂ ରାଜା ମାନଙ୍କର ଜୀବନ କାହାଣୀ ବୁଝାଉଥିଲା, ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ସେହିପରି ସୀମିତ ଅର୍ଥ ନେଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାନାହିଁ । ଜୀବନ ଲେଖକ ନିଜେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଜୀବନ ସଫରରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । କେବଳ ଅଭିଜ୍ଞାନ କୂଳର କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କର ନ ଯାଇ ସାଧାରଣ ପୁରରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱାତ୍ମ ମନସୀ ମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତ ମଧ୍ୟ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେଲା । ୧୫୦୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ Advancement of Learning ପୁସ୍ତକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଖଣ୍ଡରେ ଜୀବନଚରିତ ଇତିହାସର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରି ତାର ସଫଳତା ନ ମୂଲ୍ୟ ବୋଧ ସଫରରେ ଲେଖିଥିଲେ —He argued that biography should deal both with public and private actions and not only with sovereigns and commanders but with worthy persons of all ranks,, ତେଣୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବସନ୍ତକାଳ ଲିଖିତ ‘ଜନସନ’ ଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ (୧୭୧୯) ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଅବଦାନ । ତା ପରେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସାମୁଏଲ୍ ଜନସନ ଙ୍କ Lives of the Poets ପୁସ୍ତକ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଆଧୁନିକ କାଳର କେତେକ ବିଖ୍ୟାତ ଜୀବନଚରିତ ହାବରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଲିଜନଷ୍ଟ୍ରାରେଜ୍ Queen Victoria, ଜର୍ଜନ୍ ଷ୍ଟାନ୍ ଚର୍ଚ୍ଚିଲ୍ ଙ୍କ ଲିଖିତ Marlborough, ଆଲବର୍ଟ୍ ବେରିଙ୍ଗ୍ ଙ୍କ Life of John Marshall, ଇଉକ୍ୟୁରୀ ଙ୍କ ଲିଖିତ Madam Curie, ପଲ୍ମର୍ସ୍ଟନ୍ ଗୁଏଡ଼ଲ୍ ଙ୍କ Palmerston, ଏମିଲ୍ ଲୁଡ଼ୱିଗ୍ ଙ୍କ Goethe ଏବଂ ବିସ୍ମାର୍କ ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ସେହିପରି ଇଂରେଜୀରେ ଲିଖିତ କେତେକ ବିଖ୍ୟାତ ଆତ୍ମଚରିତ ମଧ୍ୟ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧାନୁଯୋଗ୍ୟ ଯଥା :—ବେଞ୍ଜାମିନ୍ ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍ ଆତ୍ମଚରିତ (୧୭୦୭-୧୦), କାପାମେସ୍ (୧୭୨୫-୭୮) ଲିଓଟଲସ୍ଟୁୟ୍ (୧୮୭୧-୧୯୪୦) । ସାମୁଦ୍ରିକ କାଳରେ ବହୁ ରାଜନୈତିକ, ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଲେଖକ ପ୍ରଭୃତି ଆତ୍ମକାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରି ସମକାଳୀନ ସମାଜରେ ଚହଲ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଆତ୍ମଚରିତର ଲେଖକ ପ୍ରାକ୍ତନ ଭାବରେ ଘଟଣାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଟଣା ସଫରରେ ନିଜର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ସେ ଯେଉଁ ଚର୍ଚ୍ଚା ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ, ସେ ସଫରରେ ସେ ହୁଏ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସହାନୁଭୂତିପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ଚରିତ ଅଧ୍ୟାୟଟି ଆଜି ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସମୃଦ୍ଧ । ଆଜି ସେଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ସୁଖପାଠ୍ୟ ନୁହନ୍ତି, ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ମଧ୍ୟ । ଉପକ୍ରମ ସମୟରେ ବୋଧହୁଏ ଜୀବନ ଚରିତର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅଧିକ ବୋଲି ମନେ ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରାଚ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ଧାରା

ପର୍ୟାନ୍ତ ଭାରତବର୍ଷରେ ଇଂରେଜଭାଷା ଶିକ୍ଷାର ମାଧ୍ୟମ ହେବାରୁ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଇଂରେଜ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷାନୀତିର ପ୍ରଭାବ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁକୃତ ରହିଥିଲା । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଓ ଐତିହାସିକ ଅନୁରକ୍ତ ବହୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଦର୍ଶରେ ଏ ଦେଶର ଇତିହାସ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରିଥିଲେ । ଏ ଦେଶରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ନୂତନ ଶିକ୍ଷିତଗୋଷ୍ଠୀ ଅତି କରୁଣ ଭାବରେ ପରମ୍ପରାପେକ୍ଷୀ ମନୋଭାବର ଦାୟିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରି ଏ ଦେଶର ସମାଜ ଓ ଇତିହାସର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶର ଅନୁକୂଳ ଲେଖକମାନଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ସ୍ତରରେ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଏ ଦେଶର ଲୋକେ ଇତିହାସ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତ ତେଣୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ଏକ ଧାରା ବୋଲି ସେମାନେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏପରି ଧାରଣା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରମାସ୍ତକ ।

ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟଦେଶ । ଏ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟ ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନତମ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁ ରୁଷିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ପରିଚୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସେହିପରି ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେ ସାମନ୍ତ ପରିବାର, ରାଜପରିବାରର ବର୍ଣ୍ଣନା ସହିତ ବହୁ ବୀର ଏବଂ ରୁଷିମାନଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସେହିପରି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ, ଜୈନଧର୍ମର ସାହିତ୍ୟ ଅତି ବିଶାଳ । ଏହି ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ଫାର୍ସଙ୍କର ଜୀବନଗାଥା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଗୀତ ଆକାରରେ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏହିପରି ପ୍ରଚୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତେଣୁ ଭାରତର ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ସମୟରେ ଜୀବନକାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାର ସେ ପ୍ରୟାସ ହୋଇଥିଲା ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ସାପ୍ତଦିନ କାଳର ଐତିହାସିକଗଣ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଇତିହାସ ପ୍ରଣୟନ କଲେଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ପୌରାଣିକ ଇତିହାସରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ ପ୍ରୟାସ କରିଥାନ୍ତି । ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଏ ଦେଶରେ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ରାଜ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ସମାଜର ନେତୃତ୍ୱ

ନେଉଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉପଲକ୍ଷେ ରାଜା ରାଣୀଙ୍କର ଗୌରବଗାନ କରିବା ଏକ ବିଧି ଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ରାଜପରିବାରରେ ସୁଦୃଢ଼ପାଠକଗଣ ପ୍ରଶଂସାବାକ୍ୟ ଛଳରେ ରାଜବଂଶର ଏବଂ ରାଜପୁରୁଷଙ୍କର ଗୌରବକାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱୟମ୍ଭୂର ସଭାରେ ମଧ୍ୟ ଅଭିଜ୍ଞ ଦାସୀଗଣ ରାଜପୁରୁଷମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିକଳାପ ଏବଂ ବଂଶାବିମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାର ବ୍ୟସ୍ତେ ରହିଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ରାଜଦରବାରରେ ପାର୍ଶ୍ୱୀଆମାନେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ରାଜବଂଶାନୁଚରିତ ଯେମାନେ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ଆସୁଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ଏହିପରି—“This is proved by the carefully preserved lists of teachers in various vedic texts as well as in writings of the Buddhists, Jains, and other religious sects. That this spirit also extended to the political field is shown not only by the songs and poems in praise of Kings and heroes referred to in Vedic literature, but also by the practice of reciting eulogies of kings and royal families on ceremonial occasions.”

(The History and Culture of the Indian people. vol. I editor--R. C. Majumdar—1951—P. 47)

ଭାରତର ଅସଂଖ୍ୟ ପୁରାଣ ମଧ୍ୟରେ କଲ୍ୟାଣ ବହୁଲତା ଅଧିକ ସ୍ଥାନଲାଭ କରିଥିଲେ ହେଁ ତାହାର ମଧ୍ୟରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଇତିହାସ ଏବଂ ଜୀବନ-ଚରିତର ସୂଚନା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ପୁରାଣରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ପାର୍ବ ରାଜବଂଶର କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ କଲ୍ୟାଣ ବଳାପକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ଏ ସ୍ତରର ଐତିହାସିକ ପଣ୍ଡିତଗଣ ପ୍ରଚଳିତ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବଂଶାନୁଚରିତ ଅଥବା ବିବରଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରଚୀନ କୌଶଳ ଶତେଶ୍ୱରମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ତହିଁରେ ଆମେ ସେ ସ୍ତରର ଇତିହାସ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର କେତେକ ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଥାଉଁ । ଦ୍ରୁପଦ୍‌ସା ନିଜେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ କଥା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଯାଇଥିବା ବିଷୟ ଐତିହାସିକଗଣ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି—

“Even so late as the seventh century A. D. Hiuen Tsang noticed that each province in India had its own official for maintaining written records on which were mentioned good and evil events with calamities and fortunate occurrences. That this practice continued for centuries after Hiuen Tsang is proved by a large number of local chronicles and the preambles in old land and

grants which record the genealogies of royal families; sometimes for several generations.”

(I B I D—P. 47—48)

ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନ୍‌ସାଙ୍ଗ ଭାରତ ବିବରଣୀ ଏଥିପାଇଁ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ହେଉ । ମହାନ ଚୀନ୍ ପରିବ୍ରାଜକ ପାଦରେ ଗୁଲି ଗୁଲି ଭାରତର ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ, ଅନେକ ରାଜଘରରେ ଆଦୃତ ହୋଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଲାଭ କରିଥିଲେ । କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚିନ୍ତାବ୍ୟାଳୟରେ ରୁନି ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବହୁ ବୌଦ୍ଧୋପଦେୟମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଶାସ୍ତ୍ରଲେଖନାରେ ରତ୍ନ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିବରଣୀରେ ସମକାଳୀନ ବହୁ ନରପତି, ଏବଂ ଶ୍ରମଣ ତଥା ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପୂଜ୍ୟାନୁସଙ୍ଗ ବିବରଣୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ସୁର କଥା ଏହି କାଳରେ ଅନେକ ଲେଖକ ନିଜର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନଚରିତ ସାହିତ୍ୟ ରୂପେ ଭାରତୀୟ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଇତିହାସରେ ଅପଭ୍ରାନ୍ତରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି ।

ସପ୍ତମ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟସମ୍ରାଟ ହିସାବରେ ମହାକବି ବାଣଭଟ୍ଟ ପୁପରିଚିତ । ସେ ସମ୍ରାଟ ହର୍ଷଙ୍କ ଜୀବନକାହାଣୀ ଲେଖି ସେହି ଛନ୍ଦର ନାମ ଦେଇଥିଲେ ହର୍ଷଚରିତ । ସେହିପରି ବାକପତି (Vakpati) ଲେଖିଲେ ଯଶୋବର୍ମନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏବଂ ବଳହଣ ଲେଖିଲେ ବିକ୍ରମଙ୍କ ଚରିତ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ‘ରାମଚରିତ’ ବୋଲି ଏକ ଛନ୍ଦ ସାଧ୍ୟକର ନନ୍ଦୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ରାମାୟଣ ବିଷୟ ବସ୍ତୁକୁ ସୂଚକ କରି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥଟି ବିଜୟ ରାଜା ରାମପାଳଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ବିଷୟରେ । ସପ୍ତମ କାବ୍ୟଯୁଗରେ ଏହି ଯେଉଁ ଚରିତଧର୍ମୀ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହେଲା ଏଗୁଡ଼ିକ ଇତିହାସ ସମ୍ବନ୍ଧ ନହୋଇ କାବ୍ୟାନୁଗତ କଳନା ପ୍ରବଣତାକୁ ଅଧିକ ଆଶ୍ରୟ କରିବା ପ୍ରାଣବିକ ଥିଲା । ତଥାପି ଏଗୁଡ଼ିକରେ ଯେଉଁ ସେହି ଚରିତଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖସ୍ମରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଐତିହାସିକ ଯୁଗରେ କୟସିଂହଙ୍କ ଲିଖିତ କୁମାରପାଳ ଚରିତ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଚରିତଗ୍ରନ୍ଥ । ଏଥିରେ ଗୁଜୁରାଟର ଗୁଲୁକ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ଅମଳର ଇତିହାସ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଅଛି । ଏହିକାଳରେ ଆଉ ଏକ ବିଖ୍ୟାତ ଛନ୍ଦ ହେଉଛି ହେମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୁମାରପାଳ ଚରିତ । ପଦଗୁପ୍ତ ଲେଖିଥିଲେ ‘Navasahasrika Charita’ ସେହିପରି ବଲ୍ଲଲଙ୍କ ଭେଳପ୍ରବନ୍ଧ, ଗୁଲ୍‌ନରୋଜଙ୍କ ପୃଥ୍ବୀରାଜ ଚରିତ, ଅନ୍ୟ ଜଣେ କବିଙ୍କର ପୃଥ୍ବୀରାଜ ବିଜୟ ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ସ୍ତବ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ କାବ୍ୟ । ତେଣୁ କଳନାର ଚାହୁଁଲ ରହିବା ପ୍ରାଣବିକ । ଇତିହାସ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ଚରିତଧର୍ମୀ କାବ୍ୟ ଲିଖିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ବରଂ ଏଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ କାବ୍ୟଧର୍ମୀ ଅନୁଚିନ୍ତା

ଅଧିକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ତେବେ ବି ଏହି କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଚରିତ୍ରଧାରୀ ପରମପର ପୃଷ୍ଠା ଫଳନ କରୁଅଛି । ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲିଖିତ କଳହସ୍ତଙ୍କ ବେତରଙ୍ଗି ଶୀର ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ରହିଅଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ କେହି କେହି କାଶୀରର ଇତିହାସ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ମତ ଏହା କେବଳ କାଶୀରର ଇତିହାସ ନୁହେଁ, ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଏହା ଏକ ଐତିହାସିକ ଦଲ୍ଲି କହିଲେ ଅଧିକ ହେବନାହିଁ । ରାଜା କନ୍ୟାଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ମିଳିଥାଏ । ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ପ୍ରକୃତ ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧ ଇତିହାସ ଓ ବିବରଣୀ ଏଥିରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ତେଣୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ବହୁ ରଚକବଂଶ ଏବଂ ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ ଫର୍ମକରେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଚତୋଫଳୀର ଲିପିବଦ୍ଧ କାହାଣୀ ବୋଲି ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଏହି ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ଏହିପରି—

“The author narrates the career of each king in chronological order with a fair amount of detail, showing scrupulous impartiality on his criticism of men and events and exhibiting soundness of judgement and healthy liberality on his general expression of views. As he gradually comes nearer of his own age the history becomes fuller and more real etc with interesting accounts of men and things. It ceases to be merely a chronicle of dry details and faithfully presents the ebb and flow of national life, the periods of glory and misery and the greatness and weakness of men and rulers …..

(I.-B. I-D —P. 50)

ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କଲେ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସମ୍ପୃକ୍ତରେ ଏବଂ କେତେକ ସମ୍ପୃକ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଶାଖାରେ ଇତିହାସର ଉପାଦାନବହନକାରୀ ଚରିତ୍ରମାନା ଯଜ୍ଞଲନ ଉପଯୋଗୀ ଅନେକ ଗୁରୁମିଳିପାରିବ । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନେ କେବଳ ଚରିତ୍ର ଲିପିବଦ୍ଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେ ଲେଖି ନଥିଲେ, କଥା ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭାରତରେ ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଶିଳାଲିପି ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ଭୁବନେଶ୍ଵରର ଖଣ୍ଡଗିରି ପବନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଖାରବେଳଙ୍କ ଖୋଦିତ ଲିପି ଭାରତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହି ଲିପିମାନା ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ସମ୍ରାଟ୍ ଖାରବେଳଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ନାନାଭାବରେ ଉଦ୍ଘାଟିତ ହୋଇଉଠେ । ମୂଳ ପାଲିଭାଷାରେ ଏହା ଲିଖିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଠୋରେ ତାହାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା—

“୧ମ ଧାତୁ—ଅର୍ହତମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ସଂସ୍କୃତମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ଆର୍ଯ୍ୟ (ଯିର) ମହାରାଜା ମହାମେଘବହନ ଚେତ ରାଜବଣ ବର୍ଜନ ପ୍ରଶସ୍ତ ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ଚତୁରନ୍ତ୍ର (ରକ୍ଷଣ) ଗୁଣୋପେତ କଳିଙ୍ଗାଧିପତି ଶ୍ରୀ ଖାରବେଳ ।

୨ୟ ଧାତୁ—ପଦରବର୍ଷ ଶ୍ରୀ କନ୍ଦାର ଶରୀର କୁମାର ରୂପେ କୀର୍ତ୍ତା କଲେ ।

ତାହାପରେ ଲେଖ ରୂପେ ଗଣନା ବ୍ୟବହାର ବିଧି ବିଶାରଦ ସଂସ୍କୃତାବଦାତ ପ୍ରବରାଜ ରୂପେ ନବବର୍ଷ ଶାସନ କଲେ । ସପ୍ତର୍ଷି ଚତୁର୍ବିଂଶତି ବର୍ଷ ସେ ବର୍ଜମାନ ଯୌବନାଭିଜୟ ।

୩ୟ ଧାତୁ—ଦ୍ରୁପଦକଳିଙ୍ଗ ରାଜବଣ ପୁରୁଷପୁରାଣେ ମହାରାଜାଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବାମାତ୍ରେ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ କଳିଙ୍ଗନଗରରେ ବାତବହୁତ ଗୋପୁରପ୍ରାକାର ନିବେଶନର ପ୍ରତି ସମ୍ଭାର କରିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗାର ଶୀତଳ ତଡ଼ାଗ ପ୍ରଣାଳୀ ବଜାଇଲେ ।

୪ର୍ଥ ଧାତୁ—ପଦ୍ମ ଉଦ୍ୟାନର ପ୍ରତି ସମ୍ମାପନ ପଞ୍ଚତରଣ ସହସ୍ର-ମୁଦ୍ରାରେ କଲେ । ସେ ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଷରେ ଅଭିଜିତରେ ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ ହସ୍ତ ଗଜନର ରଥ ବହୁଳ ଦଣ୍ଡ ପଠାଇଲେ । ଅସ୍ତ୍ରକ ନଗରକୁ କଳିଙ୍ଗାଗତ ହେନାଦ୍ଵାରା ଆକ୍ରମଣ କଲେ ।

୫ମ ଧାତୁ—ତୃତୀୟ ବର୍ଷରେ ପୁଣି ଗନ୍ଧବଦେବ ରୂପ ଦର୍ପ ଶୀତ ବାଦ୍ୟ ବାଦ୍ୟ ସମର୍ପନ କରି (ସ୍ଵଦର୍ଶନ କରାଇ) ଉତ୍ସବ ସମାଜ ମଧ୍ୟ କରାଇ ନଗରେ କୀର୍ତ୍ତା କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ଚତୁର୍ଥ ବର୍ଷରେ ବିଦ୍ୟାଧରାଧିପତି ଅର୍ହତପୁରରେ କଳିଙ୍ଗ ପୁରୁଷରାଜାମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଓ ନୀତିରେ ସଂସ୍ପର୍ଶ ଧର୍ମକୃତରେ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିଷିଫ୍ର-ଛନ୍ଦ-ଭୁଜଗାର-ସ୍ଵତ ଚତୁ-ସ୍ଵାପତେୟ ସଂସ୍କୃତିକ ଓ ଶ୍ରେୟକମାନଙ୍କୁ ପାଦ ବଦନା କରାଇଥିଲେ ।

୬ ଧାତୁ—ସେ ଷେଷରାଜ ବର୍ଜରାଜ, କନ୍ଦରାଜ, ଧର୍ମରାଜ ଦେଖି ଶୁଣି କଳାଶ ସମ୍ପଦ (ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି) ।

୭ ଧାତୁ—ରୁଣଶେଷ କୁଣିଲ ସଂପାତଣ୍ଡ ପୁଜକ ସଂସଦେବାୟତନ ସମ୍ଭାରକାରକ ଅପ୍ରତିହତଚକ୍ରବାହନବଳ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ରୁଦ୍ରଚକ୍ର, ପ୍ରବୃତ୍ତଚକ୍ର ରାଜସିଂହଶକୁଳ ବିନୟିତ ମହାବଳୟୀ ରାଜା ଖାରବେଳ ଶ୍ରୀ । (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ

ଦାଶ—ପ୍ରଥମ ଭାଗ—୧୨୭୮, ପୃ. ୩୪-୩୫)

ଶ୍ରୀହୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ପ୍ରାୟ ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ଵକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ଜୈନ ଏବଂ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନେ ଶିଳାଲିପି ଖୋଦିତ କରାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକରେ ରାଜ୍ୟଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ଏବଂ ରାଜବଣ ସମ୍ପର୍କରେ ତଥା ରାଜପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ବିବରଣୀ ପ୍ରାପ୍ତି ମୁଳକ ହେଲେ ହେଁ ତହିଁରୁ ଜଣିବୁ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରାଯାଇଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ଵକାଳରେ ଭାରତର

ଶାଶ୍ତି ଆସ୍ତଚରିତ ଏବଂ ଜୀବନଚରିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ୍ ଧାବର, ଜାହାଙ୍ଗୀର ଅତି ତମକାର ଆସ୍ତଚରିତ ଲେଖିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଆବୁଲଫଜଲଙ୍କ ଲିଖିତ ଆଜନ ଆକବର ଏବଂ ଆକବରନାମା ସମ୍ରାଟ୍ ଆକବରଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବହୁ ଆରବୀ ଏବଂ ପାର୍ସିଲେଖକ ସ କାଲୀନ ରାଜା ଏବଂ ଶେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖି ଯାଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ମହମ୍ମଦ କାଶିମ୍ ଫିରୋଜ ଲିଖିତ ଗୁଲ୍‌ସମ୍-ଇ-ଇବ୍ରାହମ୍ ଜୟାଉଦ୍ଦିନ୍ଙ୍କ ରଚିତ ତାରିକ୍-ଇ-ଫିରୁଜସାହି, ମିର୍ହାଜୁଦ୍ଦିନ୍ଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ତବାକିତ୍ ଇ-ନାସିରି ଅବଦୁଲ୍ କାଦର ବହୁଆନଙ୍କ ଲିଖିତ ମୁନ୍‌ତାବାନ୍-ଉଦ୍-ଦିଆରୀ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଣିଧାନ ଯୋଗ୍ୟ ।

ଏହାଛଡ଼ା ଏହି କାଳରେ କେତେକ ବିଦେଶୀ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ପାଠ କଲେ ଭାରତୀୟ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଇଉରୋପୀୟ ମର୍କୋପୋଲ ଏ ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରି ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ଛାଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ସେ କାଳର ଇତିହାସ ଏବଂ ଐତିହାସିକ ପୁରୁଷଙ୍କ ବିଷୟରେ ଧାରଣା କରାଯାଇଥାଏ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଶ୍ୟାତ ଆଫ୍ରିକୀୟ ଭ୍ରମଣକାରୀ ଇବନ୍‌ବତୁତା ଭାରତ ଭ୍ରମଣ କରି ଏନ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରାଜା ମହମ୍ମଦ ଟୋଗଲଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ତଥ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଏହି ଭ୍ରମଣ ସାହିତ୍ୟ ବିକଶିତ ହୋଇଅଛି । ବହୁ ବିଦେଶୀ ଭ୍ରମଣକାରୀ ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ ତଥ୍ୟ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଛନ୍ତି । ସେହି ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରୁ ସଂକଳାନ ବିଶିଷ୍ଟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇପାରେ ।

ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ସଂସ୍କୃତ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ, ଭଗବତ, ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ, ରାଘବୀ, ବୃକ୍ଷଚର୍ଚ୍ଚ, ସଂସ୍କୃତ ଭକ୍ତମାଳା, ପାଲିସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିରେ ଜୀବନଚରିତ ସଂକଳରେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ବିବରଣ ମିଳିଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରାଚୀନ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଅନୁବାଦ ପ୍ରାଣୀ ମାନଙ୍କରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଐତିହାସିକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବହୁ ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇଥାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରୁ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଜୀବନଚରିତ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇପାରେ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚାର ଭୂମିକାବିକାଶ

ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ବାସ୍ତବିକାର ମନୋଭାବ ଜାଗ୍ରତ ନହେଲେ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚା ଲେଖାହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେ କୌଣସି ସମାଜ ବାସ୍ତବିକା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବରୁଷ୍ମାନଙ୍କୁ ସୂଚକ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାର କାମନା କେବଳ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଜାତିର ଜୀବନରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ସମାଜ ଦୈନିକ କୁମିର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନହେଲେ ଏପରି ଜୀବନ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କିତ ହେବ କିପରି ? ଯେଉଁ ସମାଜ ସାମାଜିକ ଇଚ୍ଛୁକ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୁଏ, ସେହି କେବଳ ସମାଜର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଉଠେ । ସ୍ୱାଭିମାନ ଜାଗ୍ରତ ହେବାପାଇଁ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚାର ସେତିକି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ଏକ ଅଭିମାନୀ ସମାଜ ମଧ୍ୟ ସେହିପରିମାଣରେ ତାର ବାସ୍ତବଜ୍ଞାନମାନଙ୍କୁ ସୂଚକ କରିବା ପାଇଁ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟରେ ସାର୍ବ ଭୂଇଶବର୍ଷର ଐତିହାସିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି କାରଣରୁ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚାର କୌଣସି ପଦ୍ଧତି ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉନାହିଁ । ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଶ୍ରେଣୀବଳୀ ଅନୁଗନ୍ଥା ସେହି ପ୍ରକାର ରାଜିରାଣୀ କାବ୍ୟକବିତା, ଗୁପ୍ତ, ଚଉପଦୀ, ସଙ୍ଗୀତ ଇତ୍ୟାଦିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର କୌଣସି ପ୍ରାଣସଙ୍କେତ, ବ୍ୟାଧିମୟୀ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ସେହି ବିଶାଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ତାହାର କାରଣ ଏହି କାଳ ଥିଲା ଏକ ପରାଧୀନତାର ସୁର; ଜଡ଼ିତା, ସ୍ୱାଧୀନତା, ସମସ୍ତ ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ କବଳିତ କରିଥିଲା । ଦୀର୍ଘକାଳ ସନ୍ତାପ କରି ଏକ ରଣରଙ୍ଗ ଜାତି ହତଶ୍ରୀ, କ୍ଳାନ୍ତ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସମାଜପତି ରାଜା ଜମିଦାରଗଣ କେବଳ ବିଳାସ ବ୍ୟୟନରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରି ଜାତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଙ୍ଗ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ଚରଣ ସମାଜକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କଲପରି କୌଣସି ପଦକ୍ଷେପ ରଖିଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ଓ ଆତ୍ମଜୀବନ” ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରେ ଗବେଷକ ଡ. ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଜୀବନ ଚରଣା ଓ ଆତ୍ମଜୀବନ ବିଶ୍ଳେଷଣ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲେ ହେଁ ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଜୀବନ୍ତ ଉପାଦାନ ସେଇ ଜୀବନକୁ ଏପରି ଏକ

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପ ବିଭବ ପ୍ରଦାନ କରେ ଯେ କୁଶଳୀ କଳାକାରର ପରିବେଷଣ ଗୁରୁତ୍ୱରେ ତାହା ଏକ ମୌଳିକ ବିଭବରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ଜୀବନ ଭିତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୁଏ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ, ସୃଷ୍ଟିର ସଫଳ ରୂପାୟନ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ଉପସ୍ଥାପନା ବଳରେ ତାହା ହୁଏ ଏକ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି । ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଏକ ସାହିତ୍ୟର କେତେକ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ । ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ରଚିତ ଜାତୀୟତାପ ଚର୍ଚ୍ଚା ପୁସ୍ତକ ଏ ଦିଗରେ ଏକ ଅଭିନବ ଉଦ୍ୟମ (ସମ୍ପାଦ ବାହକ ୨୦ । ୫ । ୧୮୬) । ପାହାଡ଼ିଆ କେଦାର, ମୁନନ୍ଦର ବାଣୀ, ମଙ୍ଗଳଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ସତ୍ତ୍ୱତ୍ୱ ସ୍ୱରାଜ୍ୟର ଶ୍ରୀରାମାୟଣରେ ଶେଷାନ୍ତର ମହାଶୟା ଉପାସନା ମହାନ୍ତ ବାହାଦୁରୀଙ୍କ ଜାତୀୟ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ । ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ କିମ୍ବା ଜୀବନର ବିଶିଷ୍ଟ ଦିଗକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ କବିତା ମଧ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି । ନିମ୍ନଲିଖିତ ଜୀବନମୂଳକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଯଥା :—ଜଗଦାନନ୍ଦ ଦାଶଙ୍କର (କ) ଭକ୍ତୋତ୍ତରୀ (କବିତା), ନୀଳମଣି ବସନ୍ତଙ୍କର (ଖ) ଭକ୍ତୋତ୍ତରୀ ଚରିତ ଓ (ଗ) ସମାଧି ଚରିତ, ଶ୍ରେଣୀନାଥ ସାମନ୍ତସ୍ୱୟଙ୍କ (ଘ) ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାଶୟା ଧନୁର୍ବିନ୍ଦ ନାରାୟଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବ । ପାଟଣାଚରଣ ଦାସଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ଶ୍ୟାମାନନ୍ଦ (୧୯୨୭) ପ୍ରଭୃତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ରଚିତ କେତେକ ପୁସ୍ତକ ଯଥା :—ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଗୋସ୍ୱାମୀ (୧୯୨୯), ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କର କର୍ମସାର ଗୌରୀଙ୍କର (୧୯୨୫) ରାୟମିଶ୍ରଙ୍କର ‘ମେହେର ବନ୍ଧ’ (୧୯୨୫) । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍ଧବଦେବଙ୍କର ଜୀବନ (୧୯୨୮), ସତ୍ୟବାଦୀ କ୍ଷିପାଠୀଙ୍କର ଉତ୍କଳମଣି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ (୧୯୨୮), ପଦ୍ମଚରଣ ଦାସଙ୍କର ‘ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀରାୟ ଶ୍ରୀମାନମଙ୍ଗଳ ଜୀବନ ଓ ଉତ୍କଳ ଶ୍ରୀଚିତ୍ରାବଳୀ’, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଓ ମହିନ୍ଦ୍ରାଲୁଅର, ଦାସସିଂହ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ମହାଶୟା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବ । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚା (୧୮୭୭) ଅନୁବାଦରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଜୀବନ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣିତ ହୁଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କେତେକ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ଏହା ସ୍ଥାନ ପାଏ । ଯଥା :—ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା (୧୮୮୦)ର ଗଣି ଦୁର୍ଗାବତୀ, ରୁଦ୍ରଦେବ, ସାର୍ବ ଆଇଜକ୍ ନିହଟ୍ଟନ୍, ନେପେଲିୟନ୍, ସୀତାନାଥ ରାୟଙ୍କର ‘ଭୃଗୁସ୍ୱ ପାଠ’ର ପ୍ରତି ପଞ୍ଚିଂହ, ମହାତ୍ମା ଓ. ପିଂଟନ୍, ମହାତ୍ମା ପୀଟର୍, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କର ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ’ (୧୯୦୭)ର ପ୍ରତି ପଞ୍ଚିଂହ, ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚା, ଉତ୍କଳସ୍ୱପ୍ନ ହର୍ଷର, ସାର୍ବ ଉତ୍କଳସ୍ୱପ୍ନ ଜୋନ୍ସ, ଗଣି ଅହଲ୍ୟାବାଇ, ଶଙ୍କରାୟାସି, ‘ରଥଙ୍କ ନାରାୟଣ’ (୧୯୨୭)ର ସାବଣୀ, ସୀତା, ପାନ୍ନା, ମହାଶୟା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ସୁଲକ୍ଷଣା ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିପରି ଜୀବନମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମସାମୟିକ ପତ୍ରିକାରେ (ପ୍ରଥମ କେତେ ବର୍ଷର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା) ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଯଥା :—ରେବ.ରାୟଙ୍କ (କ) ରାମାବାଇ ସରସ୍ୱତୀ, ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କର (ଖ) ମହାତ୍ମା କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍, (ଗ) ଆରୁର୍ଥ ଜଗନ୍ନାଥ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣାଙ୍କ (ଘ) ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣା, ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ (ଙ) ମହାତ୍ମା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ତାରଣୀ ଚରଣଙ୍କର (ଚ) ଅହଲ୍ୟାବାଇ, ଧୀରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର (ଛ)

ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର, ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ପତିଙ୍କର (କ) ଟୋଗୋ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆନନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତଙ୍କର (ଝ) ମହାତ୍ମା ଭିକ୍ଷୁରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସ ଗର ଓ (ଞ) ମହାତ୍ମା କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର (ଟ) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ, କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର, (ଠ) ଲଲ ଲଳିତ ରାୟ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦଙ୍କର (ଡ) ବଲ୍ଲୀକା ବିଶ୍ଵନାଥ, ବେନି ମଧବ ଦାସଙ୍କର (ତ) ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ, କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ (ଶ) ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ସ୍ୟାମସୋହନ ସେନଗୁପ୍ତ, ମୁକୁନ୍ତସ୍ଵରଥଙ୍କର (ଥ) ଭିକ୍ଷୁରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର, ଗୋପୀନାଥ ଦାସଙ୍କର ମହାତ୍ମା ହରିହର ଦାଶ, ବୃନ୍ଦାବନ ଶର୍ମାଙ୍କର, (ଦ) ସାହିତ୍ୟ ଉକ୍ତ ରାଜା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ହିତ୍ତବନ ଦେବ, ଅଗଣି ଦାସଙ୍କର (ଧ) ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ (ନ) ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆରାଧ୍ୟଙ୍କର (ପ) ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ, ସୁଭଳ ଦେବ (ଫ) ବାଲଗଜଧର ଚଳକ, ଭୃପତି-ଭୃଷଣ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ (ବ) ରାଜା ରାମସୋହନ ରାୟ, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କର (ଭ) ଜୟଦେବ (ମ) ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ରଙ୍କର (ଯ) ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତ (ର) ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ମୌର୍ତ୍ତ୍ୟ । ଜଗତ୍‌ବନ୍ଧୁ କରଙ୍କ (ଲ) ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଗୋଦାବରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କର (ଶ) ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ବାସୁଦେବ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର (ଷ) ପୃଥ୍ଵୀରାଜ ଇତ୍ୟାଦି । ଜୀବନ ମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଲୋଚନା, ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା, ମୁକୁନ୍ତସ୍ଵରଥଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ ସହ ମଧୁସୂଦନ, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନର ଗବେଷଣା, ବିଶେଷତଃ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଲିଖିତ କୁଳମଣି ଦାସଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରବନ୍ଧ (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଫଣ୍ୟାରେ) ଯଥା :—(କ) ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ମୁକୁନ୍ତସ୍ଵରଥ, (ଖ) ସ୍ଵର୍ଗତ ଗଙ୍ଗାଧର, (ଗ) ସ୍ଵର୍ଗତ ବିଦ୍ୟାଚରଣ, (ଘ) କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ, (ଙ) ସ୍ଵର୍ଗତ ସୁଖୀ ରାମଶଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ସୁରଶୀୟ । ଏହି ଶେଷୋକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧମାନଙ୍କରେ ଜୀବନ ସହିତ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । X X X X ମହାତ୍ମା ରୁଷମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ଵ ଚରିତାବଳୀ ଲେଖକ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ନୈତିକ ଜୀବନର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ଯେଉଁ ରଚନାର ଥିଲା ମୌଳିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତାର ପ୍ରକାଶ ଆଇମୁଖ୍ୟ ସଫଳ କେବଳ ଥିଲା ପ୍ରବନ୍ଧ ଧର୍ମୀ—ଚରିତାବଳୀର ଅନ୍ୟ ରୂପାୟନ କୌଶଳ ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟରେ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନ ଚରିତକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଏହି ସମୟରେ ଅନ୍ୟ ଆତ୍ମଜୀବନ ରଚନା ଆଦୌ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ଥୂଳତଃ ଏଇ ସମୟର ଜୀବନ ଓ ଆତ୍ମଜୀବନ ରଚନା ପରିମାଣରେ ଯେପରି ଥିଲା ଅତି ଅଳ୍ପ, ତାର ସୃଷ୍ଟି ରୂପଟି ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଥିଲା ସୀମିତ ।”

(ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—୧୦୩-୧୧୧—ଡ. ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ୧୯୭୪ ପୃ. ୫୪୦-୫୪୧)

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରେ ୧୧୧୦ ପୃଷ୍ଠା ଡ. ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ଓ ଆତ୍ମଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଚମତ୍କାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରଥମେ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ୧୭୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବଙ୍ଗଳା ଜୀବନଚରିତର ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଅସୁବ

ପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏହି କାଳରେ ପ୍ରଥମେ ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲେହିଁ ପରେ ପ୍ରବନ୍ଧକ୍ରମେ ମାଧ୍ୟମରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଏବଂ ପତ୍ରିକାରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ କେତେକ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଡ. ସାମନ୍ତରାୟ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥପୁସ୍ତକକୁ ଗ୍ରହଣକରି ଆଉ କେହି ଆହୁରି କିଛି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟକ ଡ. ସାମନ୍ତରାୟ ୧୯୩୩ ସାଲଠାରୁ ୧୯୪୦ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଥିବାରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଅବସର ମିଳିନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନତମ ଚରିତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ହିସାବରେ ଦିବାକର ଦାସ କୃତ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶ (୧୯୭୫) ରେ ଦିବାକର ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନାକରି ତାଙ୍କୁ ସୂର୍ଯ୍ୟବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିସୂର୍ଯ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଅଥଚ ତାଙ୍କର କୌଣସି କବିତାକାଳ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିନାହାନ୍ତି । ତେବେ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରି ରଖିଛନ୍ତି—“ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖା ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ଦିବାକର ଦାସ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ, ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଲୋଚନା କରି ମତାମତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବା କିଛି କମ୍ ସାହସର କଥା ନୁହେଁ । ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖା ଦିଗରେ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ବର୍ତ୍ତୁର ଦିଗରେ ସେ ଖୁବ୍ କୃତଜ୍ଞ ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କରାଯାଇଛି । X X X

ଦିବାକର ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥପୁସ୍ତକକୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନୂତନ ଜୀବନ ଦାନ କରିଛନ୍ତି, କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଭଗବତ ଲେଖି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଅମର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ‘ବିପ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ’ ଏହି ସନ୍ଧିପ୍ର ପରମ୍ପରାରେ ନେବଳ ସେ ଲୋକରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତେ । ଅତିବଡ଼ୀ ସପ୍ତଦାୟ, ସପ୍ତଦାୟର ମତବାଦ, ଆତ୍ମର ବ୍ୟବହାର, ଧ୍ୟାନଧାରଣା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ, ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତ ଜୀବନ ଓ ସାଧନା, ସାହିତ୍ୟିକ ସାଧନା ଓ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅନୁସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଇ ଥାଆନ୍ତା । କେତେକ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ମତବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରସାର ସେତେ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ପାଠକରେ ଓ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ, ସାଧନା, ଭଜନ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତିବଡ଼ୀ ସପ୍ତଦାୟର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇ ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଆରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖକ ହିସାବରେ ଦିବାକର ଦାସ ଓଡ଼ିଶାରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବୋଲି ମନେ ହୁଏନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ପୁଅରୁ କେହି ଏତେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଅନ୍ୟ କାହାର

ଜଗନ୍ନାଥ ଲେଖିଥିବା ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । X X X ଜୀବନାଲେଖାରେ ଅତିବଡ଼ଜ ଡକ୍ଟର ବ୍ୟାଞ୍ଚାନକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପଦାନ କରି ଦିବାକର ଅମର ହେ'ଇଛନ୍ତି ।

(ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ—୧୯୭୫-ପୃ. ୮-୯)

ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତର ବିଭିନ୍ନ ପାଠ ଭେଦଥିବା ଏବଂ ଅନେକ ପ୍ରକାଶନ ବଜାରରେ ଅନେକ ଦିନୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ତା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ କଥା ନାନା ପୋଥିର ଭୁଲନାମକ ବିଷୟରେ ୧୯୭୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁଣି ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆମଠ ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତର ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଦ୍ରାଣ ଲେଖକ ପଣ୍ଡିତ ବୀର ହନୁମାନ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଦିବାକର ଦାସଙ୍କ ପରିଚୟ ଏବଂ ତାଙ୍କ ନିରୂପଣ ନିମ୍ନମତେ କରି ଅଛନ୍ତି —

“ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା ଦିବାକର ଦାସେ ଓଡ଼ିଶୀ ବୈଷ୍ଣବ ପରମ୍ପରାରେ ଜଗନ୍ନାଥ-ଦାସଙ୍କ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଓ ହରେ ରାମଦମନ୍ତର ଉପାସକ ଥିଲେ । ସେ ଗୃହା ବୈଷ୍ଣବ ଆଇ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଠେଙ୍ଗଣ ଗ୍ରାମର ଅଧିକାରୀ ଥିବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ବଂଶର ଲୋକେ ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଅବ୍ୟାପି ବସବାସ କରୁଥିବା କଥା ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଧିକାରୀ କହନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକାରେ ସ୍ୱୟଂ ଦିବାକର ଦାସେ ଦେଇଥିବା ଗୁରୁ ପରମ୍ପରା ଜଣାଯାଏ ବନମାଳୀ ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଚେଳିକୃଷ୍ଣ । ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ କିଶୋରୀ କିଶୋର ଓ ଏହାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଦିବାକର । ସୁଲତା ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷକୁ ୨୫ ବର୍ଷ ଧରିଲେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପରେ ପ୍ରାୟ ୧୦୦ ବର୍ଷ ଠାରେ ଦିବାକରଙ୍କ ଏ ଲେଖା ମାନିତାକୁ ହେବ । ତା ହେଲେ ଦିବାକର ଦାସେ ୧୭ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ ଲେଖିଥିବା ନିଶ୍ଚିତ ।

(ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ-ପ୍ରକାଶକ ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ ମଠ ପୁରୀ—୧୯୭୩ ମୁଦ୍ରାବଦ୍ଧ)

ଏହିଗ୍ରନ୍ଥରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଏବଂ ମହାପୁରୁଷ ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କ ଭୌତିକ ଅଲୌକିକ କଥା ଲେଖା ହୋଇ ଥିବାରୁ ଏହି ଜଡ଼ବଞ୍ଚନ ପ୍ରଗରେ ସାଧାରଣ ପାଠକର ସନ୍ଦେହ ଉତ୍ପତ୍ତିବା ସ୍ୱାଭାବିକ କିନ୍ତୁ ସୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ରାଜପଣ କରୁଥିଲା । ଦେଶ ଥିଲା ସ୍ୱାଧୀନ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧ । ଅଲୌକିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହୋଇଥିଲେ ହୁଏତ ଲୋକ କଥାରେ ଅନେକ ପ୍ରମାଦ ରହିଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ଜଣେ ଧର୍ମଗୁରୁ ହୋଇଥିବାରୁ ଶିଷ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ମୃତି ଅଲୋଚିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ପୁନଶ୍ଚ ନିଜେ ଦିବାକର ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ଲିଖିତ ବିବରଣୀ ସହାୟାରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉପସହାରରେ କବି ଦିବାକର ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି —

ବିସ୍ତ ଦିବାକର କହଇ	।	ଭବ ଜଳକୁ ନାବ ଏହି ।
ମୁଁ ଅଟେ ମୁକ୍ତ ଅକଞ୍ଚନ	।	କବା ବଞ୍ଚିବାକୁ ଭଜନ ।
ଗୁରୁଙ୍କ ଲେଖାରୁ ସୂଚନା	।	ପାଇ ଯା କରନ୍ତୁ ବଞ୍ଚନା ।

(ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ—୧୯୭୩ ପୃ. ୩୦୯)

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଜକୁ ତିନିଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏପରି ଏକ ଚରିତ୍ରକୁ ଲିଖିତ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା । କୌଣସି ପରମ୍ପରା ନଥାଇ କବି ଦବାକର ଜଣେ କବି ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରର ସାଧାରଣଙ୍କର ଯେପରି ବହୁତ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ତାହାର ଗୁଲନା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଶ୍ରଦ୍ଧାକଥା ବା କମ୍ପଦନ୍ତୀରେ ଅସ୍ଥା ପୋଷଣ ନ କରି ନିଜ ମଠରେ ଗୁରୁପରମ୍ପରାରେ ପୁରସ୍କୃତ ବିବରଣୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏହି ଚରିତ୍ରକୁ ସଫଳତା କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯୌତୁକାର କଥା । ପୁରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟରେ ସାରଳା ଦାସ ଏବଂ କଳରାମ ଦାସ ଅଥବା କାବ୍ୟକାର ଦାନକୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ପରିଚୟ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇ ପାରିନାହିଁ । ମୋଟ ଉପରେ କବିମାନେ ନିଜ ବିଷୟରେ ଲେଖିବା ପାଇଁ କମ୍ପୂରା ଥିଲାବେଳେ ଏବଂ ଲିପିବଦ୍ଧ ଇତିହାସର ଏକ ପୁସ୍ତ ପରମ୍ପରା ଅଭାବରେ କୌଣସି ବଶିଷ୍ଠ ଜୀବନର ଚୈତ୍ତ୍ବନିକ ଅନୁଶୀଳନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସ୍ବାସ-ସାଧ୍ୟ ବ୍ୟପାର । ତଥାପି ଦବାକର ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜନ୍ମ ପରିଚୟ, ସମକାଳୀନ ଭକ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳିତ ସମାଜ ଏବଂ ଭକ୍ତ ରାଜ୍ୟ ଆରମ୍ଭଣ୍ୟ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭକ୍ତମତ୍ତ ଏବଂ ଅଲୌକିକ ବାଳିକ, ଶୂନ୍ୟ ନିଷ୍ଠା, ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ପରାଜୟ, ପରିଶେଷରେ ତାଙ୍କର ମହାପ୍ରସାଦ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁତ ବିବରଣୀ ନବାକ୍ଷର ବୃତ୍ତରେ ପୁଲିତ ରାସାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରସଙ୍ଗଟମେ ଏଠାରେ କେତେ ନାମ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

ଦବାକର ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ରାଧାଙ୍କର ଅଂଶ ବିଶେଷ ବୋଲି କଲ୍ପନା କରି-
ଅଛନ୍ତି । ହୁଏତ ଶିଷ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଦବାକରଙ୍କ ଧର୍ମେ, ପ୍ରଭୃତି ହୋଇ-
ଅଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପରେ ନିଜ ଆ ନବରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ
ଶ୍ରୀରାଧା ପୁରୀ ନିକଟରେ କପିଳେଶ୍ୱରପୁର ଶାସନରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଲାଳା କରିଥିଲେ ।

“ପୁଣି ଅଗିନୀ ରାଧା ବୁଝି	।	ବୋଇଲେ ଜାତ ହୁଅ ମନ୍ତ୍ର ।
ଉକ୍ତ ନ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ	।	କପିଳେଶ୍ୱର ପୁର ଗ୍ରାମ ।
ତହିଁ ଜନମ ହୁଅ ଯାଇ	।	ଆମ୍ଭର ଏ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ।
ମନ୍ତ୍ରରାଜ ରାମାଦିନାମ	।	ସଂସାରରେ କରାଅ ଜାଣିନ ।
ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ ସେ ଆସିଲେ	।	ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଲେ ।
ନାମ କପିଳେଶ୍ୱର ପୁର	।	ଶାସନ ମଧ୍ୟେ ତାଙ୍କ ଘର ।
ପୁରାଣ ପଣ୍ଡା ଭଗବାନ	।	ସ୍ୱ ପତ୍ନୀ ପଦ୍ମାବତୀ ନାମ ।
ପୂର୍ବେ ତପସ୍ୟା ସାଧୁଥିଲେ	।	ତେଣୁ ସେ ତାହାକୁ ପାଇଲେ ।
ତେଣୁ ସେ ପଦ୍ମାର ଉଦରେ	।	ନିବାସ ଗର୍ଭ ପ୍ରବାହରେ ।
ଏମନ୍ତ ଲେ କହୁଦିନ	।	ଆନନ୍ଦ ସବୁଙ୍କର ମନ ।
ଭଦ୍ର ସେ ଶୁକ୍ଳାଷ୍ଟମୀ ଦିନ	।	ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳେ ହେଲେ ଜନ୍ମ ।
ରୂପ ଅନୁରାଧା ବିଷ୍ଣୁରେ	।	ମାହେନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁଙ୍କ ବେଳାରେ ।

ରବି ଶଶୀ ତେଜ ଗଞ୍ଜନ		ଶୁଭ ସୁର୍ଣ୍ଣ କାନ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।
ତେଜଃ ପୁଷ୍ପରେ ଦୀପ୍ତିମାନ		ସୂଚକା ଗୁହ ଶୋଭାମାନ ।
ଭଜନ ହୋଇ ପୁଣିମନ୍ତ୍ର		କି ଅବା ତହିଁ ବିଶେଷ ।
କି ଅବା ପୁଣ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ଏଥୁ		ପୁଣିମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

×

×

×

×

ପିତା ଅଭ୍ୟନ୍ତ ହରଷରେ		ଜନମ ଲଗ୍ନ ସ୍ଥିର କଲେ ।
ପଣ୍ଡିତ ଜନେ କର ମତ		ନାମ ଦେଲେକ ଜଗନ୍ନାଥ ।

ଦିନକୁ ଦିନ ତେଜଶ୍ରୀ ପରି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ବାଲ୍ୟ ବୟସରୁ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଧୀମତା ପ୍ରକାଶ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କବି ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଅନାୟାସରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସାହିତ୍ୟର ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ଆୟତ୍ତ କରି ପାରିଥିଲେ । ସେ କାଳର ପ୍ରଥାନ୍ୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଦ୍ଵାଦଶ ବର୍ଷରେ ପଦାର୍ପଣ କରନ୍ତେ, ପିତା ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ବିବାହ ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଥିବାରୁ ଏପରି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି -

“ରକ୍ତ ସକ୍ତ ସେ ସାମ ତନୁ		ଚେତ ଅଭ୍ୟାସ କଲେ ପୁଣି ।
ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ		ଭାରତ ସମସ୍ତ ପଢ଼ିଲେ ।
ଶ୍ରୀରାମାୟଣ ଛନ୍ଦ ସାଧୁ		ଶ୍ରୀଭଗବତେ ଦେଲେ ବୃତ୍ତି ।
ଦ୍ଵାଦଶସ୍କନ୍ଦ ଭଗବତ		ଟୀକ ଟିପ୍ପଣୀହିଁ ସହିତ ।
ଏମାନ ସାଧୁଲେ ବିଶେଷ		ହୋଇଲା ଅନ୍ଧାଦଶ ବର୍ଷ ।
ବଟ ଗଣେଶଙ୍କ ଅବ୍ରତ		ରଚିଲେ ଭାଷା ଭଗବତ ।”

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବଟ ଗଣେଶଙ୍କ ଆଗରେ ଭଗବତର ଦଶମସ୍କନ୍ଦ ରଚନା କରି ଶ୍ଳୋକ ମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ମୁନ୍ୟ କରୁଥିବା ସମୟରେ ମହାପ୍ରଭୁ ତୈତନ୍ୟ ପୁରାରେ ଶିଷ୍ୟ ପରି-ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଜାଇ ମଠରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ପ୍ରତିଦିନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେହିଦିନ—

“ପ୍ରକୃତ ଭଗବତ ଦାଣି		ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଳା ତଳେ ଶୀ ।
ନିର୍ମଳ ପୁଣ୍ୟ ପାନବର		ସମସ୍ତ ଛନ୍ଦ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତେଜ ।
ଏହି ସମୟେ ଶ୍ରୀତୈତନ୍ୟ		ସଙ୍ଗତେ ସେନ ସଖାଗଣ ।
ବଟ ତଳରେ ବିଜେ କଲେ		ପୁରାଣ ଶୁଣି ତୋଷହେଲେ ।
ପ୍ରେମ ଭାବରେ ଶ୍ରୀତୈତନ୍ୟ		ଦାସକୁ କଲେ ଆଲିଙ୍ଗନ ।

ଏକଦ୍ବ୍ୟାପୀ ଆଲୋଚ୍ୟ ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାବାବେଶ, ଦାସକୁ ଦିବ୍ୟସ୍ତବଶା ସେବା କରିବା, ବୋଇତ ବେପାରୀ କାଠ ରାମ ଜନ୍ମୋଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚନ୍ଦନ-କାଠ ଅର୍ପଣ ଏବଂ ଚୈତ୍ରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଅଲୌକିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ବିଚ୍ଛନ୍ନ ସ୍ତବର ପାଠକମାନେ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପୁରୁଷର କଥନିକା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଭରତବର୍ଷ ଯୋଗୀ ଗୁଣ୍ଡି ଏବଂ ତାନ୍ତ୍ରିକମାନଙ୍କର ଦେଶ । ଏପରିକି ଏହି ଅତ୍ୟାଧୁନିକ କାଳରେ ସୁଦ୍ଧା କେତେକ ମହାପୁରୁଷ ନାନା ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜଣାଶୁଣା କଥା । ତେଣୁ ପରମ ସାଧକ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ ଅଧୁନା କାଳରେ ଏସବୁ କେବଳ ପୁରୁଷର କଳ୍ପନା କହିବା ଠିକ୍ ହେବନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ପୁରୁଷ ସ୍ତବର ରାଜତ୍ବ କାଳରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଳ୍ପନା ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିବା ସ୍ବାଭାବିକ । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଯେଉଁ ନାଟକ ଏବଂ ଜୀବନ ପ୍ରଭୃତି ହେଲେ, ତହିଁରେ ଏକ ଅଲୌକିକ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କଲେ । ମନେହୁଏ ଜୀବନଚରିତର ଏହି ପରମ୍ପରା କିଛିକାଳ ଅସ୍ମରୁ ରହିଲା । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଉ ଏକ ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତ’ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ।

ଭକ୍ତକବି ରାମଦାସଙ୍କ ‘ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତ’ ଭକ୍ତଲର ଘରେ ଘରେ ବହୁକାଳରୁ ସୁପରିଚିତ । ଲୋକସାଧାରଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର ଏବଂ ଭକ୍ତି ଭାବର ସହୃଦ୍ଦ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠପୁରୁଷ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଜୀବନଚରିତ ଲୋକ ଚରିତକୁ ବହୁଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ଅନୁସାଣିତ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର ଗୀତି କବିମାନେ ବହୁଳା ଗୀତିରେ ଏହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ରାମଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଐତିହାସିକ ସୂଚନାସମୂହ ଦାସଙ୍କ ଆଲୋଚନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏହିପରି—

‘ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତ’ ବା ‘ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତ ରସାମୃତ’ ନାମକ ବିଖ୍ୟାତ ଭକ୍ତ ଜୀବନ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଣେତା ରାମଦାସ ଅଷ୍ଟଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଦ୍ବିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ହୁଡୁଟି ରଚନା କରିଥିଲେ । ଜୀବନଗ୍ରନ୍ଥ ହସାବରେ ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତ ରସାମୃତ ଓଡ଼ିଶାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି । ରାମଦାସ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚାଶ ଜଣ ଭକ୍ତଙ୍କ ଜୀବନର ବିଶିଷ୍ଟ ଘଟଣା ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି; ଭକ୍ତଜୀବନରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷ ପ୍ରଭାବ ଦର୍ଶାଇବା ଏହି ଜୀବନମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଦୃଢ଼ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବଶ କରାଏ । ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଭରସା ରଖି ମହା ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ଲାଭ କରିଥିବା ବିଷୟ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ‘ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତ ରସାମୃତରେ’ ରାମଦାସ ବହୁ ଐତିହାସିକ ଭକ୍ତ ଓ ଶାସକଙ୍କ ବିଷୟ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ସ୍ତବର କେତେକ ଭକ୍ତ, କବି, ରାଜା ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ କବି

ପରିବେଷଣ କରି ଜାତୀୟ ଇତିହାସ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅମରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

(ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ-ସୂଚନାସମ୍ବଳ ଦାସ ଡ଼ାକ୍ତରଙ୍କ ୧୯୭୭ ପୃ. ୭୧୪)

କବି ରାମଦାସ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜା ଗରକେଶରୀ ଦେବ (୧୭୩୭-୧୭୫୩) ଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ୪୨ ଅଙ୍କରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୭୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ଛନ୍ଦ ଶେଷ କରିଥିଲେ । ଏହାର ତେତିଶ ବର୍ଷ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଯୁଗ ପ୍ରଭାବିତ ସଭ୍ୟତା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆ ଯୁଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେଲା । ନୂତନ ଯୁଗର ଚେତନାବୋଧ ଜାଗ୍ରତ ହେବାର ବହୁପୂର୍ବରୁ ରାମଦାସ ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତିର ପୁରାଣ ଶୈଳୀ କରିଥିଲେ ଜାତୀୟତାପରିଚିତ ପରିବେଷଣ କରି ଯେହୁ ଅଭିମୁଖ୍ୟର ସଙ୍କେତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ପୁରାଣୋପସ୍ଥିତ ଦେଶର ମନୋରାଜ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଲେଖକ ବଳିରାଜା ଚରିତ, ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ରାଜା ଚରିତ, କର୍ଣ୍ଣରାଜା ଚରିତ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟଯୁଗର କବି ବଳରାମଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥଦାସ, କୃଷ୍ଣଦାସ, କନ୍ୟା ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ଜୟଦେବ, ମିରାବାଇ, ଗୁଳାରୀଦାସ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଜୀବନ କଥା ମଧ୍ୟ ପରିବେଷଣ କଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ ଅଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ କବି ରାମଦାସ ଜୀବନକଥା ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜୀବନ କାହାଣୀ ବହୁତ କରି ଉଦାର ମନୋରାଜ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଭକ୍ତ ଘୋଷେହେରା, ବିଶ୍ଵନାଥ ଦାସ, ଗଙ୍ଗାଧର, ବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି, ମଣିଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଭକ୍ତ ମାନଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭୁତ ଘଟଣାମାନ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏ ଦେଶର ଜାତୀୟ ଶୈଳୀ ଅଧ୍ୟୟନ ଥିବା ସମାଜରେ ଅତି ସାଧାରଣ ଯୁଗର ମହତ୍ତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ରଚନା କରି କବି ନିଜର ଦୁଃସାହାସିକତା ତଥା ନିଜର ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । କାରଣ ବିଶ୍ଵନାଥ ପୂର୍ବତନ ଗଢ଼ଜାତ ରାଜା ତେଜା-ନାଲର ଜଣେ ବଣିଆ କରଣ । ରାଘୁ ବେହେରା ପୁରୀ ନିକଟସ୍ଥ ପିପିଲି ଗ୍ରାମର ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକ । ଗଙ୍ଗାଧର ଜାତରେ ବଣିଆ, ବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ସାଜପୁରର କରଣ , ମଣିଦାସ ପୁରୁଷୋତ୍ତମପୁରରେ ଜଣେ ନରଣ୍ୟ ମାଳାକାର ମାସ । ଦାସିଆ ବାଉରୀ ଅଛୁଆ ପରିବାରର ସନ୍ତାନ ଏବଂ ଅନନ୍ତା ଶବ୍ଦର ଜଣେ ଗିରିଜନ । ଏଥିରୁ ଲେଖକଙ୍କର ଚରିତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସାବଜନନତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଛି ଯେ ମହତ୍ତ୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କେବଳ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ଅଥବା କୌଳିନ୍ୟକୁ ଅନୁରୋଧ କରେ ନାହିଁ । ନିଜର ସାଧନା, ତପସ୍ୟା ଏବଂ ନିଷ୍ଠା ବଳରେ ଯେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ବଣିଷ୍ଠ ଚରିତ୍ରର ଉଦୟ ହୋଇପାରେ । ତେଣୁ ସେ ଲୋକପୁଜ୍ୟ ହେବାରେ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ଛଳରେ ରାଘୁ ବେହେରା ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ କବିଙ୍କର ସୂଚନା ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

‘ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମହାକ୍ଷେପ । ଯେ କ୍ଷେପମାନଙ୍କ ପବନ ।
 ତହିଁକ ଦଶଦେଶ ଠାରେ । ଶ୍ରୀମାଳାଚଳ ପାରୁଣରେ ।
 ପିପିଲି ଗ୍ରାମ ନାମ ତାର । ସେହି ଗ୍ରାମରେ ତାର ଘର ।
 ଜାତରେ ଅଟଇ ଧୀବର । ରାଘୁବେହେରା ନାମ ତାର ।
 ତାହାର ଘରେ ତିନି ପ୍ରାଣୀ । ମାତା ସହୃଦେ ତା ଘରଣୀ ।

ଏମନ୍ତେ ଚନ୍ଦ୍ରକଣ ଥାନ୍ତି । କର ତାହାଙ୍କ ନିଜ ବୃତ୍ତି ।
 ଜାଲ ପକାଇ ମୀନ ମାର । ପ୍ରାଣ ପୋଷକ ବନ୍ଦୀ କର ।
 ଏମନ୍ତେ କେତେଦିନ ଅନ୍ତେ । ସୁନ୍ଦର ଜନ୍ମିଲ ତା ଚିତ୍ତେ ।'
 (ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତି)

ଏହାପରେ ରଘୁ ନେହେରୁର ଜୀବନରେ ଆସିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ପରିବର୍ତ୍ତନ । ସଂସାରର ଜଞ୍ଜାଳ ସଂଘର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସେ କିପରି ନିଜର ନିର୍ବାସନରେ ଅସୁବ ଉକ୍ତମତ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଚିତ୍ତକୁପାଳିତ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ହିଁ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ । ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତିରୁ ଏହିପରି କିଛି ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ ! ରାଧାନୋହନ ପୁସ୍ତକାଳୟ ପ୍ରକାଶିତ ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତି ପୁସ୍ତକରେ ସର୍ବମୋଟ ୫୫ଟି ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚିତ ଦିଆଯାଇଛି । ଉପସ୍ଥଳ ସମ୍ପାଦନା ଅଗ୍ରରେ ଏଥିରୁ କେତେକ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ସେ ରାମଦାସଙ୍କ ନାମରେ ପରେ ଯୋଡ଼ାଯାଇ ନଥିବ ଏହା କିଏ ଜାଣିବ ? ତଥାପି ରାମଦାସଙ୍କ ଏହି ପଦକ୍ଷେପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନୟମୟ । ସଂସାରୀନ କାବ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ପଡ଼ୋଶୀଭାଷା ସାହିତ୍ୟରେ ଏତେ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚିତ ସମ୍ବଳିତ ଏପରି ଏକ ପୁସ୍ତକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ରାମଦାସଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚିତରେ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟତା ଖୋଜିଲେ ଦ୍ରବିତ ହତାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କେବଳ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି କବି ରାମଦାସ ଏହି ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚିତ ସଂକଳନ କରିଛନ୍ତି । ମୋଟ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ପୁରସ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ପରମ୍ପରା ନିର୍ମାଣରେ ଦାତ୍ୟତାଭକ୍ତି ସ୍ଥାନ ଆଦୌ ନଗଣ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେହି ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସାହିତ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦାସଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ଉତ୍ତର ଦାସ ଭକ୍ତ । ସେ ତାଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର ରୂପେ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଚୈତନ୍ୟ ଏକ ଐତିହାସିକ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଲେ ହେଁ ଉକ୍ତଭାବରେ ଚିତ୍ତରେ ଉତ୍ତର ଦାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁରାଣ ଆଚାରରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଲେଖନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏକ ଅଲୌକିକ ଐଶୀ ବ୍ୟକ୍ତି ରୂପରେ ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ନୋହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଛନ୍ଦ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବ୍ୟାପାରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ହେଁ ପ୍ରାଚୀନ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚିତ ହିସାବରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଉତ୍କଳବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ '୧୫୩ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାକରେ ଏହି ଛନ୍ଦର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେହି ଛନ୍ଦର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରି ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବିହାରୀ ମହାନ୍ତି ଲେଖିଥିଲେ—

‘ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଧରାଧାମରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସେ ଲଳା କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଅସାଧାରଣ । ସେ ଜଗତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରେମସମୁଦ୍ର ପ୍ରବାହିତ କରିଥିଲେ ତାହା ଅଭୁତଭୁବ । ତାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନାନା ଧର୍ମର ଉପାସକମାନେ ତାଙ୍କର ସମୀପସ୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତ୍ତବ୍ୟଶୃଙ୍ଖଳାରେ ସୋଦାନ କରିଥିଲେ । ଏପରି ସ୍ୱତଃ ସୋଦାନରେ ଚୈତନ୍ୟ ପରମ ପ୍ରୀତି ଲାଭ କରି ପ୍ରୀତିରସରେ ବନ୍ଧୁକୁ ପ୍ଳାବିତ କରିଥିଲେ ।

ସେ ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀବଳୀ ପରିଦର୍ଶନପୁରକ କଲେ ଜୀବମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାରକୁ ରୂପେ ହରି ପ୍ରେମଲୀ। ବିଭବ ପୁରକ ଭାବେ ଭୂମିକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତତ୍ପରେ ନିଜ ଜୀବନର ଶେଷ ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ଅନବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ପୁରୀଧାମରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତି ବାଦର ଦୈବିକ ତଥା ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତିବାଦର ସାଧକ ଦୈବିକମାନଙ୍କ ସହୃଦ ପ୍ରେମାନନ୍ଦମୟ ଜୀବନ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ତାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରି ତାଙ୍କୁ ମହାପୁରୁଷ ରୂପେ ଆଖ୍ୟାପିତ କଲେ ।

ଏ ବନ୍ଧୁ ଉତ୍କଳର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ତଥା ତାଙ୍କର ଅନୁଗତମାନଙ୍କର ହ୍ରଦାଦି ପାଠ କଲେ ଝୁଣି ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ । ଉତ୍କଳରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ଶୁଣି । କାରଣ ଦୋଳପୁରୀମା ଦିନ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ତାହାଙ୍କର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ପାଳିତ ହୁଏ । ଭିକ୍ଷୁର ଦାସ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଚୈତ ପଦ୍ୟାକାରେ ରଚନା କରି ଚୈତନ୍ୟଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ବଙ୍ଗଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଲଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ’, ‘ଚୈତନ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ’, ‘ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ’, ଆଦି ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥ । ସମ୍ଭୂତରେ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମକ ନାଟକ ଲିଖିତ ଅଛି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଶ୍ରେଣୀର ଓଡ଼ିଆରେ ଭିକ୍ଷୁର ଦାସଙ୍କ ‘ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ’ । ଉକ୍ତ ଭାଗବତରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅତିମନୁଷିକ ବ୍ୟାପାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଚୈତନ୍ୟ ଲଳା ପ୍ରଖ୍ୟାପନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦେଖ । X X X ଐତିହାସିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ ହେଲେ ହେଁ ଉକ୍ତ ପମ୍ପକରେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ଅତ୍ୟଧିକ ।

(ପ୍ରାଚୀନ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ—ଉ: ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ)

ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଟକ ରହଣି ସମ୍ପର୍କରେ ଦୀର୍ଘ ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିଲେ ହେଁ ଏଠାରେ ତାହାର ସୁଚନା ମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା—

“ବିଜୟେ କଟକର ଦାଣ୍ଡ
ଦେଖନ୍ତି ଚଉଦ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ।
ପ୍ରବେଶ ବାରବାଟୀ ଯାଇଁ
ସେଠାରେ ନ ରହୁ ଗୋସାଇଁ ।
ନନ୍ଦ ବାହାର ହୋଇଗଲେ
ଭୁଲିଯାଉରେ ହେଲେ ।
ଦୟାବାମନ ମଣ୍ଡପର
ବିଜୟେ ଚୈତନ୍ୟ ଠାକୁର ।
ସେଠାରେ ବିଜୟ ଗୋସାଇଁ
ସୁଧ କରାଇ ନୃପସାଇଁ ।
ସର୍ବ ଲୋକଙ୍କୁ ସୁଖ କଲେ
ନାନା ପ୍ରକାରେ ବନ୍ଦା ଦେଲେ ।”

ମୋଟ ଉପରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜନ୍ମ, ବାଲ୍ୟାଳା, ବିଦ୍ୟାପଠନ, ବିବାହ, ସନ୍ତାନସ୍ତମ୍ଭ, ପଞ୍ଚସଖା ସଙ୍ଗ ଏବଂ ଲାଳାଦ୍ୱାରା ପ୍ରବେଶ, ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଉପଦେଶ, ସର୍ବଭୌମକଥନ କଟକରେ ପ୍ରବେଶ, ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ନବେ ଅଲୌକିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ରୂପରେ ଚିତ୍ରଣ କରିବା ଲେଖକଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିବାରୁ ଚୈତନ୍ୟ ଭଗବତ ଏକ ‘ଜୀବନଚରିତ’ ଅପେକ୍ଷା ଜୀବନ ‘ପୁରାଣ’ ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଲା ଚୈତନ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଲଳାର ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ବଙ୍ଗାଳୀରେ ବହୁ ଚରିତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ କୌଣସିଥିରେ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା ଲଳା ବିଷୟରେ ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ନାହିଁ । ଅଥଚ ସେ ଜୀବନର ଅନ୍ତମ ଅବସ୍ଥାରେ ବହୁବର୍ଷ ଉତ୍କଳଭୂମିରେ କଟାଯିଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସେଠାରେ ଦେହାନ୍ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ-କାହାଣୀ ସମ୍ପର୍କରେ ଇଣ୍ଡର ଦାସଙ୍କ ଚୈତନ୍ୟ ଭଗବତର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନର ସଙ୍କେତ ପାଇଁ ମାଦଳା-ପାଞ୍ଜିକୁ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ । ‘ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି’ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଗଦ୍ୟ ଲେଖା, ଯାହା ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସେବକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ହୋଇ ଆସୁଛି । ମାଦଳାପାଞ୍ଜିର ଐତିହାସିକ ମୂଳବୋଧ ସମ୍ପର୍କରେ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ମତବିରୋଧ ରହିଥିଲେ ହେଁ ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରାଚୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ସନ୍ଦେହ ଉତ୍ପନ୍ନଥିଲେ ହେଁ ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ କାଳ ଏବଂ ମରହଟ୍ଟା ରାଜତ୍ୱକାଳ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସମର୍ଥନ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଭୋକବଣ ଏବଂ ତାହାଠେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜବଂଶମାନଙ୍କ ରାଜପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ବହୁଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଏ । ଉଦାହରଣ-ସ୍ୱରୂପ ଏଥିରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଭୋକବଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବିବରଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

“ଯଦୁବଂଶ ରାଜା ଏଣେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଲେ । ଦନେଇ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ପୁଅ ତୋଟମା ଗଡ଼ରେ ଥିଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ରାଜା ହୋଇଲେ; ବଡ଼ ପ୍ରତାପୀ ରାଜା ହୋଇଲେ । ଖରୁଧା ନା ଆଦରେ ଜଗନ୍ନାଥପୁରେ କଟକ କରି ରହିଲେ ବରୁଣାଜ ପଟ୍ଟ ତଳେ । ଏ ରାଜାଙ୍କ ଅଞ୍ଜ ପାଟଣାଙ୍କ ତୋଡ଼ରମସ୍ତ ଅଇଲେ । ଏଦିନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମହାରଜ କଲା । ବିଶା ଶହେ କାହାଣୀ ଧାନ ଭରଣ ହୋଇଲା । ସେ ତୋଡ଼ରମସ୍ତ ନିଉଛୁଳି କଲେ । ୧ ଅଙ୍ଗେ ରାଜା କୁଜଙ୍ଗଗଡ଼ରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଅଣାଇଲେ । ଖୁରୁଧା କଟକେ ବନଜାଗ କରି ସୁମୁ ରୁଚି କରାଇଲେ । ଅଂଞ୍ଜ କକଡ଼ା ଦଂଘନ ଶ୍ରାବଣ ଶୁକ୍ଳଦଶମୀ ଦିନ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବଡ଼-ଦେଉଳେ ରତ୍ନସିଂହାସନେ ବିଜେ କରାଇଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଆଣିଲା ବିଶର ମହାନୁଜି ପୋରନା ଏକ କଲେ । ଏ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଦେଇ ଅଇଲା । ଏ ତାଟି ଭିତରେ ପଶିବ ବୋଲି ଶାନ୍ତି ଦେଲେ । ପରମେଶ୍ୱର ମାଧ୍ୟ ଯାଏ ନିସଙ୍ଗ ଡ଼ ମଣୋହ କରୁଥିଲେ । ଭୟରେ ରାଜା ସଙ୍ଗ ଡ଼ ନ

କରାଇଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସାଆନ୍ତ ଉଚ୍ଚମିଶ୍ରମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରଦେଶୀ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଘେନି ବସୁର ପରୁର ପଟେ ଶୁରଙ୍ଗ ଗହଣେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଲେ ସେ ସେବକମାନଙ୍କୁ ଘେନି ସଙ୍ଗୁଡ଼ି ଭୋଗ ମୋଶୋହ କରାଇଲେ । ସକାଳ ଧୂପ ମଣୋହ ବଢ଼ିଲା ଉତ୍ତରେ ଖେଚଡ଼ି ମହାପ୍ରସାଦ କାଖରେ ବସି ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମହାରାଜା ଜଏ ବିଜୟେ ଦ୍ୱାର କଲାପାହୁଡ଼ି ଉପରେ ଉଷା ହୋଇ ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚମିଶ୍ରମାନେ ପଟୋଆର କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉଚ୍ଚ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପ୍ରହରାଜେ, ମିଶ୍ର ଗୋସାଇଁ ଦିନଲେକେ ରାଜାଙ୍କ ହାତରୁ ଉଚ୍ଚିତ୍ତ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କରି ମୁଣ୍ଡରେ ହାଥ ବୋଲିଲେ । ହରି ଶବଦ କରି ସମସ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବ୍ରହ୍ମରାଜ ଉଚ୍ଚମିଶ୍ରମାନେ ମହାପ୍ରସାଦ ପାଇଲେ । ସମସ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବ୍ରହ୍ମରାଜମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ କହୁଥିବନ ବୋଲି ଶାନ୍ତି ଦେଲେ । ଏ ମହାରାଜାଙ୍କ ଅଂଜ୍ଞା ଡେଲେକେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ପୁଅ ଡ଼ିଲି ପାଟଣା ଢଳୁରେ ଫେରାଦ ହୋଇଲେ । ପାଟିଆରାଜା ମାନସିଂ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପଠାଇଲେ । କହିଲେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଯେ ନାୟକ ହୋଇବ ତାହାକୁ ରାଜା କରିବ । ରାଜା ମାନସିଂହ ଅଇଲେ । ଏହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ପୁଅ ଥିଲେ । ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବୋଲି ଅଇଲେ । ତାହାଙ୍କୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଭେଟିଲେ । ଏ ଉତ୍ତରୁ ଚନ୍ଦନସାହା ହୋଇଲେ । ଖଡ଼ିପ୍ରସାଦ କହାକୁ ଦେବୁ ଏମନ୍ତେ ବୋଲି ସେବକମାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ । ମାନସିଂହଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ । ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ପୁଅ ଥିଲେ । ମାନସିଂହେ ପତ୍ନୀକୁ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ । ସେବକଙ୍କୁ ବୋଇଲେ ଖଡ଼ି ପ୍ରସାଦ ଆଣ । ସେବକେ ଖଡ଼ିପ୍ରସାଦ ଆଣିଲେ । ବିଦ୍ୱଜାରଙ୍କ ଆଗେ ରାଜା ମାନସିଂହେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ ଲାଗି କରାଇଲେ । ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟରେ ରାଜା କଲେ ।”

(ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି—ପ୍ରାଚୀନମିତ—୧୪୦—ପୃ. ୭୧ ରୁ ୭୪)

ତେଣୁ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ କେତେକ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଥିଲା, ତାହାର ଐତିହାସିକ-ଭୂମିକା ଅନର୍ଥକାରୀ । ସାଧ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକ ନହେଲେହେଁ ଗୁଣସ୍ୱର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଅବହେଳା କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ପରମ୍ପରା ଓ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱ ଉପରୁ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ବାହାରି ।

ପଦ ପଦିକାରେ ଜୀବନଚରଣର ପ୍ରଗତି ଓ ପ୍ରସାର

ଭନବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏକ ସନ୍ନିବିଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ୧୮୦୩ ସାଲରେ ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲ କଲେହେଁ ଏଠାରେ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୁଦୃଢ଼ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାପାଇଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କୁ ବହୁକାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୮୧୭ରେ ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହ ପରି ଏକ ବ୍ୟାପକ ବିଦ୍ରୋହକୁ ଇଂରେଜମାନେ ଦମନ କରି ପାରିଥିଲେ ହେଁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ୧୮୪୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପ୍ଳବ ଏବଂ ବିଦ୍ରୋହ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ମୋଟ ଝିପରେ ଏଠାରେ ଶାସନ କଳକୁ ଅଧିକାର କରି ନିଜର ମୁଦ୍ରାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ପ୍ରାନ୍ତକାଳରେ ପୁନଶ୍ଚ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ସିଂହ ବିଦ୍ରୋହ ଇଂରେଜ ରାଜଶକ୍ତିକୁ ବିଚଳିତ କରିଦେଲା । ୧୮୬୦ରେ ସେହି ବିଦ୍ରୋହର ଅବସାନ ହୋଇ କମ୍ପାନୀ ଶାସନ ବଳୟପ୍ରାପ୍ତ ଏବଂ ଇଂରେଜ ପାର୍ଲିମେଣ୍ଟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ ହେଁ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଶାବ ସୁରଭିହାସୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅନ୍ତର୍ଗତ ରହିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଶାସନ କାଳର ଅବହେଳା ଏବଂ ଦୈନିକ ଦୁର୍ଘଟନା ଯୋଗୁଁ ୧୮୭୭ ସାଲରେ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଏକ ବିଦେଶୀ ଶାସନ କଳ ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ଅସ୍ଥିରତା ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନ ଉନ୍ନତି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ବରଂ ଏହା ସର୍ବ ସେକ୍ସରେ ଏକ ଅବହେଳିତ ଅଞ୍ଚଳ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ସତେ ଯେପରି ଇଂରେଜ ରାଜଶକ୍ତି ଅତ୍ୟୁପାପବେଶ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ସମୃଦ୍ଧି କରି ନପେବା ପାଇଁ ବନ୍ଧ-ପରିକର ଥିଲେ । ସେ ଯାହା ହେଉ ଏହି ସମୟରେ ଅର୍ଥକୁ ଭନବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ପରିପତ୍ରିକା ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଚାଲେଶ୍ୱରରୁ ଏକ ଲୋକପ୍ରିୟ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା “ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବସମ୍ବାଦ” ଆରମ୍ଭକାରୀ କରିଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାର ୧୮ । ୧ । ୧୮୮୮ ସଂସ୍କରଣର “ଘରଡ଼େଙ୍କି କୁମ୍ଭୀର ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶିଦ୍ଧାନଯୋଗ୍ୟ । ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିଭିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଅବହେଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ସନ୍ତୋଷଜନକ ହୁଏ ତାହା ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ପୁନଶ୍ଚ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଐକ୍ୟ ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଦେଶରେ କପରି ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ଅବହେଳିତ ଓ ଦୁଃଖୀ । ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଐତିହ୍ୟ କପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଏହିପରି ଉପଲବ୍ଧ କର ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇପାରୁଁ ପତ୍ରିକା ଆନ୍ଦାନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ୧୮୮୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଏପ୍ରିଲ ୪ତାରିଖ ସଂସ୍କରଣରେ “ଓଡ଼ିଆଭାଷା” ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାଟି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି

ଆକର୍ଷଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ, ଜ୍ଞେନ, ଦର୍ଶନ, ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଭୃତିର ଅଭାବ ଥିବାରୁ ପତ୍ରିକା ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ଯେ ବିଶେଷ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି “ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖିବାର ଦୁର୍ଲଭ” । କେବଳ ଅଭାବ ଦର୍ଶାଇ ଶେଷ ପ୍ରକାଶ କରି ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବଯୁଗ ନାମେ ରହିନାହାନ୍ତି ବରଂ ସେହି ମାସର ୩୦ ତାରିଖ (୧୮ । ୪ । ୧୮୮୮) ସମ୍ବରଣରେ ଏକ ବିଶେଷ ବିଜ୍ଞାପନ ପତ୍ରର କରାଯାଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏଥିରେ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଛି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ରାଜା, ଜମିଦାର ପ୍ରଭୃତି ଘରର ଲୋକେ ବଣ ଇତିହାସ ଫେରଣ କଲେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ମନେ ହୁଏ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଏହାହିଁ ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କହିଲେ ଅଧିକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି କାଳରେ ପ୍ରକାଶିତ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମାନଙ୍କରେ କିଛି କିଛି ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବ ଅଥବା ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରୁ ଅନୁଦିତ ହୋଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିବ । ୧୮୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଫକୀରମୋହନ ଉତ୍ତରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟା ସାଗରଙ୍କ ରଚିତ ଜୀବନଚରିତ ଅନୁବାଦ କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ । କାଳକ୍ରମେ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ଶେଷଭାଗରେ ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷଣୀ, ନବଯୁଗ, ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବଯୁଗ, ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ସାମୟିକ ଓ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ସେମାନେ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ଉଦାହରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କର ଜୀବନ କଥା ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥିଲା । ନବଯୁଗ ପତ୍ରିକାର କେତୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ କବିତା ଓ କବି ଶିର୍ଷୋ-ନାମରେ ଆଲୋଚନା ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ତେବେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିଶେଷ କରି ଭଗବତର କବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏବଂ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠକଲେ ମନେ ହେବ ପୁରାଣର କାହାଣୀ ଦ୍ଵାରା ଲେଖକ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଇତିହାସ ସମର୍ଥନ ନକରୁଥିବା କେତେକ ବିଷୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଯୋଡ଼ିଦେଇ ଭଣ୍ଡ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ଵ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । (୧୭୭୭-୧୮୮୭)—ନବଯୁଗ)

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ପାଠକ ସମାଜରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ଅନ୍ୟତମ । ୧୮୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ‘ନବଯୁଗ’ରେ “ଭ୍ରମଣକାରୀର ପତ୍ର” ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଲେଖା ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ କବି ରାଧାନାଥ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଜାଲଚେର ଓ ବାମଣା ଭ୍ରମଣ ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଥିଲେ ହେଁ ବାମଣା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାଧାନାଥ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ବାମଣାର ଆଦର୍ଶ ନରପତି ବାସୁଦେବ ସୁଭଳଦେଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ସମ୍ବାଦ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ୧୮୯୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ “ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବଯୁଗ”ରେ ବାମଣା ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନାରେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ସୁଭଳ ଦେବଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ସମ୍ବାଦ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେହିପରି ୧୯୦୭

ସାଲରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ (୭ମ ଭାଗ—୧୧ଶ ପୃଷ୍ଠା—୧୩୧୧)ରେ ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ପାଇଁ ବାପୁଦେବ ପୁତ୍ରଲଦେବ ବୋଲି ଏକ ମୁଲ୍‌ବାନ୍ ଜୀବନ ରଚନା କରି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି କାଳରେ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଗଦ୍ୟ ଲେଖା ପ୍ରକାଶନ କରିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଜୀବନଚରିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଯଥା :—ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଲହରୀ, ଭିକ୍ଷୁରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର, ହାଜି ମହମ୍ମଦ ମୋସିନ୍, ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଷୁରାଣୀ, ରଙ୍ଗନାଥ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଅକ୍ବର, ସାବିତ୍ରୀ, ସାର୍ ପଦ୍ମଦ ଅହମ୍ମଦ, ପ୍ୟାସମୋହନ ଆରୁଫ୍, ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟାଦାସ, ଚୁକ୍‌ଦେବ, ବାବର, ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ, ସାର୍ ଆକାବାଜ୍ ନିଉଟନ୍, କୁମାରୀ ପୁରନ୍ଦର ନାଟକିଙ୍ଗଲ୍, ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏହି ଜୀବନଚରିତଗୁଡ଼ିକ ତତ୍କାଳୀନ ଶିଶୁ ଓ ବାଳକମାନଙ୍କ ପାଠ୍ୟ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ପୁରୁଷ ଓ ଇତିହାସର ଚରିତ୍ରାବଳୀ ବ୍ୟତୀତ ସମକାଳୀନ ଦେଶୀୟ ଓ ବିଦେଶୀ ତଥା ପ୍ରବାସୀ ଅଞ୍ଚଳର ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ସ୍ଥାନଲଭ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଦୁଇଟି ଜୀବନଚରିତରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ତାଙ୍କର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ କରାଯାଇପାରେ ।

“ପୃଥ୍ବୀର ଇତିହାସରେ ସମସ୍ତେ ଯେଉଁ ନରପତିମାନେ ନିଜର ଦେବୋପମ ସୁନର୍ମଳ ଚରଣର ଏକ ଲୋକତର ଲୋକହୃଦୟର ଜୀବନର ଶୁଭ୍ରାଲୋକପ୍ରାପ୍ତ ନିଶିଳ ସଫାରରେ ମୁଖଭିଜ୍ଞ କରାଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର କୌଳମୁପତି ପୁଣ୍ୟଶ୍ରୋତ ମହାରାଜ ଅଶୋକ ଜଣେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ରାଜା ଥିଲେ । ହିଂସା ପ୍ରଶୋଦିତ ଚରବାଣର ଜୟ ଜୟ ନୁହେଁ । ଧର୍ମର ଅର୍ଥାତ୍ ଅହିଂସା, ଦୟା ଓ ପରମ୍ପରାର ଜୟ ଏକା ଜୟ ଅଟେ । ଏହି ମହୋଦର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନତି ତାହାଙ୍କର ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଶାସନର ମୂଳମାନ ଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ତାହାଙ୍କର ପୁରବର୍ତ୍ତୀ ବା ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ରାଜା ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବିପୁଳତାର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ବା ମହତ୍ତ୍ୱର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ।” (ଅଶୋକ)

“ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଏହି ଉତ୍କଳଭୂମି ଧର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନର ଚର୍ଚ୍ଚା ବିଷୟରେ ଉନ୍ନତ ପଦବୀ ଅଧିରୂପ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏହା ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟତମ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେଉଅଛି । ବାସ୍ତବରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷାର ଆଲୋକ ଅନ୍ୟାପି ଉତ୍କଳରେ ସମ୍ୟକ ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ଧକାର ଲୋକ ସାଧାରଣଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଆବୃତ କରି ରଖିଅଛି । ଏହି ଆଶାଘାତ ଅବସ୍ଥାଦମୟ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ବିଧାତାଙ୍କ ଅଭିଭାବିତ ବିଧାନରେ ଜଣେ ମହା ମନୋଜୀବ ଆବିର୍ଭାବ ଦେଖି ଉତ୍କଳୀୟ ମାନଙ୍କର ଆଶା ଓ ଉଦ୍ୟମ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜାଗରିତ ହେଉଅଛି ।

(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ)

ବାସ୍ତବିକ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଏକ ଅଧ୍ୟାପିତ ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ମାନସିକ ଗୁଳି ଅବସ୍ଥାରେ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ତପଲମତ ବାଳକ ମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ସଂସ୍କୃତି କରାଯାଇ

ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଏଠାରେ ଶେଷ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକର ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ପ୍ରାବନ୍ଧକଙ୍କର ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ନକଲେ ବିଷୟଟି ଅସୁସ୍ଥ ରହିଯିବ । ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ୧୯୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ‘ପ୍ରବନ୍ଧପାଠ’ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ପୁସ୍ତକର ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରବନ୍ଧ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ‘ମୁକୁର’, ‘ଉତ୍କଳ ମଧୁପ’, ‘ଉତ୍କଳବାସୀ’, ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟାତ ସାହିତ୍ୟ ପରିକାରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷ କରି “ଲୋଚନଚରିତ” ଲେଖିକା ବ୍ୟତୀତ ତାହା ପାଠକରୂପାର ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଚମତ୍କାର ଆଲୋଚନା ପ୍ରବନ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ତାଙ୍କର କେତେକ ମତାମତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, “ପ୍ରକୃତ ରୂପ ଅନନ୍ତ, ଗନ୍ତୁ ଯେପରି ଆମ୍ଭ ମାନଙ୍କର ମହାଶିକ୍ଷା ସ୍ଥଳ, ସେହିପରି ମହାସ୍ତ୍ରା ମାନଙ୍କର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷାସ୍ଥଳ । ସେମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ ନକଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗନ୍ତବ୍ୟପଥ ନିରୂପଣ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଲଭ କରି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ କେବଳ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯଥା ସମ୍ଭବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାର୍ଗରେ ଜୀବନକୁ ଚଳାଇବାକୁ ହେଲେ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଚରିତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ । ସେଥିପାଇଁ କଥାରେ କହିଲୁ ‘ମହା ଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସ ପନ୍ଥା’, ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ରରେ ପଦ ଥିବି ସୁଦ୍ଧା ଓ ପୁରଠିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶରେ ଚରିତ ପୁରଠିତ ହୋଇଥାଏ । ସମୁଦ୍ଧତ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ବହୁଳ ଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ । ସେହି ଦେଶବାସୀମାନେ ଶତ୍ରୁନ୍ମ ଲୋକ ଚରିତ ପାଠକରି ସେଥିରୁ ହିଂସକତ୍ୱ ପାଠ ଗ୍ରହଣ ପୁଷ୍ଟି ଶୀଘ୍ର ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଜାତି ଅନ୍ୟ ଜାତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରି ପୁଷ୍ଟି ଓ ଉନ୍ନତ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଜାତି ଆଜିକାଲି ଅତିଉଚ୍ଚ ଯୋଧାନରେ ଆରୁହ, ସେ ଅବଶ୍ୟ ଆନ୍ୟାୟ ଜାତି ଠାରୁ ସାର ଗ୍ରହଣ ପୁଷ୍ଟି ନିଜର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ କରିଅଛୁ ।

ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଚରିତ ପାଠର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଏହି ଯେ ତାହା ପାଠ କଲେ ପାଠକ ଦୃଢ଼ତାକୁ ଗୋଟିଏ ନବବଳ ଆସେ । ତାହାଙ୍କ ଜୀବନର ଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ପାଠକ ଦୃଢ଼ତାରେ କିମ୍ବଦ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ସେ ଯେତେକ ଅବହୃତ ଓ ତଦଗତ ହୋଇ ଆଲୋଚନା କରିବେ ସେ ତେତେକ ଉଚ୍ଚ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ମହାତ୍ମାବ ଦୃଢ଼ତାଜନ କରି ପାରିବେ ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ତାଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ ତଦବଦ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ରହିବ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଚରିତ ପାଠରେ ବିଭିନ୍ନ ମନୋବୃତ୍ତିର ପୁଷ୍ଟି ସାଧିତ ହୁଏ । ଜଣେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଚରିତ ପାଠକଲେ ଅସୁବ ଉତ୍ସାହ ଓ ସାହସ ଜନ୍ମେ । କର୍ମବୀରଙ୍କ ଚରିତ ପାଠରେ କର୍ମଶୀଳତା ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଧର୍ମୀୟଙ୍କ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପାଠଦ୍ୱାରା ଧର୍ମଭାବ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୁଏ । ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଲୋକ ଚରିତ ପାଠଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିବ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚ ବୃତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଉଥିବ । ଏହି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ୀ-କରଣ ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭ ଦେଶର ପୁରୁଷାଦିରେ ସର୍ବଗୁଣାଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚରିତ

ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଅଛି । ସମାୟତ ଓ ମହାଭାରତ ଭାରତବାସୀ ମାନଙ୍କ ଚାନ୍ଦିନୀ ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ।

ଲୋକଚରିତ ପାଠ ଶିକ୍ଷା କର୍ମର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ । କାରଣ ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା ସ୍ୱଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ କପରି ଅଦମ୍ୟ ଅଧ୍ୟବସାୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମମାନ ସାଧନ କରିଯାଇଛନ୍ତି, କାହା ଆଲୋଚନା କଲେ ପ୍ରଭୁତ ଶିକ୍ଷା ମିଳେ, ଯହ୍ନା ଉପଦେଶ ପ୍ରଭୁତ ଦ୍ୱାରା ଦେବା ଅସମ୍ଭବ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଚରିତ ପାଠରେ ଅନୁ ସଂଗିତ ରୂପେ ତତ୍ତ୍ୱବୋଧର ଅତ୍ୟୁତ ବ୍ୟବହାର, ଶୈଳୀ, ଏବଂ ପୁରୁଷ ପ୍ରଭୁତରେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଜନ୍ମେ । ସେଥିପାଇଁ ଜୀବନ ବୃତ୍ତନ୍ତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଅଭିନବେଶ ସହଜରେ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ । ସାଧାରଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କର କି ବିଶେଷତ୍ୱ, ଶୈଶବକାଳରେ ତଦାୟ ବୃଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି କେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଗତି କରୁଥିଲା, କେଉଁ ବ୍ୟୟରେ ତାଙ୍କର କି ପ୍ରକାର ମତ ଏସବୁ ପ୍ରତି ପାଠକର ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଷ୍ଟିପାଆ ଆବଶ୍ୟକ । ପାଠାନ୍ତେ ଉକ୍ତ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛିକାଳ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱବୋଧ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ ସମ୍ପର୍କ ରୂପେ ଦୃଢ଼ସୂଚନା କରି ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଥାଶକ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସର୍ବଥା ବିଧେୟ ।”

(ପ୍ରବନ୍ଧପାଠ—ମୃତ୍ୟୁସ୍ତୟ ରଥ—ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ—୧୯୨୦—ପୃ ୨୮—୩୯)

ଜୀବନଚରିତର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସ୍ୱୀକାର କରି ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁସ୍ତୟ, ପ୍ରତାପ ସିଂହ, ଉତ୍କଳସୁଲିମ୍ବ ଶୁଣ୍ଢର, ସାର୍ ଉତ୍କଳସୁନ ଜୋନ୍ସ, ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟାବାଇ, ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ରଣବିରମ୍ଭ ବିଦ୍ୟାସାଗର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧ ପିଲାଙ୍କ ପାଠ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମୌଳିକ ଜୀବନଚରିତର ଅଭାବରେ ମୃତ୍ୟୁସ୍ତୟ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ଅନୁସରଣରେ କେତେକ ବିଦେଶୀ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ଐତିହାସିକ ବର ପୁରୁଷ ମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନ ପ୍ରଣୟନ କାଳରେ ସେହି ଜୀବନଚରିତ ତତ୍କାଳୀନ ନବଜାଗରଣ ପ୍ରତି କି ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟ ଓ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିବ ଏ ଦିଗରେ ଲେଖକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଏବଂ ଯତ୍ନଶୀଳ ଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଜଣେ ବିଦେଶୀ ପଣ୍ଡିତ ଭାରତୀୟ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସେ କାଳରେ ଯାହା କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହାର ଗୁଳନା ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ କଳା ଓ କୃତିର ବିକାଶ ପାଇଁ ସେହି ମହାତ୍ମାଙ୍କର ସାଧନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନବମୟ । ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତ ରଥ ଲେଖିଲେ—

ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାମାନେ ସ୍ୱୀୟ ବହୁତୋମୁଖୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ବଳରେ ପୃଥିବୀର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରି ଅମରତ୍ୱ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଅଗାଧ ବିଦ୍ୟା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ମନୀଷୀମାନେ ଭାରତର ବିପୁଳ ଶାସ୍ତ୍ର ସମୃଦ୍ଧ ସମ୍ପର୍କ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ ଅଭିନବ ବେଶରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ କରି ଅଛନ୍ତି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ସାର୍ ଉତ୍କଳସୁଲିମ୍ବ ଜୋନ୍ସଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ-ଯୋଗ୍ୟ । ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରସୁଲ ଆସିୟାଟିକ ସୋସାଇଟି ନାମକ ରାଜ୍ୟସ୍ୱ ମହାସଭା ପ୍ରାନ୍ତ ଛାନ୍ଦ ବିଜ୍ଞାନର କପରି ଉନ୍ନତ ଏବଂ ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରୁଅଛି, ତାହା ଶିକ୍ଷିତ

ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରକେ ଅଲ୍ୟାଧିକ ପରିମାଣରେ ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ମହାତ୍ମା ନିଜର ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାଜ୍ୟରେ କି ପ୍ରକାର ଯୁଗାନ୍ତର ଉପନୀତ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ତାହାଙ୍କ କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଆଲୋଚନାରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ ।

(ପ୍ରବନ୍ଧପାଠ-ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଉପ-ପୃ ୫୩)

ସେହିପରି ଭିକ୍ଷୁରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କୁ ସେ ବଙ୍ଗଦେଶର ଅନ୍ୟତମ ଜ୍ୟୋତି ଭବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ବଙ୍ଗ ଭୂମିକୁ ଆଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ନିଜର ସାଧନା ଦ୍ଵାରା ତତ୍କାଳୀନ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଅତୁଳପୂର୍ବ ବିପ୍ଳବ ଆନୟନ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ରଥ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବହୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜୀବନ ଚରିତର ଲେଖକ ଭାବରେ ପ୍ରସରିତ । ତାହା ପ୍ରସଙ୍ଗ ହମେ ଆଲୋଚନା କରିଯିବ ।

୧୮୯୭ ସାଲରେ ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରିକା ରାଜ୍ୟରେ ଓ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବାଣ୍ଟିବହୁ ଭାବରେ ବିଖ୍ୟାତ ସଂପାଦକ ବିଶ୍ଵନାଥ କର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରଥମ ବର୍ଷର ସୂଚୀ ପତ୍ତିରେ ଆଖି ପକାଇ ଗଲେ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରିବ କିପରି ଜୀବନଚରିତର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ସୁଲେଖନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ନନ୍ଦ ବୈଜ୍ଞନିକ ଫୁଲ୍‌ଲିଙ୍ଗ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ପର୍ୟ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆଜାତି ଆତ୍ମଗ୍ନାନରେ ବଳିତ ହେଉଥିଲା । ଭାରତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚେତନା ବୋଧ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶା ବହୁ ପକ୍ଷରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଜଣେ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ମନୀଷୀ ଫୁଲ୍‌ଲିଙ୍ଗ ଜୀବନ ନିଶ୍ଚୟ ଥିଲା ପ୍ରେରଣାଗର୍ଭିତ । ସାମାନ୍ୟ ବର୍ତ୍ତିକା ବ୍ୟବସାୟୀ ଗୃହରେ ଫୁଲ୍‌ଲିଙ୍ଗ ବେଷ୍ଟନରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଥିଲେ ହେଁ ନିଜର ପ୍ରତିଭା ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ବଳରେ ସେ ଅମର ହୋଇଥିଲେ । ସେ ନିଜ ଜୀବନକୁ ରୁଚି କରି ଜଣେ ଜଳମଗ୍ନ ଫିଲୋଜକୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ମଦ୍ୟ ମାଂସ ଆଦୌ ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁ ନଥିଲେ । ପରଳ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଜୀବନ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ । ତାଙ୍କ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ମିତାଗୁର, ମିତବ୍ୟସ୍, ମିତଭାଷଣ, ଶୃଙ୍ଖଳା, ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ପରିଶ୍ରମ, ନ୍ୟାୟପରତା, ସନ୍ଦେହ, ପରିପାତ୍ରୀ, ଚିତ୍ତପ୍ରସାଦ, ବିନୟ, ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଜୀବନ ଆଲୋଚନାର ଉପାଦେୟତା ଫର୍ମେରେ ସୂଚନା ଦେଇ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖକ ଲେଖିଥିଲେ—ଦେଶର ଖ୍ୟାତି, ମହତ୍ତ୍ଵ ଓ ଉନ୍ନତି ବହୁ ପରିମାଣରେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ, ଚରିତ୍ରବାନ ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷତ୍ରଜନ୍ମ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଅତି ଦାନସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ଵାବଳମ୍ବନ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଦ୍ଵାରା ସଂସାରର ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନରେ ଆରୋହଣ କରି ଯଶଃ ସୌରଭ ବିସ୍ତାରଦ୍ଵାରା ଦେଶକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଉଦାହରଣ ନିତ୍ୟାନ୍ତ ବିରଳ ନୁହେଁ । ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ବିଦ୍ୟାସାଗର, ଭୂଦେବ ପ୍ରଭୃତି ଏହାର ଉକ୍ତ ଉଦାହରଣ । ମହାପୁରୁଷମାନେ ମୁଖ୍ୟ ଓ ଗୌଣଭାବରେ ପୃଥିବୀରେ ଉପକାର କରନ୍ତି । ସେମାନେ କି ଉପାୟରେ ଆପଣାକୁ ଓ

ଦେଶକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିଥିଲେ, ତାହା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଓ ସେମାନଙ୍କ ପଦାନୁସରଣ କରି ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶ ଲୋଚନହୃଦ ପ୍ରତିରେ ରତ ହୁଅନ୍ତୁ ।’

(ଉ. ସା. ପ୍ରଥମ ଭାଗ— ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା—୧୮୯୭)

“ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ସଂପାଦକ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ହିନ୍ଦୁ ପୁରାଣେ ଅଲୌକିକତା, ଅମାନୁଷିକ ପରିକଳ୍ପନା, ବ୍ରାହ୍ମ ମାନଙ୍କର ସମ୍ଭାରବତ ପ୍ରାଣକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦାତ କରୁଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିମୂଳାର ଅଭାବ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତକୁ ଭକ୍ତ ଭାବରେ ଅଥବା ମହାପୁରୁଷକୁ ମହାପୁରୁଷ ଭାବରେ ପୂଜା କରିବା ଶୁଦ୍ଧ ଏ ଦେଶରେ ଅଜ୍ଞତ ବୋଲି ସେ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା କେଶବଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । (ଉ.ସା. ୧ମ ଖଣ୍ଡ— ୧ୟ ସଂଖ୍ୟା—୧୮୯୭) କୌଣସି ସାଧୁ ମହାତ୍ମାସା ଧାରଣ ମାନବ ମଣ୍ଡଳୀର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଲା ମାତ୍ରେ ଭାରତବାସୀ ଅତି ସହଜରେ ତାଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷୁରଙ୍କ ଆପନରେ ବସାଇ ପୂଜାକରିବାକୁ ପ୍ରକୃତ ହେଉଥିଲା । ଏହି କାରଣରୁ ଏ ଦେଶରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଅବତାରର କଲ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଭକ୍ତ ଭିକ୍ଷୁରଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ ଭିକ୍ଷୁର ଲଭ ଏକ ପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠେ ଏବଂ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଚରଦନ ପ୍ରହେଳିକାମୟ ହୋଇ ଉଠେ । ଏହି ଘୋର ଅବତାରବାଦର ଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମ ସମାଜ ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତ ପୂଜା, ମହାପୁରୁଷ ପୂଜା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।” ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନଚରିତର ପ୍ରକାଶ ଓ ପ୍ରଗତିରେ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ଏହି ଉକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁରଣୀୟ । କାରଣ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଦୀର୍ଘ କାଳର ଇତିହାସରେ ସଂପାଦକ ବିଶ୍ୱନାଥ ବହୁ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଚରିତ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଟେନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଚର ସହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ବାବୁରେ ତାହା ଆଲୋଚନାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ପୁସ୍ତକ ଆଲୋଚନା ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅନଙ୍ଗମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ଲିଖିତ “ସାଥୀ” ପୁସ୍ତକର ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇଛି । ସେଠାରେ ସଂପାଦକ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସାଧୁ ଜୀବନ ଏ ସଂସାରରେ ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସହାୟ । ବିପଦରେ ପଶ୍ଚାତରେ ପ୍ରଲୋଭନରେ ସାଧୁଜୀବନର ବିଶେଷ ଘଟଣା ପୁରଣ କରି ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଆଶା ଓ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସାଧୁଜୀବନ ପାଠ କରୁ କରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ସତ୍ତ୍ୱପଥ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ସାଧୁଚରିତ ପାଠ ଏକ ପ୍ରକାର ସାଧୁଯଜ୍ଞ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରାଚୀନ ପୁରାଣୀକ ଛଡ଼ା ଏ ପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ (ଉ. ସା. ୧ମଖଣ୍ଡ-୭ୟସଂଖ୍ୟା) ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଇଛି ଯେ “ସାଥୀ” ବୋଧହୁଏ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଅନ୍ୟତମ । ସେହିପରି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷର ଏକାଦଶ ସଂଖ୍ୟାରେ ଜଗମୋହନ ସିଂହ ରାଣୀ କର୍ମଦେବୀଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କର୍ମଦେବୀ ଥିଲେ ଜଣେ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱିକା ଗ୍ରନ୍ଥପୁତ୍ର ମହିଳା । ତତ୍କାଳୀନ ନାରୀ ସମାଜର ପ୍ରଗତିହୀନତାର ସ୍ତରରେ ଲେଖକ କର୍ମଦେବୀଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋଚନା କରି ଭାରତୀୟ ନାରୀକୁଳର ଗୌରବଗାନ କରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଜୀବନଚରିତ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ହେଁ

ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କ ଲିଖିତ ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ମଧୁସୂଦନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର ପ୍ରବନ୍ଧ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୮ଶ ଭାଗ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ୧୩୧ ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଆଠଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞ ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରବନ୍ଧ ୧୩୨୦ ସାଲ ୧୮ଶ ଭାଗ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ କେତୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ରଥେ ଏହି ଦୁଇଜଣ କବିଙ୍କର ଜୀବନଚରିତର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଏକ ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ କେବଳ ସନ ତାରିଖ ଦେଇ ଆଲୋଚ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଙ୍କର ଜୀବନକାଳର ନୀତିସ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରି ନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଚଳିତ ନାନା ଦୃଢ଼ମୁଖୀ ଘଟଣା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଓ ମନୋଜ୍ଞ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୨୨ଶ ଭାଗ ୧୩୨୭, ୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟାରେ ଘନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ୧୯୨୪ ସାଲରେ କବି ରଙ୍ଗାଧର ମହାପ୍ରସାଦ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସୂଚି ତର୍ପଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣିଦାସ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୨୮ଶ ଭାଗ ୧୩୩୧ ଦ୍ବିତୀୟ ଭାଗ ସଂଖ୍ୟାରେ ସ୍ବର୍ଗତ କବି ରଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ପରିବେଷଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଲିଖିତ ସ୍ବଦେଶ ପ୍ରେମିକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ, କୁଳମଣି ଦାସଙ୍କ ସ୍ବର୍ଗତ ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ଓ ସ୍ବର୍ଗତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ଲିଖିତ ସ୍ବର୍ଗୀୟ ଆନାତୋଲ ଫ୍ରାନ୍ସ ଏବଂ ୧୩୩୨ ସାଲ ୨୧ଶ ଭାଗ ୫ମ ସଂଖ୍ୟାରେ ସଫାଦଳ ବଶ୍ବନାଥଙ୍କ ଲିଖିତ ସାର୍ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ତ୍ରିଭୂତି ଜୀବନପ୍ରବନ୍ଧ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ କେବଳ ସୂଚି ତର୍ପଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନେକ ଲେଖକ ଜୀବନଚରିତର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ଆଲୋଚନା କଲବେଳେ ପତ୍ନୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳଙ୍କୁ ଭୁଲିହେବ ନାହିଁ । ସେ ତତ୍କାଳୀନ ପଞ୍ଚ ପଞ୍ଚିକାରେ ଅଳ୍ପ କେତେଗୋଟି ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିଥିଲେ ହେଁ ତହିଁରୁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଭୁତ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ପାଠକ ଭୁଲନାସ୍ତକ ବିଚ୍ଚରେ ଉତ୍କଳର ଗାୟତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଲାଭ କରି ଗଭୀର ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ୧୦ରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ (୧୭ଶ ଭାଗ-୧୦ମ ସଂଖ୍ୟା) ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଲିଖିତ ରାଧା ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁର ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ମଧୁସୂଦନ ଏହି ସ୍ବରର ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ଗୀତ । ତାଙ୍କର ସାଧନାପୁତ୍ର ଜୀବନର କାହାଣୀ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ । ନନ୍ଦକିଶୋର ସମକାଳୀନ ଭାରତୀୟ ସମାଜ, ଇଂରେଜ ଶାସନର ପ୍ରତିବିମ୍ବା ଏବଂ ତତ୍ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ଯେଉଁ ନୂତନ ନେତୃତ୍ବ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠୁଥିଲା, ସେହି ସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତାତ୍ମକ ତଥ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି—ଇଂରେଜ ଶାସନ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଗତି ସାହିତ୍ୟ, ବଞ୍ଚନ ଓ ସତ୍ୟତା ରୂପ ମନ୍ଦରଗିରି ସାହାଯ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଶକ୍ତି ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଦେଶରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରତ୍ନର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଦକ୍ଷିଣରେ ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ, ଉତ୍ତରରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର, କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର

ସେନ, ବକ୍ସିମ ଚନ୍ଦ୍ର ଚଟୋପାଧ୍ୟାୟ, ମାଲକେଲି ମଧୁସୂଦନ ଦତ୍ତ, ଚେଉରେଣ୍ଡ କେ. ଏମ. ବାନାର୍ଜୀ, ବୋମ୍ବେର ଶ୍ରୀକେଶର ଗୋବିନ୍ଦ ରାମାଚନ୍ଦ୍ର, ବାଲ ଗଙ୍ଗାଧର ତଲକ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗୋଖେଲ, ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ମର ପ୍ରଭୃତି, ପଞ୍ଚାବ ପ୍ରଦେଶରେ ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପ୍ରାଚ୍ୟ ପ୍ରଗତି ଶକ୍ତିଲିଙ୍ଗର ଫଳ ।

‘ବିଭିନ୍ନ ବିଭିନ୍ନ, ଶକ୍ତିକୃତ ଶକ୍ତିକୃତ ଉତ୍କଳ । ଜନସଂଖ୍ୟା ଉତ୍ବରତା ଅନୁସାୟୀ ଉକ୍ତ ସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥନର ଫଳରୁ ଏକାବେଳେକେ ବହୁତ ହୋଇନାହିଁ । ଗଡ଼ଜାତର ନିବିଡ଼ ଗିରିଗୁଡ଼ାବାସୀ ଇଂରାଜୀ—ଜନ ରହିତ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ବୋଧହୁଏ ଏ ମିଳନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ତାହାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ମିଷ୍ଟର ଏମ୍. ଏସ୍. ଦାସ, ପି. ଆଇ. ଜି. ରାୟ ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ବାହାଦୁର, ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁର, ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁର, କବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ଓ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗର ଫଳ । ଏହି ଦଳଟି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଉତ୍କଳର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କେତେକ କେତେକ ବିଭାଗରେ ଯାହା କଲେ ତାହା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଭୂମିରେ ମହାନ ନ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂସ୍କାର ପ୍ରଗତିକ, ଦେଶର ଏହି କୃତ୍ତି ପୁଂମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନର ପୁରଣ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ ।
X X X ଏହି ପ୍ରଗତି ଏକତମ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷ ରାୟ ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ବାହାଦୁରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବ ।”

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ନନ୍ଦକିଶୋର ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ଅଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ ସାଧନା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ କଳରେ ମଧୁସୂଦନ ନିଜର ଜୀବନକାଳରେ ରୂପେ, ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ, ଭକ୍ତକବି ପ୍ରଭୃତି ଆଖ୍ୟାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ଧର୍ମ ସାଧନ ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର, ଶ୍ଚିନାଜନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସେବା । ତାଙ୍କ ପରି ଜଣେ କର୍ମସାର ଓ ନିଷ୍ଠାପର ସାଧକ କୃତ ତେଣିବାକୁ ମିଳନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ “ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ କର୍ମଯୋଗ” ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଭକ୍ତଯୋଗ, ଭିଶାଙ୍କ ସରଳ ଚେମଯୋଗ, ମହମ୍ମଦଙ୍କ ନିର୍ମଳ ଏକେଶ୍ୱରବାଦରେ ସୁନ୍ଦର ସମାବେଶ ଆନୁମାନଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରସ୍ତୁତରେ ହୋଇଅଛି ।

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପାଦକ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ଚରଣର ଉଚିତ ସ୍ଥାନ ଦିଆ ସ୍ୱୀକାର କରି ଜୀବନଚରଣ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ ହେଁ ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ଲେଖକ ଏହି ବିଭାଗରେ ଲେଖନୀ ଗୁଣନା କରିବା ପାଇଁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ “ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ”ର ୫ମ ଭାଗ ୧୩୦୮-୧୩୦୯ ସାଲର ସଂଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଅଲୋଚନା କଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ପାର୍ସ ଏକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଜୀବନଚରଣ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମ ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେହିପରି ୨୨ଶ ଭାଗ ୧୩୨୫-୧୩୨୬ ସାଲର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେଗୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ଧାର୍ଯ୍ୟାହୁକ ଭାବରେ ସେନାପତିଙ୍କ ଆତ୍ମଚରଣ ପ୍ରକାଶିତ

ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଜୀବନଚରିତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଥିଲା । ୧୯ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଗରେ ମାତ୍ର ତିନିଗୋଟି ଜୀବନଚରିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ତାରଣୀଚରଣ ରଥଙ୍କ କବି ଭୂପତି ପଣ୍ଡିତ, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆରୁଝିଙ୍କ ମହାସାଗରୀ, ଶଶୀଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କ ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ । ୨୦ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଗରେ ଗୁଣଗୋଟି ଜୀବନଚରିତର ସନ୍ଧାନ ମିଳେ । ତାହା ହେଲା ଆରୁଝି ଶିବନାଥ ଶାସ୍ତ୍ରୀ, ଏମାର୍ଗନ ପଦ୍ମଗମ୍ଭୀର ମହମ୍ମଦ, ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ । ପୁଣି କଥା ଯେ, ଏହି ବର୍ଷ ଦଶଗୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣ୍ୟୋକ୍ତ ଚରିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ଲେଖକ ଥିଲେ ବିଶ୍ଵନାଥ କର, ଶଶୀଭୂଷଣ ରାୟ, ଶେଷ୍ଠ ଗୋଲମ ଗାଉସ୍ ଓ ଅଗଣି ଦାଶ ।

ସେ କାଳରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପରି ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ‘ମୁକୁର’ ସାହିତ୍ୟ ମାସିକ ମଧ୍ୟ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ, ପାଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦାଶ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖି ମୁକୁର ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । “ମୁକୁର”ର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗର ସଂଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିବ । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରୁ ମୁକୁର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କ ଜୀବନ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ତାହା କେତେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ସେହିପରି ପାଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଦାସଙ୍କ ଲିଖିତ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଷରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅନେକ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାରାବାହିକ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପରେ ତାହା ପୁଣି ଆକାରରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଏହି ଦ୍ଵିତୀୟ ବର୍ଷରୁ ‘ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଚରିତାମୃତ’ ଶୀର୍ଷକ ଲେଖକ ହିମାଳୟରେ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କ ସାର ଉତ୍କଳସ୍ଵର୍ଗ ଛୋଟାୟ, ମୁହିଁଦ କୁଲି ଖାଁ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶଙ୍କ ଲିଖିତ ଅଭିରାମ ଭଞ୍ଜ, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ଲିଖିତ କର୍ମବୀର ଚିତ୍ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ, ମହାଦେବ ଗୋବିନ୍ଦ ରାମାଜେ, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆରୁଝିଙ୍କ ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଶିକ୍ଷକଥା ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଶିଦ୍ଧାନ ଯୋଗ୍ୟ । ଏଥିରୁ ଏତିକି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଛି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ କଲିକତାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଭାରତରେ ଯେଉଁ ନବଜାଗରଣ ଏବଂ ଅଭ୍ୟୁଦୟର କାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ତହିଁରେ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରଧାନ ମାନ୍ଦ୍ରିକ ଥିଲେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ବିବେକାନନ୍ଦ । ତେଣୁ ସେକାଳର ଏହି ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିବା ପାଇଁ ବହୁ ଲେଖକ ପ୍ରୟତ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଚୌଷ୍ଠବ ସାଧକ ବୀର ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ରାୟରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜୀବନଚରିତ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରାଥମିକ ଏବଂ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଛଦ୍ମ କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ପତ୍ରିକା ପଞ୍ଚୋ କଲେ ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ଯେ, ସାଧାରଣତଃ ମୁକୁର ପତ୍ରିକା ବର୍ଷକୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଜୀବନଚରିତ ସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ । ଯେପରି ୧୮ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମୁକୁରରେ ଅନନ୍ତ ପଦ୍ମନାଭ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର କବି ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପଟ୍ଟନାୟକ ଏକମାତ୍ର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଥିଲା । ୧୯ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମୁକୁରରେ ଆଦୌ ଜୀବନଚରିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ୨୦ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମୁକୁର ରାମାଚନ୍ଦ୍ରନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଲିଖିତ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଲାଲ ଲଜପତ୍ତରାୟ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ

କେବଳ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲା । ୧୫ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମୁକୁରରେ ପଦ୍ମଚରଣ ଦାସଙ୍କ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ବଳଦେବ ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

ତେବେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଏହି ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜୀବନଚରିତର ଲେଖକ ଥିଲେ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି । ମୁକୁର ପତ୍ରିକା'ର ୩ୟ ଶତାବ୍ଦୀ ୧ମ ସଂଖ୍ୟାରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ‘ଫଙ୍କରମୋହନ’ ବୋଲି ଏକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ଅଭାବ, ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ଚେତନାବୋଧର ଅଭାବ ଉଲ୍ଲେଖି ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ଗର୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍କୃତି ମନୋଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନନ୍ଦକିଶୋର ଜୀବନଚରିତର ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରତିପାଦନ ପାଇଁ ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ—

“କାଳକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଆଲୋଚିତ ହୁଏ । ଏପରି କି ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଘଟଣାମାନ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଭବିଷ୍ୟତ ଲେଖକଙ୍କ ପଥ ସୁଗମ କରିବା ନିମିତ୍ତ କି ରଚିତ ବିଷୟର ସାମୟିକ ପ୍ରଥମପରିଚାମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲେ କୌଣସି କ୍ଷତି ନାହିଁ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ମୁଁ ଲବ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୃକ୍ଷ କବି ଫଙ୍କର ମୋହନଙ୍କ ବଶାବଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନଚରିତ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି । ପର ଲୋକାଗତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସ୍ୱାଧୀନତାବାଦୀଙ୍କ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନଚରିତ ତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମକ ଶୂନ୍ୟାବଳୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ରବିବେଚନାରେ ସମସ୍ତ କବି ଓ କୃତା ପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ । ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ସାମନ୍ତ, ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ, ସ୍ୱାଧୀନ ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ବାହାଦୁର, ସ୍ୱାଧୀନ ମଧୁସୂଦନ ଶର୍ମା ପ୍ୟାସ ମୋହନ ଆର୍ତ୍ତୁରୀ, ଗୌରୀଶଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଉଚିତ । ଜୀବନଚରିତ ଅଭାବରେ ପ୍ରାଚୀନ ଶ୍ରୀରାମ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଭକ୍ତ, କବି, ଗୀତ ମାନଙ୍କର ଯଥାଯଥ ବିବରଣୀ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ । କାଳ ଗଡ଼ିଗଲେ ଅଧୁନାତନ କୃତବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମୃତିର ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରେ ଲୁଚିଯିବ ।”

ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଚରିତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ । କାରଣ ଏଥିରେ କେବଳ ଲେଖକ ଫଙ୍କରମୋହନଙ୍କ ଜନ୍ମ, ବାସସ୍ଥାନର ପରିଚୟ, ପରିବାରର ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ତାଙ୍କର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରି ଲେଖକ ସମସ୍ତ ରହୁ ନାହାନ୍ତି, ସେ ସମକାଳୀନ ଉଲ୍ଲେଖି ସମାଜ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ଏବଂ ତହିଁରେ ଫଙ୍କର ମୋହନଙ୍କ ଭୂମିକା ଐତିହାସିକ ଏବଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଫଙ୍କରମୋହନଙ୍କ ସ୍ଥାନ କଣ ଥିଲା ତାହା ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଅନୁମିତ ହେବ ।

“ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉନ୍ନତତର କାର୍ଯ୍ୟଶିକ୍ଷା ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶରୁ ପ୍ରଥମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । ୧୭୬୮ ମସିହା ପୁର୍ବେ ସରକାର ବାହାଦୁର ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ନିଜ ଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅକ୍ଷରୁ ଗୁଣବର୍ଷ, ଉତ୍ତରେ ସେହି ସ୍କୁଲ ଉଠିଗଲା । ତହିଁର କେତେକ ବର୍ଷ ଉତ୍ତରେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ୧୮୭୮ ମସିହାରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନିଜ ଗୃହରେ ପ୍ରଥମେ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶର ବାଳିକାମାନେ କେବଳ ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଥିଲେ । ଏହି ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବାରୁ ସହର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦାଳନ ହୋଇଥିଲା । ସେଥି ସକାଶେ ସେନାପତି ଓ ଚୌଧୁରୀ ବଂଶକୁ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ନିନ୍ଦାଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୮୭୦ରେ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ନିଜ ଗୃହରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଜନନୀ ଶିକ୍ଷା ଶିଳ୍ପଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେହି ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ବଂଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେନାପତି ବଂଶରୁ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରଥମେ ଗ୍ରାମାଜ୍ଞାନୀ ସ୍ଥାପିତ ଓ ସମ୍ବାଦ ବାହକ ନାମକ ସାପ୍ତାହିକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ।

ଏଣୁ ଫକୀରମୋହନ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଥିଲେ ଜଣେ ସମ୍ବାରକ ଓ ବିପ୍ଳବୀ । ସେ ନିଜେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇ ନଥିଲେ ହେଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାରରେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଦାରୁଣ ସଙ୍କଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଫକୀରମୋହନ ନିଜର ସହକର୍ମୀ ମାନଙ୍କ ସହକୃତ କିପରି ବଞ୍ଚାଇ ଥିଲେ ତାହା ପାଠକଲେ ଅଭିଭୂତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ସମକାଳୀନ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ନିରାଶୋକ୍ତି ମତ ଥିଲା ଏହିପରି ସେ ସମୟରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଅବଧାନ ଗୃହଶାଳୀ ଓ ଫାର୍ଗୀଭାଷା ଶିଖିବା ନିମିତ୍ତ ଆଖିଛା ମକ୍ତବ ଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର ସହରରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଫାର୍ଗୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରଥମେ ଅବଧାନ ଗୃହଶାଳୀରେ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ି ଫାର୍ଗୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କିଛିଦିନ ପଢ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚଉଦବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ଫାର୍ଗୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଉଠିଯାଇ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ଓ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗଳା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଫକୀରମୋହନ କିଛିଦିନ ସେଠାରେ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ି ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗରେ ପ୍ରାୟ ୧୨ । ୧୩ ବର୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ମିଶନ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇପାରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟରେ କେତେମାସ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର କଲେକ୍ଟର ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ମୁନ୍ସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ କର୍ମ ଭଲ ନିର୍ବାହୀରୁ ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁନର୍ବାର ଶିକ୍ଷକତାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । X X X ପ୍ରଥମ ଉଚ୍ଚକର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଯେତେବେଳେ ସ୍କୁଲ ସ୍ଥାପିତ ହେବାର ଆରମ୍ଭ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଲୋକଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ତାତ୍ପର୍ୟ ଯତ୍ନ ନଥିଲା । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେଥି ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ସ୍କୁଲ ମାନଙ୍କରେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବଙ୍ଗଳାରେ ପଢ଼ି ହେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଆରେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଭାବରେ ପଢ଼ି

ହେଉଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଦେବେ ବଙ୍ଗବାସୀମାନେ ନିୟୁତ ଥିବାରୁ ଉତ୍କଳ ଶାସାର ଉନ୍ନତ ପାଇଁ କେହି ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳ ଶାସାରେ କେବଳ ନୀତିକଥା ଚିନ୍ତା ଓ ହୃଦୋପଦେଶ ଓ ଧରଣୀଧର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଏକ କେତେ ଖଣି ମାତ୍ର ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ବିଶେଷତଃ ବାଲେଶ୍ବର ବାସୀ ବଙ୍ଗାଳୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ଉତ୍କଳ ଦେଶର ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରୁ ଓଡ଼ିଆ ଶାସା ଏକା ବେଳକେ ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ଚକ୍ରଶୀଳ ହୋଇ-ଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ବିଭାଗର ସ୍କୁଲ ଇନ୍‌ସ୍ପେକ୍ଟର ମିଃ ମାନ୍‌ଟ ସାହେବଙ୍କୁ ହସ୍ତଗତ କରି ଏ ପକାର କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷର କଟକବାସୀ ବାବୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ଓ ବାଲେଶ୍ବରରୁ ଫକୀରମୋହନ ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ଘୋର ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ବାଲେଶ୍ବରବାସୀ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଗୋଟିଏ ସଭା ଗଠନ କଲେ ଓ ସେହି ସଭା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବେଦନ କରିବାରୁ ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲ୍ଲାର ତତ୍କାଳୀନ କଲେକ୍ଟର ମିଃ ବମ୍‌ସ୍ ଓ ଉତ୍କଳର କର୍ମିଣର ମିଃ ରେଭେନ୍‌ସା ମହୋଦୟଙ୍କ ସହାୟତାରେ ସମସ୍ତ ସ୍କୁଲରୁ ବଙ୍ଗଶାସା ଏକାବେଳକେ ଉଠିଗଲା । ସେହି ସମୟରେ ଉତ୍କଳ ଶାସାର ଶିକ୍ଷାର ସୁପ୍ରସାଦ ହେଲା ।

(ମୁରୁର ଶୟାବିଗ-୧ମ ସଂଖ୍ୟା)

ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମଭାଗରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ସତ୍ୟବାଦୀ ଏକ ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସତ୍ୟବାଦୀର ଦାନ ଆଦୌ ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଚିନ୍ତାସୂକ୍ତ ଓ ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଅଥଚ ସତ୍ୟବାଦୀ ଶୟାବିଗ ୧୩୨୪ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ବିତୀୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନଚରଣରେ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ବ୍ୟତୀତ ଏହି ପତ୍ରିକାରେ କୌଣସି ଜୀବନଚରଣ ସ୍ଥାନ ଲାଭକରି ନାହିଁ ।

ପ୍ରସଙ୍ଗବେଳେ ସହକାର ମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ଆଲୋଚନା କଲେ ବିଷୟଟି ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇ ପାରିବ । ଦୁଇଟି ମହାସ୍ବର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସହକାର ପତ୍ରିକା ନବନିର୍ମାଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ସବୁଜଦଳ ସାଧକଗଣ ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖନୀ ଗୁଳନା କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ସହକାର ପତ୍ରିକାର ଦାନ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ଏହି ପତ୍ରିକାର ୧୩୩୨ ସାଲଠାରୁ ୧୩୩୭ ସାଲ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ସଂଖ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚନା କଲେ ଥିଲା କେତେଗୋଟି ଜୀବନ-ଚରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହୋଇଥିବା ପାଠକର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼େ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଏହି ଦୀର୍ଘକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅଲେଖ କରି ଅଛୁ ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ (୧୩୩୨-୩୩) ସାର୍ବଜନିକ ଉତ୍କଳସ୍ବୟମ୍ (୧୩୩୭-୪୪) ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ (୧୩୩୭-୩୩) ଲୋକମାନଙ୍କ ବାଲଗଜାଧର ଚଳକ (୧୩୩୭-୪୪) ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ (୧୩୩୭-୩୩) ମହାପ୍ରାଗାନ୍ତ, କବି, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୩୩୭-୩୩) ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ (୧୩୩୭-୩୩) ଶ୍ରୀମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ (୧୩୩୭-୩୩) ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର

(୧୩୩୪-୭ମ କଲସ ୧ମ ଅଞ୍ଚଳ) ଅଲ୍ଫ୍ରେଡ୍‌ଙ୍କୁ ହଲ (୧୩୩୪ ୭ମ ଶ୍ରେଣୀ ୧ମ ଫାଖ୍ୟା) ଜୟଦେବ ଓ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ (୧୩୩୫-୮ମ କଲସ ୧ମ ଅଞ୍ଚଳ) କବି ଦାନକୃଷ୍ଣ (୧୩୩୬ ନବମ କଲସ ପଞ୍ଚମ ଅଞ୍ଚଳ) ଆଧୁନିକ ଭାରତ ଓ ରାଜା ରାମମୋହନ (୧୩୩୭-୧ମ କଲସ ୧ମ ଅଞ୍ଚଳ) ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଜୀବନ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସଞ୍ଚିତ । ସାପ୍ତକ କାଳରେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଭାରତୀୟ ଜନମାନସରେ ଚାଲି ଯୁଷ୍ଟି କରିଥିବାରୁ ଗାନ୍ଧି, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ତିଳକ ମହାରାଜ, ପ୍ରଭୁଦେବ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେହିପରି ସମ୍ଭାରକ ରାମମୋହନ, ଧର୍ମପ୍ରସାରକ ରାମକୃଷ୍ଣ, କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, କବି ଜୟଦେବ ପ୍ରଭୁଦେବ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କେତେକ ବିଦେଶୀ ସମାଜ ସେବାଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି । ତେବେ ସହକାର ପକ୍ଷିକାର ଏକାଧିକ ଫାଖ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀ ଅଲେଖ ପ୍ରସାଦ ଦାସ ଧାର୍ବାରାହକ ଭାବରେ କାଳିନ୍ଦୀ କମିଳାଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ଏକ ଜୀବନଚରିତ ହେଲେ ହେଁ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲେଖକ ଏହି ଜୀବନ ଲେଖିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ଟିପ୍ପଣୀ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୧୯ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଳିନ୍ଦୀ କମିଳା ବନ୍ଧୁ ରହିଥିଲେ । ତେଣୁ ଅନୁନ୍ନତ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏପରି ଜଣେ ବରପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୟପୋଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରଦାନ କରି ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ଲେଖିଥିଲେ—

“କାଳିନ୍ଦୀ କମିଳା, ବା କାଳିଆ ତାକୁର ବା କଳିଆ ସୁନାଶଙ୍କ ନାମ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲାରେ ଖୁବ୍ ଜଣା । ତାକୁର ହସାବରେ ସେ ମହାସାଧାରଣରେ ପରିଚୟ ଥିଲେ । ଭକ୍ତ ହସାବରେ, କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍ ପ୍ରତାପ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଏବଂ ଆଉ କେତେଜଣ ତାଙ୍କୁ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ‘ଜୀବନ’ ତାଙ୍କର ଲେଖା ହୋଇଅଛି ତାହା ତାଙ୍କ ନିଜର ହାତ ଲେଖାରୁ ଶୁଷ୍କ ଅଳ୍ପ ସଂଶୋଧନ କରି ଲେଖା ହୋଇଅଛି । କାଳିନ୍ଦୀ ଲେଖା ପଢ଼ା ସେପରି ଜାଣି ନଥିଲେ, ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଅତି ବିଶ୍ଵାସ ବାଲେଶ୍ଵର କଥିତ ଶୁଷ୍କରେ । X X X କାଳିଆ ସୁନାଶଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରତାପଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଥରେ କହିଥିଲେ— ଓଡ଼ିଆମାନେ ବିଚ୍ଛେଦନ ଦେଇ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ— କୋହିଲେ ଏତେ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଦେଶ ପାଠଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ଭାରତ ବିଖ୍ୟାତ କରିଥାନ୍ତେ । (ସହକାର—୧୩୩୭—ନବମକଲସ—ଷଷ୍ଠ ଅଞ୍ଚଳ—ପୃ ୧୮୭)

ତେବେ ସୁଖର କଥା ଯେ ଏହି ସମୟରେ ଜୀବନ ରଚନା ପ୍ରତି ଆଦର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ପଦ୍ଧତିକା ଏହିପରି ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସାର ସଫଳ ନାମରେ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ବାର ଜୀବନମାଳା ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରସାର କରିଥିଲେ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସହକାର ପକ୍ଷିକା ୧୩୩୩—୭ଶ୍ରେଣୀ ୧ମ ଫାଖ୍ୟାରେ ଟିପ୍ପଣୀ ପ୍ରଦାନକରି ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସାର ସଫଳ ଭରଫରୁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରହ ଲାଗିଅଛି । ଶୁଣାତେ, ଆଗାରକାର୍, ଗୋଖଲେ, ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ମଧୁସୂଦନ

ରାତ୍ରି, ପ୍ୟାସମୋହନ ଓ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନା ଲେଖା ଏବଂ ସଂଗ୍ରହ ଗୁଣିଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାଧୁପୁରୁଷ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ହାଡ଼ିଦାସ (ଛତିଆ) ବଳରାମଦାସ, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ, ଅନାହାସ ବାବା (ଅଲେଖ ଧର୍ମଗୁରୁ)ଙ୍କର ଜୀବନା ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣିଛି । ଜୀବନା-ଲେଖକ ଏବଂ ଜୀବନା ସଂଗ୍ରହକ ମାନଙ୍କୁ ଜୀବନା ଲେଖି ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସାହୃଦ୍ୟ ପ୍ରସାର ସଂଘକୁ ପ୍ରେରଣ କରିବାକୁ ‘ସହକାର’ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ “ପଞ୍ଚାମୃତ” ନାମରେ ଏକ ବିଖ୍ୟାତ ଶିଶୁ ଉପଯୋଗୀ ସାହୃଦ୍ୟ ପଦିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । କଟକ ଟ୍ରେଡ଼ିଂ କମ୍ପାନୀ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ପଦିକାର ସଫାଦକ ଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଗୁରୀ ଏବଂ ଅଗଣି ଦାସ । ଏଥିରେ ପ୍ରାୟ ଘଟେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜୀବନଚରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଉପଯୋଗୀ ଭାଷାରେ ଗାର ନବନାଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପାଦେୟ ହେଉଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ ସଂଖ୍ୟାରେ ଜୀବନଚରଣର ଲେଖକ ଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଗୁରୀ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୌରବଙ୍କର (୧୭୩୩ ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ ୩ । ୪ ସଂଖ୍ୟା) ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ (୧୭୩୩ । ୫ମ ସଂଖ୍ୟା) ପଠାଣି ସାମନ୍ତ (୧୭୩୪ । ୭ମ ସଂଖ୍ୟା) ଫକୀର ମୋହନ (୧୭୩୪ । ୧୦ମ ସଂଖ୍ୟା) ସାର୍ ଆଶୁତୋଷ (୧୭୩୪-୨ । ୮ ସଂଖ୍ୟା) ବିଦ୍ୟାସାଗର (୧୭୩୪-୧୧ । ୧୨ ସଂଖ୍ୟା) ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ଲେଖକ ଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆଗୁରୀ । କେବଳ କିଛି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ (୧୭୩୪-୨ । ୩ ସଂଖ୍ୟା) ଜୀବନାଟି ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଗୁରୀ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହି ଜୀବନଚରଣ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ କପରି ପ୍ରେରଣାର୍ଥରେ ଥିଲା ତାହା ଯେକୌଣସି ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇପାରିବ । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ଜୀବନା ଲେଖକ ଲେଖିଥିଲେ ଏହିପରି— ଓଡ଼ିଶାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ସଂସ୍କୃତ ଜାତୀୟ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବିବରଣ ଆନ୍ତେମାନ୍ତେ ବରାବର କହିଆସୁଅଛି । ମହାପୁରୁଷ ମାନଙ୍କ ବୃତ୍ତନ୍ତ ଜାଣିଲେ ହୃଦୟ ପବନ ହୁଏ ଓ ଚରଣ ଉନ୍ନତ ହୁଏ ।

ରୁନ୍ଦେମାନେ ପୁରୁଷରେ ରାଜରାଜମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଥିବ । ରାମାୟଣରେ ଜନକଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଥିବ । ଜନକ ଜଣେ ରାଜରାଜ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ସାଧାରଣ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଖୁବ୍ ଉନ୍ନତ ଭାବରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇ ପାରନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜର ଦେବଭୂଲ ଚରଣ ଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟର ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିଥାନ୍ତି । ଆଜି ଆନ୍ତେମାନେ ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ବିବରଣ ରୁନ୍ଦେମାନଙ୍କୁ କହିବୁଁ, ସେ ଜଣେ ରାଜରାଜ ଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରେ । ତାହାଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ । କେବଳ ଭୁବନାରୀୟ ନୁହଁନ୍ତି, ଅଶୀଞ୍ଜିଆ ଗାର ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଜର୍ଜିନ କରି ବାଳକ ବାଳିକାଙ୍କ ମନରେ ନୃତନ ଚେତନା ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଅଣିଦେବା ଥିଲା ଏହି ଜୀବନଚରଣ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତେଣୁ ପର୍ୟ୍ୟାୟ ଜାତର ଜଣେ ଯୋଗ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରାନ୍ତ କପରି ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ୧୫ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭକରିପାରେ ସେହି ବିଷୟରେ ସାର୍ ଆଶୁତୋଷ ଜୀବନାରେ ‘ପଞ୍ଚାମୃତ’ ପ୍ରସ୍ତୁତକରି ଅଛନ୍ତି । ଲେଖକ ଲେଖିଛନ୍ତି— ୧୮୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଅମୀର ଅଲି ବିସ୍ତୃତହୋଇଥିଲେ ଯେ ଆଶୁତୋଷ ହୃଦ୍ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ମୁସଲମାନଙ୍କ ଆକଳରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର

କରିଥିଲେ । X X X କେନ୍ଦ୍ରୀକର ‘ମେସେଞ୍ଜର ଅଫ ମାଥେମାଟିକସ’ ନାମକ ଗଣିତ ବିଷୟକ ପତ୍ରିକାରେ ଆଶ୍ଚତୋଷ ସାମୟିକ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଲେଖିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଛନ୍ଦ ଓ ଗବେଷଣାର ପରିଚୟ ପାଇ କେନ୍ଦ୍ରୀକର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗଣିତ ଆଧ୍ୟାପକ କେଲିସାହେବଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ କ୍ରମେ ତାହାଙ୍କୁ ‘ରୟାଲ ଏସିୟାଟିକ ସୋସାଇଟିର’ ସଦସ୍ୟ ମନୋନୀତ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ଏଫ୍. ଆର୍. ଏସ୍. ଇ. ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । X X X ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଦେଶୀୟ ଲେଖ ଏମ୍. ଏସ୍ ପରୀକ୍ଷାରେ ଗଣିତରେ ପରୀକ୍ଷକ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଆଶ୍ଚତୋଷ ହିଁ ପ୍ରଥମ ପରୀକ୍ଷକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । X X X କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆଶ୍ଚତୋଷଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଆଶ୍ଚତୋଷ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଜୀବନ ଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରିକା ପତ୍ରିକାର ଦାନ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର-ମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ବହୁବର୍ଷକାଳ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ତାହାର କେତେକ ଅଂଶ ସତ୍ୟବାଦୀ ମାସିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ସେହିପରି କିଛି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଭରତଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନ “ନବଜୀବନ” ମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ପାଠକର ହୃଦୟଗତ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କଲେ ‘ହିନ୍ଦୁ’ ପତ୍ରିକାରେ ନାରାୟଣ ଶରବର ସାମନ୍ତ, ପୌରୁଷରେ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ପରିଜା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ସାମୟିକ ଆତ୍ମଜୀବନ ଗାଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

ସାପ୍ତାହିକ କାଳରେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ଭା ଜଗତରେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରମରେ ଜୀବନ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବାରୁ ପତ୍ରିକାପତ୍ରିକାରେ ସେହି ଧରଣର ଲେଖା ଆଉ ସ୍ଥାନ ଲଭି କରୁନାହିଁ । ତେବେ ସୂଚି ଗୁରୁତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେଳେବେଳେ ପତ୍ରିକା ପତ୍ରିକା ଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ ପ୍ରକାଶ କରି ପାଠକ ମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଉତ୍ତର ପାଳନକାଶ ଉଦ୍ୟୋଗଗଣ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପୂଜା କାଳରେ ସ୍ମରଣିକା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଜୀବନଚରିତ ଦେବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ଜଣାଯାଏ ।



ଆତ୍ମଚରିତ ଓ ତାର ଲୁପ୍ତକାଶ

“ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଆତ୍ମଚରିତର ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ କମ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବାସ୍ତବିକ ଅଙ୍ଗୁଳିମେୟ ଆତ୍ମଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଜୀବନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପରି ଆତ୍ମଚରିତ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ଚଳଚଞ୍ଚଳ କରିଦେଇଥାଏ । ହଟ୍ଟଲରଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ *Mein Kampf*, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର *My experiments with Truth*, ଜବାହରଲାଲଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ସ୍ତବ୍ଧାନ୍ତକାଶୀ ପ୍ରସାଦ ଆନୟନ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖକ ଏବଂ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ଏ ଦୁଇପକ୍ଷର ଦାୟିତ୍ବ ଖୁବ୍ ଅଧିକ । ସେମାନେ ପାଠକ ସମାଜକୁ କେଉଁ କଥା ଶୁଣାଇବେ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର କେଉଁ ଦିଗଟି ଚିହ୍ନଟ କରିବେ, ଅନୁଭୂତିର କେଉଁ ଦିଗଟି ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବ, ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଧାନତା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶେଷତଃ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ କାଳରେ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ପାଠକ ସମାଜର ଅଭିମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ମନୋରାଜକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଲେଖିବା ବିଧେୟ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିଶିଷ୍ଟ ବଙ୍ଗୀୟ ସମାଲୋଚକ ଶ୍ରୀ ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି—ଜୀବନଚରିତ ବ୍ୟତୀତ ‘ଆତ୍ମଚରିତ’ ନାମକ ଆଉ ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ସାହିତ୍ୟରେ କଥା ନା ବୋଲିଲେ ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ଅସଫୁର୍ତ୍ତ ଅକିୟା ଯାଇବେ । ତାଃ ଜନ୍ମସନ୍ ବଲେନ୍‌ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନଚରିତ ଆତ୍ମକୃତ ହେବେ ବାସ୍ତବିକ । ଏକ ହୁଏତେ କଥାଟି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଅନେକ ସମୟ ଦେଖାଯାଏ, ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖକଗଣ ଆତ୍ମଚରିତକେ ଏମନ ଦାୟିକତା ଓ ଅସାମାନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀହୀନ ବର୍ଣ୍ଣନାୟ କାନ୍ତ ଓ ମିଥ୍ୟାର ପ୍ରଶ୍ନସ୍ଥେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ କରିବେ ଯେ ଯେବେ ଦେଖିଲା ଆମର ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରତି ଉକ୍ତି, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଗୁଣିତେ ପାରିନା । ବିଶେଷତଃ ଲେଖକ ନିଜେ କଥା ବଳିତେ ଗିୟା ଯତନ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତା କାଳେ ପାଠକଙ୍କର କଥା ସୁରକ୍ଷା କରିବେ ତତ୍ତ୍ୱେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଗୁଣି ଆସିଲା ପଡ଼ାୟ ଡାହାଣ ଜୀବନେର ଅନେକ ଗଣ୍ଡର କଥାକୁ ଚିନି ପାଠକଙ୍କର ନିକଟ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିତେ ପାରିବେ ନା । ଫଳେ, ଚିନି ଅକପଟେ ଆତ୍ମଚରିତ ରଚନା କରିତେ ପାରିବେ ନା । ଏହି ଜ୍ଞାନ ଆତ୍ମଚରିତ ଅନେକ ସମୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନେର ସଠିକ୍ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ନୟ । କିନ୍ତୁ ଚିନି ଜୀବନେର କଥା, ଅଭିଜ୍ଞତାର କଥା ଅକପଟେ ବିବୃତ୍ତ କରିତେ ପାରିବେ । ଡାହାଣ ଗ୍ରନ୍ଥେ ସତ୍ୟ ଯେ ରୂପ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରାଣରସେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୁଇଲା ଉଠେ । ତାହା ଚରଦିନେର ସାହିତ୍ୟ ହୁଏତେ ଅନବଦ୍ୟ । ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖକଙ୍କର ପକ୍ଷେ ଅତି ମାନ୍ୟତା ନମ୍ରତା ବା ଅତିମାନ୍ୟତା ଆତ୍ମ-ସଚେତନତା ଉଦୟକୁ ଛାଡ଼ିବ ।”

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯୌତୁକ୍ୟ ଯେ ତାର ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମଚରିତ୍ର ଏକ ଅନ୍ୟସାଧାରଣ ଆତ୍ମଲିପି । ଏଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଯେଉଁ ମହନୀୟ ଦଗଢ଼ି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ତାହାର ଉଲ୍ଲାନା ନାହିଁ । ଅଥଚ ଶ୍ରେୟସୀର ଅନୁରୋଧରେ ସତ୍ୟଦ୍ରଷ୍ଟା ରୁଷିଙ୍କ ପରି ଜୀବନର ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ମାମିକ ଅନୁଭୂତି ବ୍ୟକ୍ତି କରିବାରେ ଲେଖକ ଆଦୌ କୃଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପାଠକମାନେ ପ୍ରାୟଶଃ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ କବିବର ରାଧାନାଥ ହେଉଛନ୍ତି ଆମ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମଚରିତ୍ର ଲେଖକ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେ କେବଳ ଅଗ୍ରଦୂତ ନୁହନ୍ତି, ଆତ୍ମଚରିତ୍ର ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବୈପ୍ଳବିକ ଭୂମିକା ଅନସ୍ମିକାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ଦୁଃଖର କଥା ସେହି ଐତିହାସିକ ଦଲିଲ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶିତ । ଦୀର୍ଘକାଳ ପରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଆତ୍ମଲିପି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉ ନ ଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା । ତେବେ ଏହି ଆତ୍ମଲିପି ସମ୍ପର୍କରେ ‘ରାଧାନାଥ ଜୀବନରେ’ ବିସ୍ତୃତ ସୂଚନା ଏବଂ ତାର ବିସ୍ତୃତ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା ଚରଣ ରାୟ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—ରାଧାନାଥଙ୍କର ଆତ୍ମକଥା ନାମକ ପ୍ରକାଶ ପୁସ୍ତକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପ୍ରକାଶିତ ପାଣ୍ଡୁ-ଲିପିରେ ରହିଅଛି ।

(ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନ—ପୃ ୪୭୩—୧୯୪୧)

ଏହି ବିଶାଳ ଆତ୍ମକଥାରେ ରାଧାନାଥ ଯାହା ଲେଖିଥିବେ ତାହା କେବଳ ଅନୁମାନ କରିବାର କଥା । ସେ ଥିଲେ କବି, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ଓ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଜାତୀୟତାବାଦୀ । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ପରିଭ୍ରମଣ କରି ବହୁ ପ୍ରଧାନ ରାଜ ପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆସିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଭୂଷଣରେ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଉଦୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେ ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କାଳରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଗିଷ୍ଠ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ଝଡ଼ଝଣା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିଦ୍ବିୟା ସ୍ବରୂପ ଶିକ୍ଷା, ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସମାଜରେ ଯେଉଁ ଅସ୍ବଚଳାୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା ସେ ସବୁର ଟିକିନିଖି ଚନ୍ଦ୍ର ରାଧାନାଥ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବେ । ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାର କାଳରେ ଏ ଦେଶରେ ଜନସାଧାରଣ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାରୁ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କିପରି ଅକୃଷ୍ଣ ସହଯୋଗ କରିପାରୁ ନଥିଲେ, ବିଦେଶୀ ଧର୍ମଯାଜକ ଗଣ କିପରି ଏ ଦେଶରେ ଧର୍ମପ୍ରସାର କରି ନିଜ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରୁଥିଲେ, ନୃତନ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସତ୍ୟତା ଲୋକର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ସମାଜରେ ଯେଉଁ ବୈପ୍ଳବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନମାନ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ହୁଏତ ସେସବୁର ଅନେକ ବିବିଧ ଏବଂ ସ୍ବାଦ୍ୟ ବିବରଣୀ ଏହି ‘ଆତ୍ମକଥାରେ’ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିବ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ନବବିଧାନ ପୁସ୍ତକରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ସ୍ବଗୟାଧିଷ୍ଠିତ ନିଜନିଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଶେଷ ଜାଣି ଅର୍ଜନ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇବା କଥା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କବିଙ୍କର ନିଜସ୍ବ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିବ । ମାତ୍ର ଆତ୍ମକଥା ପ୍ରକାଶିତ ନହେବା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଇତିହାସର ଏକ ଗୌରବମୟ ଅଧ୍ୟାୟ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପାଠକ ମୁହାଁର

ଅଗୋଚରରେ ରହୁଯାଇଥିବୁ । ଜୀବନ ଲେଖକ ସେହି ‘ଆତ୍ମକଥା’ରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ନିଜର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ପ୍ରକାଶ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ତହିଁରୁ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଲେଖାର ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ଦରଦାମନୀବନର ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକଧାରଣା କରାଯାଇପାରେ । ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ଯେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଗୁଳନା ନାହିଁ । ସେ ଥିଲେ ସତ୍ୟର ପୂଜାରୀ । ଜୀବନର ପରିଣତ ବୟସରେ ବଙ୍ଗଦେଶର ହୁଗୁଳି ଜିଲ୍ଲାରେ ପରିଦର୍ଶକ କର୍ମରାଶି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲାବେଳେ ଦୈବଦୂର୍ଘିପାକରୁ ସେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷିତା ମହିଳାଙ୍କ ପ୍ରଗେତନାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କର ଆକର୍ଷକ ଭାବରେ ଚରିତ୍ରର ସ୍ଥାନ ନ ହେଲା । ଦୀର୍ଘ ସାତେ ଗୁରବର୍ଷ କାଳ ଦାରୁଣ ଅନୁତାପ କରି ପରିଶେଷରେ ସେ ସତ୍ୟକୁ ସଫାର ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିଲେ । ତାହା ‘ଆତ୍ମବିବେଚନା’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପ୍ରଚ୍ଚରିତ ହୋଇଥିଲା ୧୯୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ଆତ୍ମବିବେଚନା ରାଧାନାଥଙ୍କର “ଆତ୍ମକଥା” ଏହି ଘଟଣାର ବହୁ ପୃଷ୍ଠରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବ । ଆତ୍ମବିବେଚନାରେ କିଏ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ମୋହୋର ଜୀବନର ୫୨ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋହର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଗୁରୁତର ସ୍ଥାନ ଘଟି ନଥିଲା । ୫୩ ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୁଁ ବିଦେଶରେ କୌଣସି ବିଦ୍ୟୁଷୀ ମହିଳା ସହୃଦ ପଡ଼ିଗଲେ । ତାହାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାଧାରଣ ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏବଂ ରଚନାର ପରିପାତ୍ରରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲି ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ସହୃଦ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ହେଲା । ଏ ସମସ୍ତ ସତ୍ୟଗୁଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାହାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଅତି ବିକୃତ ଥିଲା, ଏହା ମୁଁ ସେ ସମୟରେ ଜାଣି ନଥିଲି । ତାହାଙ୍କ ବିକୃତ ଚରିତ୍ର ପ୍ରଭାବରେ ମୋର ଚରସଂସା ବ୍ରତ ନଷ୍ଟ ହେଲା । ସମୟ ସମୟରେ ବିବେକ ଜାଗରିତ ହେଉଥିଲା ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେହି କୁହୁଳିନୀର କୁହୁଳି ଏବଂ ମାୟାଜାଲ ପ୍ରଭାବରେ ବିବେକବାଣୀ ନିଷ୍ଫଳ ହେଉଥିଲା । ଏଣେ ପ୍ରଲୋଭନ ଏବଂ ବ୍ୟାଧିକା । ପୁଣି ତେଣେ ସନ୍ନିବିଧ ପ୍ରଣୟ, ଏହିପରି ଉଭୟ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ି ମୋହୋର ଆତ୍ମା ନିଷ୍ଠୁର ଚେଷ୍ଟା ଅନେକ ସମୟରେ ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ବୋଲି ମୋହୋର ପାପକୁ ଲାଗୁ କହୁନାହିଁ । ମୋହୋର ପାପର ଇୟାଦ ନାହିଁ । X X ଚରିତ୍ର ହରାଇ ମୁଁ ମୋହୋର ନିଶ୍ଚୟ ପରିବାର ବର୍ଗର କି ଉତ୍ସୁକର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କଲି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମନସ୍ତାପର କାରଣ ହେଲି, ଏହା ସ୍ମରଣ କରି ମୁଁ ନିରନ୍ତର ଆତ୍ମଗ୍ନାନରେ ଦୟାମାନ ହେଉଅଛି ।

(ରାଧାନାଥ ଜୀବନ—ପୃ ୪୭୪-୭୫)

ଏହି ଆତ୍ମଗ୍ନାନ କି ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲା ତାହା କବିଙ୍କର ‘ଆତ୍ମକଥା’ ପାଠ କଲେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହୋଇଥାଏ । ଆତ୍ମକଥାର କିୟଦଂଶ ନାମକରଣ କରି ଜୀବନ ଲେଖକ ରାଧାନାଥଙ୍କର ମନୋଭାବର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଦର, ଚରିତ୍ରବତ୍ତା, ଏବଂ ହୃଦୟର ନିର୍ମଳତା ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଧାରଣା କରାଯାଇଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ ସେ ଯାହା ଲେଖୁଥିଲେ ତାହା ହିଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ, ସତ୍ୟ ଉପରେ ଗଭୀର ଭାବରେ ଆଶ୍ୱାସପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ “Truth at any cost and at any sacrifice” ଉକ୍ତିଟି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥାର୍ଥରେ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ । ଆତ୍ମକଥାରେ ତାଙ୍କର ସାମୟିକ ଗୁରୁତ୍ୱିକ ସ୍ଥାନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ ଏହିପରି—“ପର ସ୍ତ୍ରୀ ସହପ୍ରଭୁଷ୍ଟା ହେଲେ ହେଁ !

ତାହା ପ୍ରତି ସାମୟିକ ପ୍ରୟତ୍ନର ଫଳ କି ଦାରୁଣ କି ଭୟଙ୍କର । ମୋହୋର ବୋଧହୁଏ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେ ରୂପ ପୁସ୍ତକ ରଚିତ ହେବା ଉଚିତ, ତାହା ଜଗତରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ମୋହୋର ଯେ ରୂପ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ ହେଉଛି ଏ ରୂପ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଜୀବନରେ ଭୋଗ ହୋଇପାରେ କଲ୍‌କାରେ ତାହା ମନେ କରିନାହିଁ । X X X ଅନ୍ୟର ରଚନାର କଥା ନୁହେଁ । ମୋହୋର ନିଜର ରଚନା ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ମନେକରେ ସେ ଭୁଲଣୀ ପ୍ରବଳ, ଦରବାର, ମହାଯାଯା ପ୍ରଭୃତିର ରଚନା, ସେତେବେଳେ ଲଙ୍କାରେ ମୁଁ ମୁଦୁମାଣ ହୋଇଥାଏ । X X X ମୁହିଁ ଟେକି କାହାର ସହୃଦ କଥା କହିବାକୁ ମୋର ପ୍ରବୃତ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ଉଲ୍ଲାସ କାହାକୁ କହିନ୍ତି ମୁଁ ଏଇ କେତେବର୍ଷ ହେଲି ଜାଣି ନାହିଁ । X X X

ମୁଁ ଅନେକ ବହି ପଢ଼ିଅଛି । Dante ପଢ଼ିଅଛି । ବାଲ୍‌ମୁକି ପଢ଼ିଅଛି କିନ୍ତୁ ପରାବାର୍ତ୍ତାବଳମନର ଫଳ ସ୍ବରୂପ ଇନ୍ଦ୍ର ଜୀବନରେ କି ରୂପ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ, ଏହାର ସମୁଚିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କୌଣସି ପୁସ୍ତକରେ ଦେଖିଲି ନାହିଁ ? ମୁଁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଯେଉଁ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଅଛି ଏ କଷ୍ଟର ଭୁଲନା ଜଗତରେ ନାହିଁ । ହାୟ ଶୈଳୀମାନ ସୁଦ୍ଧା ଲୋକେ ମତେ ରୁଷିଭୁଲ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଥାନ୍ତି ମୁଁ ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଉଅଛି ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଲୋକେ ମତେ ଏହି ରୂପ କହିନ୍ତି ଓ କହିଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ମୋହୋର ଆଚରଣ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଥିଲା । ହୃଦୟରେ ଶେଷ ଦିନବର୍ଷ ଭିତରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମୋହୋର ଚରଣ କଳ୍ପସିତ ହୋଇଗଲା । ହାୟ ! ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ସମୟରେ ଏ ରୂପ ଦୁର୍ଗତ କେତେଜଣଙ୍କର ହୋଇଥାଏ । X X X ମୋହର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କୁଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହେଲେ ହେଁ ଅଭ୍ୟାନ୍ତ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ । ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ହୋଇ କୁସଂସାରରେ ଲୋକର କି ରୂପ ପଦସ୍ଥଳନ ଦର୍ଶିଥାଏ, ମୋହୋର ଉଦାହରଣରୁ ତାହା ପରିଷ୍କୃତ ହୋଇପାରେ । X X X ମନେ କରିଥିଲି, ପେନ୍‌ସନ୍ ଦେଇ ଅବସରମତେ ମାତୃଭ୍ରଷାର (ଓଡ଼ିଆ ଭ୍ରଷାର) ସେବା କରିବ । ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂସ୍କୃତରେ କବିତା ଲେଖିବ । ମୋହର ଆଶା କେବଳ ଆଶାରେ ହିଁ ପରିଣତ ହେଲା । ହାୟ ! ମୋହୋର ପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟତମ ଉତ୍କଳଭ୍ରଷା, ମନେ କରିଥିଲି ପେନ୍‌ସନ୍ ନେଇ ରୁମ୍‌ର ସେବା ଏବଂ ଧର୍ମର ସେବାରେ ମନଃପ୍ରାଣ ଡାଳିଦେବ । କୁହକରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ଏ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲି । X X X ହାୟ ! କି ଦାରୁଣ ଭବିତବ୍ୟ ମୋହୋର ଅଦୃଷ୍ଟରେ ଥିଲା ! ‘ଦଶରଥ ବିସ୍ଫୋର’ ଭଳି ନୀତିପୁଣ୍ଡ୍ର କବିତା ଲେଖିବାର * । ୬ ମାସ ଉତ୍ତରୁ ମୁଁ ଏପରି ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ିଗଲି । * । * ବର୍ଷ ପୁର୍ବେ ପୁଅର ବିବାହୋପଲକ୍ଷେ ଅନେକ ସମ୍ପାନ୍ନ ଲୋକଙ୍କର ପରାମର୍ଶ, ଉପଦେଶ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଅନୁନୟ ହେତୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ନିର୍ଭୀକରେ ନୃତ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ମତ ହେଲା, ତାହା ଭାଗ୍ୟରେ ପୁଣି ଏହା ଦର୍ଶିଗଲା । X X

ସଂସାର ନିକଟରେ ମୋହୋର ବିନୀତ ନିବେଦନ, କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ନିବେଦନ, ମୁଁ ନିଜର ସ୍ଥଳନ ସକାଶେ ଆପଣାକୁ ଯେପରି ଚିରସ୍ଥାର, ଯେ ରୂପ ଧକ୍କାର ଦେଉଅଛି, ସଂସାର ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସଂସାର ନିକଟରେ ମୋହୋର କରପୁଟରେ ନିବେଦନ । ମୋହୋର ଦୁଷ୍ପର୍ଣ୍ଣ ସକାଶେ ମୋହୋର ଲୋଖାକୁ ଯେପରି କେହି ଦୋଷ ନ

ଦିଅନ୍ତି । ମୁଁ ଯାହା ଲେଖିଥିଲି, ସରଳ ମନରେ ଲେଖିଥିଲି । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସୁନାଦର ସହସ୍ରଗୁଣ ଭକ୍ତ । ସହସ୍ରଗୁଣ ପକ୍ଷପାତୀ ମୁଁ ମହାପାପୀ ହେଲେ ହେଁ ‘ଧର୍ମ ଏକାୟିନା ମହତ ପଣିଆ’ ଏହା ହିଁ ମୋର ମନର କଥା । କିପରି ମତିଭ୍ରମ ହେଲା, ପଦସ୍ଥଳନ ହେଲା, ଦାରୁଣ ପ୍ରଲେଭନରେ ଓ କୁଚକ୍ଷରେ ପଡ଼ିଗଲା ।”

(ରାଧାନାଥ ଜବନୀ—ପୃ ୪୭୭-୪୭୯)

ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ, ଜୀବନଚରିତ ଓ ପୁରଣିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର କବିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କେହି ଏହି ପ୍ରକାର ଗୁରୁତ୍ବିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଆଲୋକପାତ କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏପରି ଲେଖିଥିଲେ ପାଠକର ମନରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆସିବା ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟକର ହୋଇଥାନ୍ତା । ଅଥଚ ନିଜ ଭାଷାରେ ରାଧାନାଥ ନିଜ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୂର୍ଦ୍ଦଶାର ଯେଉଁ ମାର୍ମିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହାର ଗୁଲନା ନାହିଁ । ଏହା ପାଠ କରୁ କରୁ ରାଧାନାଥ ସ୍ବୟଂ ଯେପରି ଆଖିଆଗରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ଜଣେ ସାଧାରଣ ସାମାଜିକ ମଣିଷ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ କିପରି ଅସାଧାରଣ ଥିଲେ, ତାହା ଏହି ସନ୍ଧିପ୍ତ ଆତ୍ମକଥା ପାଠ କଲେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ ଏହି ‘ଆତ୍ମକଥା’ ଏବଂ ମଧ୍ୟ ଲୋକଲୋଚନ ଅଗୋଚରରେ ରହିଯାଇଛି । ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ମହାନ ସମ୍ପଦ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହୁଅନ୍ତା । ଏବଂ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ଗଦ୍ୟଶୈଳୀ ଓ ମାନବିକ ଧର୍ମର ଔକ୍ତାଳ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତା । ଏହି ଆତ୍ମକଥା ପୁଣ୍ୟିଙ୍ଗରୁପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା କି ନାହିଁ, ତାହା କହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ସେହି ପ୍ରକାଶିତ ‘ଆତ୍ମକଥା’ରେ କବି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ହାୟ ! ଯେବେ ମୁଁ ପୁଣି ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ମୋହୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ରୋମକ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ପାରନ୍ତି, ତାହା ଶ୍ରେୟ ବୃହତ୍ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ହେଉ ହୁଅନ୍ତା”

(ସ—ଜବନୀ—ପୃ ୪୭୯)

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମଚରିତ ଏହିପରି ଅପମୃତ୍ତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କାହିଁକି, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ସମକାଳୀନ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପରି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତର କେତେକାଂଶ ତତ୍କାଳୀନ ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟପଥ ‘ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷଣୀ’ ରେ ୧୯୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପରେ ୧୯୧୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସତ୍ୟବାଦୀ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ଆତ୍ମଚରିତର କେତେକାଂଶ

ଫଙ୍ଗରମୋହନ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ୧୯୮୮ ମସିହାଠାରୁ ତାହା କମଣ୍ଡା “ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ” ପତ୍ରିକାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଦୁଃଖରକଥା ଯେ ଫଙ୍ଗରମୋହନ ଜୀବନାବସ୍ଥାରେ ଆତ୍ମଚରିତର ପୁସ୍ତକ ରୂପ ଦେଖିପାରି ନଥିଲେ । ତାହା ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକର ‘ସୂଚନା’ ଶିବୋନାମାରେ ଲେଖକଙ୍କର ଯେଉଁ ମତାମତ ଦିଆଯାଇଛି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାତ୍ର ତହିଁରେ କୌଣସି ସମୟ ଉଲ୍ଲେଖ ନ ଥିଲେହେଁ ‘ଫଙ୍ଗରମୋହନ’ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଆତ୍ମଚରିତରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଯେଉଁ ପାଣ୍ଟୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ଆଜକୁ ଗୁରୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଗତ ହେଲା । ମୋହୋର ଚେତେଜଣ ମିତ୍ର ଏବଂ ପୁଣ୍ୟପ୍ରତିମ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ମୋହୋର ଆତ୍ମ-ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲେଖିବା ସକାଶେ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଜୀବନଚରିତର ବିଶେଷ ଅଭାବ । ମାତ୍ର ମୋ ତୁଚ୍ଛ ଜୀବନରେ ଜୀବନଚରିତର ଉପଯୋଗୀ ସେପରି ଗୁରୁତର ଉପାଦାନର ମଧ୍ୟ ନିଜାନ୍ତ ଅଭାବ । ବିଶେଷରେ ଯେପରି ସଜାଜ ଲେଖିଲି, ପାଠକ ମହାଶୟଗଣ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସହୃଦ ପୁସ୍ତକ ପାଠରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେବେ ସେପରି ଶକ୍ତି ମୋର ନାହିଁ । ତେବେ ଏହି ଦୁଃସାହିତ୍ୟିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହେବାର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କୈଫିୟତ ଅଛି । ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଆତ୍ମଜୀବନ ଲେଖକ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଜନ୍ମଭୂମିରେ ବିଚାରଣ କରିବେ । ଏହା ମୋହର ଧ୍ରୁବ ବିଶ୍ୱାସ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୂଳଦୁଆ ମାତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଅଛି ।”

ବାସ୍ତବିକ ଫଙ୍ଗରମୋହନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ଆତ୍ମଚରିତ’ର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ସେ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ବିନୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେହେଁ ଦୀର୍ଘ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ମୁକ୍ତା ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତ ଅନତ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଉପନ୍ୟାସ ମୂଳର ଶୈଳୀ ଜଣାଥାରେ ସମକାଳୀନ ଉତ୍କଳୀୟ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଫଙ୍ଗରମୋହନଙ୍କ କବିପୁରୁଷ ଯେଉଁ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା, ତାହାର ଚମତ୍କାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ଏବଂ ରସାପ୍ଳୁତ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପାଠ କଲେ ସମକାଳୀନ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି ତଳଚର୍ଚ୍ଚି ପରି ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ଜୀବନ୍ତ, ସ୍ୱାଭାବିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ରୂପାଙ୍କନ କୃତ୍ତିତ ଚରିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ତେବେ ଫଙ୍ଗରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ନାମରେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ ଏକାଧିକ ସଫୁରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ଓ ପ୍ରଚୁରିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି, ତାହା ଯେ ଲେଖକଙ୍କର ମୌଳିକ ଲେଖାର ବିକୃତ ରୂପାନ୍ତର, ଏହା ବୋଧହୁଏ ଅଧିକାଂଶ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଆତ୍ମଚରିତ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ଫଙ୍ଗରମୋହନଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ମେହନାମୋହନ ପ୍ରକାଶକ ହସାବରେ ମୂଳ ଲେଖାକୁ କାଟିଛୁଣ୍ଟି କରି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଫଳରେ ତତ୍କାଳୀନ ଉପାୟମାନ କବି ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସହକାର ମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ପ୍ରତିବାଦ କରି ଲେଖା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସେହି ଲେଖାର ଶିବୋନାମା ଥିଲା “ଫଙ୍ଗର-ମୋହନ”ଙ୍କ ଅଙ୍ଗ କର୍ତ୍ତନ ।

ସେ ଲେଖିଥିଲେ—“ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଚରପ୍ରିୟ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ପୁନଃଲେଖନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ ଧିକାରୀ ମୋହନମୋହନ ସେନାପତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଅଙ୍ଗ କର୍ତ୍ତନ କରିଅଛନ୍ତି । ବହୁଦିନ ତଳେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦେଖିଥିଲି । ଏବେ ପୁଣି ପଢ଼ି ଦେଖୁଛି ଶେଷରେ ୭ମ ଫାସ ପରିଚ୍ଛେଦ ଆଦୌ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଉପନ୍ୟାସର ସେ କି ପ୍ରକାର ଅଙ୍ଗହାନି ହୋଇଛି, ତା ସେ କୌଣସି ପାଠକ ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ । ଏଥିରେ ଇନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଓ ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ସନ୍ନ୍ୟାସଗ୍ରହଣ ଓ ବୃନ୍ଦାବନରେ ମିଳନ ପ୍ରଭୃତି ଗଳ୍ପର ଉତ୍ସାହ-ରୂପୀ ସଫଳାମାନ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ କାହିଁକି ସେ ବାଦ ଦେଉଛନ୍ତି, ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ । କେବଳ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ନୁହେଁ, ମୋହନ ବାବୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିଅଛନ୍ତି । ସେନାପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋହନ ବାବୁଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତର ଆହାରୁ ଅନେକାଂଶ ନାହିଁ । X X X

କିନ୍ତୁ ପରଲୋକ ଗତ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଜି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟଥା କରିବା ବ୍ୟବସାୟ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

(ସମ୍ପାଦକ—୧୩ଶ ଭାଗ ୫ମ ଅଧ୍ୟାୟ—ପୃ ୪୭୩)

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ଏକ କାଳଜ୍ୟୋତି ଜୀବନକାହାଣୀ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗତ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଜୀବନଚରିତ, ଆତ୍ମକାହାଣୀ ଏବଂ କିଛି ଚରିତ ଉପନ୍ୟାସ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ପରି ଆଉ କେହି ହୋଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ତାହା ଏକାଧାରରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଇତିହାସର ଅପୂର୍ବ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନଟର ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କର ମତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କ ମତରେ ଆତ୍ମଜୀବନଚରିତ କେବଳ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ନୁହେଁ । ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ଗୋଟିଏ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଚନ୍ଦ୍ରା-ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିକାଂଶ ଭାଗ ଯେଉଁ ଅଭାଗିନୀଳକ ଗଡ଼ଜାତ ମାହାଲ ଆଧୁନିକ ଜ୍ଞାନଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିଲା, ଏ ଜୀବନଚରିତ ସେହି ଓଡ଼ିଆ ଗଣ-ଜୀବନର ସାର୍ଥକ ପ୍ରତିଫଳନ ମାତ୍ର । ଦୀର୍ଘ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ବହୁ ବିଚିତ୍ର ଅନୁଭୂତି ଓ ବହୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ ସଫଳା ସାଧାରଣ ଏକ ଜୀବନ-ଇତିହାସକୁ ସାହିତ୍ୟ ପଦ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥାନା କରିଯାଇଛନ୍ତି । ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଜାତୀୟଜୀବନର ଅଙ୍ଗିଭୂତ ହୋଇ ପାଠକଙ୍କ ସ୍ୱଜନ ଶିଳରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ଶେଷ କରି ପ୍ରସ୍ତାର ପ୍ରତିଭା ଆତ୍ମଜୀବନରେ ହସ୍ତ ଦେଇଥିବାରୁ ‘ଜୀବନଚରିତ’ ଉପନ୍ୟାସପୁଲକ ବିଚିତ୍ରତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠିଛି । ଉପନ୍ୟାସ ଜନିତ କଳ୍ପନା ଓ ସୃଷ୍ଟିସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିବାରୁ ଏହା ସତ୍ୟ ଓ ବାସ୍ତବ ସଫଳା ସମ୍ବଳିତ ଏକ ମନୋଜ୍ଞ ଉପନ୍ୟାସ ପରି ଅନୁମିତ ହୁଏ । (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ—୧୮୦୩-୧୯୨୦ ପୃ ୩୭୫-୩୭୬)

ସମାଲୋଚକ ସୂତ୍ରରେ, ମହାନୁକ୍ତ ଭାଷାରେ ଫକୀରମୋହନ ଥିଲେ ଅଧିକ ସାଥକ ଜୀବନଶୈଳୀ । ଏପରି ଘଟଣାବହୁଳ ଏବଂ ଅନୁଭୂତି ବରିଷ୍ଠ ଜୀବନ କୃତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ତେଣୁ ନିଜର ଉପନ୍ୟାସ ସୁଲଭ ଭାଷାରେ ଫକୀରମୋହନ ସେହି ଘଟଣାବଳୀକୁ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ କରି ଆତ୍ମଚରିତକୁ ଉପନ୍ୟାସ ପରି ସୁଖପାଠ୍ୟ କରିପାରିଥିଲେ । ଏଠାରେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତର କେତେକ ଘଟଣାର ଛବିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ୧୯୨୭ ସାଲରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନଚରିତ ତାଙ୍କର ସୁଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର ମୋହନମୋହନ ସେନାପତି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଫକୀରମୋହନ ଇନ୍ଦ୍ରଧାମରେ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତକୁ ମନଇଚ୍ଛା କାଟି ସେ ପୁତ୍ର ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ପାଠକ ସେହି ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମଚରିତକୁ ମୌଳିକ ଲେଖା ମନେକରି ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ମୁଗ୍ଧ ହେଉଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ମୂଳ ଲେଖା ଏବଂ ପୁତ୍ରରେ ସ୍ଥାନଲଭ କରିଥିବା ଲେଖା ମଧ୍ୟରେ ଆକାର ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପୁତ୍ରକର ପଞ୍ଚଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ସହିତ ପଞ୍ଚିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶ ପାଠକେ ମିଳାଇ ଦେଖିପାରନ୍ତି । ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ହେଲା ‘ତେଜାନାଲରେ ଏସିଷ୍ଟେଣ୍ଟ ମେନେଜର୍’ । ପୁତ୍ରକରେ ଥିବା ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେ କପରି ଏକଟି ଟଙ୍କା ବେତନରେ ତେଜାନାଲରେ ଏସିଷ୍ଟେଣ୍ଟ ମେନେଜର ହେଲେ, ତେଜାନାଲରେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକର୍ତ୍ତା, ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଦେନାମୀ ଦରଖାସ୍ତ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଅବସ୍ଥା-ଚକରେ ତାଙ୍କର ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ମାତ୍ର ମୂଳଲେଖାରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଲେଖା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନବ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ । ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ‘୪ ଭାଗ ୧୯୨୭ ସାଲର ୨୩ ସଂଖ୍ୟାରେ । ପ୍ରକାଶିତ ପୁତ୍ରକରେ କେବଳ ତେଜାନାଲର ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ମାତ୍ର ଆଲୋଚ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଫକୀରମୋହନ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧେ କେତେକ ନୂତନ ଅଭିଜ୍ଞତା ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି ।

‘ସାହିତ୍ୟସରରେ ଅନ୍ୟଥର ଜାହାଜ ଡରି ଆଉ ବେପାନ କଥାଟା ଲେଖି ପକାଏ । ଅସାମୟିକ ଓ ଅସାମୟିକ ଏହି ଛତ୍ରକଟ ଦୋଷଯୋଡ଼ାକ ପାଠକେ ଆପଣ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ପୁତ୍ରକ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଭେଟିବେ । ପୂର୍ବେ ଏ ବିଷୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଅଛି । ଖ୍ରୀ. ୧୮୭୭ କି ୭୮ ସାଲରେ କଲିକତା ଯିବାର ପ୍ରଥମ ଥର । ସେ ସମୟରେ ବାଲେଶ୍ୱରବାସୀ ଛତ୍ରିମର ନାମ ମାତ୍ର ଶୁଣିଥିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ନଦୀକୁ ଛତ୍ରିମର ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ନଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରବାସୀ କଲିକତାକୁ ବଡ଼ ସଡ଼କ ଦାଣ୍ଡରେ ଯା-ଆସ କରୁଥିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ଠାରୁ କଲିକତା ଛତ୍ରିମର ବାଟ । ମୁଁ ଆଉ ଗ୍ରାମବାସୀ ଅନ୍ୟ ତିନିଜଣ ଏପରି ଚାଲିଗଲି ମିଶି କଲିକତା ଯାଉଥିଲୁ । ଯିବା ସମୟରେ ଶଗଡ଼ କଚଡ଼ାକଚଡ଼ି ଏବଂ ଚଟିଘରେ ଚୋରା କରୁ ଖିଅପିଆରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ବାହୁଡ଼ିବା ସମୟରେ ସଡ଼କ ଦାଣ୍ଡରେ ନ ଥିବ ବାଲେଶ୍ୱର ସହରବାସୀ ଜଣେ ମହାଜନର ଖଣ୍ଡେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜାହାଜ ବାଲେଶ୍ୱର ଅସୁଥିବା ଦେଖି ଜାହାଜରେ ଚଢ଼ି ବାଲେଶ୍ୱରକୁ ବାହାରିଲୁ । ଗଙ୍ଗାନଦୀ ଅତିକ୍ରମ କରି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିବାରୁ ତିନିଦିନ ଗତ ହେଲା । ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଗଙ୍ଗାସାଗର

ବଡ଼ାଘର ସଲଖା ସଲଖି ଜାହାଜ ନଙ୍ଗର କରି ରହୁଲ । ଘର ଅଧ୍ୟାୟ ସମୟରେ ଭୟଙ୍କର ବୃଷ୍ଟି ସହଜ ତୋଫାନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦଶବାର ହାତ ଉକ ସମୁଦ୍ରରୁ ଡେଇଁଗୁଡ଼ା ନ ଆସି ଜାହାଜକୁ ଖଣ୍ଡେ ସାମାନ୍ୟ ଘୋଲପରି ଦୂରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥାଏ । ଯୋଡ଼ାଏ ନଙ୍ଗରୁ ଜାହାଜକୁ ଧରି ରଖିପାରୁ ନଥାଏ, ବେଳେ ବେଳେ ଡେଇଁ ଉପରକୁ ଜାହାଜ ଖଣି ଉଠି ପୁଣି ଦଶ ବାରହାତ ଗଭୀର ଜଳରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥାଏ, ଥରକୁ ଥର ଜାହାଜ ଉପରକୁ ପାଣି ଉଠିଯାଇଥାଏ । ତଳେ ପଡ଼ିଯିବାବେଳେ ଜଣାଯାଏ, ଏହି ଜାହାଜ ରମାତଳକୁ ଗଲା । ଆଉ ଉଠିବ ନାହିଁ । ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଭାଲଗଛ ଉକ ପ୍ରମାଣ ଜଳ ଉପରକୁ ଉଠି ଉଠେ । ସେହି ସମୟରେ ମାଟି, ଖଲାସି, ତଣ୍ଡେଲ ପ୍ରଭୃତି ଜାହାଜନ କର୍ମରୂପମାନେ ଜାହାଜ ରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ନିରାଶ ହୋଇ କେବଳ ହାତଯୋଡ଼ି ଚିତ୍କାର କରୁଥାନ୍ତି । ମା' ଝାଡ଼େଶୁଣ୍ଢା, ବାବା କଦମରମୁଲ, ହେ ଦଶଆସୀ, ରକ୍ଷାକର, ରକ୍ଷାକର, ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଅ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଡେର ଦେବଦେବୀ ନାମ ଧରି ରଡ଼ା କରୁଥାନ୍ତି । ବୋଧ କରେ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ଯଦି ଦେବତାଙ୍କୁ ଡାକିଲେ କେହି ହେଲେ ରକ୍ଷା କରିବେ । ମୁଁ ଜାହାଜ ଉଡ଼ଣ ଉପରେ ନିଷ୍ଠିତ ମନରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ଜାହାଜର ଗତି ଏବଂ ମାଟି ଖଲାସୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟାକୁଳ ଅବସ୍ଥା ଦେଖୁଥାଏ, ମନରେ କରୁଥାଏ ମଣିଗଲେ କୁଆଡ଼େ କପରି ଡିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯିବ ଆତ୍ମବାନଙ୍କ ଗ୍ରାମରୁ ଗୋଟିଏ ପିଲା ଯୋ ଯାଙ୍କରେ ଯାଇଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ମୋ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଯେ ଗୁଲଗଲା । ସେ ପିଲାଟିକୁ ଦେଖି ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼ିଲି । ପିଲାଟି ତାର ମାତାର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର । କଲିକତା ଯାହା ସମୟରେ ତାହାର ମାତା କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ତାହାର ପୁଅର ହାତ ଧରି ମୋ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲା । ପିଲାଟାକୁ ବଦେଶରେ ରକ୍ଷା କରିବା ପକାଣେ ବାରମ୍ବାର ଅର୍ଜୀକାର କରିଥିଲା । ସେ କଥାଟା ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ମନରେ କଲି, ହାୟ ହାୟ ! ପିଲାଟାଟ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଣିଯିବ । ତାହାର ମାଆ ଶୁଣିଲେ କେତେ କାନ୍ଦିବ ! ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ହଠାତ୍ ତୋଫାନ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

“ପୃ ୫୪ । ୫୫ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକର ସଂସ୍କରଣ ପରିଚ୍ଛେଦରେ” “ବାଲେଶ୍ଵର ମିସନ ସ୍କୁଲରେ କର୍ମ” ବିଷୟ ସ୍ଥାନୋତ୍ତର କରିଛି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୯୧୭ ସାଲ ୨୨ଶ ଭାଗ ୧୦ମ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସେହି ଅଧ୍ୟାୟ ଉପସଂହାରରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଦେହପୀଡ଼ା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଚେତନାସୂୟୀ ଠାକୁର ମାଙ୍କ ସେବାସନୁ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ପତ୍ରିକାଟି ଲେଖକ ଠାକୁର ମା'ଙ୍କୁ ଯେଉଁ କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଇଛନ୍ତି ତାହା ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ । ଉଦାହରଣସ୍ଵରୂପ ଠାକୁର ମା'ଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଲେଖକ ଲେଖିଥିଲେ—“ସ୍ଵର୍ଗୀୟା ଠାକୁର ମା ମୋହର ଶୈଶବକାଳରୁ ପରମେଶ୍ଵର ମୋହର ପିତାମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରହସ କରି ପ୍ରକୃତରେ ତୁମକୁ ମୋ ଜୀବନପାଲିନା ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ସ୍ଵରୂପ ନିୟୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଣର ଦରଦ କାହାକୁ ବୋଲନ୍ତି ତାହା କେବଳ ତୁମ୍ଭଠାରୁ ପାଇଥିଲା । ହା କୃତ୍ୟୁ ମୁଁ । ଦିନ ହେଲେ ତୁମ୍ଭର କିଟ୍ଟମୟ ସେବା ଶୁଣି ସା କରିନାହିଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁଭାବ ବନା ମୋହର ଅଉ ଉପାୟ କଣ ?” ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ଉତ୍କଳର ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ସତ୍ୟବାଦୀରେ ୧୯୧୪ ସାଲ ଭୂଷଣ ଷଷ୍ଠ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ବୃକ୍ଷ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନରୁ ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହାର ନାମକରଣ ହୋଇଥିଲା “ବାଲେଶ୍ଵରରେ ବାଲିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ” । ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକରେ ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ସେହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁପ୍ତ ଆକାରରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ମୂଳ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଐତିହାସିକତା ଅଥବା କଳାପୁର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଆଂଶିକ ମାତ୍ର ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଥଚ ଫକୀରମୋହନ ବାଲେଶ୍ଵରରେ କେବଳ ନୁହନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାରେ କିପରି ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରସାରରେ ଅଗ୍ରଦୂତ ଥିଲେ ଏଥିରୁ ତାହାର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା ଓଡ଼ିଆ ପଠକମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମଚରିତ ପାଠ କରି ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗଟିମେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ନିଜ ଲେଖାର କୟଦଂଶ ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

“ଭାଲି ବସିଲେ କେତେ କଥା ମନରେ ପଡ଼େ । ହଠାତ୍ ଦିନେ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଉଦୟ ହେଲା—ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଘରର ଅଶିଷିତା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ-ଶିଷିତା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପଡ଼ା ଓ କଥା ଶୁଣିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ବ୍ୟବହାର ଦେଖିଲେ—ସିଲ୍ଲଇ, କାର୍ପେଟ୍‌ବୁଣା ଦେଖିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଶିଷିତା ସକାଶ ଶୁଭା ଜାତ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେପରି ଶିଷିତା ସ୍ତ୍ରୀ ବାଲେଶ୍ଵରରେ ନାହାନ୍ତି ? ଘେରୁମାନେ ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ମେମ୍ ଏବଂ ଶ୍ରୀଷ୍ଟାନ ସ୍ତ୍ରୀ । ହୁଏ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତ ଏମାନଙ୍କୁ ଘରେ ପୁରାଇବେ ନାହିଁ । ଏକ ଶିକ୍ଷଣରେ କ’ଣ ବସିବେ ? ମନରେ କାଲି ଆଜ୍ଞା, ପ୍ରଥମେ ମୋ ଘରେ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉ; ଯଦି ଚଳିପାରେ ତେବେ ପଡ଼ିଶା ଏବଂ ବିମରେ ବନ୍ଦୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଘରେ ଚଳାଇବାକୁ ହେବ ।

ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଘରୁ ପ୍ରାଚୀନା ସ୍ତ୍ରୀସବୁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ମୋ ବଡ଼ ଭାଇ ପୁଅ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଦାର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସେନାପତିଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଘରର କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଆଉ ଦୁଇଗୋଟି ମୋ ବାଲିକା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଗୋଟିଏ ଭାଇବୋହୂ । ଏମାନଙ୍କୁ ଚାହାଣ ଠିକ୍ କଲି । ସାହେବାଣୀ ନାମ ଶୁଣି ଅଛନ୍ତି, କେବେ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ି । ମାତ୍ର ମନ ମଧ୍ୟରେ ଭାରି ଭୟ ଥାଏ, କଣ ହେବଟି—ଶ୍ରୀଷ୍ଟାନ ସ୍ତ୍ରୀ ସହୃଦ ହୁଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଏକାଘନରେ ବସିବା ଏହା ଗୋଟିଏ ନୂଆ କଥା—କେ ଜାଣେ ହୁକା ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ । ସେ ସମୟ ସମାଜରେ ହୁକା ବନ୍ଦ ଗୋଟାଏ ଦାରୁଣ ଅପମାନର କଥା । ପାଟକ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏକଘରଥା ପରି ବିପଦନକ ।

ଦିନେ ଉପରଓଲି ଶ୍ରୀମତୀ ସିନ୍ଧୁ—ଶ୍ରୀମତୀ ହାଲମ୍ ଏବଂ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ସାହେବଙ୍କ ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ବଗି ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦୁଆର ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଘର ଭିତର ବାରିନ୍ଦାରେ ବସିବା ସକାଶ ଆସନ ପରାଯାଇଥିଲା । ପୁଅ ଶିକ୍ଷାଅନୁସାରେ ଘରର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଭ୍ୟାଗତ ମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ହାତ ଧରିଆଣି ବିଛଣାରେ ବସାଇଲେ । ମେମ୍ ସାହେବମାନେ ଚକାମାଡ଼ ଆଘନରେ ବସିଲା ଉତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କ ଗଳାରେ ଫୁଲମାଳ ଏବଂ ପାନଖିଲି ନେଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରଗଲା । ଶ୍ରୀମତୀ ସିନ୍ଧୁ ପରିଷ୍ଠାରେ ରୂପେ ଓଡ଼ିଆ କହି ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ଦେଖାସୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସାମୋତି ତାହାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ସେହି କେବଳ ବଡ଼ ବୋହୂ ସହୃଦ କଥାବାଣୀ ନାହିଁବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନ୍ୟ ବିବିଧ ଯୋଡ଼ିକ—ଏବଂ ହାତେ ହାତେ ଉଡ଼ୁଣା ଟାଣି ଦେଇ ବହୁ ଯୋଡ଼ିକ ରୁନି ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥୋପକଥନ ଉତ୍ତରେ ବହୁମାନେ କତା ପଡ଼ିବାକୁ ଏବଂ ସିଲ୍ଲଇ ଶିଖିବାକୁ

ସମ୍ମତ ହେଲେ ଶ୍ରୀମତୀ ସୁଧା ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇବା ସକାଶେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ସଙ୍ଗେରେ ଶ୍ରୀମତୀ ହାଲମ୍ ବଡ଼ ବଡ଼କୁ ଅନାଇ କହିଲେ—“ଏଁ ଏଁ ଏଁ ତୁମେ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଲରଙ୍ଗ ଲଗିଯିବ ଦେବେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନମନ ଯିବ ରୁମ୍ ସାମୀ’ । ସାମୀ ମରଯିବ ଏକଥା ଶୁଣିବା ହୁଏ ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନିଜନ୍ତ, କଷ୍ଟକର ଏବଂ ଅସମ୍ଭବ । ବିଶେଷରେ ବଡ଼ ବଡ଼ଟି କହିତ କୋପନ ସ୍ବାଭାବୀ ଥିଲେ ଶ୍ରୀମତୀ ହାଲମଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କୋପରେ କମି ଉଠିଲେଣି । ମୁଁ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲି । ଶୁଣିଆସି ଅନ୍ୟକଥା ପଚାଇ ସେ କଥାଟା ଡାଙ୍ଗିନେଲି । ମେମ୍ ସାହେବମାନେ ମେଲଣି ଦେଇ ଶୁଣିଗଲେ । ବଡ଼ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ରଡ଼ିଟାଏ କରି ଧାଇଁ ଆସି ମେମ୍ ସାହେବଙ୍କ ଉପର ରାଗ ମୋ ଉପରେ ଝାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତେମେ କହୁଥିଲ ପରା ମେମ୍ ସାହେବମାନେ ବଡ଼ ଭଲ ସ୍ତ୍ରୀ, ଭେର ଭଲ କଥା କହିବେ ? ହଁ, ସତ ବୁଝି ମେମ୍ଟି ବଡ଼ ଭଲଲେକ । କି ସୁନ୍ଦର କଥା ଜାଣେ, କେତେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କଥା କହିଲୁ । ଏ ତାହାଣି ଦୁଷ୍ଟାଟାକୁ ଘରକୁ ଡାକଲ କଥା ? ଏଟା ନିଶ୍ଚୟ ମଦଖାଏ—ଗୋରୁଖାଏ—ଜୁଆନ ମାଲକନିଆଟା । ମୁଣ୍ଡରେ ଲୁଗାମାନ୍ଦି, ଦାଣ୍ଡରେ ବୁଲୁଛି—ଏ ବୁଢ଼ାକର ଠିକ୍ ଠିକଣା କ’ଣ ? ଏଗୁଡ଼ାକୁ କ’ଣ ଭଲ ଲୋକେ ଦୁଆର ଚଢ଼େଇ ଦିଅନ୍ତି ? କଥା ନାହିଁ ବାଣ୍ଟି ନାହିଁ ଗୁରୁଟାରେ ଗାଲ ଦେଇଗଲେ ।”

ଅବଶ୍ୟ ନିଜ ଘର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମେମ୍ଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବାରେ ଫକୀରମୋହନ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ । ଏପରି ତମକାର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରକାଶିତ ଆତ୍ମଚରିତ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନଲାଭ କରିନାହିଁ । ତେବେ ସେ ସାହାହେଉ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାର ଚନ୍ଦ୍ର ଜାଣିତା ପାଇଁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ସଂପର୍କ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳରେ ନୌବାଣିଜ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଲେଖ, ଆନ୍ଦୋଳନ, ସ୍ଵେଚ୍ଛା ହର୍ଷଣ କାର୍ଯ୍ୟ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ଗଡ଼ଜାତର ଅନ୍ଧାର ଶାସନ, ସାହେବ କର୍ମରୂପ ମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣ ଲେଖନୀରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଆତ୍ମଚରିତର ସମ୍ପାଦନା ହେଲେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ମୂଳ ଲେଖାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରିବ । ତଥାପି ଏହି ଖଣିତ ଆତ୍ମଚରିତ ପାଠ କରି ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରିୟରଞ୍ଜନ ସେନ୍ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଥିଲେ ଯେ ତାହା ହେବ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ବାସ୍ତବିକ ସମକାଳୀନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତକୁଲି କହିଲେ ଚଳେ ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପରେ ଅନେକକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମଚରିତ କେହି ଲେଖିବାକୁ ସାହାସ କରି ନଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କର କହିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ନିଜର ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଇଛି । ୧୯୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଶା ପୁରୀପୁରୀ ସଂସଦ ଆନୁକୁଳରେ ପ୍ରହରାଜ ପରିବର୍ତ୍ତା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ ଏଥିରେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନର କ୍ରିୟାଦର୍ଶନ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛି । ସେହି ମୁଲ୍ୟବାନ ରଚନା ସମ୍ପର୍କରେ ପୁରୀପୁରୀସଂସଦ ସଭାପତି ଶ୍ରୀ କୁଞ୍ଜବିହାରୀସିଂହାସ ଲେଖିଛନ୍ତି—୧୯୪୯ରେ ରହିଥିଲା ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମଜୀବନ ଚରିତ ଲେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲା । ସେ ଲେଖିଥିଲେ ପୁଣି ମୋପରି,

ଜଣେ ଅନାମଧ୍ୟେୟ ସାହିତ୍ୟିକର ଅନୁରୋଧରେ । ଏପରି କହୁବା ଅବଶ୍ୟ ଧୃଷ୍ଟତା । ପୁନଃପୁନଃ ସମୟର ସମ୍ପାଦକ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଅତ୍ତରଚିତ୍ର, ଏକାଂଶ ମାତ୍ର ଆମର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଅଛି । ଅନ୍ୟ ଅଂଶମାନ କାହା ପାଖରେ ଥିଲେ ଦେଲେ ଆଗାମୀ ଜନ୍ମଦିନ ପୁଅରୁ ପ୍ରକାଶ କରିବୁ । ଯାହା ହେଉ ଅନୁରୋଧ କରି ଯେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ତାର ଏକାଂଶ ସଫଳତା କରି ସଦ୍ୟ ଫଳ ଭୋଗ କଲି—ଏହାହିଁ ମୋର ଆଶ୍ୱସ୍ତ୍ୟଦ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଆଜ୍ଞାବଦନ ଚରିତ୍ର ଫକୀରମୋହନ ଆଦିଚରିତ୍ରରୁ ନିକମା ହେବ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଶୈଳୀ ବିଭବରେ । ମୋ ଆଶା କେତେଦୂର ଚରିତ୍ରାର୍ଥ ହୋଇଛି, ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକମାନେ ବିଚାର କରିବେ ।

(୧୯୭୦—ପ୍ରହରାଜ ପରିକମା—ପୃ—୧୭୭)

ଆତ୍ମଜୀବନ ଶେଷରେ ମନ୍ତ୍ରଣ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରି ସମ୍ପାଦକ ଲେଖିଥିଲେ—ଏ ଆତ୍ମଜୀବନ ଅସମାପ୍ତ । ଶ୍ରୀବାକୁ ମିଳେ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଖାତାରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରହରାଜ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନର ଅବଶେଷାଂଶକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହୋଇ କେହି କାହା ହାତରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ୧୯୪୯ ସାଲ ପୁଅରୁ ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ୍ର ଲେଖା ହୋଇ ନଥିଲା ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ିଛି । କାରଣ ସେହି ସାଲରେ ଡାଃ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାସ ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଆଦିଚରିତ୍ର ଲେଖିବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରହରାଜ ୧୯୪୫ ସାଲରେ ହେଙ୍ଗଲୀ ଯାକ କରି ଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହାର ରଚନା କାଲ ୧୯୪୯ରୁ ୧୯୪୫ ମଧ୍ୟରେ । ଯାହାହେଉ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ୍ରରେ ସାଦେଇ କାଳର ଘଟଣା ବିଶେଷ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ । କାରଣ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ମେଧବୀ ଘଟଣା ଦହଳ ନଥିଲା । ଲୋକଜୀବନ ସହିତ ଯିଶିବାପାଇଁ ସେ ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ପାଇ ନଥିଲେ । ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶ୍ରାବଣେବାର ଯୌତୁକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଘଟି ନଥିଲା । ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ୍ରରେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ବ୍ୟାଗୁଚରିତ୍ରର ଅନେକ କଥା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଲେଖାଟି ସପ୍ତର୍ଷି ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିନ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଲେଖକ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ ଏକ ଜମିଦାର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମାନ ଥିବାରୁ ସେକାଳରେ ଜମିଦାରୀ ଚଳଣୀର କିଛି କିଛି ପରିଚୟ ଏହି ଲେଖାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ସେ ଲେଖିଥିଲେ—

“ନନ୍ଦା ନିଜେ ଆମ ଜମିଦାରୀ ବିଷୟ ବୁଝାପୁଝା କରୁଥିଲେ । କାହାକୁ ମ୍ୟାନେଜର କରି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଦର ଗୁମାସ୍ତା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି ଆଆନ୍ତି । ଜମିଦାରୀର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଡିଭିଜନ ଇଲାକାର ହସ୍ତାବ, ରିପୋର୍ଟ, ତହସିଲ ଆସିଲେ । ସେଥିର ଲେଖାପଢ଼ା ସଦର ହସ୍ତାବ, ବହିରେ ଚଢ଼ାଇବା, ମଫତଲ ତହସିଲଦାର ମାନଙ୍କଠାକୁ ଫୋକାବା ଫୁଲ୍ ମମାନଙ୍କର ଲେଖାଲେଖି କାମ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମହାନ୍ତି କରୁଥାଆନ୍ତି । ମୋ ପିଲା ଦିନେ ଆମ ଗୁମୁଚରଣ, ସଦର ଗୁମାସ୍ତା ଓ ମଫତଲ ତହସିଲଦାରମାନେ ତାଳପତ୍ର ଲେଖନ ସାହାଯ୍ୟରେ ସିଂହେର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଲେଖାପଢ଼ି ଚଳାଉଥିଲେ । ଗୋଟିଏ

ଲେଖା ପାଞ୍ଜି ବିଡ଼ା ପାଇଁ ତାଳପତ୍ରମାନ ଲେଖନ ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ହସ୍ତ ଦ୍ଵାରା କଟା-
ହେଉଥିଲା ଓ ପତ୍ରମାନଙ୍କ ମୂଳରୁ ପ୍ରାୟ ଗୁଣ ଆଙ୍ଗୁଳ ଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଉକ୍ତ ତାଳପତ୍ରମାନ ପୁରୁଲ
ବା ମଞ୍ଜୁଆ ଦ୍ଵାରା ଗୁଡ଼ା ହେଉଥିଲା । ପାଞ୍ଜି ବିଡ଼ା ବନ୍ଧା ସରିବା ପରେ ଲେଖା-ହେଉ ପାଇଁ
ତାଳପତ୍ରମାନଙ୍କ ଆଗ ପାଖ ଦୁଇଫାଳ ହୋଇ ଚାଲି ହେଉଥିଲା ଓ ଏହି ତାଳପତ୍ର ପୁଷ୍ପାର
ଦୁଇପିଠି ଲେଖାହେଉଥିଲା । ଏହିପରି କେତୋଟି ପାଞ୍ଜି ବିଡ଼ା ସଜଡ଼ା ହୋଇ ମାଦଳ ପରି
ରହୁଥିଲା । ଏହି ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ପୁରୁଲକୁ ଧରି ମାଦଳାମାନଙ୍କୁ ଏକ ଜାଗାରୁ ଅନ୍ୟ ଜାଗାକୁ
ଓହ୍ଲାଇ କରି ନେଇ ହେଉଥିଲା । ଟଗୋଟି କାଠ ଖୁଣ୍ଟିରେ ୧୫ ହାତ ଉଚ୍ଚରେ ଦେଉ
ହାତଲେଖା ଗୁଡ଼ିକ କାଠର ଆଡ଼ ଧାରଣା ମଗ୍ନ ହେଉଥିଲା ଓ ସେହି ଚଉକୋଣିଆ ଆଡ଼ଧାରଣା
ଉପରେ ମଦଳାକୃତି ପାଞ୍ଜି ବିଡ଼ାମାନ ସାଜତା ହେଉଥିଲା । କେଉଁ ମାଦଳାରେ କେଉଁ ସମ୍ବର
କଥା ଲେଖାଅଛି ତାହା ଛୋଟ ତାଳପତ୍ରରେ ଟିପାହୋଇ ରହୁଥିଲା । ଏହି ତାଳପତ୍ରକୁ ମାଦଳା
ତୋରିରେ ଝୁଲାଇ ଦିଆ ହେଉଥିଲା । ଚିଠିପତ୍ର ଓ କମଳାଶପତ୍ର ଆଦି ମଧ୍ୟ ତାଳପତ୍ରରେ
ଲେଖା ହେଉଥିଲା । କେବଳ ସରକାରୀ ଚିଠିପତ୍ର ପାଇଁ ହରତାଳି କାଗଜ (ଖୁନ୍ ବହଳିଆ
ଭିଷ୍ଣୁ ହଳଦିଆ ବା ନେଲିଆ ଦେଶୀ କାଗଜ) ଦୁଆଡ଼ ଓ କଳମ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିଲା ।
ଜଉବ ଭଉଁସିଆ, ଜମାଘେ, ଓଷାଝିଲବାକ, ଓଷାଗଜା, ସିନ୍ଧା, ରୋକଡ଼ ମହାଜନ
ଓ ଜମିଦାର, ଜମାଖରତ ହସାବ, ପାଉଁଡିପଟା ତାଳପତ୍ରରେ ଲେଖା ହେଉଥିଲା ।
ଏମନ୍ତକ ଖାତକ ମହାଜନ ଠାରୁ ରଖ କରି ତାଳପତ୍ରରେ ‘ଗେଜା’ ଲେଖି ଦେଉଥିଲା ।
ଉକ୍ତ ଜମିଦାର ଓ କରଣ ବଣର ସବୁ ପାଠ ପଢ଼ୁଆସିଲା ପିଲାଦିନୁ ତାଳପତ୍ରରେ ଲେଖନ
ଦ୍ଵାରା ଲେଖିବା ଓ ତାଳପତ୍ର ପାଞ୍ଜି କାଟିବା ପ୍ରଣାଳୀ ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ।” ପୃ ୩୭-୩୮ ।
ତେବେ ଆଲୋଚ୍ୟ ଜୀବନଚରିତରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରହରାଜ ନିଜର ସ୍ଵଳନ ଓ ପରିବାରଙ୍କ କଥା
କହିବା ସମୟରେ ସେ କାଳର କେତେକ ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସେ କାଳର
ଇଂରେଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ପିଲେ ସହର ବଜାରରେ କୁସଙ୍ଗରେ ରହି କେଲେବେଲେ ଅସବୁ ଚରିତ୍ର
ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଷ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦିଶା ଦିଅଥିଲା । ସେ ଜମିଦାର
ଘର ସନ୍ତାନ ଥିବାରୁ ସ୍ଵଳଳତା ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟ ବଶତଃ ବଳାସରେ ବଢ଼ି ଆସିଥିଲେ ।
୧୮୯୧ ରେ ପ୍ରହରାଜ ଏଣ୍ଟାନସ୍ ପାଶ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭୃତ୍ୟସମ୍ମାନ ଅଧିକାର
କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଫାଷ୍ଟ ଇଅରରେ ଯତ୍ନିଲବେଳେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ କୁସଙ୍ଗୀ କୁଟିଲେ ।
ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କମଣ୍ଡା ପଞ୍ଚମକାର ସେବାରେ ତାଙ୍କର ଅଧୋଗତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ
ନାନା ଦୁର୍ଘଟଣା ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ, ପିତା ତାଙ୍କର ମୁଖାବଲୋକନ
କଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ କିଛି କାଳ ପରେ ତରୁଣ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅନୁତାପ ଆସିଲା ।
ତେଣୁ ସେ ଦୃଢ଼ ପଡ଼ିଲା ହେଲେ କୁସଙ୍ଗରୁ ଦୂରରେ ରହିବେ ଏବଂ ଏଫ୍. ଏ. ପାଶ କରିବେ ।
ଏହି କାରଣରୁ ସେ ଦୁଇଥର ଏଫ୍. ଏ. ପାଶସାରେ ଅକୃତକାରୀ ହୋଇଥିଲେ ।
ତାଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ—

“ପଢ଼ାଘର ଖଜାରେ ସବୁବେଳେ ରହୁଥାଏ । କୃଥମୁଲେ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ କରୁଥାଏ ।
ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ଠାକୁ କିମ୍ବା ବଜାରକୁ ବୁଲିବା କେତେ ବନ୍ଦ କଲି ।

ସଙ୍ଗୀମାନେ ଆସି ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ମତେ ଡାକିଲେ ଶୁଭରମାନେ ମୋର ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ବାବୁ ଘରେ ନାହାଁନ୍ତି । ସଙ୍ଗୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପହଞ୍ଚିବା, ପହଞ୍ଚିବାହକଦ୍ୱାରା ସାକ୍ଷାତକର ପ୍ରାର୍ଥନା ହେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚାକର ମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ‘ବାବୁ ଘରେ ନାହାଁନ୍ତି’ । ମୁଁ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରଶ୍ରମ ପୂର୍ବକ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତତଃ ୫।୧୦ ଥର ଅବୃତ୍ତି କଲି । X X X ସେ ବର୍ଷ ମୁଁ ଏଫ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଲି ଓ ଫାଷ୍ଟ ଟ୍ରାକ୍ଟରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ପାରିଲି ।” (ପୃ ୧୧୩-୧୧୪)

ଏହି ଗୋଟିଏ ଘଟଣାରୁ ପ୍ରହରଜଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ନିଷ୍ଠା ସମ୍ପର୍କରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ସେ କେବଳ ଦୀର୍ଘ ୩୦ ବର୍ଷ କାଳ କଠୋର ଭାବରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ସାଧନା କରି ବିଶାଳ ପୁରୁଷତ୍ୱ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରଣୟନ କରିପାରନ୍ତି, ଚାକର ଦୟା କେବଳ ବାଲ୍ୟିକ ମହୁଷରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖେ କଥା ଯେ ପ୍ରହରଜଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜବନ କହାଣୀ ଜାଣିବା ପାଇଁ ପାଠକର ସୁଯୋଗ ଆସି ନାହିଁ । ପ୍ରକାଶିତ ଜବନଚରିତରେ ପ୍ରହରଜେ କେବଳ ୧୮୯୪ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦୀର୍ଘ ୫୦ ବର୍ଷର ପରବର୍ତ୍ତୀ କର୍ମମୁଖର ଜବନ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ କ’ଣ କେହିଛନ୍ତି ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ସୌଭାଗ୍ୟ ଯଦି ତାହା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ତେବେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପରି ତାହା ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜବନର ଏକ ରସାୟନ ମୁଲ୍ୟାଙ୍କନ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଲିଖିତ “ଜାତୀୟ ଜବନର ଆତ୍ମବିକାଶ” ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଆତ୍ମଚରିତ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅବ୍ୟବହୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ହୋଇଥିଲା ୧୯୭୭ ସାଲରେ । ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଆତ୍ମଚରିତର ଲେଖକ ଥିଲେ ଦୁଇଜଣ ସାହିତ୍ୟିକ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଲେଖକ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ଜଣେ ଚରମ ବିପ୍ଳବୀ ଏବଂ ଶକ୍ତିନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନର କର୍ମଧାର । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଜଣେ କିଶୋର ଭାବରେ ଦଶଧଳା ଗଡ଼ଜାତର ଅନ୍ଧାରମୂଳକରେ ଜବନ ଅନବହୃତ କରି ପରେ ସେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ମହାନ ପ୍ରୋତ୍ସାହକ ଭାବେ ଦେଖାଯିଲେ । ସେକାଳର ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ରାଜାପ୍ରଜା ସମ୍ପର୍କ, ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଲୋକ ମାନଙ୍କର ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା, ଗଡ଼ଜାତୀନ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ଓ ଅନୁସ୍ଥାନ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ସୋମାଞ୍ଚଳ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ପୁସ୍ତକରୁ ମିଳିଥାଏ । ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ନାଟକରେ ସେ ନିଜେ ଜଣେ ଅଭିନେତା ହୋଇଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ କିପରି ଜାତୀୟତାର ମହାନଗ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିଲା ତାହାର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ଏହି ଜବନଚରିତରୁ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ରାଜା ହରିହର ନାଟକ ଦେଖି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବାଲି ଜବନରେ ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିଥିଲା ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ସେହିପରି ଦୁଇଟି ନାଟକ ଦର୍ଶନ କରି ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜବନରେ ଗଭୀର ଭାବନାର ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ଲେଖିଛନ୍ତି— “ଇତିମଧ୍ୟରେ କଟକ ବାସିନ୍ଦ୍ରୀ ଥିବାବେଳେ ଘରେ ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା ।

ଆମ ହୃଦ୍ରେଳରୁ କେତେକ ଗୁପ୍ତ ନାଟକ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗଲି । ଗୁଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ନାଟକ ଦେଖି ଆସିଲି ପରେ ମୋ ମନ ଓ ଚିନ୍ତାରେ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଗୁଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ କପରି ଲଢ଼େଇ କରିଥିଲେ ସେ କଥା ଅନବରତ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ମନର ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଶିବାଜୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ନାଟକଆକାରରେ ଲିଖିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରିବାକୁ ପାଇଲି । ଶିବାଜୀ ନାଟକ ପାଠ କରୁ କରୁ ମୋଗଲ ବାଦ୍‌ସାହା ଆଉରଂଗଜେବ, ଶିବାଜୀଙ୍କୁ କପରି ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ରଖିଲେ ଏ ସେହି ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ଶିବାଜୀ କୌଶଲ କରି କପରି ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ ଇତ୍ୟାଦି ଘଟଣା ବିଶେଷ ଶ୍ରାବରେ ମୋର ଚିତ୍ତାକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ଏହି ଦୁଇଟି ଘଟଣା ପରେ ଦେଶପାଇଁ ଏବଂ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ କପରି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବୁ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରାବ ମନକୁ ବିଚଳିତ କଲା ।”

(ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆତ୍ମବିକାଶ—୨ ପୃ. ୪-୫ ୨୨)

ସେ ହେଉଛି ୧୯୧୨ ସାଲର କଥା । ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୀତିର ଗନ୍ଧ ନଥିଲା । ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ନଥିଲା । ଗୁଣିଆଡ଼େ କେବଳ ଅନ୍ଧକାର । ଦେଶ ଓ ଜାତି ଆଗରେ କେବଳ ପରାଧୀନତାର ଗ୍ଳାନି । କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ସମାଜକୁ ଆଲୋଚିତ କରିପାରୁ ନଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ସେତେବେଳେ କେତେକ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍କୁଲରେ ସରଳଜୀବନ ଯାପନ କରି ଶିକ୍ଷାଦାନ କରୁଥିବାରୁ ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଦେଶର ତରୁଣ ପ୍ରାଣକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଲଳ ଦେଉଥିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଶିକ୍ଷକମାନେ ହିଁ ଗୁପ୍ତ ସମାଜର ଆଲୋକବର୍ତ୍ତନ । ଶିକ୍ଷକ ଆଦର୍ଶପ୍ରାଣ ହୋଇ ବୈପ୍ଳବିକ ଭୂମିକା ସ୍ୱହସ୍ତ କଲେ ଗୁପ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରିରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମିସନ ସ୍କୁଲରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଏହିପରି ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି— “ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବାବୁ ସବୁ ବିଷୟରେ ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ ଉତ୍ତେଜନା ଦେବା ବ୍ୟକ୍ତ । ସେ ଯାହା ଶ୍ରାବଥିବେ ତାହା କରିଯିବେ । ଏଥିପାଇଁ ଦୁଇଥା କଣ କହୁଛି ସେଥିକୁ ତାଙ୍କର ଭ୍ରୁ ଶ୍ରେଣ ନଥାଏ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବହି ଲେଖି ଲେଖକ ଜାତିରେ ପାଣି ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । X X X ଏହି ଦୁଇଜଣ (ଶିକ୍ଷକ) ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବାବୁ ଏପରି ନିଜକୁ ଜାତିରେ ପାଣି ବୋଲି ଲେଖିଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ସାମାଜିକ କଠୋର ନିୟମ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ହିନ୍ଦୁ ଗୁପ୍ତ ସେହିମାନେ ମିଳାମିଶା କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁଇ ଶିକ୍ଷକ ଭଲ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଦୋଳନେ କିଛି ନମାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରୁ । ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ଆସି ଆସୁର ଏହି ଗୁପ୍ତ ସମାଜରେ ଘୋରଦେଇ ନାନା କଥା ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । X X X ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବାବୁଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି ପାଗଳା । ତାଙ୍କ ସହିତ ଆନ୍ଦୋଳନ ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ପାଗଳା ।”

(ଜାତୀୟଜୀବନର ଆତ୍ମବିକାଶ—୨ ପୃ. ୪-୫-୧୩)

୧୯୧୫ ସାଲର କଥା ହେବ । ଏହି ସମୟରେ ଦଶପଞ୍ଚାରେ କନ୍ଧମେଳି ହେଲା ଏବଂ ଅନେକ କଳାକୁ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ହତ୍ୟା କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଦେଶରେ ସାଧାରଣ ଜୀବନ ନଥିବାରୁ, ରାଜନୈତିକ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ କେହି ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରୁ ନଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ସତ୍ୟବାଦୀ ଅନୁସ୍ଥାନ ଦେଶର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଓଡ଼ିଶାର ଏକତ୍ରୀକରଣ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାପ୍ରସାର । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦଶପଞ୍ଚାରେ ଶାସକମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ପର୍କରେ ନ୍ୟାୟ ପାଇବାପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ କିଛି ଉପାୟ ଖୋଜି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ କଲିକତା ପଳାଇଯାଇ ବହୁ ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠ ସମ୍ପାଦକ ଓ ସମାଜସେବୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା କଲେ । ଦୀନବନ୍ଧୁ ଆଣ୍ଡ୍‌ସନ୍ ଏବଂ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଭାଗର ବିଷୟସୂଚକ ଏତିକରେ ଶେଷ ହୋଇଅଛି । ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗରେ ଲେଖକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ଏବଂ ବହୁ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସି ଆଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ମୋଟ ଉପରେ ଏହି ଦୁଇଟି ଜୀବନଚରିତରୁ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ବିକାଶକ୍ରମ ସମ୍ପର୍କରେ ସଫେଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥାଏ ।

୧୯୪୯ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କର ଅସ୍ମରଣିତ ‘ସାଧନାର ପଥେ’ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଉ ଏକ ରାଜନୈତିକ ଇତିବୃତ୍ତର ମନୋଜ୍ଞ ପରିପ୍ରକାଶ । କାରଣ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହତାବ ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜଣେ ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠ ଜ୍ୟୋତିଷ । ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମର ସେ ଜଣେ ପ୍ରମୁଖ ସେନାପତି ଥିଲେ । ତେଣୁ ସାଧନାର ପଥେ କେବଳ ମହତାବଙ୍କ ଜୀବନକାହାଣୀ ନୁହେଁ । ଏହା ଭାରତୀୟ ରାଜନୈତିକ ଚେତନା ଓ ଆନ୍ଦୋଳନର ସମ୍ୟକ ପରିପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଅନୁକ୍ରମ ହେବନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଜୀବନ ଚରିତରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଥିବାରୁ ରାଜନୈତିକ ଚିନ୍ତାଗୁଡ଼ିକ ମହତାବ ବାବୁଙ୍କ ତୁମ୍ଭିକା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଵାଭାବିକ । ୧୯୪୭ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମରେ ମହତାବ ବାବୁ ଓଡ଼ିଆପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଥିବାରୁ ‘ସାଧନାର ପଥେ’ର ଆଲୋଚନା ଚଳନ୍ତି ଇତିହାସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ୧୯୪୭ ସାଲରେ ସାଧନାର ପଥେ ପାଳକରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହତାବ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଗୃହଣ କରି ଦୀନବନ୍ଧୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ପଦେଶର ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ତୁମ୍ଭିକା ଗୃହଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ପରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ଜୀବନଚରିତର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗରେ ତାହାର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ‘ସାଧନାର ପଥେ’ ମହତାବ ବାବୁଙ୍କ ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ଅନୁନିହିତ ଶକ୍ତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ଦିଗରେ ସଫେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକଙ୍କର ମତ ହେଲା— ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନ ବାସ୍ତବିକ ତା’ ପକ୍ଷରେ ଏକ ବିରାଟ ସାଧନା । ସେ ନିଜେ ତାହା କାଶି ପାରୁ ବା ନ ପାରୁ, ତାର ନିଜ ଜୀବନଟି ମଧ୍ୟରେ ସେ ନାନା ଅବସ୍ଥାର

ତାହାକୁ ଭିତରେ ଗଢ଼ କରି ତାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାଧନା ସେ ସମ୍ପାଦନ କରୁଛି । ଜୀବନଟି ଜନ୍ମଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନାହିଁ କି ମୃତ୍ୟୁରେ ତାର ଶେଷ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ । ବହୁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ସାଧନା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନ ବହୁ କାଳରୁ ଅନ୍ତ ନ କରି ଆସୁଛି ଓ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହିପରି କରି ଚାଲୁଥିବ । ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ କୌଣସି ନିୟମ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର କାମ ନୁହେଁ । X X X ପଥ ମଝିରେ ଯେପରି ଆଗକୁ ଯିବାପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ପଛକୁ ଅନାଇବାକୁ ପଡ଼େ । ସେହିପରି ନିଜ ଜୀବନର ଅତୀତ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । X X X ଏହି ସବୁ ବିଚାରରୁ ମୋର ଜୀବନକାହାଣୀ ଲେଖା ।”

(ସାଧନାର ପଥ—୧୯୪୯—ପୃ ୧—୨)

ମହତାବ ଥିଲେ ସ୍ଵାଭବତଃ କର୍ମୀ । ନୂତନଦୂର ସନ୍ତାନରେ ବ୍ରତୀ ହେବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଏକ ନିଶା । ଅଭିନବ ଅନୁଭୂତି ହାସଲ ପାଇଁ ସେ ସର୍ବଦା ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ତେଣୁ କଣ୍ଠୋର ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପରିବାରର ସ୍ଵଜନମାନେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ମନର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—“ମୋ ଆଗରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଥାଏ, ମୁଁ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ରହିବି ନାଁ ତାଠାରୁ ଆଉ କିଛି ଅଧିକ କରିବି । (“— ପୃ ୨୨)

ଏହି କିଛି ଅଧିକ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ହିଁ ମହତାବଙ୍କୁ ଘରର ମୁରବୀମାନଙ୍କ ମତ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ବୀଜ କିଣ୍ଡର ମହାଦ୍ରୁମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପାରିଲା, ଏହା ସାଧନାର ପଥର ପ୍ରଧାନ ଆବେଦନ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରାଯାଇ ପାରିବ । ବିଦ୍ରୋହ ପଥରେ ପଦ ଦେଇ ନଥିଲେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜମିଦାରୀରେ ସ୍ଵଚ୍ଛଳ ଜୀବନଯାପନ କରି ସେ ଲୋକଲୋଚନ ଅଗୋଚରରେ ରହିଯାଇଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ତଥା ଭାରତର ବିଶାଳ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ଵର ଭୂମିକା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯୋଗ୍ୟତା ତାହା କପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ହାସଲ କରାଯାଇଥିଲା, ଏହାହିଁ ହେଉଛି ସାଧନାର ପଥର ବାଣୀ । ଅଥଚ ଏଥିରେ “ମୁଁ” ଦୂର ଆତୋପ ଅଥବା ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ଆଲୋଚନାକୁ ମୁଖ୍ୟତା କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖପାଠ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ଇତିହାସର ବର୍ଣ୍ଣନା ରଜସଭାରେ ମହତାବଙ୍କ ଅଭିମତ ଭୂମିକା ସହିତ ବହୁ ଦକ୍ଷ ରାଜନୈତିକ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ପରିଚୟ ଏଥିରୁ ମିଳିଥାଏ । କଲେଜର ଛାତ୍ର ହେବାବେଳେ ସେହି ଚରୁଣପ୍ରାଣ ନିଜର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ କପରି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା, ତାହା ତାଙ୍କର ଲେଖାରୁହିଁ ଉପଭୋଗ କରାଯାଇପାରେ ।

‘ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଚାହାଣ୍ଡିରେ କିଛି କରିବାକୁ ହେବ, ଏହାହିଁ ଆମର ଧ୍ୟେୟ ଥିଲା । କଲେଜରେ ଆମେ ପଢ଼ୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ କଲେଜ ଜୀବନ ସହିତ ଆମର ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା ।

କହିଲେ ତଳେ । ଆମ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଆମେ ନାନା ପ୍ରକାର ରାଜନୈତିକ ଓ ଅନ୍ୟ ଘଟ, ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲୁ । X X X ଆନ୍ଦୋଳନେ ନିଜକୁ ନିଜେ Free Thinkers ବା ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲୁ । ସାଧାରଣେ ମତ ଅନୁସାରେ ଚଳିବା ଏକ ପ୍ରକାର ଦୁର୍ବଳତା, ନିଜେ ଯାହା ଠିକ୍ କରିବ ତଦନୁସାରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ମତ ଗଠନ କରିବାକୁ ହେଉଛି ସାମର୍ଥ୍ୟ—ଏହା ଆମର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଥିଲା ଓ ଏହି ଅନୁସାରେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ଚଳୁଥିଲୁ । ନିଜକୁ ଘର କରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଥାତ ସାଧାରଣଙ୍କ ମତକୁ ଭୟ ନକରି ନିଜ ମତରେ ସାହାସ ସହକାରେ ଚଳିବାର ଅଭ୍ୟାସ କରିବାପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ପଦ୍ଧି ଆମେ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲୁ । (ପୃ ୨୫)

ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ଲୁଣମଣି ଆନ୍ଦୋଳନ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଉତ୍କଳ ପଦଯାତ୍ରା, ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ମନ୍ତ୍ରାଣ୍ଡଳ ଗଠନ ଜନିତ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ବାତାବରଣ, ୧୯୪୨ ସାଲରେ ‘ଶରତ ଗ୍ରନ୍ଥ’ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ସମୟର ଐତିହାସିକ ପଟ୍ଟଭୂମି ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ବିବିଧ କାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଲେଖକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଗୁଡ଼ିକରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ସେ ନିଜେ ନାୟକର ଆସନରେ ଆଇ ସମୟାନ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସମକାଳୀନ ଅନ୍ୟ ଅଭିନେତାମାନେ କି ମନୋଭାବ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବେ, ତାହା ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ପାଠ ନ କଲେ ଜାଣିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତେବେ ଏ କଥା ସତ୍ୟ ଯେ ଉତ୍କଳ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ଏହା ଏକ ସାର୍ବକ ଲିପିବଦ୍ଧ କାହାଣୀ । ଏଥିରେ ଏକ ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସାଧନାପୂର୍ବ ଜୀବନ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଘଟଣା ଜରିଆରେ ବିବୃତ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

‘ପାଣି କବିଙ୍କର ଆତ୍ମକାହାଣୀ’ ୧୯୫୫ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରକାଶିତ ହେବାପରେ ଏହି ପୁସ୍ତକର ସପକ୍ଷ ଓ ବିପକ୍ଷରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ନାନା ବିରୋଧ ଓ ସପକ୍ଷ ମତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପାଣିକବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶିକ୍ଷିତ । ଅସାମାଜିକ ଏବଂ ଜଣେ ଆତ୍ମଜାତ୍ୟନ୍ତର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କବିତା ଏବଂ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଲୋକ ସମାଜରେ ମୁଗ୍ଧବୃତ୍ତ ଓ ଆଦୃତ ହେଲେହେଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିଷୟରେ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି ସମ୍ମାନିତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ନଥିଲା । ପାଣିକବି ନୈସର୍ଗିକ କବି ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଚରିତ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଦର୍ଶକ ସହାରର ମନ ହରଣ କରିବାପାଇଁ କ୍ଷମ ହୋଇଥିଲା । ସେହିକରି ହିଁ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଲାଘବ ସ୍ୱୀକୃତି ସୀମିତ ରହିବା କଥା । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଅଦର୍ଶ ସ୍ଥାନସ୍ଥ, ଅଥବା ଅନୁକରଣଯୋଗ୍ୟ ନ ହେଲେ ସେପରି ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତର କୌଣସି ସୁଲ୍ଲବୋଧ ନାହିଁ । ନିଜର ଓଡ଼ିଶା ଜାତିହାସର ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଐତିହାସିକ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମେ ପାଣିକବିଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକୃତି ସଦାନ କରୁଥିଲେହେଁ ‘ଝଙ୍କାର’ର ସମ୍ପାଦକାୟରେ ପାଣିକବିଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତକୁ କଠୋର ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ବାସ୍ତବିକ ସାହିତ୍ୟର ଜାତିହାସରେ ଜଣେ

ପୁରସ୍କୃତ କବି ଏବଂ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଓ ଯାହା, ସୁଆଙ୍ଗର ଲେଖକ ହୁଏବରେ ପାଣି କବିଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଚିରଦିନ ଅମ୍ଳାନ ହୋଇ ରହିବ । ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତରେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆର ବହୁ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ତହିଁରେ ଏପରି କେତେକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତୀରଣ କରାଯାଇଛି, ଯାହା ଶାଳୀନତା ଓ ରୁଚିବୋଧ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣ ହେବା ଉଚିତ ନଥିଲା । ମୋଟ ଉପରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନିବନ୍ଧନରେ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପାଣି ଜୀବନଚରିତରେ ଉପସ୍ଥଳ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଦାନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ମନେହୁଏ, ଏଥିରେ ଲିଖିତ ବହୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅପାଠ୍ୟ, ଅସ୍ପାଷ୍ୟକର ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଚ୍ଛ୍ୱେଷଲତାର ପରିପ୍ରସାର ମାତ୍ର । ସମସ୍ତଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅଙ୍ଗେ ନିଶ୍ଚଳବା କାହାଣୀ ଅଛି । ମାତ୍ର ସବୁ କାହାଣୀ ପାଠ୍ୟ ହେବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷିରେ ପାଣିକବିଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ହେଲେହେଁ ତାଙ୍କର ଜୀବନଚରିତର ମୂଳବୋଧ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଲଭ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ହେଉଛି ‘ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା ଓ ତହିଁରେ ମୋ ସ୍ଥାନ ।’ “ଏହାର ଲେଖକ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗତ ଗୋଦାବରୀ ମିଶ୍ର । ୧୯୫୮ ସାଲରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରଠାରୁ ବହୁ ସଫରଶ ହେବାଦ୍ୱାରା ଏହି ଚରିତ ପୁସ୍ତକର ଲୋକପ୍ରିୟତା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ପୁନଶ୍ଚ କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଏହି ପୁସ୍ତକକୁ ପୁରସ୍କୃତ କରି ସର୍ବଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ନିଜର ଲେଖା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ଲେଖିଛନ୍ତି—

ଅତ୍ମ-ଜୀବନ ଲେଖିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବଡ଼ ବେଶି । ସେ ଦାୟିତ୍ୱ ଅପର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜୀବନ ଲେଖିବା ଲେଖକଙ୍କର ନାହିଁ । ଅପର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜୀବନରେ ନାନା ଘଟଣା ଲେଖକ ନିଜର ବା ପାଠକର ଛୁଟି ଅନୁସାରେ ବାଦ ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ମୋର ମନେ ହୁଏ, ଅନେକ ଜୀବନରେ ଏହିପରି ଅଲୀଧିକ ଘଟଣା ବାଦ ପଡ଼ିଥିବ । ତାର ଦାୟିତ୍ୱ ଜୀବନର ନାୟକଙ୍କ ଉପରକୁ ଯାଏ ନାହିଁ । ନାୟକ ନିଜେ ନିଜର ଜୀବନ ଲେଖିବାକୁ ବସିଥିଲେ ସେ ସବୁ ବୋଧହୁଏ ବାଦ ଦେଇ ନଥାନ୍ତେ । X X X X ମୋ ଜୀବନରେ ରୋମାଞ୍ଚକର ଘଟଣା ନାହିଁ । ମୋ ଲେଖା ପରିପାଠୀ ଖୁବ୍ ବେଶି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ସେ ନାହିଁ ତା ତ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ତା ବଳରେ ଲେଖି ବସିଲେ ମୁଁ ଉପନ୍ୟାସ ସିନା ଲେଖିବି, ଆତ୍ମ-ଜୀବନ ଲେଖିବି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ପରିପାଠୀ ଗୁଡ଼ିକ ମୋତେ କେବଳ ମୋର ସାଧାରଣ ଦୁଃଖୀ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବାକୁ ହେବ । ଆଉ କେହି ମୋ ଜୀବନ ଲେଖିଲେ, ସେ ସବୁ ଘଟଣାରୁ ଅନେକ ପାହୁଡ଼ ବାହାର କରି ଦିଅନ୍ତେ । X X X ମୋ ଭଳି ଅନେକ ଘନ ଦରିଦ୍ରଲୋକ ସମାଜର ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ସେହିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏ ଲେଖାରୁ ହୁଏତ ଉପାଦାନ ମିଳିବ । ବିଭବଶାଳୀ ଓ ସୁବିଧାଭୋଗୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ନୁହେଁ ।”

କାହିଁକି ସେ ନିଜର ଆତ୍ମଚରିତକୁ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା ଓ ତହିଁରେ ମୋ ସ୍ଥାନ ବୋଲି ନାମିତ କଲେ । ସେ ବିଷୟରେ ଲେଖକ କେତେକ ମତ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ‘ସେ ହସାବ ଅନୁସାରେ ମୋର ଜନ୍ମ ପଡ଼ୁଛି ୧୮୮୭ ମସିହାରେ । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠିତ ହେଲା । ୧୮୮୭ ରୁ ୧୯୩୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଶ୍ଚିମ ବର୍ଷ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀର ଘଟଣାମାନଙ୍କରୁ ସାହା ମୋର ମନେ ଅଛି, ତାହାହିଁ ଏ ଲେଖାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବି । ସେହି ପଶ୍ଚିମ ବର୍ଷ ମୋର ଦେଶସେବା ଓ ଜନ ସେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବାର କାଳ । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ପର ଘଟଣାମାନ ମୁଁ ପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କଲି ।’ (—ପୃ-୪)

ଦୁଃଖର କଥା, ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରଖି ଲେଖକ ୧୯୫୭ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୨୭ ତାରିଖରେ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପରକଳ୍ପିତ ଆତ୍ମଚରିତର ଦ୍ୱିତୀୟଭାଗ ଲେଖା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଯେଉଁ ପୂର୍ବପକ୍ଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ତାହା ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛି । ଏଥିରେ ୧୯୫୧ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦିଗ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠକ ସମାଜ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଥାନ୍ତେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହତ୍ୟ ଏକ ମନୋଜ୍ଞ ଜୀବନଚରିତ ଲାଭ କରି ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତା । ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଲେଖକ ସୂଚୀ ପାଇଁ ୪୫ଟି ଅଧ୍ୟାୟର ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ ହେଁ ମାତ୍ର ୩୪ଟି ଅଧ୍ୟାୟ ମାତ୍ର ଲେଖିଯାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟତକ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଆଲୋଚା ରହିଗଲା ।

ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କାହିଁକି ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ଏପରି ସ୍ୱରଣୀୟ ସାହତ୍ୟିକ କୃତି ହୋଇ ପାରିଲା, ତାହାର ଉତ୍ତର ଅତୀତ ସହଜ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ଏଥିରେ ଆଦୌ ଛଳନା କରି ନାହାଁନ୍ତି । ଏକ ନିରାଶ୍ରୟ ଚରିତ୍ରର ନିରାଶ୍ରୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତରେ ଏଥିରେ ଲାଭ କରିଅଛି । ତାଙ୍କର ସ୍ୱସ୍ତବ ପୁଲଭ ଅଟୁଲି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଜିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଠକର ମନକୁ ଆଁ ହୋଇଯାଏ । ନିଜ ବିଷୟରେ ସେ ଏହିପରି ସଂକ୍ଷେପ ଦେଇଛନ୍ତି —

“ମୁଁ ସାହା ଲେଖିବି ତାକୁ ପଡ଼ି କେହି ସେ ଆନନ୍ଦ ବା ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ଲେଖିବି ନାହିଁ; ମନୁଷ୍ୟ କିପରି ନିଜ ଦୁଃଖତାର ଦାସ, ତାହା ଦେଖାଇବାକୁ ଲେଖିବି ମାତ୍ର । ଏଥିରେ ଏପରି କେତେକ କଥାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିବ, ସାହାଙ୍କ କୌଣସି କୌଣସି ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଆଗେ ପ୍ରକାଶ କରିବାବେଳେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ନରୁଁ ପଡ଼ିବ । ଶୁଦ୍ଧ ଫାଟିଗଲ ପରି ଲାଗିବ । ତଥାପି ମୁଁ ଅନୁତାପ ବେଳେ ତାହା ନ ଲୁଚାଇ କହିବି । X X

ପୁଣି ମୁଁ କିଛି ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିବାକୁ ଯାଉନାହିଁ ଯେ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବି । ବାକି ସବୁ ତ ଲେଖିବି । ତେବେ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ

ଯେଉଁଠାରେ ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିବାଫଳରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଅସୁବିଧା ହେବ ବୋଲି ଭବିଷ୍ୟ ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିବି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ବା ଯେଉଁମାନଙ୍କ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ନ କଲେ ବିଷୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥବା ଅସଂଗତ ହେବ, ସେମାନେ ତାଲୁକି ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବେ ଆଶା କରୁଛି । X X X ମୁଁ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖୁଥିଲେ, ମୋ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଥାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଯେତେକ ଡେକ୍ଟ୍ରା, ଅନ୍ୟ କାହାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କଥା ଦୂରେ ଆସି, ସାଧାରଣ ବିଷୟମାନ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରକାଶ ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେତେକ ଅବକାଶ ମିଳନ୍ତା; ମାତ୍ର ମୋ ନିଜ ଜୀବନଟାକୁ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଆତ୍ମଜୀବନୀର ଉପସ୍ତକ ମଣୁନାହିଁ ।”

(ପୃ ୭-୭)

ବାସ୍ତବରେ ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ଅନାପକ୍ତ ନିର୍ଲିପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସାଧନା ରୂପାୟିତ । ତେଣୁ ଏଥିରେ ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚା ଅପେକ୍ଷା ଦୀର୍ଘ ଅର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାର ନାଟକୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚା ଏତେ ସ୍ୱାଦ୍ୟ ଏବଂ ରସମୟ । ଏଥିରେ ବାଗାଡ଼ମ୍ବର ଏବଂ ଆଡ଼ପୁରର ପ୍ରସ୍ତାପ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପାଠକର ରୁଚିବୋଧକୁ ଆଘାତ କରିବାର ଅବକାଶ ଏଥିରେ ଅଳ୍ପ । ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ଅଟୁଳ ଶିଳ୍ପୀର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଏଠାରେ ଦେଲେ ଅପ୍ରାୟାଜ୍ଞିକ ହେବନାହିଁ । ଭାତ ହାଣ୍ଡିରୁ ଗୋଟିଏ ଚପିଲ ପରି ତାହା ସମଗ୍ର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ସେ ନିଜର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ପିତାଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ବିଷୟଟି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ଏହିପରି :—

‘ମୋ ପିତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଯେ ମୁଁ କଂରେଜି ପଡ଼ି ଓକିଲ ହୋଇ ପୁରୀରେ ଓକିଲତା କରିବି । ସେ ସମୟରେ ହରିହର ମିଶ୍ର ପୁରୀର ଏକମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଓକିଲ । ସେ ମୋ ପିତାଙ୍କର ଲେଖାଯୋଗା ଭାଇ । ପରେ ମୁଁ ବୁଢ଼ିଲି ଯେ ସେ ଭାଇ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖା ଅପେକ୍ଷା ଯୋଗା ଭାଗଟା ଅଧିକ । ସେ ମୋ ପିତାଙ୍କ ବୋଉର ଭାଇଙ୍କ ଶଳାୟ ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇର ପିତୃସା ଦ୍ୱିଅ ଭଉଣୀର ପୁଅ । ସେ ବୋଧହୁଏ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଓକିଲତା ପଦ୍ଧତିରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନଥିଲେ । ସେ କାଳର ଓକିଲମାନଙ୍କୁ କୌତୁକରେ ‘ବୁ ହେଲୁ ଓକିଲ କୁହା ଯାଉଥିଲା ।—

(ପୃ ୨୩)

ଢେନବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅବସ୍ଥା କିପରି ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ, ତାର ପରିଚୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଚମକାର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ କାଳର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅବସ୍ଥାରେ ବେଳେବେଳେ ଏ କଥା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହାହିଁ ଥିଲା ଦିନେ ନିବିଡ଼ ବାସ୍ତବତା ।

“ମୁଁ ପୁଣି ପଢ଼ିବାକୁ ଯିବା ପୁରୁ ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇଥର ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲି । ପ୍ରଥମ ଥର ଯିବା ବେଳକୁ ରେଳରାସ୍ତା ଦକ୍ଷିଣଆଡ଼ୁ ମୋଟେ ବାଲୁଗା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ି ଆସି ଆଗକୁ ତିଆରି ହେଉଥାଏ । ସୁତରାଂ ସେତେବେଳେ ଡଙ୍ଗାରେ ଚଲିବା ପାରିହୋଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ୁଥାଏ । ନୂଆ ରେଳରାସ୍ତାରେ ପଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଡ଼ପଥର ଆଦି ଯେଉଁ ଖୋଲମାଲ-ଜବାରେ ବୁଢ଼ାହୁଏ, ସେଥିରେ ବସି ମାଇଲିଏ ଦୁଇ ମାଇଲ ଯିବାର ମଜା ପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ଶହ ଶହ ଲୋକ ବାଲୁଗାରେ ଚାଲି ହୁଅନ୍ତି । ପଇସାଏ ବା ଦୁଇପଇସା ଦେଇ ଖୋଲ ଡବାରେ ଯାଆନ୍ତି ଓ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଚାଲି ଚାଲି ଆସନ୍ତି । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ତାହା ପଡ଼େ, ସେମାନେ ଗ୍ରାମରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆଠ ଦଶଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ନିଜ ଅନୁଭୂତି ଶୁଣାଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତି ।

ରେଳରାସ୍ତା ତିଆରି ହେବା ସମୟରେ କେତେକଙ୍କର ଆମୋଦ ଯେପରି ହୋଇଛି, ପ୍ରମାଦ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଘଟିଛି । ଅନେକଙ୍କ ଧାନ ଜମି ଉପରେ, ବନା କ୍ଷତି ପୁରଣରେ ଜବରଦସ୍ତ ରାସ୍ତା ଧକାଇ ଦିଆଗଲା । କେହି କେହି ସେଥିରେ ସଂସ୍ଥାନ୍ତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତଦେଇ ବସିଲେ । କାଗଜପତ୍ରରେ ହୁଏତ କ୍ଷତିପୁରଣ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିବ । ମାତ୍ର କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କ ହାତକୁ ଆସୁ ନଥିଲା । ବରଂ ରାସ୍ତା ତିଆରି କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିବା କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଅଣ୍ଟାଗୁଞ୍ଜା ମିଳୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଚାଲିଆଡ଼ୁ ଅନ୍ଧାର । ପ୍ରତିବାଦ ନିମନ୍ତେ କାହାର ଛୁତରେ ବଳ ନଥିଲା । ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନେ ସବୁ ଜାଣି ଅଖି ବୁଜି ରହୁଥିଲେ । ଗରିବ ଲୋକଙ୍କର ମା-ବାପ ନଥିଲେ ; ରେଳରାସ୍ତା ଆଜି ଗୋଟାଏ ସାଧାରଣ ଜନିଷ । ମାତ୍ର ତା ପଛରେ ବହୁତ କରୁଣ କାହାଣୀ ଲୁଚି ରହିଛି । ସେତେବେଳେ ତାହା ଗୀତରେ ଗାଇବାକୁ ଜଣେ କବି ସୁଦ୍ଧା ବାହାରିଲେ ନାହିଁ ।”

(ପୃ ୨୪-୨୫)

ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ବନ୍ଦୋବ୍ତ ସେତିକି ଶାଣିତ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ତାଙ୍କର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ହାସ୍ୟରସାତ୍ମକ । ରେଳ ଆସିବାର ବହୁକାଳ ପରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ଦୂର୍ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ତାହାର ମନୋରଞ୍ଜକ ବବରଣୀ ପାଠ କଲେ ନ ହସି ରହି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛି ୧୯୨୫ ମସିହାର କଥା । ପାରିକୁଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଉତ୍ତରରେ ହୋମ, ଯଜ୍ଞ, ପୂଜାମନ୍ତ୍ର, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ ଆଦି ଚାଲିଲା । ତାର କାରଣ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ କେତେଦିନ ଧରି କାଳିଜାରି ପାହାଡ଼ପଟେ, ରାତି ଅଧ ସମୟରେ ଏକ ପ୍ରକାଶ ଆଲୋକ ବାହାରି କିଛି ସମୟପରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । କାଳିଜାରି ଦେବୀ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଧାରଣା ଜନ୍ମିଲା । ତାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ହୋମ ଯଜ୍ଞ ଆଦିର ଅନୁଷ୍ଠାନ । ସେ ସବୁ ହୁଏତ ଆହୁରି ଚାଲିଥାନ୍ତା, ମାତ୍ର ଏକ ରୁମ୍ଭୁଲ ହସ ବୃଷ୍ଟିପରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଖବର ମିଳିଲା ଯେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସୁଥିବା ମାନ୍ନାଜ ଡାକ ଗାଡ଼ିରେ ନୂଆ ହୋଇ ଯେଉଁ ପ୍ରକାଶ ଆଲୁଅ ଖଞ୍ଜାଯାଇଛି, ତାହାହିଁ ଦୂରକୁ ସେପରି ଦୃଷ୍ଟି । (ପୃ ୨୫)

ବରଷ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଦାବରୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ଚାଲି ଜଳୁ ନଥିଲା । ବେଳେବେଳେ ଘର ଲୋକଙ୍କୁ ପେଟ ଓ ମାଣ୍ଡିଆ ଜାରିରେ ଶୁଆ ନିବାରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ତାର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଦାବରୀର ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୁଣ୍ଡାବାସରେ ଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଏକଦା ଏହିପରି ଥିଲା—

“ସେତେବେଳେ ମୋର ଖଣ୍ଡିଏ ମାଝି ମୋଟାଲୁଗା ଥାଏ । ରବିବାର ସକାଳେ ମୁଁ ଝରକାବାଟେ ଧୋବାକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ ଉପରଓଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବାଟ କଲି ରହିଥାଏ । ଧୋବା ଯିବା ଧୋବ କରି ତାହା ସଞ୍ଚୁକୁ ଫେରିବା ଦିଏ । (ପୃ ୭୨)

ଆଲୋଚ୍ୟ ଜୀବନଚରିତରେ ଲେଖକ ନାନା ଝଟିଝଟା ମଧ୍ୟରେ କିପରି ଖଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀ ହେଲେ, ସତ୍ୟବାଦୀ ଜାଗାୟା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଜାଗାୟାଜବନର ନାନା ଦଟଣ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବୈପ୍ଳବିକ ଭୂମିକା କଣ ଥିଲା, ତାଙ୍କର ନିଜଟି ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିବା ସେ କାଳର ଅନେକ ମାନ୍ୟଗଣ ସ୍ବାମୀମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ସୋମାଞ୍ଜ୍ୟର ଅନୁଭୂତିର କାହାଣୀ ଏଥିରୁ ମିଳିଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଅତ୍ମଚରିତ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଦାବରୀର ଆତ୍ମଚରିତ ଏକ ସାର୍ଥକ କୃତ୍ୟ କହିଲେ ଅଧିକ ହେବ ନାହିଁ ।

ଗୋଦାବରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଅଳ୍ପକାଳ ପରେ ସୁଲେଖକ ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ଦିଗନ୍ତ ମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଜସେବୀ ଓ ସୁଲେଖକ ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ବରବର ସାମନ୍ତ ଧାର୍ଯ୍ୟବାହକ ଭାବରେ ବର୍ଷାଧିକ କାଳ ନିଜର ଜୀବନ-ସ୍ମୃତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଏହା ୧୯୫୯ ଯାଲ ଉପେନ୍ଦ୍ରର ମାସରେ ଦିଗନ୍ତର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାଠାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ କାଳରେ ଦିଗନ୍ତ ପତ୍ରିକାର ଏହା ଏକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା ବୋଲି ସ୍ବାକାର କରିବାକୁ ହେବ । ସମ୍ପାଦକ ଏହି ଆତ୍ମକାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରି ଟିପ୍ପଣୀ ଦେଇଥିଲେ—
ରାଜପରିବାରର ସୌଖୀନ ପରିବାର ଭିତରୁ ଜନ୍ମସମୁଦ୍ରର ଦିଗନ୍ତବିପ୍ରାୟ ଏକ ବିପ୍ଳବୀ ଜୀବନର ସୋମାଞ୍ଜ୍ୟର କାହାଣୀ ପ୍ରାଚୀ ସ୍ବାଧୀନତା ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ଚେତନା ଏକନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟାୟ ଏହି ଆତ୍ମଚରିତରୁ ମିଳିଯାଉ । ଲେଖକ କୁଜଙ୍ଗ ସାମନ୍ତ ପରିବାରର ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ରାଜମାତା କ୍ଷେତ୍ରରେ କୁଜଙ୍ଗକୁ ପ୍ରବେଶିତ କରିଥିବାରୁ ଏଥିରେ କୁଜଙ୍ଗରେ ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଅନେକ ଐତିହାସିକ ଦଟଣ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅନେକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ବିବରଣୀ ଏଥିରୁ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ନାରାୟଣ ବରବର ସାମନ୍ତ ଭାରତର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ଅସହଯୋଗୀ ଗୁପ୍ତ ଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଓଡ଼ିଶା ପକ୍ଷରେ କମ ଗୌରବେ କଥା ନୁହେଁ । ଅନୁନ୍ଦ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଣେ ଗୁପ୍ତ ହୁଯାବରେ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପ୍ରଥମ ଅସହଯୋଗୀ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରତ ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ସେ ହେଉଛି ୧୯୨୦

ହାଲର କଥା । ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ଭାବର ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଖେଳି ଚାଲୁଥାଏ । “ଦାସେ ଆପଣଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶମତେ ଖବରକାଗଜ ନିୟମିତ ପଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି ଏବଂ କିଛି କିଛି ବୁଝୁଥାଏ । କିଛି କିଛି ବୁଝୁ ନଥାଏ । ଏହିପରି ଭାବେ କିଛିଦିନ ପରେ ବୁଝିପାରଲି “ଅହିନ୍ଦା ଅସହଯୋଗ”ର ମର୍ମ । କିନ୍ତୁ ଯୈର୍ଦ୍ଧର ସେ ସୀମା ଅଛି । ଅସ୍ଥିର ଚିତ୍କାଳିକ ସମାଧାନକୁ ଗ୍ରହଣ ଏ ଅହିନ୍ଦାପଥର ଗୀତାଶିଷ୍ୟ ଭରତବାସୀ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ମୋର ସୋର ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ତଥାପି ଆପାତତଃ ଆଲୋଚିତ ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ କାଳକ୍ଷେପଣ କରିବାରୁ ଅହିନ୍ଦା ଅସହଯୋଗ ବରଷ କରିନେବା ଶ୍ରେୟ ମନେ କଲି । ‘ଦାସେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ସବୁ ମନକଥା ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଉଣୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦିଗରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରାଯାଇନାହିଁ । ସମାଲୋଚନା ନ ହେଲେ ମୁଁ ମନକଥା ପ୍ରକାଶ କଲେ କାଲେ ବେହେଡ଼ା ହବ, ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧ କଲି । କିନ୍ତୁ ମନ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷଣ କରୁଥାଏ, ଏହା ମୋର ସନ୍ଧ୍ୟାହସର ଅସ୍ତବ ନୁହେଁ ? କମଣ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ପରେ ପବନ ମୋ ଭ୍ରାନ୍ତିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଚିତାଇ ଦେଲା ଏବଂ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରରେ କୂଳ ପାଲେଇ ଭଳି ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ଯେ କୋଷମୁକ ପ୍ରକାସପତ୍ର ପରି ଉଡ଼ିଯାଇ ‘ଦାସେ ଆପଣଙ୍କ ମୋର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଜଣାଇ ଦେଲି । ସେ ଟିକିଏ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଇ ପଚାରିଲେ, ‘ଆମ ପିଲାଏ ତେବେ ଗାନ୍ଧୀ ମହାତ୍ମାଙ୍କ କଥା ବୁଝୁଛନ୍ତି । ତାପରେ କେତେ ଆଲୋଚନା ହେଲା, ଅବଶ୍ୟ ଏକାନ୍ତରେ । ମୋ ଦୃଢ଼ତା ଦେଖି ସେ ଖୁବ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେଲେ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ମତେ ନିବର୍ତ୍ତିତ ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ଆଜି ଏ ଟେବୁ ପଟ୍ଟୋଟା ଦେବାକୁ ଓ କଲିକତା ସ୍ଥିତି କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । କଲିକତା ଅଧିବେଶନ ଲାଲ ଲଜପତ ରାୟଙ୍କ ସଭା ପରିଦୃଶ୍ୟେ ବସିଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । X X X ଟେବୁ ପଟ୍ଟୋଟା ଫଳକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୋର ଅବସର ନଥିଲା । ଭାରତ ବର୍ଷରେ ପ୍ରଥମ ଅସହଯୋଗୀ ଗ୍ରହଣକେ ମୋ ନାଁ ପ୍ରାୟ ସବୁ କାଗଜରେ ବାହାରିଗଲା । ମୋ ଆଭିଜାତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଘନ ଘନ ଆବାତ ଲାଗୁଥିଲା, ତାହା କମଣ ପ୍ରଶମିତ ହୋଇଗଲା ।”

(ଦିଗନ୍ତ—୧ମ ବର୍ଷ—୧ମ ସଂଖ୍ୟା—୧୯୫୧)

ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ୧୯୬୭ ମସିହାର ନବୀନନ ସଂଗ୍ରାମ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଅସହଯୋଗର ଅବସର, ଐତିହାସିକ କଂଗ୍ରେସ ସମ୍ମିଳନୀ, ଆଇନଭଙ୍ଗ ଆନ୍ଦୋଳନ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ନାନା କଥା ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି । ଆଲୋଚ୍ୟ ଜୀବନକାହାଣୀ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମର ଏକ ଐତିହାସିକ ଚିତ୍ର ଦେବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କପରି ଦେଶର ତରୁଣମାନେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପରିବାରନ ଓ ବୈଷୟିକ ମୋହ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ଦେଶସେବା କରାଯାଇ ପରେଇ ଅସୁଥିଲେ, ଏଥିରୁ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିପାରିବ । ଏହି ଶବ୍ଦରୂପୀ ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅନସ୍ୱୀକାରୀ ।

ତଳୁର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାସ ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବି ଓ ସମାଲୋଚକ । ସେ କର୍ମମୟ ଜୀବନରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣପରେ ସାମ୍ବୁଦ୍ଧିକ ଜୀବନସହିତ ନିବିଡ଼ଭାବରେ ସଂସ୍କୃତ ରହିଥିଲେହେଁ ତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟଜ୍ଞ ଜୀବନଚରିତ ରଚନାରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଥିଲେ । ୧୯୬୦ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ ‘ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରରେ ‘ମୋ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ’ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍ ଏବଂ କବି ଜୀବନର ବିକାଶକ୍ରମ ଜାଣିବା ବିଷୟରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଅନୁଗାମରେ କି ପ୍ରେରଣା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ବୁଝାଇ କବି କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ଲୋକେ ପଢ଼ନ୍ତି ମହାବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ; ସେଥିରେ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଉପାଦାନ ଥାଏ । ଜୀବନ ନିର୍ମାଣ ଲାଗି ପ୍ରେରଣା ମିଳେ ପ୍ରଚୁର । ମୋ ଜୀବନ ନାସ୍ତିବାଚକ । ଏଥିରେ ବିପୁଳ ଜୀବନ ଅନୁଭୂତିର ସ୍ପର୍ଶ ନାହିଁ । ରାଜନୀତିର ଘଟଣା ବହୁଳତା ନାହିଁ । ସମାଜସେବାର ତତ୍ପରତା ବା ବୈଜ୍ଞାନିକର ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ନାହିଁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଗରିମା ନାହିଁ ବା ତ୍ୟାଗର ମହତ୍ତ୍ବା ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆସୁଚରିତ ନୁହେଁ, ଜୀବନସୂତ୍ର ନୁହେଁ, ସଂଗ୍ରାମ ଜୀବନର ସାମାନ୍ୟ ସୂଚନା ମାତ୍ର ଦେଉଅଛି । ମୋ କବିତାର ମରମୀ ପାଠକଙ୍କ ଲାଗି ଏହା ଲେଖା ।”

(ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ର—ପୃ ୧)

ବାଲ୍ୟରୁ ଦରଂ ମଧ୍ୟରେ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ବଢ଼ିଥିଲେ । ସେ ଯୁଗର ଖେଳନାଟିଏ କଣିକା ପାଇଁ ଘରେ ବସି ନଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ ବେଳିବାଇଦ, ବରଡ଼ାପତ୍ର ଯେନାଲି ଥିଲା ତାଙ୍କର ବାଜା । କନାଡ଼ିଆର ଅଦିଆ ବୁଡ଼ା, କାଠକୁଣ୍ଡେଇ, ମାଟିଘୋଡ଼ା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଖେଳଣା ।

ପିଲାଦିନୁ ଗାଆଁ ହେବାପାଇଁ ସେ ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେ ବିଲ ବାହୁଲ୍ୟେ, ତଳି ରୋଇଲେ, ଗାଈ ଚରେଇ ମଧ୍ୟ ଗଲେ । ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ଜୀବନର ଗତି ବଦଳି ଗଲା । ସେ ମାତ୍ରନର ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସେହିଠାରେ ତାଙ୍କ ମନରେ କବିତା ଲେଖାର ପ୍ରେରଣା ଜାତ ହେଲା । ସେ ହେଉଛି ୧୯୩୯ ସାଲର କଥା । ନିଜ ଅର୍ଜୁନରେ ପଡ଼ି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟରେ ତଳି ସାନଗଜକୁ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ଗୁରୁଜୀବନରୁ କବିତା ଲେଖାପ୍ରତି ଝୁଙ୍କ ଥିଲା ଅଧିକ । କବିଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ—“ବହୁପତ୍ର ନଥାଏ । ତେଣୁ ଦୀର୍ଘଳା ଚିତ୍ତସନ୍ତପ୍ତ ହେବା ଟିକିଏ ଅବସର ମିଳିଲେ କବିତା ଲେଖିବସେ । କେହି କେହି କହନ୍ତି—କବିତା ଲେଖା ଗୋଟାଏ ନିଶା । କବି ନିଶାଖୋର । କିନ୍ତୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏ ଗୋଟାଏ ବ୍ୟାଧି । ମୁଁ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି । କବିତା ଲେଖି ନିଜର ସାହା ଯତ୍ନ କରିଛି, ତାର ଚୁଲନା ନାହିଁ ।”

(ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ର—ପୃ ୧୪ । ୧୫)

ନିଜର ସଂଗ୍ରାମୀ ଜୀବନରେ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ କପର ପୋଲିସ ଗୁଳିରା ଗ୍ରହଣ ନକରି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷାରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବର ସହୃଦ ବଶୁବଦ୍ୟାୟନର ସଂସ୍କୃତି ଉଚ୍ଚା ହାସଲ କରିଥିଲେ, ତାହାର ସମ୍ୟକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ଲେଖାରୁ ମିଳିଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମୀଜୀବନର ଇତିବୃତ୍ତ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷ୍ୟତ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ‘ଡଗର’ରେ ମୋ ନିଜ କାହାଣୀ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ୧୯୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ ପୁସ୍ତକ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ସାଧନା ସହୃଦ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ନିଜର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ସହୃଦ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକ ପାଣିପାଗ ଯମ୍ପର୍କରେ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ “ମୋ ନିଜ କାହାଣୀ” ପାଠକଲୋକ ତାହାକୁ ଇଂରେଜି କରି ଗୋଲ୍ଡଫିଲ୍ଡ୍‌ଙ୍କ ସହୃଦ ଭୁଲନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ଜୀବନର ଅସରନ୍ତି ଦୁଃଖ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦିପାକ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଗୋଲ୍ଡଫିଲ୍ଡ୍‌ଙ୍କ କବି ପ୍ରତିଭା ଲୁଚାଯିବାର ଥିଲା, ସମୟକ୍ରମେ ତାହା ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇ ଜଗତ ବିଷ୍ୟତ ହେଲା । ତେଣୁ ସେହି ମହନୀୟ ପ୍ରତିଭାକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଇଂରେଜି ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ଜୀବନୀ ଲେଖକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅନେକ କରିଅଛନ୍ତି । ସେହିଦିନର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଲଜ୍ଜା ଚଷ୍ମ ଚଷ୍ମା ଯେ କଲମ ଗୁପ୍ତ କରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଓ ଗବେଷକ ହେବେ ଏ କଥା କିଏ କଲନା କରିଥିଲା । ଇଂରେଜୀରେ ଯେଉଁ କଥାଟି A poet is born, not made. ତାହା କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କ ଜୀବନୀ ଆଲୋଚନା କଲେ ବାସ୍ତବିକ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୁଏ । ମୋ ନିଜ କାହାଣୀ” କେବଳ କବି କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କ କାହାଣୀ ନୁହେଁ, ଏଥିରୁ ବହୁ କବି, ଗବେଷକ, ଅଧ୍ୟାପକ, ଓ ସମାଜସେବୀ ଜୀବନକାହାଣୀ ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥାଏ ।

ବୋଧହୁଏ ୧୯୭୦ ଯାଲ ବେଳକୁ ସଂସ୍କାରକ ବେରାଗୀଚରଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ “ସ୍ଵଚ୍ଛବନସ୍ମୃତ ଜୀବନସ୍ମୃତି” ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଆତ୍ମଜୀବନୀ” କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ପୁସ୍ତକର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସ୍ଥାନୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ବୈରାଗୀ ମିଶ୍ର ସ୍ଵଚ୍ଛବନଃ ଜଣେ ବିପ୍ଳବୀ ଏବଂ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ । ସେ କୌଣସି କ୍ଷମତାରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନଥିଲେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଅଥବା ପଦ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ନଥିଲା । ବିଭିନ୍ନାଳୀ ମଧ୍ୟ ନଥିଲେ । ମାତ୍ର ନିଜର ନିର୍ବିକଳ ସାଧନା, ଉଚ୍ଚମନ, ଦୃଢ଼ତା ଓ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବଳରେ ସେ କାଳର କୁଫଳାଶୁକ୍ଳନ୍ତ ସମାଜରେ ସେ ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିଥିଲେ କହିଲେ ଅଧିକ ହେବ ନାହିଁ । ନିଜର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପ୍ରାୟେତଃ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ ଏହିପରି—ବିଶ୍ଵଜ୍ଞାନୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପସ୍ଥିତ ମାନବ ସମାଜରେ ସତ୍ୟ, ସାମ୍ୟବାଦ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵାର୍ଥାନତା, ବିଶ୍ଵାତ୍ମକ୍ତ ଓ ବିଶ୍ଵଶାନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟା କରିବାକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ କଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଅନ୍ୟପୁଣ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟଶାନ୍ତ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ଧବିଶ୍ଵାସ, ଅନ୍ଧାନୁସରଣ ଓ ବୃଥାକ୍ଳନ୍ତର ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଓ ଉପସ୍ଥିତ ଅସାଧୁତ ଜୀବନଯାତ୍ରାକୁ ସ୍ଵଚ୍ଛବନସ୍ମୃତ କରନ୍ତୁ । ବହୁକାଳର ପୁରାତ୍ୟାସ ନିଜେ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ସବଦା ସତର୍କ ରୁହନ୍ତୁ । ଯେପରି ଅମର ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନେ ଆମକୁ ଅନୁସରଣ ନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର

ଜୀବନଯାତ୍ରାକୁ ସ୍ୱାଭାବିକତା କରିବାକୁ ଶିଖନ୍ତୁ ।” ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ଅଥବା ମହାପୁରୁଷ କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ତାକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତାହା ହେବ ଅନ୍ଧାନୁସରଣ ଏବଂ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ । କଥାଟି କେତେଦୂର ଯତ୍ୟ, ତାହା ସତ୍ୟତା ବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏନା କି ବୁଦ୍ଧିର କରତା ଆଶଙ୍କା । ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ସେ ଜନସାଧାରଣ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ଗଣବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ବିବେକ ବୁଦ୍ଧି ହରାଇଥିଲେ, ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ବିପଥଗାମୀ ହେଉଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜଗତର ଦୁଃଖରେ ବେଳିତ ହୋଇ ଯେପରି ତପସ୍ୟା କଲେ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ବୁଦ୍ଧତା ଲାଭ କରି ଜଗତର ଲକ୍ଷଣ ପାଇଁ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ, ସେହିପରି ଯୌବନ କାଳରେ ବୈରାଗୀ ବାବୁଙ୍କ ମନରେ ଧାରଣା ହେଲା ଯେ କେବେ ବିବେକବୁଦ୍ଧି ହରାଇ ଦୁଃଖ ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ବହୁ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ସଂସାରୀ ଜୀବନରେ ଏପରି ଚିନ୍ତାଧାରା ତପସ୍ୟା ଛଡ଼ା ଆଉ କ’ଣ ହୋଇପାରେ । କେବେ କିପରି ବିବେକ ବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ପାଇବେ ଏବଂ ସୁଧରେ ହେବେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ‘ସୁଖାନ୍ୱେଷଣ’ ନାମକ ଏକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କଲେ । ସେଥିରେ କେତେକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କଥା ହେଲା—

“ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ଏବଂ ବିବେକାନୁମୋଦିତ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ତ୍ତା ଏ ଦୁହେଁ ଏକା କଥା । ବିବେକ ବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ପାଇ ନଥିବାରୁ କେବେ ଚରାଚରତ ପ୍ରଥା ପ୍ରଚାର ଅନ୍ଧାନୁସରଣକୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମନେ କରିଥିଲେ । ଲୋକ ନିନ୍ଦାକୁ ଭୟ କରି ଏବଂ ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଶଂସା ପାଇବାକୁ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ଲୋକେ ସାହା ପବୁ କରୁଥିଲେ, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ ।”

(ସ୍ୱାଭାବ ନିୟତ ଜୀବନଯୁକ—ପୃଷ୍ଠା ୭)

ଏହା ହେଉଛି ବୈରାଗୀମିଶ୍ରଙ୍କ ଯୌବନକାଳର କଥା । ସେତେବେଳେ କେହି ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବିଦେଶକୁ ନେଉ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଗ୍ରାମର ଜଣେ ଓକିଲ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀକୁ କଟକ ଆଣିଥିବାରୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ଫଡ଼ିଲା । ମାତ୍ର ସମାଜର ଏହି ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବୈରାଗୀବାରୁ ବିଦ୍ରୋହ ଘୋଷଣା କଲେ । ଲୋକ ଚଳଣିକୁ ଖାତରି ନକରି ସେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଚଳାଇ ଚଳାଇ କଟକ ଆସିଥିଲେ କେନ୍ଦୁସମନକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହା ଗୁଞ୍ଜଳ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ମହାପ୍ରାଣାତୀଙ୍କ ବାଣୀରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସେ ସୁଦେଶୀ ଜନସ୍ତ ବ୍ୟବହାର କଲେ । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ବନ୍ଧକୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।” ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସମିତିର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ସତ୍ୟ ଓ ବିଶ୍ୱ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପ୍ରେମ କରିଥିଲା । ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ଅନୁସ୍ଥାନର କେତେକ ଅନ୍ଧାନୁସରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ସମସ୍ତ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରୀମିଶ୍ର ଜାତଭେଦ, ପିଲୁକନ୍ୟା ବିବାହ, ଓଡ଼ିଶା ଓ ପରଦା ପ୍ରଥା ପ୍ରଭୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବଳ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସମାଜପତ୍ତରଣ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲାଲି ଆଣି ଦେଖାଇଲେ ଯୁଦ୍ଧା ସେ ଆସି ଭ୍ରାତୃସେପ କଲେ ନାହିଁ । ସେ କାଳରେ ପିଲୁକନ୍ୟା ବିବାହ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏହି ପିଲୁ ବୟସରେ

ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେ ପୁଣି ଯଦି କନ୍ୟା ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରୁଥିଲ, ସେ ସାରାଜୀବନ ବୈଧବ୍ୟ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଥିଲା । ବୈରାଗୀବାରୁ ଏହି ନିର୍ମମ ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ଵର ଉଠେଇନ କଲେ । ସେ ଏହିପରି ରୂପମାନଙ୍କୁ ବିଧବା ନ କହି ବିବରା (ବିଗତ ହୋଇଅଛି ବର ଯାହାର, ଧବ ନୁହେଁ) ବୋଲି ଆଖ୍ୟାତ କଲେ ଏବଂ ବିବରା ବିବାହ ଦେବାରେ ସଫଳ ହେଲେ । ଏହା ସେ କାଳରେ ଏପରି ଆଲୋଚନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଯେ କାହ୍ନୁଚରଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପରି ଶ୍ରେଣୀକାଳୀ ଔପନ୍ୟାସିକ ଅନୁସାରିତ ହୋଇ ଲେଖିଥିଲେ ତାଙ୍କର ‘ନିଷ୍ଠୁରି’ ଉପନ୍ୟାସ । ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସାହତ୍ୟ ପଞ୍ଚ ‘ସହକାର’ ମଧ୍ୟ ସପାଦନାସ୍ଵରେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ବୈରାଗୀ ମିଶ୍ର ଯାହା କହୁଥିଲେ, ତାହା ନିଜ ଜୀବନରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିଥିଲେ, ନିଜ ଜୀବନରେ ପରୀକ୍ଷା ନ କରି ସେ କିଛି କହୁ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ନିଜର ଘରକୁ ସେ ଦୁଇଜଣ ବିବରା ରୂପକୁ ବୋହୂ କରି ଆଣିଥିଲେ । ବିବରାମାନଙ୍କ ପରି ବିଧବାମାନେ ମଧ୍ୟ ବିବାହ କରନ୍ତୁ, ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ମତ । ତାଙ୍କର ଦୁଃସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପ ଫଳରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବହୁ ବିବରା ଏବଂ ବିଧବା ବିବାହ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ସନାତନ ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନେ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେହେଁ ଶେଷରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନର ଆଉ ଏକ ଫଳ ଥିଲା ଆଦର୍ଶ ଉପସାତ ଗ୍ରହଣ ଓ ଉପସାତ ବିସର୍ଜନ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ମନୋଭାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଅସଫଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଉପସାତ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଶ୍ଵକଲ୍ୟାଣ ସମିତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପତ୍ର ଥିଲା ଏହିପରି —

“ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଅଭବସ୍ଵାସ ଦୂର ହୋଇ ନାହିଁ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପିଲାମାନଙ୍କର ଉପସାତ ଗ୍ରହଣ କରି କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଏକ ଟଙ୍କାରୁ ଅଧିକ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ପଇତା ପିନ୍ଧିବାଟା ଅଭବସ୍ଵାସ, ଅନୁସରଣ ଓ ସମାଜର ଅନିଷ୍ଟପଦ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭିନ୍ନ ସମାଜ ଓ ନୂଆ ଦୁନିଆ ଠେନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ବୁଝୁଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ପଇତା ବିସର୍ଜନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ପଇତା ପିନ୍ଧିବାକୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ ।”

(ସ୍ଵାଧିବ ନିୟତ ଜୀବନପୁଞ୍ଜ—ପୃ. ୧୭)

ବାସ୍ତବିକ ଆଲୋଚ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ଏକ ଜାନ୍ତିକାରୀ ଦଳିଲ । ଏଥିରୁ ଜଣେ ଦୃଢ଼ଚେତା, ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଏବଂ ସମାଜସେବା ମାଧ୍ୟମର ତପସ୍ୟା ଲାଗିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ନିଜର ଜୀବତକାଳରେ ତାଙ୍କର ସହାରଦ୍ରାସ ଫଳପ୍ରସୂ ହେବା ଏବଂ ସାହତ୍ୟ ଓ ସାମ୍ବାଦିକତା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅନୁସାରିତ କରିବା କିଛି କମ ଗୌରବର ବିଷୟ ନହେଁ ।

୧୯୫୩ ମସିହାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀର ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଅପ୍ରସ୍ତକାଶ କଲା । ଏହି ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀରେ ତାଙ୍କର ଅପ୍ରଚ୍ଛିତ ସ୍ଥାନଲଭ କହେଥିବା ଜଣାଯାଏ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ପ୍ରବୀଣ ରାଜନୈତିକ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, କବି ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମବୋଧକ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ

ରଚନାଶୈଳୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଏବଂ ସାବଲୀଳ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ଜୀବନଚରିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସାଦୃଶ୍ୟ ଛନ୍ଦ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରେଷ୍ଠଜ୍ଞାନୀ ଜୀବନ ସୂକ୍ଷ୍ମାବହୁଳ । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ମହମାୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଆସିଥିଲେ । ତେଣୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ସମକାଳୀନ ସମାଜର ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଐତିହାସିକ ଗବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରୁଥାଏ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଚରୁଣ ଜୀବନର ସମ୍ମୁଖସାମ୍ନା, ଯୌବନ କାଳରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଝାସ ଦେବା ଏବଂ ଦେଶପାଇଁ ଛାତ୍ରାଗ୍ରାସୀନା କରବା, ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କାରଧର୍ମୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା ଛଳରେ ଲୀବଳ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ଜୀବନଚରିତର ଏକ ପୃଷ୍ଠା ମହମା ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏଥିରେ ରାଧାନାଥ ମୁର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସତ୍ୟବାଦୀ ଦଳୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରୁଛି । ଗୋପବନ୍ଧୁ, ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ, ମି: ମଧୁ ସୁନ୍ଦର ଦାସ, ମହାସାଗରୀ, ସୁନାଶଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ, ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟ ମିଶ୍ର, ଐତିହାସିକ କୃପାସିଂହମିଶ୍ର, ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀ ମିଶ୍ର ପ୍ରଭୃତି ମହମାୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ମଧୁମୟ ସୂଚନା କଥା ଏହି ଜୀବନଚରିତକୁ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆଧୁନିକ ପୁରବେ ସତ୍ୟବାଦୀ ଲାଗାୟ ସୁଲଭ ଭୂମିକା ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦୁଇଗୋଟି ଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ପଣ୍ଡିତ ମଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ସମକାଳୀନ ଚିନ୍ତାବଳୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତିର ତଥା ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ନବହନ୍ତେ ପ୍ରକ୍ତି କରାଯାଏ । ଉକ୍ତ ଜୀବନଚରିତରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପନ୍ୟାସ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଏବଂ ରୋଚନୀୟ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପଣ୍ଡିତ ମଳକଣ୍ଠଙ୍କ “ନିଶ ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ ।

“ପଣ୍ଡିତମାନେ ମୋର ଲେଖକତ୍ୱକୁ ନିଷ୍ଠା ଲେଖକତ୍ୱ ବୁଝାଇବାପାଇଁ ସଙ୍କେତ ସ୍ୱରୂପ ଜିଗିଆକୁ ଦେଖାଇଦେଲେ; ତେଣୁ ସେ କାଳର କାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉ ଉଠାଇବାପାଇଁ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ନାମଟି ହେଉଛି ‘ନିଶ ଆନ୍ଦୋଳନ ।’”

(ମଳକଣ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ—୧ମ ଭାଗ—ପୃ. ୭୪)

ସେ କାଳର ଓଡ଼ିଶାର ଚନ୍ଦ୍ର ଦେବାକୁ ଯାଇ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଲେଖିଛନ୍ତି—

“ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନ ରାଜନୀତି ଥିଲା, ଉପାନ୍ତ ଓଡ଼ିଆଭୂମି ସବୁ କପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ମିଶିବ । ଏହା ୧୯୧୧ ଜନଗଣାର ପୂର୍ବର କଥା, ତଥାପି ୧୯୧୧ ସାଲରୁ ମେହମାୟରର ଓଡ଼ିଆ କୈବର୍ତ୍ତମାନେ ନିଜକୁ ମାହିତ୍ୟ ଦୋଳି କହି ବଙ୍ଗାଳୀ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପିତ୍ର ଧରିଥିଲେ । X X X ମୋଟକଥା ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ବଙ୍ଗାଳୀ କରିଯାଆନ୍ତି ମୋନଟର ଘୋର ଚେଷ୍ଟା କ୍ରମେ ଚଳାଣ ପାଇଲା । ପୂର୍ବରୁ ଏ କଥାରେ ବଙ୍ଗାଳୀମାନଙ୍କର କପରି ପ୍ରସବୁ ଓ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ପ୍ରମାଣ ପାଇଥିଲା, ତାହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଭାସ ସ୍ପର୍ଶ ସମ୍ବନ୍ଧମୋହନ

ସେନାପତିଙ୍କ ନବନରୁ ମିଳିବ । X X X ଏଇ ଫଳରେ ୧୯୦୧ ସାଲର ଓଡ଼ିଆ ଗଣତରେ ଅନାଙ୍କିତ ଭାବରେ ମେଦନୀୟର ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଆର ସଂଖ୍ୟା ଯେପରି ଶତକଡ଼ା ୮୦ । ୧୦ ପରିମାଣରେ କର୍ମଯାଚୁଥିଲା ତାହା ଗୋପବନ୍ଧୁ ବୁଝୁ ବଡ଼ ବାଧୁଥିଲା ।”

(ନୀଳକଣ୍ଠ ହୁତାବଳୀ—୧ମ ଭାଗ—ପୃ. ୪୯-୫୦)

ଆଲୋଚ୍ୟ ନବନଚରିତ ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠ ଆଲୋଚନାରେ ଭରପୁର । ସେଥିପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ମତାମତ ସହିତ ପାଠକ ଏକମତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସୁସ୍ଥ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ମନରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ଅନୁଦାନ ମତ ପାଠ କରି ପାଠକ ବିଚଳିତ ହୋଇପଡ଼େ । ତଥାପି ଏହି ନବନଚରିତର ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ବୋଧହୁଏ ପରିଶିତ ବୟସରେ ଏହି ନବନଚରିତ ଲେଖାଯାଇଥିବାରୁ ସୂଚକରଣ କାଳରେ ଶିଳ୍ପ-ସଂକଟ ସମ୍ଭାଷ୍ୟ ଦେଖି ଦେଇଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସୁସ୍ଥ ମନ ଓ ଶରୀରରେ ବହୁ ପୁରୁଷରୁ ସହ ଏହି ନବନଚରିତ ଲେଖାଯାଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ହୋଇଥାନ୍ତା ଏକ ଅସାଧାରଣ କୃତି ।

“ଦୃଷ୍ଟିପାତ,” ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ତର ଆତ୍ମକଥା । ୧୯୭୫ ସାଲରେ ଏହା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଲେଖକ ଅଧ୍ୟାପକମୋହନ ସେନାପତି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କଥାସମ୍ରାଟ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧର । ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ତ ହୁଏ ବରଂ ସେ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରାଣ ଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ତରୁଣ ସମାଜ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର କଲାଣ କାମନା କରିବା । ଦୃଷ୍ଟିପାତର “ପୁରାଣିକାସ” ଲେଖିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ କହିଛନ୍ତି—

“ସାବିତ୍ରୀବନର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଓ ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଅନୁଭୂତି ବୃଦ୍ଧର ମାନସପଟରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରଗଣ ତାହାର ପୁଣିଭୂତ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରନ୍ତି । ବୃଦ୍ଧର ଅତୀତ କାହାଣୀ ତରୁଣ ତରୁଣମାନଙ୍କ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇଥାଏ । X X X ସେ କୌଣସି ଲୋକର ନବନା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ସେ ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତିକରେ ଯେ ସେତେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଏ, ସେ ସେତେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ କରେ । ସପ୍ତଦଶବର୍ଷର ଜଣେ ବୃଦ୍ଧର ଅତୀତ ନବନର କାହାଣୀ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଚାନ୍ଦ୍ରବିକ ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଲେଖକ ସମାଜ ଓ ନବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଉପଦେଶ, ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ଉତ୍କଳ

ସ୍ଥିତି ସମ୍ପ୍ରମ ଶ୍ରେଣୀ ପଦ୍ଧତିରେ କପି କରି ଧରା ପଡ଼ିବାରୁ ସହକାରୀ ଦେହମାଣ୍ଡୁକ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶୋଭନୀୟ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲା । ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ସ୍ଥିତି ବିଶୁଦ୍ଧତା ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧତାପୂର୍ବକ ଅଶାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ୧୯୨୭ ସାଲରେ ସେହି ଦଶକା ଦର୍ମ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସେନାପତି ଲେଖିଥିଲେ—

“ଦଶକା ଗୁଡ଼ିକର ପୂର୍ଣ୍ଣାପର ବିଶେଷଣ କରି ମୋର ଦୃଢ଼ ପ୍ରମାଣ ଜନ୍ମିତ ସେ ସ୍ଥିତିମାନଙ୍କର ଅଶୋଭନୀୟ ଆଚରଣ ସମ୍ପର୍କେ କେବଳ ସ୍ଥିତିମାନେ ପୁରା ଦାୟୀ ନୁହଁନ୍ତି । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି । ତଦୁପରି ପିତାମାତା ଓ ଅଭିଭାବକମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅପଥ୍ୟ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୁଚ୍ଚ ବାତାବରଣକୁ ବେଳେବେଳେ କଳ୍ପକ୍ଷିତ କରୁଅଛନ୍ତି । ତା ଛଡ଼ା ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଦଳ ମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ସ୍ଥିତିସମାଜ ଉପରେ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ କେତେକ ସ୍ଥିତିନେତା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦଳର ଇଚ୍ଛାରେ ପରିତ୍ରାଣିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଫଳତଃ କଥା କଥାକେ ଆକାଶକୁ ସ୍ଥିତିମାନେ ବିକ୍ଷୋଭ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଧର୍ମଦତ୍ତର ଅହ୍ୱାନ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ସ୍ଥିତିସମାଜର ଏହି ଗତୁଲିକା ପ୍ରବାହ ଦେଶର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରତି ଶୂନ୍ୟପୂର୍ବକ ନୁହଁ ।

(—ପୃ ୩)

ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଲେଖକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ ଅଥବା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗୀୟ କର୍ମଚାରୀ ହୁଏତକେ କାର୍ଯ୍ୟ କଥେଲେ । ତେଣୁ ଏଥିରେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ଛଳରେ ଶ୍ରେଣୀର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ବହୁତକି ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଗୋଟିଏ କଥା କଂରେଜରେ ବୁଝାଯାଉଛି —The end of writing is to instruct, the end of literature is to instruct by pleasing. ” ମନେହୁଏ ‘ଦୃଷ୍ଟିପାତ’ ଏକ ସୁଖପାଠ୍ୟ ଭାବିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ନୁହଁ । ଏହି ର ସାହିତ୍ୟିକ ସ୍ତୂଳ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷାଗତ ଦାବା ଅଧିକ ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ରଙ୍କ ‘ସତ୍ୟବାଦରେ ସାତଦର୍ଶ’ ଏକ ସୁରଣୀୟ ଜୀବନ-କାହାଣୀ । ଏହା ୧୯୭୭ରେ ଫିଲ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଏକ ମୁଣ୍ଡିଆ ଜୀବନଚକ୍ରର ଭାବରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କାବଣ ଜୀବନର ମାତ୍ର ସାତୋଟି ବର୍ଷର ଅନୁଭୂତି ଏଥିରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ସତ୍ୟବାଦ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ଥିତି ହୁଏତକେ ଏହା ଥିଲା ଲେଖକଙ୍କର ଅଙ୍ଗେ ନିଭାବିତା କଥା । ଜଣେ ନିୟାମର ଗ୍ରହଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନେ ମୁଗ୍ଧନକ୍ଷ ଶ୍ରେଣୀରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ତ୍ୟାଗପୁର ଜୀବନ, କର୍ମପ୍ରଣାଳୀ, ଓ ଆସୁତାରେ ଉକ୍ତିଲ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ସତ୍ୟବାଦରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ପଦ୍ଧତି, ସ୍ଥିତି ଜୀବନରେ ଶୁଦ୍ଧତା, ଅନୁରାଗତା, ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ ସାଧନା ପ୍ରଭୃତି ପାଠ କଲେ ଉପାଦାନ ପାଠର ସେମିତି ଜାତ ହୁଏ । ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଅକ୍ଷର ହୋଇ ରହିଥିବା ସତ୍ୟବାଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଇତିହାସ ଏଥିରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟଲଭ

କରିବା ସାହାଯ୍ୟ ଦେଲେହଁ ଲେଖକଙ୍କର ବସୟ ଉପସ୍ଥାପନା ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଗାଠକ ପାଟରେ ଗଢ଼ିର ଭାବରେ ରେଖାପାତ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ସାହାଯ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଅଧ୍ୟାୟରେ ଅଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଅଟନ୍ତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

‘ଜୀବନ-ତରଙ୍ଗ’ କଣେ ଶିକ୍ଷାବିତ୍ତର ଆସୁନଥା । ଅଜୀବନ ଶିକ୍ଷକ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିଶୁ ସାହାଯ୍ୟ ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦ ୧୯୭୧ ସାଲରେ ଏହି ଆସ୍ପତରିତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହା ଏକ ପୁସ୍ତକାଠ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଆସ୍ପତରିତ । କାହିଁକି ସେ ଏହି ଆସ୍ପତରିତ ଲେଖିବାପାଇଁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲେ, ତାର କୈଫିୟତ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ଲେଖିଥିଲେ—“ଭାବ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅସ୍ପତରିତ ଲେଖିଲେ ତାର ପିନା କିଛି ମୂଲ୍ୟ ଥାଏ ମୁଁ କାହିଁକି ଲେଖିବି ? ମୋ ଜୀବନରେ ବହୁ କଥାର ଭଟ୍ଟା ଘଟିଛି ଏବଂ ମୁଁ ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଶୁଣିଲି ଭୁଲକୁ ଉଠି ଅସିଛି, ଏକଥା ସତ; କିନ୍ତୁ ଏପରି କ’ଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଘଟି ନାହିଁ ?

ପୁଣି ଭାବିଲି, ମୁଁ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ । ଛାତ୍ରଙ୍କର ଜାଗାସୁ ବ୍ୟବହାର ସତ୍ୟବାଦର ବକ୍ତୃତା ହିତାନ୍ତ କୃଷ୍ଣରେ ଚିତ୍ତା ହୋଇଥିଲା ମୋର ମନ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ମୁଁ ଗତ ଆସିଛି କେତୋଟି ଜୀବନ, ଶକ୍ତି ମଠି ପରି ସେ ସବୁ ନରମ ଥିଲାବେଳେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷକର ଭୂମିକା ଛାତ୍ରର ସ୍ୱୀକୃତି ନ ପାଇଲେ ବି ତାର ମହତ୍ତ୍ୱ କେବେ ମରୁଛି ଯିବ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଗତିବାରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ, କାବ୍ୟ ବା କାହିଁ ଜର୍ମିଶର ଆନନ୍ଦଠାରୁ ତାହା ଉପା ନୁହେଁ । x x x ଯଦି କେତୋଟି ଦୃଢ଼ତାରେ ଏହି କର୍ମପ୍ରେରଣା, ଅସ୍ପତରିତ ଶିକ୍ଷକ ଜାଗ୍ରତ ନ କରେ, ତେବେ ଏହି ଶିକ୍ଷକର ଜୀବନ ଲେଖା ସାଧକ ହେବ; ଏକ ବୟାସରେ ବଳୀୟାନ ହୋଇ ମୁଁ ଜୀବନଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି ।

ବାସ୍ତବିକ ଏହି ଅନୁରୋଧରେ ଲେଖକଙ୍କର ଏହି ଆସ୍ପତରିତ ଏକ ସାଧକ ଜୀବନଲିପି କହିଲେ ଅଭୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତସୌକ୍ଷ୍ମ ନାହିଁ । ଅତ୍ୟନ୍ତ, ଆତୋପ ଅଥବା ପଦ୍ମପୁରର ଆଦିମୁଖ୍ୟ ନାହିଁ । ସରଳ ଭାବରେ ସାବଲ୍ଲୀ ଶୈଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ସଂଗ୍ରାମୀ ଜୀବନର କାହାଣୀ ଗୋଟିଏ ଭାବରେ ବହୁତ ହୋଇଅଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଜିଜ୍ଞାସକର ଯାହା ୧୯୫୩ ମସିହାର ବନ୍ୟାରେ ମାଟିରେ ମିଶି ଯାଇଛି, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଲେଖକଙ୍କର ଯାହାକି ଭାଷାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଜ୍ଞ ହୋଇଅଛି । ସେ ଲେଖିଥିଲେ -

“ବହୁତ ବୟାସ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଟିକକ ଆନ ଥିଲା ମୋର ଶୈଶବର ସ୍ମୃତ୍ତିସ୍ୱପ୍ନ ମାଟିର ଘର, କେଉଁଠି କୋଟିଏ ହେଲେ ଝରକା ନ ଥାଏ । ଗୁଳରେ ଅଜ୍ଞାବଜ୍ଞା କଣ୍ଟା-ବାରିଶର ରୁଆ । ଟିକି ପଟକୁ ଥିବା ଯେଉଁ ବାରିଶର ନଳା ଭିତରେ ଚେମେଣି ଚଢ଼େଇ ଦମା କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି । ତମଣା ସାପ ମୁଣ୍ଡା ଖାଇବା ଲାଗି ଥରେ ଥରେ ସେ ଗୁଳରେ ପଶି

ପରଦମା କରେ । ବର୍ଷାବେଳେ ସେ ଗୁଳରୁ କସର ପାଣିର ସମାନ୍ତରାଳ ଧାର ଗଡ଼ି ଚାଲିଥାଏ । ଅଗଣରେ ପାଣିଫୋଟକାମରୁ ପଟୁଆର କରନ୍ତି । ସେତେ ଗୋଡ଼ ଚପି ଚପି ଚାଲିଲେ ବି କତଡ଼ା ଖାଇବାକୁ ହୁଏ । ଶୀତଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେଠାରେ ଚିଲିମୁଣ୍ଡ ବସି ବୁଢ଼ୀ ମା ଓ ପିତୃଦାମନେ ଆମକୁ ଭୁବଢ଼େତ ଓ ରଜାପୁଅର କାହାଣୀ କୁଣନ୍ତି । ଗୁଳନ ଗତିରେ ସେଇ ଅଗଣରେ ଖଜୁରୀ ପଟିରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ମେଘ ଫାଙ୍କରେ ଆମେ ଜନ୍ମମାମୁଁର ଲୁଚକଲି ଦେଖ । କେତେ ସେ ପୁନର୍ଥ ପରବ, ପିଠାପଣା, ହସକନ, ମେହ ଶରଧା, ଅଳି ଅଟ୍ଟର ମଧୁବୋଲା ପ୍ରଭୃତି ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସରଞ୍ଜିତରେ ଜଡ଼ିତ ଅଛି, ତାର ଇସ୍ତହା ନାହିଁ । ସେହି ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ି ଦୁଇ ଜାଗାକୁ ପଡ଼ିବାକୁ ଗଲବେଳେ ସବୁଅର ଶବ୍ଦପଡ଼େ ଧାର ଧାର ଲୁହ । ହୁଟିପରେ ସେଇଘରେ ଆସି ପାଦ ଦେଲ ମାତ୍ରେ ପ୍ରାଣ ପୁଣି ଅପୁଷ୍ପ ପୁଲକରେ ଭଗିଯାଏ ।”

(—ଜୀବନ-ତରଙ୍ଗ-ପୃ-୧୨)

ଆଜିବନ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥ-ମାନଙ୍କୁ ଚୋରାବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପରେ ‘ସଂସାର ପ୍ରେସ’ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ନିଜର କର୍ମକୁଶଳତାର ସେହି ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ତାର ଗୁଳନା ନାହିଁ । ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଲେଖକ ହୋଇବାରେ ସେ ଥିଲେ ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଇତିହାସର ଆଲିମୁଖ୍ୟ ହେଲା ଏହିପରି “ପୁରୁଷା ପୁଣି ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ହେବ, ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ, କଠୋର ଜୀବନ-ସଂଗ୍ରାମ । ଗ୍ରେସ୍ ହେଉ, ବଡ଼ ହେଉ, ଜୀବନଟା ତ ସଂଗ୍ରାମର ସମସ୍ତି । X X X ସେଇ ସଂଗ୍ରାମ ହେଉଛି ମୋର ଜୀବନସାଥୀ । ଏହି ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ି ପରାଜୟ ମଧ୍ୟ ଲାଗି ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟୋମକାନ୍ତ ଆଶଙ୍କା ମୋ ଆତ୍ମସତ୍ୟକୁ କେବେ ପଲ୍ଲ କରି ପାରିନାହିଁ ।”

(—ଜୀବନ-ତରଙ୍ଗ-ପୃ-୧୪୧)

ଦୃଢ଼ ଆତ୍ମସତ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣ ବାବୁଙ୍କ ଜୀବନର ମୁଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ କୌଣସି ସମସ୍ୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି, କାହା ସେ ସଫଳତାର ସହଜ ସମାଧାନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନଯୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେବେ ଭାତ ବା ପରାଜିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଲିପିବଦ୍ଧ ଅନୁଭୂତି ଉପନ୍ୟାସ ମୁଲତ୍ର ଟିକିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଅନେକ ଘଟଣା ପାଠ କରୁ କରୁ ପାଠକ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ନ ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ‘ଜୀବନ-ତରଙ୍ଗ’ ବ ପ୍ରବଳ ତରଙ୍ଗର ସୁଷମା ବହନ କରି ରୁପବନ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

“ମୋର ପୁରୁଷୁତ କଥା” ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଆସୁରଗତ । ୧୯୭୭ ସାଲରେ ଏହା ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଏହି ସାଲର ପୁସ୍ତକ ଦୀର୍ଘ ୫ ବର୍ଷକାଳ ଲେଖକ ଭରତଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକ ଧାରବାହିକ ଭାବରେ ‘ନବଜୀବନ’ ସାହିତ୍ୟ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ତା’ର ସ୍ମୃତି କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହି ଜୀବନଯୁଦ୍ଧ ପାଠ କରି ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂ ଲେଖିଥିଲେ—“ଆପଣଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତା ସବୁ ଠିକ ଲୁପ୍ତପ୍ରସରେ ଅନବଦ୍ୟ ସାମାଜିକ ଇତିହାସ । ଏକ ଅନିଚ୍ଛାରେ କାଳରେ ଆପଣଙ୍କର

ନିଜର ପାଧନା, ପିତା ଓ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ବହୁକାଳଯାଏଁ ଅନେକ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ପଥ ଓ ସାହସ ଯୋଗାଇଦେ । ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଫଳତାରେ ଲୋକ ସୂଚନାରେ ଲେଖିଥିଲେ ଏହିପରି—
 “ତଥାପି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି ଯେ, ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମରେ ଜୌରୁହଳ ନିବନ୍ଧିତ ଥାଏ । ମୋର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପୁରୀର ଗଡ଼ଜାତ ପାଟଣା— ବର୍ତ୍ତମାନ ବଲଙ୍ଗିର ପାଟଣା ଜିଲ୍ଲାରେ । ମୋର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ସେହିଠାରେ । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ସକାଶେ, ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଫିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ହେଲା ‘ମେଗଲବନ୍ଦୀ’ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଡେକାଡ଼ ରାଜ୍ୟ । ବାଲକାଳର ଅବସ୍ଥା ସହଜ ଆଧୁନିକ ପରିସ୍ଥିତି ଅଲଗାକରିବାକୁ ଲେଲେ ପୁରୀର ଘଟଣାବଳୀ ଚୟନସମୟରେ ଉତ୍କଳ ହୋଇ ନାହିଁ ଉଠୁଅଛି । ଡେକାଡ଼ର ଏକତ୍ର ଗୋପନ, ଡେକାଲୀନ ମଧ୍ୟସ୍ତରରେ ଶାସନଦଣ୍ଡରେ ପରିଚାଳିତ ସମ୍ବଲପୁର ଓ ପାଣ୍ଡି ବର୍ତ୍ତମାନ ଡେକାଡ଼ ରାଜ୍ୟରୁ ଶିକ୍ଷାଦାୟୀ, ଶାସନ ପଦ୍ଧତି, ପାଟଣା ରାଜ୍ୟରେ ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ, ଏକେନସି କନ୍ସପେକ୍ଟର ‘ଶିଶୁ-ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନନନ ବନ୍ଧିତ, କଲ୍ୟାଣ-ଦର୍ଶନ ଦଣ୍ଡ-ଶୋଭିତ, ଦେଶୀକସରତ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଗଣପତିଲ ରୌବେଙ୍କ ସ୍ୱଳ୍ପ ପରିଦର୍ଶନ ସମୟର କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋନ୍ମୁଦନା, ମରହଟ୍ଟା ହାକିମମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା, (ଛପନସାଲ, ୧୮୧୧)ର କରାଳ ଦୁର୍ଘଟି, ବଞ୍ଚିଆର ନେତୃତ୍ୱରେ ଡକାୟତଦଳଙ୍କ ରାଜ୍ୟବ୍ୟାପୀ ଲୁଣ୍ଠନ, ସମ୍ବଲପୁର ସହର ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ସ୍ୱଳ୍ପ ଓ ଅଦାଲତରୁ ଓଡ଼ିଆ ଶାସନ ନିର୍ବାସନ ଓ ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ହିନ୍ଦୁଶାସନ ପ୍ରଚଳନ, ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ଏହି ଫଳରେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ଓଡ଼ିଶା ସହର ପଶ୍ଚିମ ଗ୍ରାମ୍ୟ—ଏ ସମସ୍ତ ଅନୁଭୂତି ମୂଳକ । ଏ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ମୋର ପ୍ରାଣବସ୍ତାର । ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରହି ଦୁଇଗୋଟି ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ, ଡେକାଲୀ ଓ ବଣେଇରେ ଦେଓଧାନ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ସମୟରେ ଅନୁଭୂତିକର ସ୍ୱଳ୍ପ ଲେଖନର ବ୍ୟକ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଶିକ୍ଷଣୀୟ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଆଶା ଏହା ପାଠକମାନଙ୍କ ଅନୁପ୍ରାଣଦାୟୀ ହେବ ନାହିଁ ।”

ବାସ୍ତବିକ ଲେଖକଙ୍କର ଶେଷୋକ୍ତି ମତାମତ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଜୀବନସୂଚି କେବଳ ଉପସ୍ଥାପନା ନୁହେଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ମଧ୍ୟ । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଅସ୍ମରଣକୁ ବାଦଦେଲେ ଏପରି ବରିଷ୍ଠ ଶୈଳୀବହୁଳ ବିବରଣୀ ଆଉ କୌଣସି ଅସ୍ମରଣରେ ପଡ଼ିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଚେନାଶିଳୀ ଏଥିରେ ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ନଅଟା ଦୁର୍ଘଟିର କରାଳତା ପାଠକ ପାଠରେ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ପଡ଼ି କରେ, ଆଲୋଚ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ ଡେକାଡ଼ର ‘ଛପନ ହାଲର ଦୁର୍ଘଟି’ ସେହିପରି ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ତେବେ ସେ କାଳର ବହୁ କାହାଣୀ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳକୁ କଥାରୁ ଲେଖକ ଶୈଳୀ କରିଛନ୍ତି । ସେ କାଳର ଅନୁଭୂତି ପାଠକଲେ ମନରେ ବାସ୍ତବିକ ଜୌରୁହଳ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । କେତେକ ଡେକାଡ଼ରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଚଳଣି, ଲଞ୍ଚରେକ ରାଜକର୍ମସ୍ୱରାମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର, ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜ-

ନୈତିକ ଜୀବନର କମବିକାଶ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମ୍ୟକାର ଭାବରେ ଶ୍ରେୟା କରାଯାଇ ଅଛି । ଲେଖକ ନିଜର ଅନଭୂତ ଲିପିବଦ୍ଧ ଛଳରେ ଦୀର୍ଘକାଳର ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ପୁଣି କଥା ସେ ଗତ କେତେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଲେଖିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଫକୀରମୋହନ ହେଉଛନ୍ତି ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ଔପନ୍ୟାସିକ ଅନନ୍ତଚରଣ ପଣ୍ଡା ୧୯୭୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ଛତ୍ରାବଳୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ ‘ମୋ ଜୀବନ ସ୍ମୃତି’ ଶୀର୍ଷକ ଆତ୍ମଜୀବନୀକୁ ପ୍ରାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଆତ୍ମଜୀବନ ସରକାରୀ କର୍ମରୂପେ ଥିଲେ ଏବଂ କର୍ମମୟ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ପଣ୍ଡାଉପଦ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଲେଖକ ଗ୍ରନ୍ଥର ସୂଚନାରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଘଟଣାବହୁଳ ନୁହେଁ, କିନ୍ତୁ ଅନୁଭୂତ ବହୁଳ । ଏହି ଅନୁଭୂତି-ରଞ୍ଜିତ ବିବରଣୀ ଅନେକ ଯମୟରେ ରସାଳ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ତାହା ପାଠକର ମନକୁ ଛୁଏ ନାହିଁ । ତେବେ କେତେକ କୌତୂହଳାଞ୍ଜକ ବିବରଣୀ ପାଠ କଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ୧୯୩୪ ସାଲର ଏକ ବିବରଣୀ ଏହିପରି ।

“ସେତେବେଳେ ସମ୍ବଲପୁରକୁ ବସ ଯାଉଥିବା ଥିଲି । ସମ୍ବଲପୁର ଯିବାକୁ ହେଲେ ଖଡ଼ଗପୁରବାଟେ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ମୁଁ ସପରବାର ବରଗଡ଼ ଅଭିମୁଖେ ଯାଆ କଲି ଖଡ଼ଗପୁର ବାଟେ । X X X ପ୍ରଥମେ ବରଗଡ଼ରେ ପହଞ୍ଚିଲା ପରେ ମୁଁ ବଳଦଗାଡ଼ରେ ଗସ୍ତ କଲି । କିନ୍ତୁ ସେଟା ସୁବିଧା ହେଲ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମଟରକାର କଣିଲି । ପୁରୁଣା ଫୋର୍ଡ଼ କାର, ପୁଲ୍ ମାସି ସାଞ୍ଜଗହ ଟଙ୍କା । ସେତେବେଳେ ପୁରୁଣା କାରର ଦାମ ଥିଲା ସେହିପରି । ମାସି ସାଞ୍ଜଗହଟି ଟଙ୍କାରେ ଗୋଟିଏ ମଟରକାର । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାଲରେ କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳର ଅବସ୍ଥା ଥିଲା ସେହିପରି । ଟଙ୍କାଟିଏ ଦେଲେ ଚବିଶ ସେର ଚାଉଳ । ଯୋଡ଼ିଏ ପଇସାରେ ସେର ଚାଉଳ ବାଜଗଣ, ଯାହାକୁ ବରଗଡ଼ରେ ‘ପାତଳ ଘଣ୍ଟା’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ମୋଟରକାର କଣିଲିପରେ ଗସ୍ତ କରିବାରେ ଆଉ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ରହୁଲା ନାହିଁ । ବରଗଡ଼ର ପ୍ରତି ଗାଁକୁ ମୋଟରକାର ଯାଇପାରେ । କାରଣ ସେଠାକାର ଆଇନ୍ ଅନୁସାରେ ପ୍ରତି ଗାଁକୁ ରାସ୍ତା ହେଉ ଯାହାକୁ ‘ଧର୍ଯ୍ୟା’ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏଇ ‘ଧର୍ଯ୍ୟା’ର ମରାମତିର ଭାର ଥାଏ ଗାଁର ଗୋଟିଏ ଉପରେ ।

(‘ଅନନ୍ତପ୍ରସାଦ ଛତ୍ରାବଳୀ—ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ-ପୃ-୧୪୯)

ତେବେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଜୀବନସ୍ମୃତି ପାଠ କଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖାର ପରିବେଶ ସଫର୍ପରେ କେବଳ ଧାରଣା ହୁଏ ନାହିଁ, ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟିକ ପାଣିପଗ ସଫର୍ପରେ ଅନେକ କଥା ଜାଣିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥାଏ । ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତିବିତ୍ତ ଜୀବନରେ ସେ ଯାହା ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଛନ୍ତି, ତାର ମୋଟାମୋଟି ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟ ହେଲା—“ଜୀବନରେ ଉନ୍ନତି

‘ମୋର ବାଉରୁଲ ଜୀବନ, ପାଠ କଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କର ବଞ୍ଚିଲ ଦୁଃସାହସିକତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ଅତୁଳନୀୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ତାହା ପାଠ କରୁ କରୁ ପ୍ରଗପତ’ ସ୍ବେପାସ, ପୁଲକ, ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦ ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କର ଚଳଣି ପୁର ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତର ଲେଖନଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ, ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ କିଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ତାହା ସହଜରେ କଲିନା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଥିଲେ ବରଫର ପାହାଡ଼ ପରି ସେ କି ମହାପାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ବସି ବୁଲୁଥାଏ । ତାହାର ପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଉଭା ଯେତେ, ତାର ବହୁରୂପ ପୋତା ହେଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆପଣାର, ତଥାପି ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ କିପରି ଅବୋଧ ମନେ ହେଉଥିଲା । ଆଜିବନ ସେ ଥିଲେ ଚପସୀ, ବହୁପାଠୀ ଏବଂ ବିପ୍ଳବୀ । ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏହିପରି—

“ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବିକାଶରେ ମୁଁ ଆପଣାକୁ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମୋହ ମୁଦଗର ମୋ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଆଲୋକ ବଢ଼ିଲା । ସେଇ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମୁଁ ନିଜକୁ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ବାଇରନ୍‌ଙ୍କ କବିତାରେ ଗୋଟିଏ କଥା ପାଇଲି । Freedom's battle once begun, Bleeding from sire to son, though of lost is ever won.” ଏକା ପଡ଼ି ମୁଁ ସ୍ବଦେଶପ୍ରେମିକ ହେବା ବୋଲି ମନ ବଳାଇଲି ।

ଯୌବନର ବିକାଶରେ Child Harold ପଢ଼ିଲି । What is writ is writ, would it were worthier. ପଢ଼ି ମନରେ ବହୁ ଦୁଃଖ ହୋଇଥିଲା । ବାଇରନ୍‌ଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ଆପଣାର କରିଥିଲା । X X X” ବାଇରନ୍‌ଙ୍କୁ ଗ୍ରନ୍ଥ କଲେନ ଯେତେବେଳେ ଆସିଲା ୧୮ ବର୍ଷ ବୟସ ଆରମ୍ଭରେ ରହିଲା ପଡ଼ି ଏକାବେଳକେ ବିମୁଗ୍ଧ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାଲିଲିଲ ଏବଂ ଇମାର୍ସନ ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରାଣକୁ ଖୁବ୍ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲେ । କାଲିଲିଲ ଅପେକ୍ଷା ଇମାର୍ସନ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ପଦ୍ୟରେ ବାଇରନ୍‌ଙ୍କୁ ଯେପରି ପାଇଥିଲା, ଗଦ୍ୟରେ ରହିନଙ୍କୁ ଏବଂ ଇମାର୍ସନଙ୍କୁ ସେହିପରି ପାଇଲି । ଇମାର୍ସନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ରହିନଙ୍କ ଶବ୍ଦଦ୍ବାରା ବେଶୀ ମୁଗ୍ଧ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଚାଲିତ ହେଉଥିଲା । ଇମାର୍ସନ କିପରି ଅଛାରୁଆ ଅଛାରୁଆ ଲାଗୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେ ଅନ୍ଧକାର ଏକାବେଳକେ ଚାଟି ନାହିଁ । ଏହା ପରେ ଗାର୍ସୀ ଏବଂ ଆରୋଙ୍କ ଲେଖା ବଡ଼ ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା ମୋତେ । କିନ୍ତୁ ଦୈବ ଇଚ୍ଛା ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର । ଶ୍ରୀମତୀ ମୋତେ ଗୋଖଲେଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅଲକ୍ଷିତରେ ଟାଣି ନେଇଗଲା । ଗୋଖଲେଙ୍କ ସହଜରେ ମୁଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଶୁଭ ଫେବକ ସମ୍ପର୍କରେ ମୁଁ ଯୋଗ ଦେଲି । କିନ୍ତୁ ଯୋଗ ଦେବାପରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ବ ସୁଶୀଳତା ମୋତେ ଖୁବ୍ ମୁଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

‘ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ମୁଁ ଯୋଗୀ, ରୁଷି କିମ୍ବା ଲଢ଼ିତ କରବା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ପଢ଼ିଲି, କେଉଁଠାରେ ଜୀବନ ପରିପ୍ରମ, ଦେଶସେବା ଦରକାର ।’

(ମୋ ବାରିବୁଲ ଜୀବନ—ପୃ ୩୪—୩୫)

ବାସ୍ତବିକ ସାମାଜିକ ଯେ ଦେଶସେବା କରିପାରିବନି । ଜାତି, ଧର୍ମ, ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଭେଦାଭେଦକୁ ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ କରନାହାନ୍ତି । ଯଥାର୍ଥରେ ସେ ହୋଇଛନ୍ତି ଭାରତର ସେବକ । କୁଆଁ ଅଛୁଆଁ ଭାବ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତମ୍ଭ କରିନାହିଁ । ଆଜୀବନ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଅଥଚ କର୍ମଯୋଗୀ ହିସାବରେ ଅସୁବ ଉପସ୍ୟା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ନିଜ ଜୀବନ ସେ ପରିପାରି ଉତ୍ତର କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୈଷ୍ଟିକ ଅଥବା ସାମାଜିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ନଥିଲା । ସେ ନିଜେ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ଫସ୍ତାବାଦ ଏବଂ ସମାଜସେବା ହିସାବରେ ସେ ମଧ୍ୟ ସମାଜର ଶିକ୍ଷକ ହୋଇଗଲେ । ଜୀବନ ହେଉଛି ଏକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ । ଏହି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସେ ଥିଲେ ଅଭିଜ୍ଞ ଶିକ୍ଷକ । ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ବସ୍ତୁରେ ତାଙ୍କର ମତ ହେଲା—‘ଆମେ ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପ ଭିତ ଆଦର୍ଶ ଉତ୍ତରଗତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଓ ଶୁଦ୍ଧ । ପ୍ରତିଜ୍ଞ କରି ପ୍ରତିଜ୍ଞ ରକ୍ଷା କରିବା, ଏହା ଅତି ଅଳ୍ପ ଗ୍ରହଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖିଲି । ଏପରିକି ଭିତ, ପୃଥିବୀ, ଉନ୍ନତକୋମୀ ଓ ଉନ୍ନତନାସ ଗ୍ରହଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଚରମର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛି ଯାହାକି ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ, ମହତ୍ତ୍ୱ ନୁହେଁ । ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ Guardian ବା ମୁରବୀର ଅଭାବ । ମୁରବୀ ଆମ ଦେଶରେ ଅବିଷିତ । ସେମାନେ ପିଲାକୁ ବାଳବସ୍ତୁରୁ ପରିବୃତ୍ତିତ କରିନାହାନ୍ତି । ଅନ୍ଧକାର ଜାଗାରେ କୁକୁଡ଼ାକୁଆ ସେପରି ଚରି ବୁଲି ଖୁଣ୍ଟିଖାଏ ଏବଂ ବଢ଼େ, ଆମର ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥା । ଏଥିରେ ଦୋଷ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର । ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ନୁହେଁ ।’

(ମୋ ବାରିବୁଲ ଜୀବନ—ପୃ ୩୯)

ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଥିଲେ ସବୁ ଦଳର, ସବୁ ମତବାଦର, ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିଳିମିଶି ସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଏହା ଏକ ଆସାଧାରଣ ଶକ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ପାଠକ ମନଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଓ ଧର୍ମର ଲୋକ ଏଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ଲଭି କରିପାରନ୍ତି ।

“ମୋ ଜୀବନର ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ—ଅଗଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ” ୧୯୭୨ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ରାଜନୀତିକ ନେତା ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ଜୀବନର ଏକତମ ଅଧ୍ୟାୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏହି ପୁସ୍ତକ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଆତ୍ମଚରିତ ନୁହେଁ । ଭାରତର ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ୧୯୪୭ ସାଲର ଅଗଷ୍ଟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ ଯୋଗଦାତା । ଭାରତୀୟ ଇତିହାସରେ ନାନା କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍କଳ ଅଧ୍ୟାୟ ଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାକୃତ ପାଇଁ

ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ନାନା ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଅଗଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବର
 ଫାନ୍ତିକାରୀ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ଅନୁଭୂତିରୁ ଲେଖକ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ।
 ଅନେକ ଦୁଃସାହାସିକ ଏଠା ଗୋପନୀୟ ଘଟଣା ଏଥିରେ ସ୍ଥାନଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ।
 ଆଜି ତାହା ଉପନ୍ୟାସ ପରି ମନେହେଲେ ହେଁ ଦିନେ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ ବାସ୍ତବ ଓ ସତ୍ୟ
 ଘଟଣା ଥିଲା । ଲୋକଲୋଚନର ଅଗୋଚରରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଗଣ ଅସୀମ ତ୍ୟାଗ
 ସ୍ୱୀକାର କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦେଶପ୍ରିୟ ଓ ଦୁଃସାହାସିକତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି
 ଆତ୍ମକ୍ଷିପ୍ତରେ କେବଳ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ବୋଷା ନୁହଁନ୍ତି, ବହୁ ସଂଗ୍ରାମୀ କର୍ମୀମାନଙ୍କର
 ଆତ୍ମତ୍ୟାଗର କାହାଣୀ ପାଠକକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଥାଏ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ
 ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ।

ଅଗଷ୍ଟବିପ୍ଳବର ଜଣେ ଯୋଦ୍ଧା ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥ ମହାନ୍ତି ଧାର୍ଯ୍ୟବାହୁକ ଭାବରେ
 ନିଜର ଆତ୍ମକାହାଣୀ ମନପଦନ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହା ୧୯୨୩ ସାଲ
 ଜୁଲାଇ ମାସଠାରୁ ଡିସେମ୍ବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି
 ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେବେ ପତ୍ରିକାରେ ଯେଉଁ
 ସାମାନ୍ୟ ଅଂଶ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା, ତହିଁର ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ।
 ଅଗଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବର ଅମର ସମ୍ବନ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୋରାୟୁଟ ଜେଲରେ ଫାଶୀ ପାଇଥିଲେ । ସେହି
 ବିବରଣୀ ଲେଖକଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହିପରି—

“ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନ ପାଖେଇ ଆସିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ସୁଦ୍ଧା କୋରାୟୁଟ ଅଞ୍ଚଳର ନେତା
 ରାଧାକୃଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସବାୟୁ, ସଦାଶିବ ସିଂହାଠୀ, ରାଧାମୋହନ ସାହୁ ତଥା ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ
 ଆଦିଙ୍କୁ ହରିହର ଗୁରୁତଳ ସହର ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ ।
 ନେତାମାନେ ଗଲେ । ଦେଖିଲେ, ମନରେ ତାଙ୍କର ଟିକିଏ ହେଲେ ଅବସନ୍ନତା ନାହିଁ ।
 ହସହସ ମୁହଁ, ଜନ୍ମଭୂମିର ସ୍ୱାଧୀନତା-ଯଜ୍ଞ ବେଦୀରେ ନିଜକୁ ଆହୁତି ଦେଉଥିବାରୁ ଯେପରି
 ପ୍ରାଣ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲେ, ଅବଶୋଷ ରହିଗଲା । ମୁଁ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା
 ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୋର ପିଲାମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବେ । ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ ନୟନରେ
 ସେମାନେ ଫେରିଲେ । କିନ୍ତୁ ସିଂହପରି ଅଚଳ, ଅଟଳ ରହିଥାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନାୟକ ।
 ପ୍ରାଣଶୋଳ ହସରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ବିଦାୟ ଦେଲେ ।

ସେଦିନ ତାଙ୍କୁ ଫାଶୀ ଦିଆଯିବାର କଥା । ରାତି ତିନିଟାରେ ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା ସାରିଲେ ।
 ତା ପରେ ତାଙ୍କୁ ଗାଧୋଇ ଦିଆଗଲା । ନବବାବୁ ସବୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ
 ତାଙ୍କୁ ଫାଶୀ ମଞ୍ଚ ପାଖକୁ ନିଆଗଲା, ସେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ନାୟକ ଜୟଧ୍ୱନି କଲେ—
 ଶ୍ରବତମାତା କି ଜୟ, ମହାତ୍ମାଗାନା କି ଜୟ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତ କି ଜୟ । ନବବାବୁ
 ତାର ଜବାବ ଦେଲେ ।”

(ମନପଦନ—ନଭେମ୍ବର—୧୯୨୩)

ସମସ୍ତ ଆତ୍ମଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଅଗଷ୍ଟ ବର୍ଷ କାଳର ଅନେକ ଗୌରବମୟ ଅର୍ଥାୟ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧାରଣାକୁ ବଦଳାଇ ଦେବାରେ ତାହା ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

“ମୁକୁ ପଥେ ଶୈଳକ” ଏକ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନଚରିତ । ଏହା ଦ୍ଵଇଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ଭାଗ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ବହୁକାଳ ପରେ ୧୯୭୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହାର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକର ଲେଖକ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ରାଜନୈତିକ ନେତା ପରିହରମୋହନ ପ୍ରଧାନ । ପ୍ରଥମଭାଗର ଲେଖକ ୧୯୪୬ ‘ଭାରତରତ୍ନ’ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯେଉଁ ଦୁଃସାହାସିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି । ତେଣୁ ପ୍ରଥମ ଭାଗ ‘ମୁକୁପଥେ ଶୈଳକ’ । ଇତିହାସର ବର୍ଣ୍ଣିତ କାହାଣୀ, ଏକ ସଂଗ୍ରାମୀ ଜୀବନର ଆକର୍ଷଣୀୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପରି ବୋଧ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗରେ ଲେଖକଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନର ନାନା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୂକ୍ଷ୍ମବୋଧ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାରୁ ଏକ ଜୀବନଚରିତ ହିସାବରେ ଏହାର ଗୁରୁତ୍ଵ ହ୍ରାସ ହୋଇଯାଇଅଛି ।

‘ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ନିଜକଥା’ ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ । ୧୯୭୩ ସାଲରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକର ଜୀବନ କିପରି ଘଟଣା-ବହୁଳ ଓ ଦ୍ରବ୍ୟସୁଖୀ, ତାହା ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ ପାଠ କଲେ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହି ପୁସ୍ତକର ‘ଭୂମିକାରେ ସୁଲେଖକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ଏହିପରି— ‘କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଗୁପ୍ତନାୟକ, ସଫଳରାଜନୈତିକ ନେତା, ଭିକ୍ଷୁମାଧାରୀ ସେନାପତି ଅଥବା ପଦ ବିରୁଷିତ ଲେଖକମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକାହାର ପକ୍ଷରେ ଆତ୍ମଜୀବନ ଲେଖିବା ଏକ ବିକଳମାନା—ପାଠକ ସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଧାରଣା ଏବେ ପୂଜା ରହିଛି । ସାଧାରଣ ପାଠକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏପରି ସାଧାରଣ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ନିତାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ । ସେଥିରେ ନା ଅଛି ସ୍ଵେଚ୍ଛା, ନା ଅଛି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ନା ଅଛି ଉପଲବ୍ଧି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଭୁଲି ଯାଇଥାନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ନିଜ ସୂତାରେ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଲ୍ଲବ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନ ଏକ ସାଧନା । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନରେ ଅଛି ଏପରି ଅନେକ କଥା, ଅନେକ ଅଭିଜ୍ଞତା—ଯାହା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ଉତ୍ତର ପୂର୍ବର ଦିଗଦର୍ଶନ ପାଇଁ ! ଶିକ୍ଷାବିତ୍ର ଶ୍ରୀ ବନମାଳୀ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନ ସେହି ସାଧାରଣ ସତ୍ୟରୁ ବହୁତ୍ଵ ନୁହେଁ ।”

କାବୁକିକ ବନମାଳୀ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତଙ୍କ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷକ ହେଲେହେଁ ନିଜର ସାଧନା ମଳରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଶିଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖକ ଏବଂ ଶିଳ୍ପଶାଳୀ ସଙ୍ଗଠକ ହିସାବରେ ସ୍ଥାନାମୟ । ନାନା ସଂସ୍କାରମୁଳକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ କେବଳ ଆଜୀବନ ଶିକ୍ଷକତା କରିନାହାନ୍ତି, ବହୁ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ

ଗଢ଼ିଛନ୍ତି, ଏବଂ ବହୁ ପୁରସ୍କାରକୁ ନିଜ ସାହାଯ୍ୟରେ ମଣିଷ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କପରି କର୍ମବୀର ବାସ୍ତବିକ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାନୀୟ । ଏହି ଆତ୍ମଚରିତରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅସଂଖ୍ୟ ଘଟଣା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସ୍ନାନମନ୍ଦିରର ଗୁମ୍ଫା ଦୂର କରିବାରେ ଏ ପୁସ୍ତକ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ହୋଇପାରେ । ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନିଜର ତ୍ୟାଗପୂର୍ବ ଜୀବନଦ୍ୱାରା ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରିପାରେ ।

କଳିକତାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ‘କଲନା’ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ୧୯୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପୂଜା ସଂଖ୍ୟାରେ ସୁସାହିତ୍ୟିକ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ପ୍ରଥମେ ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଧାର୍ବୀକାହ୍ନିକଭାବରେ କେତୋଟି ସଂଖ୍ୟାରେ ଜୀବନଚରିତର କିଛି ଅଂଶ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାପରେ ସୁଧା ପାଠକ ମହଲରେ ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । କାରଣ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଓଡ଼ିଶାର ସାମ୍ବିତ୍ତୀକ ଜୀବନ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ । ୧୯୭୩ ସାଲରେ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଚରିତ ପୁସ୍ତକ ରୂପରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କବି ଓ ଔପନ୍ୟାସିକ । ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦୃଢ଼ାୟ ଦଶକଠାରୁ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନା କରି ଆସିଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଓଡ଼ିଶାର ଦୀର୍ଘକାଳର ସାମ୍ବିତ୍ତୀକ ଇତିହାସ ଜାଣିବାପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଏଥିରେ ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବି, ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଜାଣିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଥାଏ । ଜଣେ କବି କିପରି ଦୈନିକ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ, ତାହା ପାଠକମାନଙ୍କପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋଭନୀୟ । କାଳିନ୍ଦୀ ବାବୁଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ‘ଅଙ୍ଗେଯାହା ନିଭାଇଛି” ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ସୁଲଭ ଆତ୍ମଲିପି । କାଳିନ୍ଦୀବାରୁ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାରୁ ବହୁ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ସହଜ ହୋଇପଡ଼େ । ‘ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଜ ଜୀବନର ରୂପାୟନରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଜଣେ ସାର୍ଥକ ଶିଳ୍ପୀ ହେବାବେଳେ ଆତ୍ମଚରିତ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ସମକାଳୀନ ସମାଜଜୀବନକୁ ଅଙ୍କିତ କରିବାରେ ସମ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ଆତ୍ମଚରିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ “କୁମ୍ଭାର ତଳ”ର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଛି । ୧୯୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହା ପୁସ୍ତକ ରୂପରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେହଁ ବହୁ ପୁସ୍ତକ କଲିଙ୍ଗ, ଆସନ୍ତାଳୀ, ସହରର ପ୍ରଭୃତ ଦୈନିକ ଓ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ଗୁଡ଼ିକରେ ଧାର୍ବୀକାହ୍ନିକ ଭାବରେ ନାଟ୍ୟକାର କାଳିଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ନିଜର ଅତ୍ମଲିପିର କିଛି ଅଂଶ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ନାଟ୍ୟକାର ଏବଂ କବି କାଳିଚରଣଙ୍କ ଜୀବନବିକାସ କେବଳ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ, ଦୀର୍ଘ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାର ନାଟ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ପାଠକ ଅବହତ ହୋଇଥାଏ । କାଳିଚରଣଙ୍କର ଜୀବନ ହେଉଛି ଘଟଣା ବହୁଳ । ତାଙ୍କର ସାବୁକରା ଉପନ୍ୟାସ ସୁଲଭ ଭାଷାରେ ସେ ସେକାଳର ସାମନ୍ତ ଓ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଯେଉଁ ଚିତ୍ରିତ ପ୍ରଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନଘେନା ଓ ମନଲୋଭୀ ହୋଇଅଛି । ସମସ୍ତେ ସମୟେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିରୁଚି ଦ୍ୱାରା ଭାବିକାନ୍ତ ହୋଇ ଲେଖକ ବିଷୟ ନିବାରଣରେ

ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଅଥବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ପର୍କରେ ମତାମତ ଦେବାରେ ଅନୁଦାର ଏବଂ ବିଚାରବୃତ୍ତି ହୋଇଥିବା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ନଚେତ୍ ଏହି ଆତ୍ମଚରିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ରସାଳ, ଜୀବନକାହାଣୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅସ୍ୱଚରିତ ସମୀକ୍ଷା କଲେ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି ଆସ୍ୱଚରିତ ରଚନାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ମନ ବଳାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହେଲେ ସାହିତ୍ୟିକ ବା ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ବା । ତେବେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଉ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ ହାତ ଦେଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସେମାନେ ହେଲେ ଶିକ୍ଷକ-ବୀର । “ନବଜୀବନ” ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ଛଦନାମରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମିଶ୍ର ନିଜର ଆତ୍ମଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସୁଥିଲେ । ଏହା ଥିଲା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀୟ ଏବଂ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଆତ୍ମଲିପି । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ଏବଂ ସାମାଜିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ରଚନା ଗୁଡ଼ିକ ଗଭୀର ଅଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ଦୁଃଖର କଥା, ତାହା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଆତ୍ମଚରିତର ଲେଖକ ଯେଉଁଠାରେ ଉତ୍ସୁକର ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ସେହି ଆତ୍ମଲିପି ଉଚ୍ଚକୋଟିର ହୋଇପାରି ନାହିଁ ! ରସାତ୍ମକ ରଚନା ପାଇଁ ବହୁନିଷ୍ଠ-ବିଶ୍ଳେଷଣ ସଂସାଦୌ ଆବଶ୍ୟକ । ଆତ୍ମଚରିତର ଲେଖକ ନିଜେ ନାୟକ ଭୂମିକାରେ ଥିଲେହେଁ ସେ ବାସ୍ତବରେ ରହି ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ଆଲୋଚନା ଅଧିକ ଗନ୍ତୀର, ଉଦାର ଏବଂ ଆପଣର ହୋଇ ଉଠେ । ଏହିପରି ଆତ୍ମଚରିତ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ ।

—————

ଓଡ଼ିଆ ଚରିତମାଳା—ଇତିହାସ ଓ ପରମ୍ପରା

ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କର ଜୀବନା ଲିପିବଦ୍ଧ ହେଲେ ତାହାକୁ ଆମେ ଚରିତ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥାଉ । କାହିଁକି ଆମେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷର ଜୀବନା ଲିପିବଦ୍ଧ କରୁ ? କଣ ଅବା ଏପରି ଜୀବନ କାହାଣୀର ସାମାଜିକ ସୁଲ୍ଲବୋଧ ଅଛି ? ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷ, ଯୋଗଜନ୍ମା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବାଣୀ ସମାଜକୁ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରେ, କାଳ କାଳ ଧରି ଆଲୋକବର୍ତ୍ତିନୀ ପରି ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ, ସେହି ପ୍ରତିଭାବନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଜୀବନଚରିତ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ଜଗତ ଓ ଜୀବନକୁ ଆଲୋକିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଦେଶ, ଜାତି, ସମାଜ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଦାନ ଅଚିନ୍ତନୀୟ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତବାଣୀ ପୁରୋହତେ ସମାଜ ପାଶରେ ଝଙ୍କୃତ ହେଉଥାଏ । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତେ ଛଳକୋଟାର ଜୀବନା ପ୍ରକାଶିତ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେହି ସମାଜର ଲୋକେ ଜୀବନର ଚଳପଥରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମାନସିକ ପାଥେୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାପାଇଁ କ୍ଷମ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ସମାଜରେ ମହାପୁରୁଷମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ବିପ୍ଳବୀ ଏବଂ ପ୍ରଗତିର ଚାର୍ତ୍ତାବହ । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର କାହାଣୀ ହେଉଛି ସମଗ୍ର ସମାଜର ପ୍ରଗତିର ଇତିହାସ । ଅଭବ ସମାଜଚେତନା, ଜାତୀୟତା ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ଜୀବନସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ । ସେହି କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ଅନେକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶେଷ ଅଗ୍ରଗତି କରି ପାରି ନଥିଲା । ଦୀର୍ଘକାଳ ପର୍ୟ୍ୟନ୍ତର ଗୁଳି ଏବଂ ଶାସନତାନ୍ତ୍ରିକ ଯୌକ୍ୟ ଅଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜରେ କିପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିଭରତା, ସ୍ଥାନମନ୍ୟତା ରୂପେ କରୁଥିଲା । ତେଣୁ ଇଂରେଜଶାସନ କାଳରେ ଏ ଦେଶକୁ ମୁଦ୍ରାସନ୍ତର ଆଗମନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାର ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ଭିନ୍ନବିନ୍ଦୁ ଶତାବ୍ଦୀର ଜୀବନସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ପାରି ନଥିଲା । ତେବେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଆଗମନ ଏବଂ ଶାସନ ପ୍ରଦେଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଉରୋପୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରସାରକଗଣ ଏ ଦେଶରେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାନା ପଦ୍ଧତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ବାଇବେଲର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମୀ ସନ୍ଥ ସାଧକମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟାଏକର କାହାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ବୋଧହୁଏ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ପାଇଁ ତାହା ପ୍ରଥମେ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଥିବ । ପୁରୁଷ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କାହାଣୀ ଯେଉଁପରି କୌତୁହଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ, ଭିନ୍ନବିନ୍ଦୁ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷିତ ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପ୍ରକାର ଧର୍ମୀୟ କାହାଣୀ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଗଢିତ ହୋଇଥିବ । ଛଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଲୁଖ ଲିଖିତ ସୁସମ୍ଭାରରୁ ମେଣ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ କାହାଣୀ ଏହିପରି— “ପରେ ଷଷ୍ଠ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀହେଲ ନୂତ ବିଶ୍ବରଜ୍ଜ ନିକଟରୁ ରାଜ୍ୟର ନାଜରିତ ନାମକ ନଗରକୁ ଜଣେ କନ୍ୟା

ନିକଟକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ, ଦା'ଉଦଙ୍କ ବଂଶର ଯୋଦେଫ ନାମକ ଜଣେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ବିବାହ ନିଷନ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ସେହି କନ୍ୟାଙ୍କ ନାମ ମରିୟମ । ସେ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତାହାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ, ଆମେ ଅନୁଗ୍ରହପାତ୍ରୀ, ରୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ପ୍ରଭୁ ରୁମର ସମ୍ଭବତଃ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବାକ୍ୟରେ ଅତିଶୟ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଏହା କି ପ୍ରକାର ସମ୍ଭାଷଣ ବୋଲି ମନରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେଥିରେ ଦୁଇ ତାହାକୁ କହିଲେ, ଆମେ ମରିୟମ । ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ କରନାହିଁ । କାରଣ ତୁମ୍ଭେ ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ପ୍ରମୁଖ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛ । ଆଉ ଦେଖ, ତୁମ୍ଭେ ଗର୍ଭଧାରଣ କରି ଗୋଟିଏ ପୁଅ ପ୍ରସବ କରିବ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ନାମ ଯୀଶୁ ହେବ ଓ ପରାପୁରୁଷଙ୍କ ପୁଅ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ ହେବେ । ପ୍ରଭୁ ଇଶ୍ଵର ତାହାଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କ ପିତା ଦାଉଦଙ୍କ ସିଂହାସନ ଦାନ କରିବେ, ମହାନ ହେବେ । ସେ ଯାକୁବ ବଂଶ ଉପରେ ସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ତବ୍ଧ ରାଜତ୍ଵ କରିବେ । ପୁଣି ତାହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମରିୟମ ଦୁଇକୁ କହିଲେ ଏହା କିପରି ହେବ ? ମୁଁ ତ ପୁରୁଷକୁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଦୁଇ ତାହାକୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, ପରସ୍ପର ଆତ୍ମା ତୁମ୍ଭ ଉପରେ ଅବତରଣ କରିବେ ଓ ପରାପୁରୁଷଙ୍କ ଶକ୍ତି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆବୋଧିବ । ତେଣୁ ସେ ଜାତ ହେବେ, ସେ ପରସ୍ପର ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ପୁଅ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ ହେବେ । X X X ଏହି ସମୟରେ ମରିୟମ ଉଠି ପାବନୀୟ ଅସ୍ଥଳସ୍ଥ ଯିହୁଦୀ ପ୍ରଦେଶର ଗୋଟିଏ ନଗରକୁ ଶୀଘ୍ର ଗମନ କଲେ । ପୁଣି ଜିଶରୀୟଙ୍କ ଗୃହରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଏଲିଶାବେଥଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । ଆଉ ଏଲିଶାବେଥ ମରିୟମଙ୍କ ନମସ୍କାର ଶୁଣିବାମାତ୍ର ଶିଶୁଟି ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ନାଚି ଉଠିଲା । ପୁଣି ଏଲିଶାବେଥ ପରସ୍ପର ଆତ୍ମାରେ ପୁରୁଷ ହୋଇ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ ନାୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଧନ୍ୟ, ପୁଣି ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ଗର୍ଭର ଫଳ ।”

(ମାର୍କ ପୁସ୍ତକ — ଅର୍ଥାତ ପୁରାତନ ଓ ନୂତନ ନିୟମର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର—ପୃ ୭୧—୧୫୨)

ସେ କାଳରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ପ୍ରସାର ପାଇଁ କେତେକ ସାମୟିକ ପସିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଧାର୍ମିକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଜନବଂଶ ଗତାଘୀର ଶେଷବେଳକୁ ଇଂରେଜ ଶାସନକାଳରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷାନୀତି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ଏବଂ ମୁଦ୍ରାସନ୍ତର ଅନୁକୂଳରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଲିଖିତ ହେବାରୁ ସାହିତ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନେକ ପାଠ୍ୟ ଓ ପାଠ୍ୟାତ୍ମ୍ୟ ଜଗତର ଶିକ୍ଷଣୀୟ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିବ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜୀବନୀ ସାହିତ୍ୟର ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଆଧୁନିକ କାଳର ପ୍ରଥମିକ ରୂପ । ସେ କାଳର ଯେଉଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବି ମନଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ ସେମାନେ ନିଜର ରୁଚି ଦୃଷ୍ଟିରୁ କାବ୍ୟ କବିତା ଲେଖିଥିଲେହେଁ ଉଭୟ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତା କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ଯେ ଏହି କାଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସାପ୍ତହିକ ଓ ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ସାମୟିକ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବ । ଏ ଯୁଗର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଯଥାମେ ୧୯୦୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ

ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ବାମଣ୍ଡାର ଆଦର୍ଶ ନରପତି ସାର ରାଜା ବାସୁଦେବ ସୁତଳଦେବଙ୍କ ଜୀବନା ସ୍ଥାନ ଲଭ କରିଥିଲେ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ “ଲିଖିତ ବସନ୍ତ ଗାଥା” କବିତା ପୁସ୍ତକରେ ଦେବୀସା ପ୍ୟାସ୍‌ମହନ, ବାମଣ୍ଡେଶ ରାଜା ଶ୍ରୀ ସୁତଳଦେବ, କବି ଶ୍ରୀ ରାୟ ରାଧାନାଥ ରାୟ ବାହାଦୁର, କବି ଫକୀରମୋହନ ଯେନାପତି, କର୍ମୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ପୃଷ୍ଠାକର୍ତ୍ତନ କରି କବିତା ସ୍ଥାନଲଭ କରିଥିଲେ । ସେହିପରି “ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ” ଓ “ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ” ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଦ୍ଵୟରେ ମଧୁସୂଦନ ଯେଉଁ କେତେକ ଜୀବନା ରଚନା କରିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—ସାର ଫିଲିପ୍ ସିଡ୍‌ନି, ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ, ହାଜୀମହମ୍ମଦ ମୋସୀନ, ମହାରାଣୀ ଭଲ୍ଲୋଶିଆ, ସମ୍ରାଟ ସପ୍ତମ ଏଡ୍‌ୱାର୍ଡ୍‌, ସରସ୍ଵତୀ ଅବସ୍ଥା, ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟାବାଇ, ଚୁକଦେବ, କୃଷ୍ଣମୋହନ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ, ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ, ସାର ଆଇଜାକ ନିଉଟନ୍, ମହାପୁରୁଷ ମହମ୍ମଦ, ବାବର, ଅଗଣାକ, କୁମାର ଭରଦ୍ଵାଜ, ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ । ତେବେ ତାଙ୍କର “ପ୍ରବନ୍ଧମାଳା” ପୁସ୍ତକରେ ‘ନେପୋଲିଅନ୍, ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ-ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଲଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ଜୀବନ-ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନଚରିତ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇବା । ଏଥିପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ମଧୁସୂଦନ ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରୁ ଜୀବନକାହାଣୀ ଫଗ୍ରହ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ଵରୂପ ସାର ଆଇଜାକ ନିଉଟନ୍‌ଙ୍କ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କ୍ଷମେ ଉପସଂହାରରେ ଲେଖକ ଲେଖିଥିଲେ—“ନିଉଟନ୍‌ଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚରିତ୍ର ଭୁଲ୍ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଥବା ଆଲୋଚିତ ହୋଇ ନପାରେ । ତାହାଙ୍କର ଜୀବନା ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ମହୋପକାର ଏବଂ ମହାଶିକ୍ଷା ଲଭ ହୁଏ । “ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟାବାଇଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହିପରି ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି—“ପୁଣ୍ୟମୟୀ ରାଣୀ ଅହଲ୍ୟାଙ୍କର ଜୀବନ-ଚରିତ ଆଲୋଚନା କଲେ ହୃଦୟ ପବନ ଆନନ୍ଦରେ ପୁର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ତାହାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଭରତ ବର୍ଷର ନାନା ଗର୍ଭ ସ୍ଥାନରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଅଛି । ହୃଦ୍ଘମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ତାହାଙ୍କୁ ଦେବା ଜ୍ଞାନକବି ଭାବେ କରନ୍ତି ।” କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ‘ଶ୍ରୀ ନୃପରାଜ ସିଂହ’ ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଦୀର୍ଘ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଲଭ କରିଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଜିଲ୍ଲା ବରପାଲ୍ଲର ସେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶାସକ ଥିଲେ । ଏ ପ୍ରଗର କନିଷ୍ଠ କବି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ବାଣ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶନରେ ‘ଜନ୍ମଭୂମି’ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ଜନ୍ମଭୂମିର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନ ମଧୁସୂଦନ ଦାମ୍, ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ମହାରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଅଭିରାମ ଭଞ୍ଜ, କବି ଫକୀରମୋହନ, ପଣ୍ଡିତ ମୁଖୁନ୍ଦ୍ର ରଥ, ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରାତ୍ନ, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, କୁନ୍ତଳାନୁମାୟ ଗାବେ, କବି ରାଧାନାଥ, ରାଜାରାମମୋହନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସୂଚିତପର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଦେଶ କବିଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ମହନୀୟ ଚରିତ ଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇବା, ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ଉପସ୍ତୁତ ଯେଉଁଠି ଲଭ କରି ପାରିବେ । ଯଦି ଯରଣ ସ୍ଵରୂପ ମହାରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ଲେଖିଥିଲେ—

‘ନୃପତି ବିଳାସ ଅର୍ଥେ ପ୍ରକୃତି ସର୍ବସ୍ବ
 ପ୍ରଜା—ଅର୍ଥ—ନାଶ—ନୃପ ପାଇଁ ।
 ପୁରାତନ ଏ ସମ୍ଭାର ସମ୍ମୁଖେ ଉଦ୍‌ଘାଟି
 ଯାଇଅଛି ଆହେ ନରପାଇଁ ।
 ରାଜାବେଶେ ଯୋଗୀବର ପବନ ଚରିତ
 ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତ କର୍ମ-ସମାବେଶେ
 ମହତ୍ତ୍ବ ଉଦାର ଚନ୍ଦ୍ର ଆଜି ଯାଇ ଅଛି
 ନୃପକୁଳେ ଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେଶେ ।”

ଝଙ୍କାରମୋହନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ କବି ଲେଖିଥିଲେ—

‘ସେ ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ବେଳେ ଉଦ୍‌ଘାମ ସାହସେ
 ଲଜ୍ଜା, ଶଙ୍କା ଫିଙ୍ଗି ମହାମତି
 ପୂର୍ବିକ ଅସମରଣେ, ଲଭିଲ ବିଜୟ
 ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେନାପତି ।
 ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାଷା ମନ୍ଦର କରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
 କଲ ଯେଉଁ ଶୁଭ ଶଙ୍ଖ ଧ୍ବଜ
 ମୃତ୍ୟୁ ପଞ୍ଚବଳୀ ମନ୍ତ୍ର କର ଉଚ୍ଚାରଣ
 ଜଣାଇଲ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅବନୀ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଜନିତ ବସ୍ତୁବାଦୀ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିଫଳି ସାମାଜିକ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ଏ ପ୍ରଗତି କବି, ସମାଲୋଚକ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଗଣ ମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ବହୁ ଜୀବନ-ଚରିତ ସଂପର୍କୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଜୀବନକାହାଣୀ ପ୍ରଚ୍ଛୁରିତ ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏ ପ୍ରଗତି ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଜୀବନକାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ତହିଁରେ ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଅଧିକ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁଙ୍କ ‘ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ’ ପୁସ୍ତକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏଥିରେ ଶାରଳା ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସ, ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ, ହଳଧର ଦାସ, ଗୋପାଳ କବି, କୃଷ୍ଣ ସିଂହ, ଦାଶରଥ ଦାସ, କୃପାସିନ୍ଧୁ ଦାସ, କବି ହରିକୃଷ୍ଣ, ରାମ ଦାସ, ନିଶଙ୍କରାୟ ରାଣୀ, କାନ୍ତା ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟରଥୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ୧୯୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଏଥିର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ପତ୍ତିକାରେ ସ୍ଥାନ ଲଭି କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଅତଏବ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରାୟଶଃ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ଲେଖକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ କହୁଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ଏହି ସମୟରେ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦରାୟ, ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ

ନନ୍ଦଶର୍ମା, ତାରଣୀ ଚରଣ ରଥ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଜରିଆରେ କବିମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏହି କାଳରେ ୧୯୨୧ ସାଲରେ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ରଙ୍କ ‘ଅତିବଡ଼ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋସ୍ୱାମୀ’ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବୋଧହୁଏ ଏହା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଗାର୍ବ ‘ଜୀବନଚରିତ’ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ପୁରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଜୀବନଚରିତଗୁଡ଼ିକ କେବଳ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । ସେଥିପାଇଁ ଲେଖକ ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ - “ବହୁ ପରିଶ୍ରମରେ ଶ୍ରୀ ଅତିବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ପରିସମାପ୍ତ ହେଲା । ଏହାର ଆୟୋଜନ, ଗଠନ ଓ ପରିସମାପ୍ତିରେ ଆମର କୌଣସି କୃତଜ୍ଞ ଥାଉ ବା ନଥାଉ ଗୌରବ ତାହାଙ୍କର, ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷ ନିଜର ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ଦୈବତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଇହ ସଂସାରରେ ଅସୁଲ ଓ ଅପୁର ଆଦର୍ଶ ଜୀବନଯାପନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ—ଏହାହିଁ ଆନୁମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବର ବିଷୟ । X X X

ଏ ପ୍ରଦେଶରେ କେତେ କେତେ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ଚିରୋଦ୍ଧାବ ହୋଇଯାଇଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ମହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବିଷୟରେ ଆଧୁନିକ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ରୁଚି ଓ ଶକ୍ତିରେ କୌଣସି ଜୀବନସୂତ୍ର ଲେଖାଯିବାର ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଗୁଣବତ୍ତା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନ ସୂଚା ସର୍ବସୁନ୍ଦର ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖାଯାଉଅଛି । ମାତ୍ର ଆଜିକାଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ସେ ଆଡ଼କୁ ନଜର ନାହିଁ । ସେମାନେ ଦେଶୀୟ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମାତ୍ମକ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବିଜାତୀୟ ଭିକାରୀପ୍ରଣାଳୀ ଭାବେ ଦେଖିବାକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜାବାଦ ଶୁଣି ଶୁଣି ଘନଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି । ଦେଶର ଓ ସମାଜର ଏପରି ଅଧଃପତନ ସମୟରେ ଜାତୀୟ ଜାଗରଣର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଅଛି । ଲୋକ ସମକ୍ଷରେ ସୂଚକ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟୀକର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଧାରଣ କରିବାର ସମୟ ଆସିଅଛି । ଉତ୍କଳରେ ବିଦ୍ୟାକର, ନରସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ସାଂସ୍କୃତିକ ପଣ୍ଡିତ ଓ କବି ମାତୃ-ଭାଷାରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଗାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍କଳ କବି, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ, ଯଶୋବନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମପ୍ରସ୍ତୁତ ଓ ମହାତ୍ମ୍ୟଗଣ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶକୁ ଗୌରବଦ୍ୱନ୍ୱିତ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖାହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।”

ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ ଏହି ପୁସ୍ତକ ରଚିତ ହେବାକାଳରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନଥିଲା ଅଥବା ସେଥିପ୍ରତି ଶିକ୍ଷିତ ଜନସାଧାରଣ ଆଗ୍ରହ ନଥିଲେ । ଏକ ଅଧଃପତନ ସମାଜରେ ଆଦର୍ଶ ଧାରଣ ପାଇଁ ଜୀବନ-ଚରିତର ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ବୋଲି ଲେଖକ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକ ଅତିବାହିତ ହେବା କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ଜୀବନଚରିତ’ ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରବଳ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ମୁକୁର’

‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ ପରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ଯଥେଷ୍ଟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ବୋଧହୁଏ ଏହି କାଳରେ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ରଥଙ୍କ ଲିଖିତ “କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର” ଏକ ମୁଲ୍ୟବାନ ଜୀବନଚରିତ । ଜନବିଦ୍ୟା ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଯେଉଁ କେତେକଟି ବୀରପୁରୁଷ ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ପରୀକ୍ଷିତ ହେବା ଯଥାର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଏହି ପୁସ୍ତକର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଲେଖକ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଲେଖିଥିଲେ—“ବ୍ରହ୍ମଚରୀ ଅଧିକାଂଶେ ଆସି ଜନବିଦ୍ୟା ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ଯେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷର ସଂସ୍କୃତି ନୂତନ ସ୍ୱରୂପରେ ଆଲୋକରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ଉତ୍କଳ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ଅତେତଦ-ବତ ପଡ଼ିପଡ଼ିଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେବାପରେ ଯେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ସେହିପରି ନିନ୍ଦିତ ଓ ନିନ୍ଦିତ ରହିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ କର୍ମୀ-ପୁରୁଷମାନେ ଦୀପ୍ତିଶାଳୀ ଧରି ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ନାଗରିକ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବାଧାବିଘ୍ନମୟ କର୍ମପଥରେ ଅଗ୍ରଗାମୀ ହୋଇ ବାହାରିଥିଲେ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ପରଲୋକଗତ ଗୌରୀଶଙ୍କର ସ୍ୱୟଂ ଜଣେ ।”

(କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର—ପୃ ୯)

ଏହି ଜୀବନଚରିତ ଖଣ୍ଡିକ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଲେହେଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଚିରନ୍ତନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାରୀ । ଜନବିଦ୍ୟା ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ନିର୍ମଳରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଚିକିତ୍ସା ବିବର୍ଣ୍ଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଅନ୍ଧାରାସର ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାରେ ଏହି ଜୀବନପୁସ୍ତକ ସହାୟକ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନିର୍ମଳ ପ୍ରବାହ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିଶେଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ସମଗ୍ର ସମାଜଜୀବନର ଅଙ୍ଗ ପରି ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ ।

୧୯୧୯ ମାଳରେ ପ୍ରକାଶିତ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ‘ଶାରଳାଚରିତ’ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏଥିରେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ଜୀବନକାହାଣୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୃତି ନିର୍ମଳରେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ସଂବାଦ ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ଗବେଷଣା କରିବା ପାଇଁ ଡେରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶାରଳା ସାହିତ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ଗବେଷକ ଓ ଲେଖକ ନୂତନ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଷମ୍ଭ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଭୂମିକା ଲେଖିଥିଲେ ‘ମୁକୁନ୍ଦ’ର ସୁଯୋଗୀ ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରଜୟମୁଖ ଦାସ । ସେ ଲେଖିଥିଲେ—‘ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଇତିହାସ (ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ବ୍ୟତୀତ) ଲେଖିବା ବା ଜୀବନ ଲେଖିବା ପଦ୍ଧତି ପୁରୁରୁ ନଥିଲା । କବିମାନେ ନିଜ କାବ୍ୟରେ କଦାଚିତ ଆତ୍ମ ବିବୃତ୍ତି ବା ଆତ୍ମପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏପରି ସ୍ଥଳ ଯେ ତହିଁରୁ କବିଙ୍କର ସମସ୍ତ ଘଟଣାପୁର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଶ୍ୱସ ମିଳେ । ଲେଖନ ଅତୀତ ଯୁଗରେ ଓ ଗଣ୍ଡର ଗବେଷଣା ପୁରୁଷ ଇତିହାସ

କମ୍ପଦନ୍ତୀ ପ୍ରଭୃତିର ଓ କବିଙ୍କ ନିଜ କଲ୍ୟାଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ର କରୁଅଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତକଟିର ସମାଲୋଚନା କରିବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ପୁରୀରୁ ପୁରୀ ରୂପେ ଦେଖିଲେ କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଭ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ । କେବଳ ଦୋଷବହୁଳ ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେ ଏହା ସ୍ମୃତିଶୀଳ, ଆତ୍ମେମାନେ ତାହା କହୁନାହୁଁ—ଏହା ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଦୀର୍ଘତମ ଧାରାବାହିକ ଜୀବନ । ଏହି ଯେଉଁ ଏହା ଆତ୍ମମାନଙ୍କଠାରେ ଆଦରଣୀୟ ।”

ଏହି କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନଚରିତ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାଚୀନରାଣୀ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଥମ ଶତ୍ରୁଶାଳୀ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖକ । ଗୌରୀଙ୍କର ଓ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଦୀର୍ଘଜୀବନ ଲେଖି ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିନାହାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ୧୯୧୯ରେ ସମାପ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧପାଠ ଏବଂ ୧୯୨୭ରେ ପ୍ରକାଶିତ ନାରାୟଣ ପୁସ୍ତକରେ ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀରେ ବହୁତଗୁଡ଼ିଏ ଜୀବନ ଚିତ୍ରଣ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠରେ ପ୍ରତାପ ସିଂହ, ଉତ୍କଳସୁନ୍ଦରୀ, ସାର ଉତ୍କଳସୁନ୍ଦରୀ ଜୋନସ, ଝଙ୍କରାୟନ, ରାଣୀରାଜ୍ୟ ବିଦ୍ୟାସାଗର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟବିଶେଷ କେତେକ ବିଶେଷ ଜୀବନଚରିତ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ମତାମତ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରଶିଧାନଯୋଗ୍ୟ । ସେ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପୁସ୍ତକରେ ‘ଲୋକ-ଚରିତ’ ଶୀର୍ଷକ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସେଥିରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି—“ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ କେବଳ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯଥାସମ୍ଭବ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମାର୍ଗରେ ଜୀବନକୁ ଚଳାଇବାକୁ ହେଲେ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଚରିତ ଗୋଟିଏ ଯଥାନ୍ତର ଅବଲମ୍ବନ । ସେଥିପାଇଁ କଥାରେ କହନ୍ତି, ମହାଜନୋଯେନ ଗତଃ ସ ପଥଃ ।” ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପଦାର୍ଥଟି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗଠିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଆଦର୍ଶରେ ଚରିତ ସୁଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ସମୁଦ୍ଧତ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ବହୁଳ ଭାବରେ ହେବାର ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ସେହି ଦେଶବାସୀମାନେ ବିବିଧ ଲୋକଚରିତ ପାଳନ କରି ସେଥିରୁ ହିଁସବୁ ସାର୍ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ନିଜ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାଧନ କରନ୍ତି ।

X X X X ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଚରିତ ପାଠର ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟୋଗନିୟତା ଏହି ଯେ, ତାହା ପାଠ କଲେ ପାଠକ ହୃଦୟକୁ ଗୋଟିଏ ନବବନ ଆସେ । ତାହାଙ୍କ ଜୀବନର ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠକ ହୃଦୟରେ କିଛି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ସେ ଯେତେକ ଅବଦୃତ ଓ ତଦଗତ ହୋଇ ଆଲୋଚନା କରିବେ, ସେ ତେତେକ ଉକ୍ତ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ମହାତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟକାମ କରିପାରିବେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତଦ୍ବଦ୍ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିବ ।”

(ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ—ପୃ ୪୪୦)

ଅନ୍ତରାଳ ଏହି ବିଶ୍ୱାସନ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ଶିକ୍ଷକ ଓ ଲେଖକ ହୁଏତବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ରଥ ତରୁଣ ସମାଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତେକ ଉକ୍ତ ଜୀବନ

କହାଣୀ ପରିବେଷଣ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ‘ନାରୀ ଦର୍ପଣ’ ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଉଭୟ ପୁରୁଷ ପୁରୀ ଓ ଐତିହାସିକ ପୁରୀର ଆଦର୍ଶ ନାରୀମାନଙ୍କର ଚରିତ ଲେଖିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ଚରିତ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲେ—ସାବଣୀ, ସୀତା, ଶୈବ୍ୟା, ସୁନ୍ଦରୀ, ମୈତେୟୀ, ମାଳିନୀ, ଜନୀ, ପଦ୍ମିନୀ, କର୍ମଦେବୀ, ପାନ୍ନା, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକଦେବୀ, ମହାରାଣୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ, ସୁଲକ୍ଷଣା, ଦମୟନ୍ତୀ, ଚନ୍ଦ୍ରା ଓ ଉଦ୍ରା, ଗାନ୍ଧାରୀ ଗାଣୀ, ଲଳାବତୀ, ସପ୍ତଜା, କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ, ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ, ମାଧବୀ, ଶ୍ରୀଅହଲ୍ୟାବାହି, ସରସ୍ୱତୀ ଇତ୍ୟାଦି ।

ସୂକ୍ଷ୍ମ କଥା, ଏହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସଂଘ ନାମରେ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜବନଚରିତ ଲେଖାଇ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଅନେକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଲେଖକ ଜବନଚରିତ ଲେଖିବାରେ ହାତ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସଂଘ ବିଜ୍ଞପନ ପ୍ରକାଶ କରି ଯେଉଁ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ତହିଁରେ ଏକତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଗର ଜବନୀ ପ୍ରସ୍ତର । ୧୯୨୭ ସାଲରେ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସଂଘ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜବନୀ ପ୍ରସ୍ତର କଲେ । ଏହାର ଲେଖକ ଥିଲେ ଐତିହାସିକ ଦିନୀସିଂହ ପାଣିଗ୍ରାହୀ । ମାତ୍ର ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ୧୯୨୮ ସାଲରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜବନଚରିତର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଅତଏବ ଜବନଚରିତ ପାଠକ ସଂସାରରେ ଆଦର ଲାଭ କରୁଥିଲା ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଅଛି । ୧୯୨୭ ସାଲରେ ଏହି ସଂଘ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ବନମାଳୀ ପଣ୍ଡାଙ୍କ ‘ଦୟାନନ୍ଦ’, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହଙ୍କ ‘ବୁକାର ଉଅଶିଂଚନ’, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ‘ମାଟିନଲୁଅର’ ପ୍ରସ୍ତର ଥିଲେ । ସେହିବର୍ଷ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ “କର୍ମଗର ଗୋଷଲେ” ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ୧୯୨୮ ସାଲରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସଂଘ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ରଙ୍କ “ମହମ୍ମଦ” ପ୍ରକାଶ କଲେ । ୧୯୨୯ ସାଲରେ ବାମଦେବ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଲିଖିତ “ଔରଙ୍ଗଜେବ” ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସଂଘ କଣ୍ଡିକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକର ବିଜ୍ଞପନରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ ସେତେବେଳେକୁ ଏହି ସଂଘ ତେରଟି ଜବନପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିସାରିଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା । (୧) ମହାଦେବ ଗୋବିନ୍ଦ ରାମାଜ୍ଞେ, (୨) ମାଟିନ ଲୁଅର (ମ)^(ମ) ବୁକାର ଉଅଶିଂଚନ (୪) ଶ୍ରୀ ବିବେକାନନ୍ଦ (୫) ସଙ୍କରମୋହନ ସେନାପତି (୬) ଦୟାନନ୍ଦ (୭) ମହମ୍ମଦ (୮) ମହାରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର (୯) ରବିନନ୍ଦ କୁସୋ (୧୦) ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ (୧୧) ମହାପୁରୁଷ ପିଟର (୧୨) ଭକ୍ତମଣି (୧୩) ବାଞ୍ଚକେଶରୀ ଶିବାଜୀ ।

ଗରଜବନୀ ପ୍ରସ୍ତର ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସଂଘ ନିମ୍ନର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ଏହି ପ୍ରକାଶିତ ବିଜ୍ଞପନରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି । ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ ବୁକାର ଉଅଶିଂଚନ’ ପୁସ୍ତକରେ ଜବନଚରିତ ପାଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଲେଖିଥିଲେ—‘ଭଗବ ନଙ୍କ ଶକ୍ତି କେଉଁଠି କି ଆକାରରେ କେତେବେଳେ ବିକାଶିତ ହୁଏ, ବୁଝିବା କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ସେହି ଶକ୍ତି ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଯେଉଁଠି ବିକାଶିତ ହୁଏ ସେହି ଜବନ ତେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ । ସେହି ଜବନ ଅନ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଜବନ ସ୍ତ୍ରୀ—ସେହି ଜବନଚରିତ ପାଠ କରି

ଅନ୍ୟ ଲୋକ ଆପଣା ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସେହି ଆଦର୍ଶରେ ଚଢ଼େ । ସେହି ଜୀବନଚରିତ ପାଠ କରି ଆପଣା ଜୀବନର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ତଦନୁସାରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ନ ପାରିଲେ ଜୀବନ ଚରିତ ପାଠ କରିବାର କିଛି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଲାଗି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସଂସାରର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯେପରି ବିଚିତ୍ର, ସେହିପରି ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଶକ୍ତିବିକାଶର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଶକ୍ତି ବିକାଶ କେବଳ ରାଜପ୍ରାସାଦ ମଧ୍ୟରେ ବା ଧନଶୃଙ୍ଖଳରେ ବା ଉଚ୍ଚଜାତିର ଗୃହରେ ଅଥବା ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜରେ ହୁଏ ନାହିଁ ।
 X X X ସୁତରାଂ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଉଷା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣିଠାରୁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଅନେକ କଥା ଶିଖିବାର ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣିର ଜୀବନ ପ୍ରୋତ ମଧ୍ୟରେ ଅମୂଲ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବାହୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅଛି ।” (ପୃ ୧ । ୨)

ସେହିପରି “ମର୍ଚ୍ଚିନଲୁଅର” ପୁସ୍ତକରେ କବି ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଲେଖିଥିଲେ — ‘ଲୁଅର କେବଳ ଧର୍ମ ପ୍ରସାରକ ବା ଧର୍ମ ସଂସ୍କାରକ ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଇତିହାସ ମହା ବାରିହୁମୟ ଓ ଉନ୍ନାଦକର ଘଟଣାବଳୀରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟକାଳରେ ଲାଲିତ-ପାଲିତ ହୋଇ କଠୋର ସନ୍ନ୍ୟାସପ୍ରତି ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଆନ୍ଦୋଳନର ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଚରକାଳ ମହୋତ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ପୂଜା ପାଉଥିବ । ସେ ବିଦ୍ୟା, ବୁଦ୍ଧି, ସାହସ, ସଫଳତା, ଭଗବତ୍ ଶକ୍ତି, ପରୋପକାରପରାୟଣତା ଓ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରଭୃତି ଅସାମାନ୍ୟ ଗୁଣ ସମ୍ପଦରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ହୃଦୟର ବିଶାଳତା, ଇଚ୍ଛାର ଅଲଂଘ୍ୟତା, ଲକ୍ଷ୍ୟର ଅଚ୍ୟୁତତା ଏବଂ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସର ଗଭୀରତାରେ ସେ ଦେହୋପମ ଥିଲେ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଲେଖକର ବିବେଚନାରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଅସ୍ଥିମୟ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ପୁରୁଷର ଜୀବନ ଆଧୁନିକ ସମୟର ଏ ଦେଶର ନବ୍ୟସଂପ୍ରଦାୟ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ ଉପଯୋଗୀ ଓ ଉପକାରୀ ।”

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯଗ୍ନର ସଫଳ ଏହି ମାହେନ୍ଦ୍ରବେଳାରେ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରସାର କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିଲେ । କାରଣ ସେହି ସମୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ଉତ୍କଳର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପ୍ରକାଶକ କଟକ ଟ୍ରେଡ଼ିଂ କମ୍ପାନୀ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଜୀବନଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ୧୯୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପାଣ୍ଡିତଜୀବନୀ ସହସ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବାପୁଦେବ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ‘ଏକାହମ୍ ଲିଙ୍ଗନ୍’, ‘ମହାତ୍ମା ଓସ୍ତାଶିଟନ’ ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତେଣେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର କର୍ତ୍ତୃକ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଲିଖିତ କନଫୁସିଅସ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏମାର ମଠଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ଲିଖିତ “ରାମାନୁଜ” ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର ମଧ୍ୟ ୧୯୩୧ ସାଲରେ “ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର” ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ୧୯୩୦ ସାଲରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ “ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ବା ସାଧୁ ପ୍ୟାଣ୍ଟମୋହନ” ରଚନା କରି ପ୍ରସାର କଲେ । ସତ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରେସରୁ ୧୯୩୧ ସାଲରେ ‘ସାଧୁଚରିତମାଳା’ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହାର ଲେଖକ ଥିଲେ ବାଞ୍ଛନୀୟ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏବଂ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚୈତନ୍ୟଦେବ, ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ନାନକ, ବୁଦ୍ଧଦେବ, ରାମାନୁଜ ପ୍ରଭୃତି ୨୫

ଜଣକ ଜୀବନ ସ୍ଥାନ ପାଇବୁ । ତତ୍କାଳୀନ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର ୧୯୩୦ ଯାଲରେ ଶିବ ପ୍ରସାଦ ଦାସଙ୍କ ଲିଖିତ ‘ରାଜସ୍ଥାନ’ ଇତିହାସ ବ୍ୟଞ୍ଜକ କେତେକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟସ୍ତ୍ରୀୟ ବହୁ ବାୟୁପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୩୮ ଯାଲରେ ବହୁ ପୁସ୍ତକ ବାଇକୋଲି ମହାପାତ୍ର ‘କବିଜୀବନ’ ନାମରେ ଏକ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲେ । ଏଥିରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସାହିତ୍ୟର ବର୍ଗିଷ୍ଟ ରଥୀ ବାଲ୍ମୀକି, ବେଦବ୍ୟାସ, କାଳିଦାସ, ବାଣଭଟ୍ଟ, ଭବଭୂତି, ରାଜଶେଖର, ମାଘ, ଶ୍ରୀହର୍ଷ, ଜୟଦେବ, ବିଶ୍ଵନାଥ କବିରାଜ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଜୀବନ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା ।

ମୋଟ ଉପରେ ଏହି କାଳରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ବହୁ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ, ଐତିହାସିକ ପୁରୁଷ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧକ, ପୌରାଣିକ ଚରିତ୍ର, ବୈଜ୍ଞାନିକ ସଂସ୍କାରକ, ଦେଶନେତା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ଦେଖିବା ଓ ବିଦେଶୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଲିଖିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥିଲା ।

ଅବଶ୍ୟ କେତେକ ଜୀବନଚରିତ ଅତିରିକ୍ତ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଚାର ଅନୁରୋଧରେ କଲ୍ୟାଣ ବଳାସିତା ଏବଂ ଅଲୌକିକତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନସ୍ଥ ଦେଇଥିଲେ । ଯେପରି ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କ ଲିଖିତ ଇଶ୍ଵରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ଆଲୋଚ୍ୟ । ୧୯୩୭ ଯାଲରେ ଏହାର ପୂର୍ବସଂସ୍କରଣ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ଅଛି—“ଗର୍ଭାବସ୍ଥାରେ ବିଦ୍ୟାସଗରଙ୍କ ମା ଭଗବତୀ ଉନ୍ମାଦ ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତାଥିବାରୁ ଜଣେ ବିଷାକ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ଭବାନନ୍ଦ ଶିରୋମଣି ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ କଲେ । ଏହାଙ୍କର ରୋଗନାହିଁ । ଇଶ୍ଵରନୁଗ୍ରହେ କୌଣସି ମହାଦୟୁଷ୍ଠ ଏହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବେ । ତାଙ୍କର ତେଜୋରାଶି ସହ୍ୟକରି ନ ପାରି ସେ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଶେଷ କରୁ ଅଛନ୍ତି ।”

ତେବେ ଅଲୌକିକତାର ଆଶ୍ଵସ୍ତ ସତ୍ତ୍ୱେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ଗୃହିତ୍ରିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଚମତ୍କାର କଥା ଗୁଡ଼ିଏ କୁହାଯାଇଥିଲା । କି ଅର୍ଥ ଗୌରବ, କି ପଦଗୌରବ, କୌଣସି ପ୍ରଲେଭନ ଇଶ୍ଵରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନଥିଲା । ତାଙ୍କୁ କଠିନ ପରୀକ୍ଷାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସର୍ବସ୍ବ ଜୟ ତାଙ୍କର । ସେ ପଙ୍କରେ ଥାଇ ପଙ୍କଲିପ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲେ—ରୁକ୍ଷ କଲେ ପୁରୀ ରୁକ୍ଷ ମୋହ ତାଙ୍କୁ ବଶ କରି ପାରି ନଥିଲା । ସେ ସଂସାରରେ ଥାଇ ବୀର ସାଧକ ପରି ସମସ୍ତ ମାୟା ମମତା ଏଡ଼ି ପାରିଥିଲେ, ସେ ସଂସାରରେ ଥାଇ ସଦା ଉଦ୍ୟାନ ଥିଲେ ।

(ଇଶ୍ଵରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର—ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ଦାସ—୧୯୩୭—ପୃ ୧୦୯)

‘ନେପୋଲିୟନ’ ଜୀବନଚରିତର ଲେଖକ ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ । ଭୁବନେଶ୍ଵର ଲେଖକ ଲେଖିଥିଲେ—“କେଉଁ କେଉଁ ଗୁଣର ସମାବେଶରେ ଅତି ସାମାନ୍ୟ

ଅବସ୍ଥାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଶର ଓ ସମାଜର ନେତୃତ୍ୱ ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ମହାଶାଳ ନେତାମାନଙ୍କର ମହାପୁରୀ ଜାଣି କାହାଣୀ ତାହା ଉଦ୍ଧୃତରୂପେ ପ୍ରମାଣ କରିଅଛି । ନେତାମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପଦେଶ— ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷା, ଦୃଢ଼ମନ ଓ କଠୋର ଅଧ୍ୟବସାୟ । ଏହି ତିନି ଶିଳା ଏକତ୍ର ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବିକଶିତ ହୁଏ, ଧରଣୀର ବିପ୍ରୀଣ୍ଣି ବନ୍ଧରେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ବିଶାଳ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସାରିତ କରେ ।”

ନେତାମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକଙ୍କର ଅଭିମତ ହେଲା—“ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବସୁଥିଲେ, ତାକୁ ଶେଷ ନ କରି ଛାଡ଼ି ନଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଯେତେ କଷ୍ଟ ସହବାକୁ ପଡ଼ୁପକ୍ଷକେ, ସେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଉ ନଥିଲେ । ଏପରିକି ଅସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର ସାଧନ ସକାଶେ ଆହାର ନିଦ୍ରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାହା କରିବାକୁ ବିମୁଖ ହେଉ ନଥିଲେ । ଇଚ୍ଛା କଲେ କଣ ହୋଇ ବଢ଼ିଲେକି ହୋଇ ପାରିବ ? ନେତାମାନଙ୍କ ପରି କଠୋର ସାଧନା ଆବଶ୍ୟକ । ମନର ବଳ ଆବଶ୍ୟକ । ତେବେ ଯାଇ ପିଢ଼ି କରାଯିବ ହେବ । ଏହି ସବୁ ଗୁଣ ଥିଲା ବୋଲି ସେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକରେ ଜନ୍ମହୁଣ୍ଡଣ କରି ଆପଣାର ଅଭିଜ୍ଞ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ।”

(ନେତାମାନ — ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ — ୧୯୩୮ — ପୃ ୧୧୭)

ପୁନଶ୍ଚ—

“ଯଦି ସେ ଶରୀରପାତ କରି ଏତେ ଦୃଢ଼ମନ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ମୂଳରେ କଣ ଥିଲା ? ଆତ୍ମବୁଝ ସାଧନ କଣ ତାଙ୍କର ଏତେ ପଶ୍ଚିମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ? ତାହାତ ନୁହେଁ — ସେ ତ ସହଜ ସମ୍ଭବ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରବ ଅତି ଅଳ୍ପ ଥିଲା; ସୁଖ ସମୃଦ୍ଧିର ବାସନା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ନଥିଲା । ଦିନେ ଜାତୀୟମାନଙ୍କରେ ରହିବାକୁ ବା ବିଳାସରେ ଗଢ଼ିବାକୁ ସେ କେବେ ହେଲେ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଥିଲା ଫ୍ରାନ୍ସ ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ଲାଗି, ଫ୍ରାନ୍ସର ସର୍ବଭୋମୁଖୀ ଉନ୍ନତ ବିଧାନ କରିବା ତାଙ୍କର ଚରପୋଷିତ ପ୍ରାଣ୍ଡିୟା ଆକାଂକ୍ଷା ଥିଲା”
(ନେତାମାନ — ପୃ ୩୩ - ୩୪)

ପରାଧୀନ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଜୀବନଚରିତର ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟ ଥିଲା । ଏକ ଅବସାଦଗ୍ରସ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବାରଜୀବନଚରିତ ଜାତିକୁ ଉନ୍ନାଦିତ ଏବଂ ଉତ୍ତାହତ କରିଥାଏ । ଅସ୍ତ୍ରବବୋଧ ଅନୁସାରେ ସମାଜର ଲୋକ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତର ସନ୍ଧାନ ପାଆନ୍ତି । ପ୍ରଗତିର ପରିପ୍ରସାରିତ କାଳଗୁଡ଼ିକ ଦୃଢ଼ଭୂତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ୧୯୩୭ ସାଲରେ ରଚିତ ଜଣେ ଭାରତୀୟ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାବେଳେ ସୁନାମଧନ୍ୟ ଦେଶସେବକ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ଭୂମିକାରେ ଯାହା ଲେଖିଥିଲେ ତାହା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ—

“ବିଜୟୀ, ବ୍ୟବସାୟାଗ୍ରଣୀ ଜାମଶେଦନୀ ଟାଟାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଆନୁମାନକୁ ଉପାଦେୟ, ସାହସ୍ୟ ଦେବ, ଯୌର୍ଯ୍ୟ ଦେବ । ତାଙ୍କର ଏହି ଜୀବନୀ ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ଆତ୍ମାତ୍ମିକ ସାହସ୍ୟ ଲଭ କରିପାରିଲେ ଭଲ୍ଲେ ଜନନୀ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ, ଉତ୍କଳ ଭୁବନ ହସି ଉଠିବ, ସୁନ୍ଦର ହେବ, ସୁଖମାରେ ପୁଣି ହୋଇଯିବ । ତାଙ୍କର ପରଲୋକଗତ ଆତ୍ମାର ଆଶୀର୍ବାଦରେ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ମାର୍ଗ କ୍ରମଣ ନିଷ୍ଠୁର ହେବ । ଜାମଶେଦନୀ ଟାଟା ନବୀନ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶକ ହୁଅନ୍ତୁ ।”

୧୧୦° ସାଲ ପରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରବଳ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲେ ହେଁ ୧୧୩୦ ବେଳକୁ ତାହା କ୍ରମଶଃ ଅଧିକ ପ୍ରସ୍ତବଶାଳୀ ହେଉଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜରିଆରେ ଦେଶରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲା । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନୀ ଲେଖକଗଣ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଅନ୍ୟ ଦେଶର ବିପ୍ଳବୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଥିବେ । ଏହି ସମୟରେ ସୁଲେଖକ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ‘ଜରୁର ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା’ର ପ୍ରଥମ ଅବଦାନ ରୂପେ ଇଟାଲୀ ଦେଶର ମହାନ ବିପ୍ଳବୀ “ମ୍ୟାଟ୍ଟିନି”ଙ୍କର ଜୀବନୀ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେ ଇଟାଲୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଯେଉଁପରି ସାଗପାତ କରିଥିଲେ, ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆନ୍ଦୋଳନର ଘରୁ ଘରୁ ଯାଉଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ଭବିଷ୍ୟତ ବିପ୍ଳବର ଅଗ୍ରଦୂତ । ମ୍ୟାଟ୍ଟିନିଙ୍କର ଇଟାଲୀବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନ୍ତ୍ରଥିଲା—“ଯେତେବେଳେ ଉତ୍ତମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଭଲ ଭଲ ଭାବ ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ଶିଖିବ, ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଭଲଭଲ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବ । ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ଭିତରେ ନିଜ ମଙ୍ଗଳ ଖୋଜି ବସିବ, ପରମ୍ପରାକୁ ନିଜ ଜୀବନ ବୋଲି ମନେ କରିବ, ପରାସ୍ପରକୁ ନିଜସ୍ୱାର୍ଥ ବୋଲି ଭାବିପାରିବ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଏହି ବିଶାଳ ବିଶ୍ୱପରିବାର ପାଇଁ ଆତ୍ମବିସର୍ଜନ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବ, ପୁଣି ଏହି ବିଶ୍ୱ ପରିବାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍ତମ ଲାଗି, ଆତ୍ମତ୍ୟାଗ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବ । ସେତେବେଳେ ପୂର୍ବୋଦ୍ଧୃତ ଦଶନ୍ଧି ପରବର୍ତ୍ତୀ କୁହେଲିକା ଲେପ ପାଇ ସାରିବ ଏହି ବିଶ୍ୱମାନବ ସମାଜର ଅଧିକାଂଶ ଅଶାନ୍ତ, ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର ଲେପ ହେବ ।”

(ମ୍ୟାଟ୍ଟିନି—ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର—୧୧୮—ପୃ-୩୭)

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଲେଖକ ଓ ପ୍ରକାଶକଗଣ ଜୀବନଚରଣ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜନୈତିକ ଗୀରଘରୁଷମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ, ଜହରଲାଲ ନେହେରୁ, ଶକେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ସର୍ବଜିତ ବଲ୍ଲଭଭଟ୍ଟ ପଟ୍ଟେଲ, ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ, ରାମ ମନୋହର ଲୋହଥା, ମି. ମଧୁସୂଦନ ଦାସ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷଭାବେ ଜୀବନ ଲେଖାଗଲା । ଅନେକ ଲେଖକ ଭାରତୀୟ ନେତାମାନଙ୍କର ଜୀବନ-ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ମନୋରମାମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରଣ ଅନୁବାଦ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଦୁର୍ଗତରଣ ରାୟଙ୍କ ଲିଖିତ “ରାଧାନାଥ ଜୀବନୀ”

ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ କହିଲେ ଅଞ୍ଜଳି ହେବ ନାହିଁ । ୧୯୪୦ରେ ଏହି ବିଶାଳକାୟ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଜୀବନଚରିତ କୃତିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସୁଖର କଥା ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରକାଶକଗଣ ଛୋଟ ଏବଂ ବଡ଼ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଆଉ କୁଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ମି. ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସଙ୍କ “ଦେଶପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନ”, ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀଙ୍କ ଲିଖିତ “ହେ ସାଥୀ, ହେ ସାରଥୀ” ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଏଥିରେ କେବଳ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦ୍ୱୟର ଜୀବନକାହାଣୀ ଇତିହାସ ପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇନାହିଁ । ଲେଖକଦ୍ୱୟ ବହୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଗବେଷଣା ଭିତ୍ତିରେ ଦୁଇଟି ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ସୁଲ୍ଲବାନ ତଥ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଅଛନ୍ତି । ମହତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ଯେ ଗହ୍ୱର ଗବେଷଣାସାପେକ୍ଷ ଏବଂ ଅନୁଶୀଳନର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ, ତାହା ଏହି ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନ ନକଲେ ଅନୁଭବ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁଦିତ କେତେକ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନଚରିତ ପାଠ କଲେ ଅଧିକ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇ ପାରିବ । ତେବେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶ୍ରୀପତିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ।

ଗତ କେତେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ‘ପୃଥିବୀର ଅମର ମଣିଷ’, ‘ସାଧକ ଜୀବନମାଳା’, ‘ଜନନାୟକ’, ‘ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରହ’, ‘ଗୀର ଜୀବନମାଳା’, ‘ଭାରତ ମହାତ୍ମା ସିରିଜ’, ‘ନୋବେଲ ପ୍ରାଇଜ ସିରିଜ’, ‘ଆର୍ଯ୍ୟରଷି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା’, ‘ଘାପକମହଲ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା’, ‘ବୈଦିକ ଜୀବନ’, ‘ଜାତୀୟ ଜୀବନଚରିତମାଳା’ ପ୍ରଭୃତି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଶିଶୁ ଓ ବାଳକବାଳିକା ଉପଯୋଗୀ ଅସଂଖ୍ୟ ଜୀବନ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ବିବେକାନନ୍ଦ ଶତବାସିଙ୍କର ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଅରବିନ୍ଦ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ସତ୍ୟସାଗର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ସମିତି ନିଜ ନିଜ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆରାଧ୍ୟ ମହାତ୍ମା ରୂପମାନଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରସ୍ତର କରିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଶ୍ରୀକ୍ଷୀୟ ପ୍ରସ୍ତର ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟ ଯାନ୍ତ୍ରଣା ଏବଂ ସେହି ଧର୍ମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଜୀବନ ପ୍ରସ୍ତର କରିଆସିଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଚରିତ ଉପନ୍ୟାସ କଥା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି “ଶତାବ୍ଦୀର ସୂର୍ଯ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ମି: ଦାସଙ୍କ ଜୀବନଚରିତକୁ ଉପନ୍ୟାସ ଶୈଳୀରେ ଲେଖିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ପୃଷ୍ଠି । ଚରିତୋପନ୍ୟାସ ହୁଏତ ଏହା ସର୍ବପ୍ରଥମ ଏବଂ ସାର୍ଥକ ରଚନା । ଏ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର କିଛିକାଳ ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର “କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ଜୀବନଚରିତ” ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏହି ଜୀବନଚରିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ଅପେକ୍ଷା କିଛିତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଚରିତ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି କହିହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ଲଳିତାହାତୁରୀଙ୍କର ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ “ମୋ ପତି ମୋ ଦେବତା” ଏକ ଚମତ୍କାର ଚରିତୋପନ୍ୟାସ

(ଅବଶ୍ୟ ହୃଦୀରୁ ଅନୁବାଦ) । ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାନ୍ତର କରିଛନ୍ତି ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର । ଏହା ଏକ ଖ୍ୟାତ ଉପନ୍ୟାସ ପରିବୋଧ ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେଜଣ ବିଖ୍ୟାତ ଆତ୍ମଚରିତର ଅନୁବାଦକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ଵିବେଦୀ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଦାସ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ, ଗୋଲକବିହାରୀ ଧଳ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ । ସ୍ଵାଧୀନତା ପରେ ଜୀବନସାହିତ୍ୟକୁ ଯେଉଁମାନେ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ, ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ, ନବକିଶୋର ଦାସ, ବୀରକିଶୋର ଦାସ, ବାମନଚରଣ ମିଶ୍ର, ଗୋବିନ୍ଦ ମିଶ୍ର, ଅନନ୍ତ ପଦ୍ମନାଭ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଚନ୍ଦ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର, ଗୋବିନ୍ଦ ମହାନ୍ତି, ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପାତ୍ର, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ, ବିଶ୍ଵାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରୀଧର ଦାସ, ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାପାତ୍ର, ସରଳା ଦେବୀ, ଦେବକାନୁ ମିଶ୍ର, ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଶତପଥୀ, ଭାବଗ୍ରାସୀ ମିଶ୍ର, ନରହରି ସ୍ଵାଇଁ, ପଣ୍ଡିତ ଲିଙ୍ଗରାଜ ମିଶ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆରୁକ୍ଷ୍ୟ, ଜଗନ୍ନାଥ ନନ୍ଦ, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ରଜନୀକାନ୍ତ ଦାସ, ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ।

ଏହି ଦୀର୍ଘକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ପୌରାଣିକ ଜୀବନ, ଐତିହାସିକ ଯୁଗର ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵଗଣ ଯେପରି ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି, ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ବହୁ ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ, ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭା ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନେତା ଓ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ଜବାହରଲାଲ ନେହରୁ, ବିନୋବା ବାଭେଙ୍କ ପରି ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକାଧିକ ଜୀବନକାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନରେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀବଳୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ତାଙ୍କର ଜୀବନଚରିତର ସୁଲବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲା, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରଜ୍ୟାଧରଙ୍କ ପତ୍ନୀବଳୀ ଏବଂ ସଙ୍କରମୋହନଙ୍କ କେତେକ ପତ୍ନୀ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାଦ୍ଵାରା ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ନୂତନ ଦୃଶ୍ୟଦର୍ଶନ ମିଳିଲା । ଏ ଯୁଗ ରାଜନୀତି ଦ୍ଵାରା ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ତେଣୁ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯେଉଁମାନେ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନକାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାପାଇଁ ଲେଖକଗଣ ଦୂରନ୍ତ ବ୍ୟଗ୍ର ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏହି ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ଅନୁଚିନ୍ତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯଦିଓ ଜୀବନଚରିତର ଲେଖକ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ, ବୀରକିଶୋର ଦାସ, ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଲେଖା ମାଧ୍ୟମରେ । ଯାପ୍ରତିକ କାଳର ରାଜନୀତିକ ସ୍ଵାବସ୍ଥାକୁ ଏଇ ଲେଖକଗଣ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ଦେଶପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନ, ସୁଗନେଶୀ ଇନ୍ଦ୍ରା, ସୁଗଜନକ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ବୀରକିଶୋର ଦାସଙ୍କ କର୍ମଯୋଗୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ରଞ୍ଜିତରୁ ରାଧାକୃଷ୍ଣନ, ବିନୋଦ କାନୁନଗୋଙ୍କର ଆରୁକ୍ଷ୍ୟ ହରିହର, ଜୟପ୍ରକାଶ ନାରାୟଣ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏଥିରେ କେବଳ ଜୀବନଚରିତର ଟୀକା ଟିପ୍ପଣୀ ନାହିଁ, ଅଛି ସେହି ମହାନସ୍ତୁ ଜୀବନର ଅନେକ ଉପାଦେୟ ଘଟଣାବଳୀ ଯାହା ଉପନ୍ୟାସ ପରି ସ୍ଵାଦ୍ୟ ଏବଂ

ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ବିଜ୍ଞାନଯୁଗର ପ୍ରଭାବ ଆଜି ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଅନୁଭବିତ । ତେଣୁ ପୃଥିବୀର ଉପାଦାନ ଭାବରେ ବହୁ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ଓଡ଼ିଆରେ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଭାରତୀୟ “ବିଜ୍ଞାନ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ” ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଦେବକାନୁ ମିଶ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଆର୍ଯ୍ୟଭଟ୍ଟ, ବରହସ୍ପତି, ଧନୁର୍ଘୋଷ, ଜୀବକ, କଣାଦ, କପିଳଙ୍କଠାରୁ ଆଧୁନିକ ଭାରତର ଭବା, ଭଟ୍ଟନାଗର, କୋଠାସ, ସରାଭାଇ, ରମଣ, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର, ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ଜନଶକ୍ତି ପୁସ୍ତକାଳୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ପିରିଡିକରେ ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାଧିକ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ପିରିଡିକରେ ଆଲଫ୍ରେଡ୍ ନୋବେଲ୍, ଆଇଜାକ ନିଉଟନ୍, ମାଡ୍ରାମ କ୍ୟୁରୀ, ମାର୍କୋନି, ଆଲବର୍ଟ ଆଇନଷ୍ଟାଇନ୍, ଅମାୟାଦ୍‌ସନ୍, ପି. ଭି. ରମଣ, ଲୁଇସ୍ ପାସ୍ତୁର, ଜଗନ୍ନାଥ ଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ, ରୋନାଲ୍ଡ ରସ, ଗୁଲିସ, ଡାର୍‌ଉଇନ୍, ଜୁଲିଏଟ୍ କ୍ୟୁରୀ, ଲୁଇସ୍ ବ୍ରେଲ, ଜେମର ଓଫାଟ୍, ଏଡ୍‌ମଣ୍ଡ ହେନର, ଆଲେକ୍ସାଣ୍ଡର ଫେମିଂ, ମାଇକେଲ ଫାରାଡେ, ହୋମି ଜାହାଙ୍ଗୀର ଭବା, ମେଘନାଦ ସାହା, ଗିନାର୍ଡ ଅକ୍‌ସଲଟ୍ ସତ୍ୟେନ ବୋଷ, ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ, ଶୁଭନା, ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସୁରକ୍ଷା କରାଯାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ପାଠକଙ୍କୁ ଏହା ଏକ ଅସୁବିଧା ସୂଯୋଗ କହିଲେ ଅଧିକ ହେବନାହିଁ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାଶକ ନିଜର ସୁଯୋଗ ଅନୁକ୍ରମେ ଗତ କେତେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଜୀବନକାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଭାବ ଦୂଷ୍ଟକରଣରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଜୀବନଚରିତରେ କେବଳ ଆଦର୍ଶର ପରିପ୍ରସାର ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ପାଠର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୃଦ୍ଧ ହେବା । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରସାରର ଅନୁରୋଧରେ ଅଲୌକିକତା ଓ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦିଆଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେ ସାହାଯ୍ୟରେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନଚରିତ ସମୃଦ୍ଧ ଏବଂ ବହୁଧା ବିଭିନ୍ନ । ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ମହାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟର ଜୀବନଚରିତ ବିଭାଗ ପଛରେ ପଡ଼ିନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ସତ୍ୟର ଅପଲାପ ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ଲେଖକମାନେ ଜୀବନଚରିତକୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଘଟଣା-ବହୁଳ କରିଦେଇଥିବାରୁ ତହିଁରେ ମୁଖ୍ୟଚରିତର ଜୀବନ-ଧର୍ମ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ଲଭି କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅନେକ ଜୀବନ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହୋଇପାରନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲେଖାକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ଜୀବନ ବିଷୟର ଶିକ୍ଷାଗତ ଯୋଗ୍ୟତା ସାହାଯ୍ୟ ପଛରେ ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅଭାବ ରହିଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଗତ କେତେବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁବାଦ ଜୀବନକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂର କରିବାରେ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ ଓ ସୂରଶିକାରେ ଚରିତ-ପରିଚିତି

ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରାୟ ଲେଖା ହୋଇ ନଥିଲା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ମୃଗୁଞ୍ଜୟ ରଥ ପ୍ରଥମେ ଦୁଃସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରି ଦୀର୍ଘଜୀବନଚରିତ ଲେଖିଗଲେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରଥ ପ୍ରଥମେ ‘ଶାରଳାଚରିତ’ ରଚନା କରି ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟିକ ଶାରଙ୍କର ଜୀବନକାହାଣୀ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ଲିଖିତ “ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀରମୋହନ” ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନଚରିତ । ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ ଏବଂ ସୂରଶିକା ଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପ୍ରକାଶନରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ୧୯୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ରାଧାନାଥ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀରେ ଶ୍ରୀ ଆର୍ତ୍ତୀହାଣ ଶତପଥୀ କବିଙ୍କର ଏକ ସ୍ଥୁଳ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିଥିଲେ । ତାହାହିଁ ବୋଧହୁଏ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରଥମ ଜୀବନ-ଚରିତ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ହୋଇପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ପରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନେକ ଗୁରୁ ଓ ସୂରଶିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ଦୁର୍ଗାଚାରଣ ରାୟଙ୍କ ରାଧାନାଥ ଜୀବନୀ ପରି ଆଉ କୌଣସି ରଚନା ତାଙ୍କର ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଆଲୋଚନାତ କରି ନାହିଁ ।

ଉପସଂହାରରେ ଆର୍ତ୍ତୀହାଣ ଶତପଥୀ ଲେଖିଥିଲେ—“ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହେଲା । ତାହାଙ୍କ ଜୀବନୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘଟଣାବହୁଳ, ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ଓ ଅନୁକରଣୀୟ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୁବି ଭୁବି ପ୍ରମାଣ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିଅଛୁ । ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଣରୁ ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସଦ୍‌ଗୁଣମାନ ମାନସ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଅଛୁ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବିନୟ ଓ ଓ ପରଦୁଃଖକାନ୍ତରତା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ । ସେହି ବିନୟାଦି ଯୋଗୁଁ ରାଧାନାଥ ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଏକାନ୍ତ ଆରାଧ୍ୟ ।”

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ ପ୍ରକାଶପାଇଁ ପ୍ରକାଶକଗଣ ସାହାଯ୍ୟ କରୁନଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତାପରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର, ପୁସ୍ତକ ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ସରକାରୀ ପୁସ୍ତକପୋଷକତା ଏବଂ ଲଢ଼େଇ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀର ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଗଙ୍ଗାଧର ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ମଧୁସୂଦନ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ନନ୍ଦକିଶୋର ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ବାସୁଦେବ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ଶଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ଅନନ୍ତପ୍ରସାଦ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, ବୈକୁଣ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀ, କାଳନ୍ଦୀ ରଚନା ସମ୍ଭାର, ଫକୀରମୋହନ,

ମଳକଣ, ଗୋଦାବରୀ, କାଳୀଚରଣ, ଅଶ୍ୱମାତୁଳ, ରାଜକଣ୍ଠର ରାସ, ମୁଖ୍ୟତଃ ରଥ, ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ, ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି, ବାଳକୃଷ୍ଣ, ରାଧାମୋହନ ଗଡ଼ନାୟକ, ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହାଡ଼ୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପାଣି, ବଳଭଦ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଗନ୍ଧାବଳୀ ପଢ଼ାଣିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ଗନ୍ଧାବଳୀରେ ଲେଖକଙ୍କର ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସନ୍ତ ଦିଆଯାଇଅଛି । କେତୋଟି ଗନ୍ଧାବଳୀରେ ଜୀବନଚରିତ କେବଳ କବିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ପରିଚିତ ନୁହେଁ, ତହିଁରୁ ସମକାଳୀନ ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଚିତ୍ର ମିଳିଥାଏ । ବାସୁଦେବ ଗନ୍ଧାବଳୀରେ ଆଦର୍ଶ ନରପତି ସୂଚକ ଦେବଙ୍କ ଶୟିତ ପରିଚୟ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଜାତୀୟ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଅଛି । ମାୟାଧର ମାନସିଂ ସେହି ବୀରପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରି ଲେଖିଥିଲେ—

“ବାମଣା ପରି ଏକ ଅନୁନୁତ ଜଙ୍ଗଲ ରାଜ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜ ଜୀବନ କାଳରେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ରାଜ୍ୟ କରି ଗଢ଼ି ପାରିଲେ, ସେହି ଲୋକ କଂଗ୍ରେସ ନ ଲାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମ ଟେଲିଫୋନ, ପ୍ରଥମ ମୋଟରକାର, ପ୍ରଥମ ପାଣିକଳ, ପ୍ରଥମ କରତ କାରଖାନା, ପ୍ରଥମ ନିଶାନିବାରଣ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ପାରିଥିଲେ, ସିଏ ଦୁର୍ଗମ ଦେବଗଡ଼କୁ ଉତ୍କଳର ବୁଦ୍ଧିହୀନ କେଳିସର କରିପାରିଥିଲେ, ସେହି ଷଣ୍ଢଜନ୍ମା ନରପୁରୁଷ କେବଳ ଜଣେ ରାଜୋଦ୍ଧମ ନୁହଁନ୍ତି, ନରୋଦ୍ଧମ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ କାନ୍ଦିବ ସବୁଦିନ ନିମନ୍ତ ହୋଇ ରହିବେ ।”

ତାଙ୍କର ସଞ୍ଜିବିତ ଜୀବନଚରିତରୁ ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସାମ୍ବୃଦ୍ଧିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ କଥା ଜଣାଯାଏ । ସେ କାଳର ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ, ରାଜପରିବାର, ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣ ଓ ରାଜପୃଷ୍ଠପୋଷକତା, ମୁଦ୍ରାୟତ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଏବଂ ସାମୟିକ ପଥ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଅନେକ ବିବରଣୀ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଏକ ଅନ୍ଧାର ସୁଗରେ, ଅଥଚ ଅନନ୍ତର ବାମଣା ରାଜ୍ୟରେ ବାସୁଦେବ କିପରି ଆଧୁନିକତାର ଓ ପ୍ରଗତିର ବାଣୀବଦ୍ଧ ଥିଲେ, ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣାଯାଏ ।

“ବାମଣା ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଦିବାକୁ ହେଲେ ଭୟଙ୍କର ଶ୍ୱାପଦ ସଙ୍କଳ୍ପ ବନଭ୍ରମ ଅନୁଭବ କରି ଯାତାୟତ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଅତଏବ ଏହି ଦୀର୍ଘପଥୀ ଅଭାବ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ସୂଚନାଦେବ ଅର୍ଦ୍ଧମ କାର୍ଯ୍ୟିକ ପରିଶ୍ରମ ସହ୍ୟକରି ଓ ପ୍ରମୁଖ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟକରି ଅସଂଖ୍ୟ ରାଜପଥ ନିର୍ମାଣ କରାଇବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଇଞ୍ଜିନିୟରଙ୍କ ବିନା ସାହାଯ୍ୟରେ ମାନଚିତ୍ର ତିଆରି କରି, କେଉଁପଥ କିପରି ଭାବେ ଗଠନ କଲେ ଅଳ୍ପ ବ୍ୟୟରେ ହୋଇ ପାରିବ ଅଥଚ ଗ୍ରାମରୁ ଗ୍ରାମାନ୍ତର ଯାତାୟାତର ସୁବିଧା ହେବ, ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟମୁଖେ ବିଚାର କରି, ମକ୍ତୁରିଆଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କାଳାତିପାତ କରି ସମସ୍ତ ରାଜପଥର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ । ଯେଉଁସବୁ ଇଞ୍ଜିନ ଓ ଲୋକ୍ସ ନିର୍ମିତ ସେହି ତାଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଅଛି ତାହା

ତାଙ୍କର ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରସୂତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜପଥ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରମସ୍ମୃତି ଜଡ଼ିତ ରହି ଆଜି-ବାମଣୀର ପ୍ରଜାମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଅମର କରି ରଖିଥିବୁ ।

(ବାସୁଦେବ ଗୁରୁାବଳୀ)

ସେହିପରି ପତିଦାନନ ଗୁରୁାବଳୀରେ ରାଜା ପତିଦାନନଙ୍କ ମହନୀୟ ଚରଣ ସହିତ ସମକାଳୀନ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅପୂର୍ବ ଚନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବୁ । ସେ କାଳର ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ପ୍ରେସ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ବିଜୁଳି ଅଲୋକ ସରବସ୍ଥା, ଚନ୍ଦ୍ର କାରଖାନା, ମଧୁଗୁଣ୍ଡ, ଟାଇଲ କାରଖାନା, ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଆଦିବାସୀ ଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାମଣୀରେ ରାଜା ପତିଦାନନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି—“ସେ କାଳର ଗଡ଼ଜାତରେ ନୂତନ ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ଆଦୌ ନଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ । କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ବାଧ୍ୟବାଧନତାରେ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅଭିଭାବକମାନେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରବେଶ କରାଉଥିଲେ । ସୁବରାଜ ନିଜେ ସ୍କୁଲକୁ ସାଧାରଣ ପିଲାଙ୍କ ଭଳି ବହି ବସ୍ତାନ ଦ୍ୱାରା ଧରି ପଡ଼ି ଆସିବାର ଦେଖି କ୍ରମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଦୂର ହେଲା । ଗ୍ରାମ ଗହଳରେ ଲୋକେ ଭାବିଲେ—ରାଜା ଘରର କଅଣ ନାହିଁ ! ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ ନା ପିନ୍ଧିବାକୁ ନାହିଁ, ସବୁ ଅଛି : ରାଜ୍ୟ ଅଛି, ହାତୀ ଘୋଡ଼ା, ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଭରି ରହିଛି । ହାତୀରେ ବସ୍ତା ବସ୍ତା ଟଙ୍କା ଲଦା ହୋଇ ସିଂହ ଦ୍ୱାରରେ ଗଦା ହେଉଛି । ଏତେ ଥାଇ ଦେଖ, ରଜାପୁଅ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଦିଅଁଲେ ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି—ଗୁଣ ପାଇଁ । ଆମ ପିଲେ ନପିବେ କାହିଁକି ?” (ପତିଦାନନ ଗୁରୁାବଳୀ)

ସେତେବେଳେ ସାର୍ବ ଓଡ଼ିଶାରେ କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତିର ବାଲକ ବାଲିକାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ୧୯୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରଥମେ ରାଜଧାନୀ ଦେବଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟାୟ ସ୍କୁଲ ଛାପିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକ୍ ପ୍ରେସ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଥିଲା । ଦେଶରେ ନିଶାନିବାଣେ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅର୍ଦ୍ଧ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ପତିଦାନନ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ କଟକଣା ଜାରି କରିଥିଲେ ।

‘ନନ୍ଦକିଶୋର ଗୁରୁାବଳୀ’ରେ କବିଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ପାଠକଲେ ମେ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକ ପାଣିପାଗ, ସମକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ କବିଙ୍କର ସାଧନାପୁତ୍ର ଜୀବନର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଏହି ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରବନ୍ଧର ଲେଖକ କେବଳ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ବାଲ୍ୟଜୀବନ, ଶିକ୍ଷା, କର୍ମଜୀବନ ଓ ସହିତ୍ୟ ସାଧନା ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରି ସବୁ ରହି ନାହାନ୍ତି, ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୈତିକ ପରିସ୍ଥିତି, ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ବିକାଶରେ କିପରି ସହଯୋଗୀ ହୋଇଥିବୁ, ତାହାର ସମୀକ୍ଷା କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଗଙ୍ଗାଧର ଗୁରୁାବଳୀରେ ଜୀବନୀ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି ମେହେର ସାହିତ୍ୟର ଆଦ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ରାଘବ ମିଶ୍ର । ଏହି ସନ୍ଧିପ୍ତ ଜୀବନ ଚରିତରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା, ଗୃହକର୍ମ ଓ

କବିତ୍ବର ସ୍ତୁତି, ଶୁକ୍ଳଶାବନ, କାବ୍ୟକବିତାର ପରିଚୟ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ଗନ୍ତାବଳୀରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆତ୍ମଜୀବନ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଗଙ୍ଗାଧର କେବଳ ସ୍କୁଲ ଗୁଡ଼ିକାର ଶେଷଶାବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନଚରିତରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । କାର୍ତ୍ତିକ ଯେ ସେ ସମସ୍ତ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖିଲେ ନାହିଁ, ତାହା ଅନୁମାନ କରିବା କଷ୍ଟକର । ତେବେ ଗଙ୍ଗାଧର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷ ଥିଲେ ଏବଂ ଦୁଃଖରେ ବାଲ୍ୟଜୀବନ ବିତାଇଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି — “ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାମାନ୍ୟ କୁହୁତା ଖଣ୍ଡେ କରି ପାରି ନଥିଲି । ଖଣ୍ଡେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରର ଅତି ମୁନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ହ୍ରାସମ ଆସିଲାହେତୁ ସମସ୍ତେ କୁରୁତା ଲଗାଉଥିଲେ । ମୋ ଭାଷାରେ ତାହା କେବେ ଦିନି ନଥିଲା ।”

“ଗୋପୀନାଥ ଗନ୍ତାବଳୀ”ରେ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ କୃତ୍ତିର ଅଧିକ ପରିଚୟ ଦିଆଯାଇଅଛି । ଲେଖକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସରଳେଷ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁସ୍ତୟ ଗନ୍ତାବଳୀରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନର ଲେଖକ ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ମିଶ୍ର ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଜୀବନ, ଗୁଣାବସ୍ଥା, ଶିକ୍ଷକଜୀବନ ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ୟକ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗନ୍ତାବଳୀରେ ଗତାନୁଗତକ ଘାତରେ କବିଙ୍କର ପରିଚୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । କେବଳ ଗଙ୍ଗାଧର ଗନ୍ତାବଳୀରେ କବିଙ୍କ ଲିଖିତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆତ୍ମଚରିତ-ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ । ମାତ୍ର ତହିଁରୁ କବିଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ମନୁଷ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏ ସ୍ତମ୍ଭରେ ପ୍ରକାଶିତ ‘ପୁରୁଣିକା’ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଗତ ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ବହୁଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସତ୍ତ୍ୱେ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ପୁରୁଣିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିଗଣଙ୍କର ଜୟବାନ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ବିଶେଷତଃ ସୂଚିପୁରୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତେକ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ଏହିପରି ଆସ୍ଥୋଜନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଉଦାହରଣ ଛଳରେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଏକ ପୁରୁଣିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ମହତାବଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ରାଜନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରାଣନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମୁରଲୀଧର ଯେନା, କାବିକାଶୋର ଦାସ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପୁରୁଣିକା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ତେବେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହିତ୍ୟିକ—ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ପୁରୁଣିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଅଧିକ ଉଦ୍ୟମ ଦେଖା ଦେଇଅଛି । ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସୂଚିରେ ଉଲ୍ଲେଖସାହିତ୍ୟ ଏକ ପୁରୁଣିକା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତାହାହିଁ ବୋଧହୁଏ ଡ଼ିଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ ପୁରୁଣିକା । ଏହିପରି ପୁରୁଣିକା ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରହଣ ଯୁକ୍ତ କରିଅଛି—ତାହାହେଲା—ଯେନାପତି ଜୟନ୍ତୀ ପୁରୁଣିକା—ଫକୀରମୋହନ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଷଦ କଟକ (୧୯୫୪), ଆର୍ତ୍ତନିବ୍ଧର ପୁରୁଣିକା (୧୯୭୪), ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପୁରୁଣିକା (୧୯୭୪), ରକ୍ତସ୍ନାନ

ସ୍ଵାରକ ଗ୍ରନ୍ଥ (୧୯୭୧), ଗଜେବ ବୈଷ୍ଣବପାଣୀ ସ୍ଵରଶିକା (୧୯୭୭), ମଧୁସୂରଶିକା (୧୯୭୭), ମାଳବଣୀ ସ୍ଵରଶିକା (୧୯୭୯), ଗୋପବନ୍ଧୁ ସ୍ଵରଶିକା (୧୯୭୭), ରତ୍ନାକର ସ୍ଵରଶିକା (୧୯୭୯), ଗଜନାୟକ ଅଭିନୟନ ଗ୍ରନ୍ଥ (୧୯୭୯) ସହକାର ବାଳକୃଷ୍ଣ ସ୍ଵରଶିକା (୧୯୭୩), ନିବିଡ଼-ଗୋପୀନାଥ ବିଶେଷାଙ୍କ (୧୯୭୪), ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦୟନାଥ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ (୧୯୭୫) ସତ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ (ସ୍ଵାଧୀନ ଥ ରଥ)—(୧୯୭୫) ଅଧୁନା' ରାଜକିଶୋର ବିଶେଷାଙ୍କ (୧୯୭୭, ପ୍ରଧାନ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅତୀତରେ ତିନି ଲକ୍ଷ୍ମୀନାଥ ସ୍ଵରଶିକା, ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ସ୍ଵରଶିକା, ଗୋଦ ବଂଶୀ ସ୍ଵରଶିକା, ଅଭ୍ୟାସୀ ସ୍ଵରଶିକା, ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜ ସ୍ଵରଶିକା, ବିଜୟ ସ୍ଵରଶିକା ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ସ୍ଵରଶିକା ସାହିତ୍ୟର ଅସ୍ଵେ ଜନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁରାସିମୋହନ ଯେନା, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାପାତ୍ର, ପରମାନନ୍ଦ ଅଧିକାରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଵରଶୀୟ । ଏହି ସ୍ଵରଶିକା ଗୁଡ଼ିକରେ କିଛି ଜୀବନର ପରିଚୟ ସହଜ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟକୃତ ସମ୍ପର୍କରେ ଦୀର୍ଘ ଅଲୋଚନା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ତଥାପି ଜୀବନଚରିତ ସଂକଳନରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ମୁଲ୍ୟବୋଧ ସ୍ଵୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ଜୀବନଚରିତ ଲେଖକଗଣ ଏହି ସ୍ଵରଶିକା ପ୍ରକାଶନ ଏବଂ ଛୋଟାବଳୀର ପରିଚିତଗୁଡ଼ିକରୁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଜୀବନ-ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧିକଲେ ବ୍ରତ ହୋଇପାରିବେ ।

— — —

ଉପସଂହାର

ବିଗତ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଓଡ଼ିଆସାହିତ୍ୟର ଜୀବନଚରିତ ଓ ଅମୃତଜୀବନଚରିତ ବିଭାଗର ଭୂସ୍ୱୋଦ୍ଧାରଣ ଘଟିଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ଜନ୍ମୋଥ ଚରିତାମୃତ, ଦାଢ଼ିତାଭକ୍ତି, ମାଦଳାପାଞ୍ଜି ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ପ୍ରେରଣାର ସୃଷ୍ଟିପାତ କରୁଥିଲେ, ମୁଦ୍ରାସ୍ଥର ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମକୁ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଥିଲେ । ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରଗତିରେ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିବୋଧର ଅନୁପ୍ରେରଣା ଜୀବନଚରିତ ଯୁକ୍ତି ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲା । ଜୀବନଚରିତ ଲେଖା ହେବାର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରା, ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଆମର ପୁର ପୁରର ଆଦର୍ଶ ମହାପୁରୁଷଗଣଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ଅସମ୍ଭବ ଅବାସ୍ତବ କଥା ଜୀବନଚରିତ ବୋଲି ପ୍ରଚାରିତ ହେଉଥିଲା । ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରତିଯୋଗୀ ସାମାଜିକ ପ୍ରଗତିର ସୁରମ ହେବାରୁ ଏହିପରି ରୂପକଥା ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ଚରଣମାଳା ଭରସାବଦୀ ପ୍ରସାର ହେଉଥିବାରେ ଲିଖିତ ହେଲା । ମାତ୍ର ଏହାକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଖାଣ୍ଡି ଜୀବନଚରିତ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଜୀବନଚରିତରେ ସତ୍ୟର ଆଶ୍ୱାସ ନ ରହିଲେ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜକୁ ପ୍ରଭାବିତ, ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ବସ୍ତୁବାଦୀ ଦର୍ଶନର ପ୍ରଭାବରେ କିମ୍ଭୀର ଓଡ଼ିଶାର ଲେଖକମାନେ ଆଧୁନିକ ଉପାଖ୍ୟାନ ପରିଚାଳନା କରି ଜୀବନଚରିତରେ ସତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବ୍ୟବସାୟ କରି ହୋଇଛନ୍ତି । ପଡ଼ୋଶୀ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଚାରିତ ବିଶ୍ୱାସୀ ଜୀବନଚରିତର ଅନୁବାଦ ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଅଛି । ବିଶେଷ କରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ ଅଧିକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛି ।

ପଣ୍ଡିତ ମୁଖାଞ୍ଜୟ ରଥଙ୍କ ସମୟଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନସମ୍ପଦ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ଅନେକ ଜୀବନଚରିତରେ ଏହି ଅଲୌକିକତାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲେହେଁ ସାହିତ୍ୟପ୍ରଗତିର ସହ, ଗାନ୍ଧୀବାଦର ନିଧି, ଭୂତାନ ଅନୁସ୍ଥାନ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ପ୍ରକାଶନ ଫଣ୍ଡା ଜୀବନଚରିତ ରଚନାରେ ଆଶାନ୍ ରୂପ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନଚରିତ ଏବଂ ଅମୃତଜୀବନଚରିତ ଫଣ୍ଡାଦୃଷ୍ଟିରୁ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଶ୍ରବଣ ବିଶ୍ୱରରେ ପଛରେ ପଡ଼ିନାହିଁ ।



ପରଶିଷ୍ଟ

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶିତ କେତେକ କୀର୍ତ୍ତବରତ

ଶାରଳା ଚରିତ—ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ତସୁ ରଥ	୧୯୧୧
ନାଟ୍ୟପର୍ବଣ	୧୯୧୭
ମହାରାଜା ପଞ୍ଚମଜର୍ଜ—ବିମଳାଚରଣ ଚୌଧୁରୀ	୧୯୨୨
କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଙ୍କର—ପଣ୍ଡିତ ମୁକୁନ୍ତସୁ ରଥ	୧୯୨୫
ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର—ଦିବ୍ୟସିଂହ ପାଣିଗ୍ରାହୀ	୧୯୨୭
ଦୟାନନ୍ଦ—ବନମାଳୀ ପଣ୍ଡା	୧୯୨୭
କୁକାର ଝିଆଣିଂଟନ—ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ	୧୯୨୭
ମଝିନ୍ ଲୁଥର—ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	୧୯୨୭
କର୍ମସାର ଗୋଟିଲେ—ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ	୧୯୨୭
ରାମାନନ୍ଦ—ଶ୍ରୀ ଶେଷଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ	୧୯୨୮
ମ୍ୟାଟ୍ରିସିନ—ଗୋଦାବରୀ ମହାପାତ୍ର	୧୯୨୮
ମହାଯୋଗୀ ବିଶ୍ଵବୀର—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ର	୧୯୨୮
ଭକ୍ତକବି ମଧୁ ସୁଦନ—କାଳିନ୍ଦୀ ପାଣିଗ୍ରାହୀ	୧୯୨୮
ମହାଶୟ—ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର	୧୯୨୮
ରବିନ୍ଦ୍ରନ କୃଷ୍ଣା—ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସାଠିୟା	୧୯୨୮
ଔରଙ୍ଗଜେବ—ବାମଦେବ ମିଶ୍ର	୧୯୨୯
ବିଶ୍ଵସାର ନେପୋଲିୟନ—ବିଶ୍ଵନାଥ ପାଢ଼କରାୟ	୧୯୨୯
ତାକୁର ଲିଭିଂଷ୍ଟୋନ—ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା	୧୯୩୦
ମହାତ୍ମା ଝିଆଣିଂଟନ—ବାସୁଦେବ ମହାପାତ୍ର	୧୯୩୦
ନେପୋଲିୟନ—ବନମାଳୀ ପଣ୍ଡା	୧୯୩୦
ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ବା ସ୍ଵାଧୀନ ପ୍ୟାମୋହନ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତା ...	୧୯୩୦
ମାରବାର—ଶିବପ୍ରସାଦ ଦାମ	୧୯୩୦
ରାଣାପ୍ରତାପ ସିଂହ—ଦୟାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର (୨ୟ ସଂ)	୧୯୩୦
ଜନସ୍ଵସିଦ୍ଧ—ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର	୧୯୩୧
ବାଲୁକ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ	୧୯୩୧
ନେପୋଲିୟନ—ଗୋଦାବରୀ ମିଶ୍ର	୧୯୩୧
କଳମୂର୍ତ୍ତି—ରାମକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ର	୧୯୩୧
ଭିକ୍ଟର ପ୍ରଭାତ—ମହେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ	୧୯୩୧

ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର — ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର	୧୯୩୨
ସାଧୁଚରିତ ମାଳା — ବାଙ୍କନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ମହାନ୍ତି	୧୯୩୨
ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ରାମମୋହନ ରାୟ — କୁଳମଣି ଦାସ	୧୯୩୫
ଜାମସେଦ୍ଦିନ ନସେରବାଜି ଟାଟା — ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ	୧୯୩୭
ଆମ ମଧୁବାବୁ — ନବକିଶୋର ଦାସ	୧୯୩୭
ଭିକ୍ଷୁରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର — ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ଦାସ	୧୯୩୭
କବି ଜୀବନୀ — ବାଈକୋଳି ମହାପାତ୍ର	୧୯୩୮
ନାରାୟଣ ଅନ୍ନପୁରୀ ଦେବୀ — ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା	୧୯୩୮
ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆତ୍ମକଥା ବା ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମ	
— ୪ ଭାଗ — ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ	୧୯୩୮
ନେପୋଲିୟନ — ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	୧୯୩୮
ହୁଏନସା ଓ ତାହାଙ୍କ ଭାରତ ଭ୍ରମଣ — ଭରତଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକ	୧୯୪୦
ଜ୍ଞାନନ୍ତ ଜୀବନମାଳା — ବାଞ୍ଛାନାଥ ସାମନ୍ତରାୟ	୧୯୪୧
ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ — ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଆର୍ତ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟ	୧୯୪୧
ଗାନ୍ଧୀଜୀ — ଅକ୍ଷୟକୁମାର ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ	୧୯୪୩
କସ୍ତୁରୀବା ଗାନ୍ଧୀ — ବିରୂପେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର	୧୯୪୫
ସର୍ବଦା ପଟେଲ ଓ ତାଙ୍କର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ — ବିରୂପେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର	୧୯୪୫
ଅଶୋକ — ଆଶ୍ରମାଣ ମିଶ୍ର	୧୯୪୭
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଚରିତାମୃତ — କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ	୧୯୪୭
ଉତ୍କଳକେଶରୀ ମଧୁସୂଦନ — ରାବତ୍ରୀରାୟ ପତି (୨ୟ ସଂ)	୧୯୪୭
ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ — ଲକ୍ଷ୍ମୀରାଜ ମିଶ୍ର	୧୯୪୭
ପଣ୍ଡିତ ଜହରଲଲ — ”	୧୯୪୭
ନେତାଜୀ ସୁଭାଷ — ରାମପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର	୧୯୪୭
ସୋହେତ ଷ୍ଟାଲିନ — ଲକ୍ଷ୍ମୀରାଜ ମିଶ୍ର	୧୯୪୭
ମୌଲାନା ଆବାଦ — ”	୧୯୪୭
ମହାତ୍ମା ସାଧୁସୁନ୍ଦର ଦାସ — କୃଷ୍ଣମୋହନ ସାହୁ	୧୯୪୮
ବଣିଷ୍ଠ ବିଶ୍ଵାମିତ୍ର — ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାପାତ୍ର (୨ୟ ସଂ)	୧୯୪୮
ସୁଗନ୍ଧ୍ୟୋତି ଜବାହରଲାଲ — ବଳରାମ ମହାନ୍ତି	୧୯୪୮
ମୋ ନିଜ କାହାଣୀ — ଜହାରଲାଲ — ଅନୁବାଦ — ପୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ଵିବେଦୀ...	୧୯୪୯
ମଦ୍ୟା ଆର୍ତ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବ — ସ୍ଵାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ — ଅନୁବାଦ — ଜଗନ୍ନାଥାନନ୍ଦ	୧୯୪୯
ପାର୍ବତୀରା ବାବା — ” ” ”	୧୯୪୯
ଜହରଲାଲ — ବଳରାମ ସାହୁ	୧୯୫୦
ବୀରଭରତ — ବାସୁଦେବ ମହାପାତ୍ର (୩ୟ ସଂ)	୧୯୫୦
ସର୍ବଦା ପଟେଲ — ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ	୧୯୫୧

ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁ ମୃଦନ—ନବକିଶୋର ଦାସ	୧୯୫୧
ପିଲାଙ୍କ ଜନ୍ମାଥ ଦାସ—ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର	୧୯୫୧
ପିଲାଙ୍କ ଅଷ୍ଟାବଳୀ—ଗୋଦାବରୀ ମହାପାତ୍ର	୧୯୫୧
ପିଲାଙ୍କ ବଣିଷ୍ଠ— ”	୧୯୫୧
ପିଲାଙ୍କ ବଳରାମ ଦାସ—ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର	୧୯୫୧
ମେଘ ମ୍ୟାଲ୍‌ସ୍‌ ଚେତୁନ—ଅନୁବାଦ—ଆଲୁଲ ମିଶ୍ର	୧୯୫୧
ଦଧୀଚି—ଗୋଦାବରୀ ମହାପାତ୍ର	୧୯୫୧
ନାରଦ— ”	୧୯୫୧
ଶୁକାବଳୀ— ”	୧୯୫୧
ଉଲ୍‌ସୀ ଦାସ—ରାମକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦ (ଚତୁର୍ଥ ସଂ)	୧୯୫୧
ଦେଶପାଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ—ସାବେତ ଚଣ୍ଡୀର	୧୯୫୧
ବିଦ୍ରୋହୀ ଅବୁ—ଚନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦତ୍ତ	୧୯୫୧
ମାଓ ଗେ ରୁଜ—ଜେ.ମ.କାନ୍ତ ଦାସ	୧୯୫୨
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ସାରଦାଦେବୀଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ—ସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନାଥାନନ୍ଦ	୧୯୫୨
ଶ୍ରୀ ନିର୍ମାଳ—ପୂର୍ଣ୍ଣନାୟକ ଦାସ	୧୯୫୨
ଜୀବନ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ—ମାୟାଧର ମାନସିଂହ	୧୯୫୨
ମାନବ ଓ ମହାମାନବ—ଭବରାୟ ପତି	୧୯୫୨
କାବ୍ୟନିରୁଦ୍ଧ—ଅନୁବାଦ—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ	୧୯୫୩
ହୋ. ଚ. ମିନ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପାଣିଗ୍ରାହୀ	୧୯୫୩
ପୁରପୁର—ବାସୁଦେବ ହିପାଠୀ	୧୯୫୩
ଜଙ୍ଗଲ ମେହେର—ଶ୍ରୀଧର ଦାସ (୧ୟ ସଂ)	୧୯୫୪
ସୀତାବଳୀ ଚରଣାମୃତ—ବ୍ରଜାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି	୧୯୫୪
ବୁଦ୍ଧ ଚରିତ—କାଳିଆ ପାଣିଗ୍ରାହୀ	୧୯୫୭
ଭାରତ ଭାଷାବିଧା—ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର	୧୯୫୭
ସୀତାଙ୍କ ବିବରଣ—ମି. ଜେ. ଡି. ବେଟ (୪ର୍ଥ ସଂ)	୧୯୫୮
ଠକର ବାପା—ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶେଠ	୧୯୫୮
ଡା. ହେଡ୍‌ ଗୋପାଳ—ଚକ୍ରୀୟ ସ୍ୱୟଂସେବକ ସଂଘ	୧୯୫୮
ମୋ ଜୀବନ ଓ ସାଧନା—ଅନୁବାଦ—ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ	୧୯୫୯
ଚାନ୍ଦିନୀ ପଦକଳେ—ଅନୁବାଦ—ପତିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ	୧୯୫୯
ହଜିରତ୍ ମହମ୍ମଦ—ଏମ. ଏ. ସମ୍ମଦ	୧୯୫୯
ସର୍ପାର ବନ୍ଧୁଭାଷା ପଟେଲ—ଅନୁବାଦ—ପତିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ	୧୯୬୦
ଆଲୋକର କବି ରଘୁନାଥ—ଅନୁବାଦ—ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ	୧୯୬୧
ମହାବୀର ଦୋହରା ବିଶୋଇ—ଅନନ୍ତ ପଦ୍ମନାଭ ପଟ୍ଟନାୟକ	୧୯୬୧
ଉଲ୍‌ଲିୟମ୍ କେଣ୍ଡ—ପ୍ରଗୋଳ କିଶୋର ମହାନ୍ତି	୧୯୬୧

ବିପ୍ଳବୀ ଖୁଦିରାମ—ଚୈତନ୍ୟ ପାଣିଗ୍ରାହୀ	...	୧୯୭୬
ବୌଦ୍ଧାସିକ କୃପାସିନ୍ଧୁ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଦାସ		୧୯୭୭
ବିବେକାନନ୍ଦ—ରାମାଗୋଷ୍ଠୀ—ଅନୁବାଦ—ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି		୧୯୭୮
ବିଶ୍ୱବିଜୟା ବିବେକାନନ୍ଦ—ଜିତେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବୋଷ		୧୯୭୯
ନେପୋଲିଅନ ବୋନାପାର୍ଟ—ଆବଟ—ଅନୁବାଦ—		
ଚୌଧୁରୀ ଜାଲକଣ୍ଠ ଦାସ (ଜା ରାଗରେ)...		୧୯୭୪
ପୁରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କ ଜୀବନ—ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି		୧୯୭୫
ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଲଳିତାହାଦୁର—ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ		୧୯୭୬
କେନେଡ଼ିଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ—ଅନୁବାଦ—ଗୋଲକ ଧନ	...	୧୯୭୭
ଶ୍ରୀମତୀ ଇଲିନର ରୁଜଭେଲ୍ଟଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ—ଅନୁବାଦ—ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି...		୧୯୭୭
ବୈଦ୍ୟରତ୍ନ ମାଗୁଣି ବ୍ରହ୍ମା—ଉପେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର		୧୯୭୭
ଅମର ସମ୍ବଦ ଲାଲ ଲଳିତସରସ୍ୱତୀ—ବୀରକିଶୋର ଦାସ		୧୯୭୮
ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ—ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି		୧୯୭୯
କର୍ମସୋଗୀ ଡକ୍ଟର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ—ବୀରକିଶୋର ଦାସ	...	୧୯୭୯
ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଆତ୍ମକଥା—ଅନୁବାଦ—ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ		୧୯୭୮
ପ୍ରଗତିଜନକ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ—ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ		୧୯୭୮
କବି ପୁଷ୍ପିନୀ—ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର	...	୧୯୭୮
ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନ—ଲଳିତସରସ୍ୱତୀ—ଅନୁବାଦ—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ମିଶ୍ର		୧୯୭୯
କାଳୀ ନଜରୁଲ ଇସଲାମ—ବସୁଧା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ—ଅନୁବାଦ—		
ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି...		୧୯୭୮
ବିଦ୍ରୋହୀ ବୀର (ଶିବାଜୀଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ)—ଅନୁବାଦ—ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର	...	୧୯୭୯
ହେ ସାଥୀ ହେ ସାରଥୀ—ଜିତାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ	...	୧୯୭୯
ଗର୍ବ—ଅନୁବାଦ—ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି		୧୯୭୯
ଗୁଣ୍ଡରୁ ରାଧାକୃଷ୍ଣ—ବୀରକିଶୋର ଦାସ		୧୯୭୦
ଲେଲିନ—ଅନୁବାଦ—ଗୁରୁଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ		୧୯୭୦
ଶତାବ୍ଦୀର ସୂର୍ଯ୍ୟ—ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି		୧୯୭୦
ପୃଥ୍ୱୀବୀର ଅମର ମଣିଷ—ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ	...	୧୯୭୧
ଦେଶପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନ—ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ		୧୯୭୧
ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ
ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀରମୋହନ—ମାୟାଧର ମାନସିଂ		୧୯୭୨
ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଇନ୍ଦିରା—ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ ଦାସ		୧୯୭୨
ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ—ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପାତ୍ର		୧୯୭୨
ସାଧକ ଜୀବନମାଳା—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା		୧୯୭୨

ରଣଜିତ ସିଂହ — ଡ. ଆର. ପୁରୀ—ଅନୁବାଦ—ଲଲ ନରେନ୍ଦ୍ର କୁମାର	୧୯୭୩
ଅମର ଜ୍ୟୋତି—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ପାତ୍ର	୧୯୭୪
କୁଳିନୀ କୁମାରୀ ଜୀବନଚରିତ—ଚନ୍ଦ୍ରଧର ମହାପାତ୍ର ...	୧୯୭୬
ଚକ୍ରର ଲେହଣୀ—ଡି. କାର ଶରଦ—ଅନୁବାଦ—ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ରଥ	୧୯୭୫
ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜଗୋପାଳାଚାର୍ଯ୍ୟ—ବୀରକିଶୋର ଦାସ	୧୯୭୫
ବୀର ପୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ—ଅନୁରୁଦ୍ଧ ଦାସ ...	୧୯୭୩
(ଲଳିତାହାଦୂର) ମୋ ପତି ମୋ ଦେବତା—ଉପାଶଙ୍କରଣ—ଅନୁବାଦ —ମାଳମଣି ମିଶ୍ର	୧୯୭୮
ସନ୍ତ ରାମଦାସ —ଗୋରାବୁଦ୍ଧ ମିଶ୍ର	୧୯୭୭
ସନ୍ତ ଶ୍ଚିନେଶ୍ୱର — ”	୧୯୭୭
ସନ୍ତ ଏକନାଥ — ”	୧୯୭୭
ସନ୍ତ ନାମଦେବ — ”	୧୯୭୭
ସନ୍ତ ରୁକାଣ୍ଡ — ”	୧୯୭୭
ଜୀବନ ବର୍ତ୍ତ୍ତିକା—ଶ୍ରୀଧର ଦାସ—ପଠାଣିପଟ୍ଟନାୟକ	୧୯୭୧
ଆମ ଦେଶର କବି—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଦାସ	
ପଞ୍ଚ ପ୍ରମାପ—ଶ୍ରୀଧର ଦାସ	
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀଠାକୁର—ପୁରେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦେବଶର୍ମା	
ହାମସ୍ତ୍ରୀ—ଅନୁବାଦ—ଗୋଲକ ବିହାରୀ ଧଳ	
ଲଣ୍ଡନ ଜନସନ—ଅନୁବାଦ—ଶ୍ରୀହର୍ଷ ମିଶ୍ର	
ଗୁରୁଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହ—ହରବୀଣ ସିଂହ	
ଗୌରମନ୍ଦିର—ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ପଟ୍ଟନାୟକ	
ପଣ୍ଡିତ ବିଷ୍ଣୁ ଦତ୍ତ—ଅନୁବାଦ—ବିଜୟକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତି	
ତ୍ୟାଗରାଜ—ଅନୁବାଦ—କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସାମଲ	
ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ ଭରତୀ—ଅନୁବାଦ—ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଶତପଥୀ	
ଶଙ୍କରଦେବ — ” —ମାଳାଦ୍ରୀ ଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ	
ଜଗନ୍ନାଥଚନ୍ଦ୍ର ବୋଷ—ଅନୁବାଦ—ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର	
ମଧୁ ପୂଜନ ଦାସ — ” ପୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି	
କବୀର — ” ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ	
ଗୁରୁନାନକ — ” —ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଶତପଥୀ	
ନିବେଦିତା—କୃଷ୍ଣମିଶ୍ର	
ଲକ୍ଷ୍ମୀବାଇ — ”	
ଜାହାନାରା ଆହ୍ମଦାହାଣୀ—ଗଣେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର	
ଜଡ଼ ଭରତ—ବାସୁଦେବ ମିଶ୍ର	

ଚନ୍ଦନ ହୃଦୟ—ମିହିର କୁମାର ବାହୁ
 ନେତ୍ରଜା ପୁଷ୍ପାସତନ୍ତ୍ର—ବଜେନ୍ଦ୍ର ବମ୍ପୀ
 ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ଶଙ୍କର—ଶିବ ପ୍ରସାଦ ଦାସ
 ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଜୀବନ—ଦାମୋଦର ଦାସ
 ଭଞ୍ଜ ବଂଶାନୁଚରିତ—ମାଗୁଣି ଦାସ
 ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ସରଳା ଦେବୀ
 କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ଜୀବନଚରିତ—ସବେଶ୍ୱର ଦାସ
 ପଣ୍ଡିତ ଜାଲମଣି ବଦ୍ୟାବତ୍— ”
 ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କର
 ସୁଭଳ ଦେବ— ”
 ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର— ”
 ଉତ୍କଳ ମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ— ”
 କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନ— ”
 ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ହରିହର—ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ
 ଜୟ ପ୍ରକାଶ— ”
 ସଦେଶିଶ ଓ ପ୍ଲାଟୋ—ଶରତ କୁମାର ମହାନ୍ତି
 ଜା’ପଲ୍ ସାର୍ଜି— ”
 ଜୀବନ ଓ ପ୍ରତିଭା—କେଶବ ମେହେର
 ବୈଦିକ ଶ୍ରୀ: ଶ୍ରୀ: ରମଣ—ଚନ୍ଦ୍ରାଧର ମିଶ୍ର
 • ଆଜନଷ୍ଟାଦନ ଓ ଭାଞ୍ଜ ପୁରାଣକାରୀ ଉଦ୍ଭାବନ—ଦେବକାନ୍ତ ମିଶ୍ର
 ବେନେତୋ ମୁସୋଲିନ୍—ପଣ୍ଡିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀରାଜ ମିଶ୍ର
 ପଣ୍ଡିତ ଜବାହର ଲାଲ — ”
 ଆଡ଼ଲଫ ହଟ୍ଟଲର— ”
 ସୋସେଟ୍ ଷ୍ଟାଲିନ — ”
 ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ— ”
 ମୌଲାନା ଆଜାଦ— ”
 ପୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ—ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖାର୍ଜୀ
 ବିପ୍ଳବୀ ଶୂନ୍ୟାସ—ଚୈତନ ପାଣିଗ୍ରାହୀ
 କର୍ମବୀର ଲକ୍ଷ୍ମୀରାଜ—ମହେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ
 ଉତ୍କଳକେଶରୀ ମହତାବ—ମହେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ
 ରାମମୋହନ ରାୟ ଜଗଦୀଶଚନ୍ଦ୍ର ରଥ
 ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗଣିତଜ୍ଞ ଜୀବନ—ଘନଶ୍ୟାମ ସାମଲ
 ବୈଦିକ ଜୀବନ—କୁଳମଣି ସାମଲ
 ଭକ୍ତ ମୀରା—ହରିବନ୍ଧୁ ଶତପଥୀ

ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଉତ୍କଳ—ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ
 ଗାନ୍ଧୀ ଓ ପଟ୍ଟେଲ—ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ
 ଠକର ବାପା—କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ
 ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ—ଗୋପାଳ କାନୁନଗୋ
 ଭରତୀୟ ମହିଳା—ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର—କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର
 ଲୋକମାନ୍ୟ ତଳକ—ଭବଗ୍ରାସୀ ପତି
 ସନ୍ଥ ବିନୋଦ—ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର
 ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଜୀ—ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ
 ଆଦର୍ଶ ଜୀବନମାଳା—ମାୟାଧର ମାନସିଂହ

ଏହି ବ୍ୟତୀତ “ଭରତୀୟ ମହିଳା ସିରିଜ୍”, “ଭକ୍ତ ଜୀବନମାଳା” ନୋବେଲ୍ ପ୍ରାଇଜ୍ ସିରିଜ୍, “ଆର୍ଯ୍ୟରୂପି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା” “ସାପକ ମହଲ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା”, “ବୈଜ୍ଞାନିକ ଜୀବନ, ବସ୍ତୁନାୟକ ସିରିଜ୍, ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଚରିତ୍ରମାଳା” ପ୍ରଭୃତି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଏବଂ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବହୁ ଜୀବନଚରିତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ

କେତେକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସ୍ମରଣିକା

ସେନାପତି ଜୟନ୍ତୀ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୬୪
ଆର୍ତ୍ତବିକଳ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୪
ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୪
ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦୟନାଥ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ	୧୯୭୫
ସହକାର ବାଳକୃଷ୍ଣ ସ୍ମୃତି ସଂଖ୍ୟା	୧୯୭୩
ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ସ୍ୱାମୀ ଗୁରୁ	୧୯୭୨
ଗଣକବି ବୈଷ୍ଣବପାଣୀ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୭
ଗୋପବନ୍ଧୁ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୭
ସତ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରସନ୍ନ (ରାଧାନାଥ ରଥ)	୧୯୭୫
ଗଡ଼ନାୟକ ଅଭିନନ୍ଦନ ଗୁରୁ	୧୯୭୧
ମଧୁ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୭
ନୀଳକଣ୍ଠ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୯
ରତ୍ନାକର ସ୍ମୃତି	୧୯୭୦
‘ଅଧୁନା’ ରକ୍ତକିଶୋର ବିଶେଷାଙ୍କ	୧୯୭୭
‘ନବପଥ, ଗୋପୀନାଥ ବିଶେଷାଙ୍କ	୧୯୭୪
ବିଚ୍ଛନ୍ନ ସ୍ମରଣିକା	୧୯୭୨
ଗୋଦାବରୀ ସ୍ମରଣିକା—	
ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ସ୍ମରଣିକା—	
ନନ୍ଦକିଶୋର ସଂଦେଶ—	
ସାହିତ୍ୟିକ ବାଳକୃଷ୍ଣ ସ୍ମରଣିକା—	

କେତକ ଆମ୍ବରବତ

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆମ୍ବରବତ	୧୧୧୨୭
ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଆମ୍ବରବତ	୧୧୪୧-୪୫
ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଆତ୍ମବିକାଶ - ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର (୨ୟ ସଂ)	୧୧୭୭
ସାଧନାର ପଥ—ମହତାବ	୧୧୪୯
ପାଣି କବିଙ୍କର ଆତ୍ମକାହାଣୀ—ବୈଷ୍ଣବପାଣି ...	୧୧୫୫
ଅର୍ଚ୍ଚ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା ଓ ତହିଁରେ ମୋ ସ୍ଥାନ—ଗୋଦାବରୀ ମିଶ୍ର	୧୧୫୮
ସ୍ଵପ୍ନବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜୀବନପୁଞ୍ଜ—ବୈଶାଖୀ ମିଶ୍ର ...	୧୧୬୦
ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଆମ୍ବରବତ	୧୧୬୩
ଦୁଷ୍ଟପାତ - ଅଧରାଜ ମୋହନ ସେନାପତି ...	୧୧୭୫
ସତ୍ୟବାଦୀରେ ସାତବର୍ଷ—ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର ...	୧୧୭୭
ଜାତନତରଙ୍ଗ - ରାମକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦ ...	୧୧୭୯
ମୋର ପୁରସ୍କୃତି କଥା—ଭରତଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକ	୧୧୭୭
ମୋ ଜୀବନ ସୂତ୍ର - ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡା	୧୧୭୮
ମୋ ଶ୍ରୀରାମ ଜୀବନ - ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ	୧୧୭୮
ମୋ ଜୀବନର ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ—ଅଗଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ—ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ଵିବେଦୀ	୧୧୭୯
ମୁକ୍ତିପଥେ ସୈନିକ (ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ)—ପଦ୍ମନାଭମୋହନ ପ୍ରଧାନ	୧୧୭୩
ଜଣେ ଶିକ୍ଷକର ନିଜକଥା—ବନମାଳୀ ବ୍ରହ୍ମଗୁପ୍ତ	୧୧୭୩
କୁମ୍ଭାର ତଳ—କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	୧୧୭୫
ମୋ ନିଜ କାହାଣୀ—କୃଷ୍ଣବିହାରୀ ଦାସ	୧୧୭୭
ସଂସାର ପଥ—ଉଦୟନାଥ ରଥ	୧୧୭୯
ତାୟାସର କିୟତ ଅଂଶ—ଜଳନ୍ଦର ଦେବ	

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା
ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁସ୍ତକ

୧ । ଉକ୍ତ କବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ

—ଡକ୍ଟର ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି ଟ ୭-୨୫

୨ । କବି ସମ୍ରାଟ ଜଗେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ—ଏକ ସମୀକ୍ଷା

—ଅଧ୍ୟାପକ ଜୟକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ଟ ୧୨-୦୦

୩ । ରସିକ ଉକ୍ତ ଅଭିମନ୍ୟୁ

—ଅଧ୍ୟାପକ ବ୍ରଜବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟ ଟ ୫-୦୦

୪ । ଶରଚାନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ

ଡକ୍ଟର ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଟ ୭-୫୦